Ephemerides Humanarum Disciplinarum
Theologico Philosophicae Facultatis
in Vytauti Magni Universitate

ATHENAEUM

REDAKTORIUS
JUOZAS ERETAS

Leidžia Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakulteto Filosofijos Skyrius

III METAI NR. 1 III TOMAS
KAUNAS 1932 M.

„ATHENAEUM“

Kalbos, literatūros ir istorijos žurnalas.
Leidžia Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos-Filosofijos Fakultetas.
Redaguoja *J. Eretas*
Redakcijos adresas: Kaunas, Jakšto g-vė 2.

ATHENAEUM est une publication semestrielle de la Faculté catholique de Théologie et de Philosophie à l'Université Vytautas le Grand à Kaunas (Lithuanie), consacrée á l'étude des questions philologiques, littéraires et historiques.

Das *ATHENAEUM* wird herausgegeben von der katholischen theologisch-philosophischen Fakultät der Universität „Vytautas des Grossen“ in Kaunas (Litauen). Es erscheint zweimal jährlich und umfasst hauptsächlich Philologie, Literaturwissenschaft und Geschichte.
Adresse: Kaunas, Jakšto g. 2.

TURINYS.

Sommaire — Inhalt

Į *ATHENAEUM* rašo Teologijos-Filosofijos Fakulteto profesūra ir šiaip Redakcijos kviestieji asmenys, pagal tam tikrą iš anksto daromą susitarimą.

Ištisiems rašiniams persispausdinti reikalingas Redakcijos sutikimas. Rašinių santraukos gali būti spausdinamos, pilnai pažymėjus šaltinį.

Žurnalas sukrautas Šv. Kazimiero Draugijos Centriniame Knygyne, Kaune. Gaunamas visuose to knygyno skyriuose ir visuose kituose knygynuose.

V. Krėvės realistinė beletristika.

Juozas Grušas

I.

Vincas Krėvė — Mickevičius — vienas turtingiausių savo kūryba lietuvių rašytojų tarpe. Jo kūryba, tiek literatūros meno žanrų atžvilgiu, tiek idėjinių kūrybos pradų atžvilgiu, yra plati ir turtinga. Stiliaus įvairumu ir turtingumu V. Krėvės kūryba taip pat užima vieną pirmųjų vietų lietuvių literatūroje.

Literatūros meno žanrų atžvilgiu V. Krėvės kūryba taip pat apima visus tris pagrindinius žanrus.

Idėjiniais pradais V. Krėvės kūryba, gal, plačiausiai pasireiškia visoje lietuvių literatūroje. V. Mykolaitis ir savo paskaitose universitete ir straipsnyje „Idėjiniai pradai V. Krėvės kūryboje" [1]), iškėlė, suformulavo tris pagrindinius bendruosius V. Krėvės kūrybos pradus: gamtą, žmogų ir antgamtinį pasaulį — Dievybę. Tuos tris pradus galima pastebėti visoje V. Krėvės kūryboje, net ir trumpose realistinio stiliaus novelėse, kurios bus imamos šio rašinio objektu.

Stiliaus bei literatūros srovių atžvilgiu V. Krėvės kūryba nėra vienlypė. Daugumas V. Krėvės kūrinių, ypač stambesniųjų, yra romantiniai, tačiau V. Krėvė yra parašęs ir realistinio stiliaus vertingų dalykų. Paprastai, V. Krėvė laikomas romantiku, o dėl liaudiškųjų kūrybos formų bei motyvų, dėl etnologinio elemento ir tautos praeities pamėgimo — jis laikomas tautiniu romantiku (tautinio romantizmo atstovu). Tačiau kai kuriuose kūriniuose V. Krėvė yra sykiu ir romantikas ir realistas. Pav. „Šiaudinės pastogės" kai kuriose apysakose realistiškasis elementas yra labai artimai susijęs su romantiškuoju.

„Šiaudinėj pastogėj" pavadinta V. Krėvės raštų II ir III tomas. Šis vardas duotas, matyti, dėl to, kad čia vaizduojamas kaimo žmonių gyvenimas.

Šio rašinio tikslas ir yra išnagrinėti „Šiaudinės pastogės" apysakas, kurių yra dvylika. „Žentas", nors savo turiniu tikdamas į šią grupę, bet dėl dramatinės formos neįeina į šio rašinio temą.

Šiame rašinyje nusistatyta kalbamąją beletristiką vadinti apysakomis, nors, tiksliau apibrėžiant ir precizuojant, daugumą jų tektų vadinti apysakaitėmis, kitas — novelėmis. Tatai daroma dėl to, kad jos po vieną nebus visos nagrinėjamos ir nebus progos išrodinėti, kaip kurią tiksliausia pavadinti.

Rašinio tema bendra ir sintetinė, neapibrėžianti vieno kurio šios apysakų grupės atžvilgio. Tad, aišku, teks ieškoti bendrų ir charakteringų V. Krėvės realistinės kūrybos bruožų. Ir rašinio pabaigoje, kaipo išva-

---

1) „Pradai ir žygiai", 1926 m. 7 Nr.

doje, teks nustatyti, ar yra ir kiek yra romantinio elemento šiose V. Krėvės realistinio stiliaus apysakose.

II.

1. Fonas V. Krėvės realistinės beletristikos yra kaimas ir gamta. Tai „šiaudinė pastogė“ su visu savo skurdu, netvarka, gyvu ir negyvu inventorium. Didelis rašytojo pažinimas kaimo gyvenimo, žmonių papročių ir darbų žymu iš kiekvienos eilutės. Šiose apysakose neturi vietos nei miestas nei dvaras.

Vaizduojamasis kaimo gyvenimas yra apibrėžiamas laiko ir vietos atžvilgiais, nors aktualijų daug ir nėra. Laiko atžvilgiu apibrėžia bendra kultūros lyguma ir žmonių gyvenimo stilius. Tai prieškarinis kaimo žmonių gyvenimas. (Viena „Kūčių vakaro“ apysaka yra iš Didžiojo Karo laikų). Nors tai netolimi laikai — tai prieš 15 ar 20 metų — bet V. Krėvės čia vaizduojamasis kaimas daug kuo skiriasi nuo šių dienų kaimo. Skiriasi ne tik visuomeniniu, tautiniu bei politiniu gyvenimu, bet ir kultūriniu bei ekonominiu. Čia vaizduojamaisiais laikais inteligentas kaime retenybė, tiksliau sakant, vienintelis inteligentas — kunigas.

Savotiškos žmonių pažiūros ir į mokslą. Jei ūkininkas įstengia leisti mokytis sūnų, tai jis jį „leidžia į kunigus“.

Mokąs rašyti ir skaityti visame kaime retenybė. - Medžiaginė kultūra labai primityvi.

Stambiųjų įvykių bei aktualijų pažymėtinas Didysis Karas (tik viename „Kūčių vakare“) ir emigracija į Ameriką (U. S. A.) bei jos bloga moralinė įtaka. V. Krėvė, nespręsdamas socialinių klausimų, neduoda daug nė įvykių iš visuomenės gyvenimo, kad jų fone atvaizduotų savo žmones.

Vietos atžvilgiu V. Krėvės apysakų foną apibrėžia viena Lietuvos provincija. Jose vaizduojamas Dzūkijos kaimo gyvenimas. Ir vietų vardai yra daugiausia tikri. Daug čia aprašomų papročių, darbų bei darbo įrankių kitose Lietuvos vietose yra visai nežinomi.

Tas lokalinis atžvilgis iš vienos pusės apysakas daro originališkesnes, o iš kitos pusės, siaurina jose etnografinį bei etnologinį elementą.

Svarbią vietą šių apysakų fone užima gamta. Apysakų veikėjai, svarbieji ir antraeiliai, vaizduojami gamtos fone. Be gamtos fono kai kurie jų nubluktų arba pasidarytų visiškai nesuprantami.

Šiose apysakose V. Krėvė gamtos vaizdų dėl pačių vaizdų daug neduoda. Čia nėra ilgesnių gamtos aprašymų, kaip kituose rašytojo veikaluose.

Tačiau apysakos gamtos apsuptos ištisai. Kaimo žmonės juk tik gamtoje ir tegyvena, o čia vaizduojami vien tik kaimo žmonės. Todėl ir gamtą mes matome vaikščiodami sykiu su apysakų veikėjais, kiekviename žingsnyje susitinkame su įvairiais jos veiksniais. Eidami su praktiškaisiais ūkininkais, gamtą matome iš praktiškosios žemės ūkiui ir jo darbams pusės, o eidami su nepaprastais žmonėmis, „filosofais“, panteistais, nepaprastais, senovės garbintojais — gamtą matome daugiau iš poetiškosios pusės.

Kiekvienas rašytojas, kiekvienas menininkas atjaučia gamtą skirtingai, savaip pastebi ir iškelia vienas kurias, jam artimesnes gamtos savybes.

Dabar klausimas: kas yra individualaus V. Krėvės gamtos vaizdavime? Tam klausimui tiksliai atsakyti tektų remtis ne vien tuo gamtos vaizdavimu, kuris sutinkamas šiose realistinio pobūdžio apysakose, bet ir kitų V. Krėvės kūrinių gamtos aprašymais, kurie yra net charakteringesni.

V. Mykolaitis straipsnyje „Idėjiniai pradai V. Krėvės kūryboje" analizuodamas, kaip pasireiškia gamtos pradas visoje V. Krėvės kūryboje priėjo išvadą, kad V. Krėvei artimesnė akustinė gamtos pusė. Šį V. Mykolaičio teigimą patvirtina ir realistinio pobūdžio V. Krėvės apysakų gamtos aprašymai. V. Krėvė labiau iškelia akustinę gamtos pusę, ypač dar ten, kur labiau įsigyvena, suriša gamtą su žmogaus nuotaika. Jis ne mato, o „girdi, kaip nuo šakos ant šakelės paukštis šokinėja, kaip pilka voverėlė lipinėja"... (K. r. II, 11). Aprašinėdamas mišką nesistengia duoti plastinio vaizdo, nesižavi spalvų gausumu, nestilizuoja vaizdingais palyginimais bei metaforomis, bet įsijaučia, įsigyvena į miško „bylą", į miško šlamėsį, kuždėsį, švokštimą, skambėjimą...

„Įeinu, būdavo, ir net kūnas pagaugais nueina: ir ramu ir gudu, lyg kokiame užburtame rūme. Medžiai, būdavo, stovi tylūs, lyg daugel matę seneliai, ir nė vienas lapas nesukužda, nesuskamba...

„...Toli kur dar šilas suūžejo, sušlamėjo... Arčiau, arčiau. Štai lapai sukrutėjo, suskambėjo — nušvokštė giria toliau... ir vėl tylus ir ramus šilas" (Kr. r. II, 11).

2. Šioje V. Krėvės beletristikoje susiduria du pasauliai: senovė ir dabartis. Tatai negalima priskirti tik apysakų fonui. Senovės dvasia yra gyvas veiksnys V. Krėvės beletristikoje ir reiškiasi įvairiomis formomis. Ypač ji darosi aktuali ir spalvinga ten, kur antitezėje sugretinama su dabarties gyvenimu. Senovės dvasia laiko apgobusi šią V. Krėvės kūrybą ir skundžiasi dabarties žmoniškumo stoka.

Svarbiosiose apysakose būtinai bus vienas charakteringas senis senovės atstovas ir ypatingas jos garbintojas, dažniausiai skerdžiaus „profesijos". Naujosios kartos — dabarties dažniausiai jaunimas, skerdžiaus „partneriai" — piemenys.

V. Krėvės beletristikoje senovės dvasia reiškiasi žmonių psichikos, pažiūrų ir tikėjimo savotiškumu. Senovėje žmogus buvo labiau pavergtas gamtos jėgų ir kiekvienas gamtos reiškinys buvo jam paslaptis. Jis buvo suaugęs su gamta ir romantiškai žiūrėjo į ją. Jam gamta (ypač miškas) buvo močiutė, kuri ir baudžia, ir užtaria, ir globoja, ir be kurios žmogui gyventi negalima. Jis analogiškai sau priskyrė gamtos reiškiniams visus jutimus ir gamtą sugyvino. Nesistengė jos nugalėti ir kultivuoti, bet ją gerbė ir mylėjo. Joje viešpatauja paslaptingos gyvybės įstatymai ir jų sulaužyti žmogui nevalia.

Dabarties žmogus galvoja apie racionalų ir pozitingą gamtos jėgų panaudojimą ir gamtos turtų eksploatavimą. Ir skundžiasi mistiškosios gyvybės kupina praeities dvasia dabartinio žmogaus rankos žiaurumu.

„ — Seniau miško niekas nei sėjo, nei sodino, patsai sau augo, kaip siena; o dabar mišką, kaip kopūstus, ir sėja ir sodina, o jisai vis nyksta ir nyksta. Kokios pirma buvo girios. Atsimeni žmogus, net širdį suspaudžia...

„ — Ne, ne sodinti reikia girios, bet mylėti...

„ — ...Ir žmonės dabar, neduok Dieve. Tai ne žmonės, bet nežinau kas. Kad aš eitau miško kirsti“. (Kr. r. II. 13).

Nevaržoma proto kritikos, senovės žmogaus fantazija, sukūrė turtingą mitologiją, „monų“ pasaulį. Kiekvieną įvykį, kiekvieną nuotykį priskyrė kaž kokiai nematomai esybei. Ir visas gyvasis ir negyvasis pasaulis, žmogus, gamta ir veiksmas, buvo sujungti srovenančios gyvybės. Visas regimasis pasaulis buvo šventovė neregimos amžinosios gyvybės. Tame gyvybės susiliejime buvo šventi įstatymai ir šventa kalba, kurią senovės žmogus suprato. Tos gyvybės pasireiškimas senovės žmogui buvo įvairesnis negu dabarties žmogui. Be matomųjų gyvųjų būtybių buvo dar nematomosios. Tai visokie monai, laumės, undinės... Jie turėjo savo moralę ir analogines žmogui savybes.

Šiose V. Krėvės apysakose tas animistinis ir mitologinis pasaulis turi svarbią vietą. Svarbieji senovės atstovai tuo šventai tiki ir negali suprasti jaunųjų jais netikėjimo.

„ — Ką gi, dėde, jokių laumių nėra, tai tik gražios pasakos“...

„ — Nėra, nėra. Iš kur tu žinai, kad nėra? Kaip gi jau ir žmogui gyventi, jei nėra jau nei miškinių, nei monų, nei laumių“. (Kr. r. II. 17).

Gyvas tikėjimas senovės mitais, padavimais ir pasakomis ne tik žmonių vaizduotę auklėja, bet turi įtakos ir žmonių moralei. Laumės geriems žmonėms nieko pikta nedarančios, dėl to, gyvenant laumių ir monų apsuptame pasaulyje, reikia būti geram.

Animistinės pažiūros turi įtakos mirusiųjų gyvenimui savotiškai suprasti. Senieji net gali susikalbėti su mirusiaisiais, kažkokia mistine nuojauta gali suprasti jų gyvybę ir išgirsti jų balsą. Jie jaučia, kad mirusiųjų gyvybė, ar tos gyvybės dalelė, įgavusi kitokį savo reiškimosi būdą, įeina į negyvus daiktus, arba mirusiųjų viešpatijoj srovena, kaip nematomas, ramus tylus vėjelis.

„ — Bet gi ir aš vis jaučiu, kad ten kas gyvena, ir gana. Ten kryžius, ir tasai, rodos, gyvas. Tik gyvybė ten kitoniška, rami, ne tokia, kaip žmonių tarpe. Sėdi ten žmogus ir vis tau rodosi, kad štai, štai vienas akimirksnis — ir tu sužinosi didelę didelę paslaptį ir būsi toks pat ramus“. [Kr. r. II, 208].

Taip gali poetizuoti ir mūsų laikų kritiškojo proto žmogus, tačiau jam bus *tiktai poezija*, nors ir nepaprastai graži poezija. O šiam seniui (Vainorui) tatai turi realios prasmės.

Čia kyla mums pamatuotas klausimas, kaip galėjo taip ilgai užsilikti toks nuoširdus ir gyvas tikėjimas pirmykštės žmogaus fantazijos sukurtomis būtybėmis, pagonybės pažiūromis. Juk jau apie penketas šimtų metų, kai katalikybė lietuvių priimta. Tatai galėjo palikti tik kaip mitologija, kuriai tikima, kaip pasakai.

Tam klausimui atsakyti mums duoda raktą viena V. Krėvės apysaka, „Antanuko rytas“. Toje apysakoje praskleidžiama paslaptis, kaip senovė perduodama naujajai kartai. Tatai susidaro dėl labai paprastų sąlygų. Vaikui auklėti ir su juo bendrauti motina ar tėvas neturi daug laiko. Tatai paveda senelei-bobulei. O bobulė moka labai daug pasakų ir pati dažniausiai jomis tiki. Ir seka vaikui visokias pasakas. Pasakose visokios metarmorfozos ir stebūklai galimi, o Antanukas, be abejo, tuo šventai

tiki. Kiekvieną Antanuko klausimą bobulė aiškina animistiškai ir priverčia bijoti monų ir mylėti gamtą. Kiekvieną daiktelį, kiekvieną gamtos reiškinį bobulė aiškina gyvą esantį ir turintį visas gyvo daikto, ar net žmogaus savybes. Ir medžiams skausta, ir dūmai kruvini, ir žemelė pavargsta ir berželis verkia. Tas jautrioj vaiko vaizduotėj greit prigyja, ir formuoja jo psichiką šiąja linkme. Bobulės mokyklą dažniausiai dar papildo skerdžius. Skerdžius, turėdamas pakankamai laisvo laiko, taip pat seka piemenims pasakas; tas pasakas dar pats papildo, pritaiko, animistiškai aiškina gamtos reiškinius, nupasakoja monų darbus. Tuo vaikų mokykla ir baigiasi. Knygų mokslas ir toliau palieka jiems nežinomas. Tatai, galima sakyti, dėl visiems žinomų istorinių sąlygų truko iki šių paskutiniųjų laikų. Dabar, aišku, visa mitologija ir aninizmas paliko pasakose ir V. Krėvės raštuose, nes mokslas (nors ir pradžios) jų gyvybę sunaikino.

3. Ž m o g u s, kaipo įvairių psichinių veiksmų reiškėjas, žmogaus santykiavimas su išoriniu pasauliu, kitais žmonėmis ir antgamtiniu pasauliu yra nepaprastai individualizuota medžiaga. Kūrėjas joje randa nesuskaitomus antspalvius, asociacijas ir niuansus. Ir kiekvienas kūrėjas, turėdamas, gal, ryškesnių individualybės bruožų už kitą žmogų, į visą tą medžiagą žiūri per savo individualybės prizmę, ar bent pasirenka ją tos spalvos, kuri derinasi su jo dvasios spalva. Todėl, dažnai, nors ir didelėj eilėj, jo sukurtųjų žmogiškųjų tipų bei charakterių būna bendrų bruožų. V. Krėvės šių apysakų grupėje nemažame figūrų įvairume taip pat galima rasti bendrų pagrindinių žymių.

V. Krėvė nevaizduoja žmonių kolektyvo, taip sakant, žmonių skruzdėlyno, ką, sakysim, daro Vaižgantas. V. Krėvė vaizduoja atskirą žmogų. Tamsaus ir skurdaus kaimo gyvenimo ir lietuviškos gamtos fone, kur, tarsi, ryto migla, tūno pasakingoji senovės dvasia, iškyla ištisa eilė įdomių žmonių figūrų, individų.

Tačiau apie platų žmogaus psichologijos analizavimą, nepaprastų charakterių išrutuliojimą netenka kalbėti. Tatai sutinkama tik romanuose. Trumpoje apysakoje bei novelėje galimi tik atskiri charakterio bruožai, atskiri vaizduojamojo žmogaus individualybės atžvilgiai. Pagaliau dar galima ir sudėtingesnė bei pilnesnė žmogaus individualybė atvaizduota ne pilname išsirutuliojime, bet viename ar keliuose pasireiškimo bruožuose. Šiose V. Krėvės apysakose ir nėra psichologijos išrutuliojimo, o tik fiksuojami žmogaus pasielgimai. Tų veikėjo pasielgimų rašytojas nesistengia suderinti, arba vieną iš kito išvesti, bet gretina vieną šalia kito, arba sustato juos vieną prieš kitą. Kontrastingi veikėjų pasielgimai susidaro dėl to, kad rašytojas staiga naujose aplinkybėse parodo naują, priešingą pirm vaizduotam, to paties veikėjo individualybės bei charakterio bruožą. Kontrastingi pasielgimai atitinka žmogaus psichikos kontrastus. Tatai išeina, tarsi, veikėjų psichikos dvilypumas. Ir tikrai V. Krėvės apysakų žmonės yra dvilypės psichikos. Gyvena konfliktą tarp proto ir širdies, tarp būdo savumų ir reikalingų veiksmų arba tarp nuotaikos ir pasiryžimų. Vienos kurios pusės šitam dvilypumo konflikte laimėjimas dažniausiai pareina nuo pašalinių veiksnių.

Įdomus apysakos „Išsibarė" Traibėno vidaus konfliktas, tarp jo būdo savybių ir reikalingų veiksmų. Traibėnas pasielgė visiškai priešingai

negu buvo pasiryžęs. Buvo pasiryžęs ir ėjo išbarti kunigo, o nuėjęs pabučiavo į ranką ir paaukojo 10 rublių klebonijai statyti. Buvo pasiryžęs išbarti dėl to, kad jį kunigas įžeidė, neleisdamas dukteriai būti kūma ir dar dėl to, kad jam Dievas nepadedąs, niekas jam nesiseką. Tačiau Traibėnas turėjo nuolankumo ir nedrąsos kupiną būdą, buvo įpratęs kunigą gerbti. Ir vos tik įėjo į klebonijos kiemą — narsumas pradėjo nykti. O kai įėjo į kunigo butą, ir dar rado kunigą bepietaujant su svečiais — nebežinojo net ką sakyti. Traibėnas pasielgė visiškai priešingai negu buvo pasiryžęs ir išėjęs keikė savo tokį būdą. Pasiryžimą padarė vienas Traibėnas, o pasielgė — kitas ir abu tame pačiame asmenyje.

Tokį pat dvilypumo konfliktą išgyveno „Vargingo gyvenimo" Dvainis. Šis buvo pasiryžęs ne kunigui, bet pačiam Dievui keršyti. Priežastys kerštui taip pat panašios: kunigo svainis arklį jo uždarė į kūtę ir Dievas jo nemylįs. Tačiau nors „Dievas ir jo nemyli", Dvainys yra pamaldus ir turi gilią Dievo baimę. Čia taip pat susiduria „du Dvainiai". Dievobaimingajam Dvainiui laimėti padėjo labai paprasta aplinkybė. Dvainis nesusitiko „akis į akį" su Dievu, kaip Traibėnas su kunigu, bet bekertant mišių laike medį, vadinas bekeršijant Dievui, Dvainį išgąsdino kėkštas. Pamaldusis Dvainis prisiminė visokias pasakas, kas atsitinka tam, kuris mišių laike medį kerta ir išsigando savo baisaus keršto. Ir pagaliau taip pat išėjo: vietoj keršto Dievui, užpirko ekzekvijas už savo tėvų ir žmonos tėvų vėles.

Taip pat priešingi pasiryžimams yra „Galvažudžio" Kalpoko ir Petruko pasielgimai. Vienas buvo pasiryžęs keršyti, o kitas saugotis. Tačiau vieną kartą, tuo pačiu momentu, abudu, vargų suspausti ir skaudaus jausmo pagauti, apsiverkė. Ir kaip tik tuo momentu abu susitiko. Nebuvo nei keršto nei baimės, o žmoniškumas ir atleidimas.

Tas V. Krėvės žmonių psichikos dvilypumas moraliniu bei savitvardos atžvilgiu taip pat turi savotiškų padarinių. Jie padaro blogą darbą lyg nenusikalsdami, patys būdami priešingi tam blogam darbui. Iš tokių jų pasielgimų susidaro nusikaltimas be kaltės.

„Silkėse" Marcelė pavagia iš vargšo žydo silkes, visiškai nejausdama vagystės nuodėmės. Tik kada kiti ją pagąsdino ir, to pagąsdinimo įtakoje, susapnavo „baisų" sapną — Marcelė išgyveno sąžinės persekiojimą, arba, teisingiau sakant — pomirtinės bausmės baimę.

Taip pat apysakoje „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų..." parodoma, kaip žmogus padaro kaltę nenusikalsdamas. Tokie yra ūkininkaičio Jono Kasiulio darbai. Jis instinktyviškai trokšdamas pasipuošti ir negaudamas iš šykščios motinos pinigų, vagia iš savo svirno javus ir pardavinėja. Tačiau jis visiškai nežino, kad tatai yra bloga, jis tik žino, kad motina tatai neleidžia. Jis geras vaikas, myli savo motiną, jos klauso ir norėtų nieko pikto jai nedaryti, jei mažesnį turėtų norą puoštis ir jei aiškiau žinotų, kad bloga yra ir iš savo svirno vogti javus. Jis negali suderinti savo norų ir teisingumo, svajonių ir pareigų ir nesupranta aiškiai savo darbus blogus esančius.

Beveik visų V . Krėvės šių apysakų žmonių psichikoj dominuoja emocionalumas. Jie intuicijos, širdies ir emocijos žmonės. Itelektualinių tipų, kurie veiktų proto įsitikinimų vedami, apsispręstų pagal valios ir proto motivus — čia nerandame. Vienas „Bedievio" Vainorus yra jau pro-

tautojas, analizuotojas, „filosofas“, turįs tam tikrą pasaulėžiūrą ir pagal ją pasielgiąs. Tačiau ir Vainoraus pasaulėžiūra ir filosofavimai yra nudažyti emocijomis. Jis daugiau išjaučia, negu išprotauja, daugiau dvasios klausa girdi, negu protu supranta. Vainorus turi tiktai palinkimą prie abstraktiškų ir intelektualinių klausimų, tačiau juos spręsdamas labai daug vadovaujasi intuicija ir jausmu.

Reikia pastebėti, kad čia neieškoma žmonių su stipria, kultivuota ir rafinuota proto pajėga; tatai negalima reikalauti iš čia vaizduojamųjų žmonių, kurie yra išimtinai kaimiečiai. Čia turima galvoje žmogaus psichikos savybė, imama kokybišku, bet ne kiekybišku atžvilgiu. Juk tarp inteligento ir liaudies žmogaus psichinio gyvenimo yra tiktai laipsnio skirtumas, o esmėje psichinė struktūra ta pati. Galima manyti, kad čia vaizduojamųjų psichinių savumų žmonės, jei būtų gavę ir aukštą išlavinimą bei išmokslinimą, esmėje paliktų tos pačios dvasios spalvos. Jų psichiniai savumai skirtųsi tik laipsniškumo atžvilgiu, arba jie, gal, labiau sugebėtų esamąsias savo dvasios galias pareikšti bei sulaikyti.

Visų šių apysakų žmonių proto ir širdies konflikte laimi širdis. Yra momentų, kad jie susigraudinimo ir jausmų išsiveržimo negali sulaikyti, nors labai stengiasi tatai padaryti.

Įdomios šiuo atveju yra „Kūčių vakaro“ Rambio pastangos besiveržiančius susigraudinimo jausmus sulaikyti (Kr. r. II, 115—116).

Tie V. Krėvės žmonės ir godas begodami apie sunkią savo dalią, apie neišvargstamus gyvenimo vargus, kur, kaip liaudies dainoje „Vargai šakoja, vargai lapoja, vargai vartelius kilnoja“, susigraudina ir nebesulaiko prasiveržiančių vargo ašarų. Ir dažnai tas liūdesys, tas graudesio ūžtelėjimas ateina be aiškios išorinės priežasties. Tatai yra jautrios, linkusios į melancholiją dvasios reiškinys. Jie nemoka keikti savo vargo — moka tik jį apraudoti. Charakteringos yra „Galvažudžio“ Kalpoko godos apie neišbrendamus gyvenimo vargus, privedusios jį prie ašarų. Jis ilgai galvoja apie savo nederlingą žemę, ūkininko bėdas, nelaimes ir apima jį tamsos liūdesys ir jis nebesulaiko ašarų ir paskui gėdisi jų.

Įdomu dar tas, kad čia vaizduojami tokie linkę į melancholiją ir jausmų tipai beveik išimtinai vyrai.

Apysakos „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų“ Kačiulienė, tiesa, graudinasi ir verkia, bet ji verkia sūnaus, laidoko, išvažiavusio į Ameriką ir ten laimės nerandančio. Bet nėra moterų čia, kurios verktų vidaus graudumo, melancholijos pagautos, kada ašaros ne tiek iš širdies, kiek iš žmogaus sielos ateina.

Tąja proga reikia pastebėti, kad V. Krėvė šiose apysakose centrines figūras yra paėmęs daugiausia vyrus. Tik „Bobulės varguose“ pagrindinis asmuo yra bobulė, „Silkėse“ — Marcelė (tarnaitė), ir apysakoje „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų“... lygiai svarbi Kačiulienė ir lygiai svarbus jos sūnus Jonas. Gal būt, dėl to čia rašytojui teko daugiau vyrų vaizduoti, kad apysakose visiškai nėra erotikos bei su jąja surištu žmogaus išgyvenimų (Išimtis „Perkūnas, Vaiva ir Straublys“, bet ši yra pasaka).

V. Krėvės šių apysakų žmonės nėra valingi žmonės. Jie ne tik neįstengia kovoti su sunkiomis gyvenimo aplinkybėmis, bet visiškai su jomis nekovoja. Jie neparodo bent kiek didesnės energijos, tačiau jie nėra tin-

giniai. Priešingai — jie net darbštūs yra. Tačiau jų darbštumas yra tik krutėjimas, be jokio kūrybingumo, be iniciatyvos ir be užsimojimų. Daugiausia ką jie stengiasi, tai išlaikyti tą, ką turi. Jų darbas turi tam tikro pasyvumo pobūdį, bet ne aktyvumo, į kurį būtų įdėta ir žmogaus intelekto. Jie dirba laikydamiesi senoviško Lietuvos ūkininko tipiškų „konservatoriškų" pažiūrų, išreiškiamų žodžiais: „Mano tėvas taip nugyveno ir aš taip nugyvensiu", arba: „Man pakaks, o vaikai tegu pasirūpina sau".

Charakteringos šiuo atveju yra „Vargingo gyvenimo" Dvainio pažiūros (Kr. r. II, 120—121).

Čia vaizduojamieji V. Krėvės žmonės ne tik nemoka kovoti su sunkiomis gyvenimo aplinkybėmis bei ieškoti racionališkos išeities, bet jie neparodo nei valingumo nei energijos ir visur kitur, kur reikia nugalėti kliūtis bei su kuo nors kovoti. Jie negali įsakinėti, valdyti ir nugalėti. Pavyzdžiui apysakos „Žmona pamokė" Rupeika visiškai pasidavęs, smarkios žmonos valdomas. Ir tada, kada pritrūkęs kantrybės, nutarė „žmoną pamokyti", „dėl drąsos" pasigėrė. Tiesa, pasigėręs „pamokė", tačiau išsiblaivęs vėl tas pats nuolaidus, kantrus ir be energijos Rupeika. Čia galima prikišti iš antros pusės Rupeikienės energingumą. Tačiau Rupeikienė yra šalutinis apysakos asmuo, ir ją rašytojas tik labai trumpam „iššaukia į sceną".

Apysakos „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų" Kačiulienė yra energingesnė ir beveik centrinė apysakos figūra. Tačiau ir ji, pakovojusi su savo sūnaus laidokavimu, pagaliau nusileido jam. Apskritai V. Krėvė čia vaizduoja moteris valingesnes ir energingesnes už vyrus.

Šių apysakų V. Krėvės žmogus veikia varomas išvidinės jėgos. Tų žmonių veiksmų motyvai yra daugiausia jų išvidiniame gyvenime. Tatai nėra valia, kuri verstų žmogų veikti, siekiant kokio nors tikslo, arba norint realizuoti kokią nors proto priimtą gerybę. Tas žmogus daugiausia veikia jausmų varomas — ko nors trokšdamas, pykdamas, neapkęsdamas arba mylėdamas. Pavyzdžiui apysakos „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų..." Kačiulienės pasielgimas, išleidžiant sūnų į Ameriką, yra priverstas jos meilės sūnui, nors jos protas to žygio nepateisino. Arba „Vargingo gyvenimo" Dvainio toks irracionališkas kerštas Dievui yra jo įžeistos širdies pastūmėtas. Nenuoseklus, besibloškiąs net į prieštaraujančius kraštutinumus tų žmonių veiksmas yra jų psichikos dvilypumo padarinys.

Jų kai kurie veikia varomi vien tik išvidinės energijos, kažkokio neramumo, dvasios jėgų pertekliaus, arba susidarusios tuo momentu nuotaikos. Net tokio „Galvažudžio" Petruko pramuštgalviškumas kyla iš to, kad Petrukas turi per daug energijos. Arba Petruko draugo Miko „išdaviko" darbas yra susidarusios momento nuotaikos reiškinys. Mikas nuoširdžiai prižadėjo neišduoti Petruko ir buvo įsitikinęs neišduosiąs, tačiau kai pamatė Kalpokienę kiaules bešeriančią, jam pasidarė perdaug sunki, perdaug reikšminga paslaptis apie Kalpokų kiaulės žuvimą, kad jis tą paslaptį galėtų išlaikyti.

Sutrauktai baigiant, reikia pasakyti, kad V. Krėvės šių apysakų žmonės yra daugiausia emocijų, nuotaikos, vidaus neramumų ir vidaus konfliktų žmonės. Gal būt, tokių žmonių psichika yra gilesnė, įvairesnė, spalvingesnė ir literatūrai, gal dėkingesnė medžiaga. Gal būt daugiau ir indi-

viduališkumo tokios psichikos žmonės turi. Tačiau stipriai intrigai, dideliems konfliktams, valingai kovai — jie permažai atsparūs ir permažai pastovūs.

b). Kalbant apie senovės dvasią ir dabartį, šio rašinio antrame punkte, buvo paliestas senovės žmogaus susigyvenimas su gamta. Tačiau tas susigyvenimas buvo nušviestas tik charakterizuojant senovės dvasią ir nurodant senovės žmogaus pažiūras bei tų pažiūrų susidurimą su dabarties žmogaus pažiūromis. Gamta gi yra vienas stipriausių aplinkumos veiksnių žmogaus psichiką, būdą veikiančių. Ypač stiprus gamtos veikimas žmogų yra tada, kada tas žmogus nuolat bendrauja su gamta, kada jis neturi progos susidurti su kitokiais aplinkumos veiksniais, kaip sakysim, miesto kultūra ir jos padariniais. O V. Krėvės šių apysakų žmonės visi gyvena gamtos prieglobstyje, visi yra laukininkai, žemininkai, visi yra laukų bei miškų sūnūs. Tad ir jų pasyvumo, emocingumo, pasidavimo nuotaikai ir sentimentams yra viena svarbiausių priežasčių — lietuviškoji gamta.

Per maža pažymėti gamtos įtaką žmogui, bei žmogaus sąryšį su gamta, reikia pažymėti, kaip veikia žmogų tokia gamta, kaip Lietuvos, ypač praeities Lietuvos ir iš antros pusės, kaip tokioj gamtoj išaugę žmonės vertina gamtą bei jos reiškinius. Juk, sakysim, grynai jūros klimate išaugę žmonės ir bekovoją su jūra bei jos pavojais yra daug energingesni, valingesni ir racionališkesni už kontinento žmones. Arba kalnų žmonės savo ne tik fiziniu, bet ir psichiniu užsigrūdinimu taip pat praneš lygumų žmones. Kitomis psichinėmis savybėmis — jausmingumu, nuoširdumu, religingumu, problematiškumu — lygumų žmonės praneš jūros ir kalnų žmones.

Dabar pirmiausia kyla klausimas, kokioj gamtoje V. Krėvė savo šių apysakų žmones „išaugino". Turint galvoje dabartinį lietuvio kaimiečio, žemdirbio gyvenimą, atsakymas būtų savaime aiškus. Mūsų dienų Lietuvos gamtą galima būtų apibrėžti paprastais tiksliai apskaičiuotais Lietuvos geografijos daviniais. Tačiau lietuvis išaugęs ir lietuvio būdas susiformavęs kiek kitokios gamtos įtakoje. Ir V. Krėvės įdomiausi šių apysakų žmonės išaugę, dar mažai paliestoje žmogaus rankų ir žmogaus, senovės Lietuvos gamtoje. Nors jie ir gyvena jau naujesniais laikais, bet dar tebeturi senąjį supratimą, senąsias pažiūras ir jų psichika dar tebėra ryškus tęsinys nuo amžių susiformavusios senovės lietuvio psichikos.

„Kiti dabar laikai, kiti dabar ir žmonės. Jau jie dabar taip nebegirdi ir nebemato, kaip būdavo senovėj.

„Kur jiems, kad jie nieko nesupranta. Naikina girias, kerta visa, kad tik skatiką uždirbtų. Toki godūs pinigams.

„Ir nyksta miškai, girios, skursta žemė, pievos. Upės — ir tos jau padžiūvo, o ežerai maurais užėjo, užako.

„Bet būdavo pasaulis puikesnis. Būdavo, kur dabar sodžiai, laukai, kur dabar skynimai, ten tokios girios siūbuodavo, jog vidudienį ten būdavo tamsu, kaip vakare.

„Įeini žmogus tankumynan, klonin, kūnas tik eina pagaugais, tik eina.

„Ir ko nebūdavo, kas negyvendavo tų girių gelmėse, jų tankumynuose. Kur tik balelė, ten jau kelios laumės apsigyvenę, kur upelė ar

ežerėlis, ten, žiūrėk, pakraščiais vakare undinės maudosi; kur tik šlaitelis, ten jau monas švirkštauja“ (Kr. r. II, 181-182).

Tai ryškus pavyzdys ne tik to, kaip senovės žmogus, gyvendamas apsuptas miškų, kuriuose ir „vidudienį ten buvo tamsu, kaip vakare“ sukūrė monų ir laumių pasaulį, bei gamtos animizmą (šio rašinio antrame punkte plačiau nagrinėto), bet ir to kaip žmogus prisiriša prie gamtos, laiko ją be galo reikšminga, net ir dvasinių gerybių šaltiniu.

Svarbiausias gamtos veiksnių, turįs įtakos ir reikšmės žmogui, šiose V. Krėvės apysakose yra miškas. Nors šiose apysakose vaizduojamieji žmonės išimtinai yra kaimiečiai, kurie nuolat susiduria ir su kitais gamtos veiksniais, tačiau tų kitų gamtos veiksnių mažai pastebi, mažai junta. Jie nefilosofuoja taip apie maitintoją žemelę, arba apie visokios gyvybės šaltinį saulę, kaip filosofuoja apie mišką. Greičiausia tatai susidaro dėl to, kad tie žmonės gamtą, kaipo visokių gerybių šaltinį ne protiškai supranta, bet jausmais jaučia, fantazija kuria ir poetine nuotaika apgaubia. Ir dar dėl to, kad pats rašytojas, V. Krėvė, kaip prof. Mykolaičio pastebėta, pirmiausia gamtoje pajunta akustinį elementą. O miškas daugiau už kitus gamtos veiksnius duoda medžiagos ir fantazijai, ir emocijoms, ir lyriškumui ir muzikos nuotaikingumui.

Protiškai galvodamas apie gamtos gerybes, greičiau žmogus prieis prie praktiškojo tų gerybių panaudojimo, negu širdimi jas mylėdamas ir prisirišdamas prie jų. O V. Krėvės daugumas šių apysakų žmonių nežiūri praktiko racionalisto akimis į gamtos gerybes. Net ir praktiškoji gamtos reikšmė jiems daugiausia yra tik jų nuotaikos, jų emocijų patenkinimas. Ypač tatai pažymėtina kalbant apie senesniuosius labiau prisirišusius prie gamtos žmones.

„— Bet ganyti lauke kur kas geriau: ir linksmiau ir gyvulio nepamesi. Vis tiek, kaip rugienoje, — išreiškė savo nuomonę Mykoliukas.

„— Koks jau ten gerumas. Svilina tave visą vasarą, kaitina, kaip puode. O kad užėjo lietus, niekur nepasislėpsi. Vėl, kaip gali būti gerai, kur miško nėra. Be miško užkursti žmogus. Čia tau ir pušelė pašvokščia, ir apušė pamirga lapais, ir eglė pasiūbuoja, ir beržėlis kasas taiso. Čia ir paukštukai... Ne, be miško niekur nėra gero, kad net ir Amerika ten būtų“ (Kr. r. II, 14).

Nuolatinis bendravimas su gamta turi įtakos žmogaus būdui, veikia jo pasielgimus ir nuotaiką. Tas bendravimas turi net tam tikros moralinės įtakos. Tik ta moralė nėra žmogaus valios nustatoma — ji greičiau nuotaikos padarinys. Gamtos ramumas ir giedrumas atneša dvasios ramumą ir saulėtumą. Kada vasaros rytas apgaubia žmogų, kaip bežodė gyvybės muzika, kada kiekvienas žiedas, kiekvienas lapas, kiekvienas rasos lašelis kupinas viską vienijančios gyvybės, kada tylus ryto vėjelis yra tarsi gyvybės Dievo dvasios dvelkimas — tada ir žmogų gaivina, žadina, kelia naujam gyvenimui, naujam gėrio ir palaimos pajautimui. Ir V. Krėvės apysakų žmonėms gamtos įtaka labai svarbi. Nuolat pastebime, kad tie žmonės gamtos įtakoje pakeičia ne tik nuotaiką, jausmus, bet ir pasiryžimus.

„Petrukas, nors gerai žino, — bobulė jam visa išpažino — kad Mikas jį išdavė Kalpokui, tačiau spiovė ir, lyg patikėjęs, nuėjo šalin. Jis dabar visai nei rautis, nei širsti nenori.

„Ir kaip čia būsi užpykęs, kad taip linksma širdy ir smagu, kad taip lengva. Oras toks gardus, kad atsidūsi, lyg duonos su medumi kąsnį suvalgai. Kvepia, kaip sodely, kur pilnas bičių. Visur, ant lapų, ant žolių, net ant sausų rugienų žverbia rasa, tvoros, akmens, žiba saulės spinduliuose, lyg pasidabruoti" (Kr. r. II, 100-101).

Dėl to šie žmonės mišką gerbia, brangina; jiems miškas, medis tarsi gyva būtybė, dar daugiau — jiems medis kartais svarbesnis už kitokį gyvą padarą, medis jiems pasidaro kupinas kažkokios mistiškos gyvybės ir kartais net neperskiriamai surištos su žmogaus gyvybe. „Kas tau medis toks, tai musė. Paėmiau, sugnybau — ir nėra" kalba skerdžius Lapinas, kada Grainis pažadėjo savo liepą nukirsti. „Nukirsti kokį medį, vis tiek, kaip žmogų užmušti". „Rankos nudžius, kojas sau palaužysi".

Visose V. Krėvės, vadinamose, realistinėse apysakose įdomiausias ir nepaprasčiausias žmogaus su gamta bendravimo reiškinys yra skerdžiaus Lapino magiškas surišimas savo gyvenimo su Grainio liepa. Čia išvestas tam tikras įdomus paralelizmas tarp žmogaus ir medžio, tiktai galimas tada, kada žmogus yra nepaprastai susigyvenęs, tiesiog suaugęs su gamta, ypač mišku. Šis paralelizmas yra daugiau negu poetinis, kuris (pastarasis) remiasi asociacijomis, palyginimais bei panašumais. Čia yra mistinis, autosugestijos galios, magiškasis paralelizmas.

B. Sruoga straipsnyje „Magiškasis elementas Krėvės skerdžiuje" [1]) išrodinėja tą paralelizmą esantį grynai magiškos prasmės. Tai, be abejo, teisinga, tik nesvarbu, ar tai pavadinsime magija, ar nepaprasta autosugestija; svarbu tai, kad ta magija kilusi iš skerdžiaus nepaprasto susigyvenimo, tiesiog suaugimo su gamta. Juk nėra esminis dalykas čigonės išpranašavimas, kad Lapinas mirsiąs tada, kada Grainio liepą nukirs. Teįtikinkie čigonė taip kitą žmogų, nesuaugusį taip su gamta (mišku), nors ir turintį prietarų.

B. Sruoga sako, kad senio numarinimo fiziškosios priežastys pašauktos į pagalbą esančios tam, kad šitą magiją pateisintų mūsų laikų kritiškajam protui. Dėl šito B. Sruoga ginčijasi su A. Voldemaru, kuris senio numarinimo fiziškąsias priežastis laiko nereikalingomis, kurios net pakenkusios rašytojo nuoseklumui ir meninei kūrinio vertei. Turi tiesos ir viena ir kita nuomonė. Juk iš tikrųjų liepos nukirtimą ir skerdžiaus mirtį V. Krėvė nenorėjo parodyti, ir neparodė, supuolimą esantį. (Tai nesako nė B. Sruoga). Liepos nukirtimas ir yra pirmoji ir pagrindinė skerdžiaus mirties priežastis, ar jis mirė, taip sakant, kūno liga susirgęs, ar jis būtų miręs be jos. Tik, be abejo, nuo liepos nukirtimo iki skerdžiaus mirties turėjo praeiti tam tikras laikas. Jei jo įsikalbėjimas, blaškymasis, elgimasis taip, kaip nebūtų elgęsis, jei liepa būtų nenukirsta, iššaukė fizinę ligą — jis mirė greičiau, jei be fizinės priežasties, jis ilgai turėjo vysti, senis ir pagaliau mirti, *nes liepos nukirtimas atėmė norą jam gyventi.* Tatai ir yra svarbiausia.

Ir patsai Lapinas sirgdamas kalbėjo: „Kad jau žmonės kerta medžius, kuriuos tėvai jų naudai sodino, tai man nėra ko čia veikti". Arba „numirsiu ir be jūsų gydymo".

---

1) „Pradai ir žygiai" 1926 m., 7 Nr.

Kritiškasis protas gali statyti klausimą, kas būtų buvę, jei Grainis liepos nebūtų nukirtęs. Ar daugiau kaip šimto metų Lapinas dar būtų kita tiek, ar tris syk tiek, gyvenęs? Kritiškasis protas, jei nepripažins žmoguje irracionalinių net antgamtinių dvasios galių įstengiančių pratęsti, ar sutrumpinti žmogaus gyvybę — tas kritiškasis protas šiame atsitikime ras tik supuolimą.

V. Krėvė „Skerdžiuje" ir parodė esančią žmoguje tokią dvasios galią, pajėgiančią iki tam tikro laipsnio žmogaus gyvybę pratęsti arba sutrumpinti. Ir ta autosugestija, ar magija, ta autosugestijos psichologija dar įdomi tuo, kad žmogus savo gyvenimą surišo su medžiu. Šiuo atveju ta magija ar nepaprasta autosugestija turi senovės lietuvio psichikos ir pažiūrų ypatybių. Čia galima įžiūrėti ne tik nepaprastą lietuvio susirišimą su mišku, bet ir senovės lietuvių tikėjimo pėdsakus, skelbusio visokias metampsichozes, inkarnacijas, animizmą. Medžiai ir kai kurie gyviai dėl to galėdavo tapti labai reikšmingi ir net garbinami, nes mirusiojo žmogaus siela į juos galinti pereiti ar perėjusi. Ypač tatai patvirtina „Bedievio" Vainoraus įsitikinimas, kad medžiai kapinėse gyvi kažkokia kitokia gyvybe, negu kitur augantieji.

Pilnai išrodyti Lapino psichikos tikėtinumui reikia atsakyti dar į vieną klausimą. Ar galima tais apysakų vaizduojamaisiais, taip netolimais laikais tokia žmogaus psichika, kaip Lapino? Juk jo įsitikinimas, kad jo gyvybė esanti surišta su liepa galimas buvo tiktai prieš keletą šimtmečių. Kaip jis taip ilgai, beveik iki mūsų laikų užsiliko?

Tam klausimui atsakymą taip pat „Antanuko rytas" duoda. Šio rašinio antrame punkte minėjau, kaip senovės pažiūras priaugančiai kartai perduoda bobulės „mokykla". Bobulės, auklėdamos savo anūkus, aiškindamos gamtos paslaptis, padaro jas dar paslaptingesnes. Ir Antanukui bobulė aiškina kiekvieną daiktelį, kiekvieną gamtos reiškinį gyvą esantį ir turintį gyvo daikto ir net žmogaus savybes. Ir medžiams skausta, ir dūmai kruvini, ir žemelė pavargsta, ir berželis verkia... Tais dalykais ir bobulė tiki, ir Antanukui jie šventa tiesa.

Paaugęs vaikas išgena į mišką gyvulius ganyti. Čia jis nuolat bendrauja su gamta, čia jam gamtos pasaulis dar įvairesnis, o toks pat skerdžius, kaip Lapinas papildo, pagilina bobulės suteiktas vaikui žinias. Toks nuolatinis bendravimas su gamta, fantastiškas senųjų žmonių gamtos paslapčių aiškinimas, padaro žmogų labai daug kur pareinantį gamtos reiškinių. Todėl visiškai suprantamas darosi taip ilgai užsilikęs žmogus tokios psichikos, kaip skerdžius Lapinas.

c. Esamuose šių apysakų žmonių tarpusavio santykiuose galima pastebėti du bruožu: individualinį ir bendrinį. Individualiniais galima pavadinti tuos santykius arba atskirus santykių bruožus, kurie plaukia grynai iš veikėjo individualybės pasireiškimo. Jie dažnai pareina nuo veikėjo vidaus gyvenimo, nuo nuotaikos ir jie nesikartoja tapatybiškai kituose. Bendriniais pavadinsime tuos veikėjų tarpusavio santykius, kurių pobūdis pareina nuo žmonių luomo, profesijos, papročių. Jie turi panašumo beveik visuose šių apysakų veikėjuose, kaip žemdirbiuose, kaimiečiuose ir neturinčiuose, galima sakyti, jokio teoretinio išmokslinimo bei išlavinimo žmonėse.

Kalbant apie čia vaizduojamųjų santykių formas bei sritis, pirmoj vietoj reikia paliesti šeimą. Šeimos santykiuose čia galima pastebėti du momentu: moralinį ir ekonominį (juridinis šeimos santykių momentas apysakose nėra liečiamas).

Jau iš to, kad apysakos vaizduoja lietuvišką kaimą, aišku, jog moterystė vaizduojama, kaipo amžina ir nesuardoma. Nors tatai teoretiškai neliečiama, tačiau vaizduojant konkrečius žmones, moterystė piešiama daugiausia šviesiomis spalvomis. Net originalas, ne perdaug sugyvenamas senis Lapinas puikiausiai ilgą amžių su savo žmona išgyvenęs, ilgai liūdi jos mirusios ir... neranda sau kitos.

Apysakoje „Kūčių vakarą" labai įspūdingai atvaizduotas Didžiojo karo išblaškytos šeimos vargas ir didis liūdesys dėl kare kankinamų kitų šeimos narių.

„Vargingo gyvenimo" apysakoje parodyta, kaip skurdas ir tamsumas neigiamai veikia šeimos narių santykius. Šioje apysakoje skurdas ir žmonių tamsumas yra šeimos narius pavertęs vienus kitiems neprieteliais; o gyvenimą padaręs slogučiu. Paprasčiausi jų pasikalbėjimai yra vienas kito graužimas; gal būt, normaliausi, jų akimis žiūrint, santykiai yra kuo didžiausias vulgariškumas, kuo didžiausias šiurkštumas. Apsileidimu, vulgariškumu, nešvara ir tamsumu čia vaizduojamoji šeima yra pasiekusi rekordo.

Apie auklėjimą, tokiems šeimoms santykiams esant, negali būti nė kalbos. Tėvai duoda vaikams visur blogiausį pavyzdį ir paskui dar reiškia nepatenkinimą vaikų blogu išauklėjimu. — „Tai vaikai pasidarė dabar, kad juos suplaškintų"...

Šių apysakų žmonėms grynai ekonominis momentas sudarant šeimą labai reikšmingas. Dažnai jis yra vienas svarbiausių motyvų vedyboms. Ir senis skerdžius Lapinas aiškinasi norįs vesti grynai ekonominiais išskaičiavimais. Ir „Vargingo gyvenimo" Dvainis savo sūnaus praturtėjimą mato per vedybas. „Ves, paims gerą pasogą"...

Įdomiai V. Krėvė šiose apysakose vaizduoja suaugusios kartos bendravimą su nesuaugusiąja. Iš suaugusios paima seną bobulę arba seną skerdžių, iš nesuaugusios — vaikus. Ir auklėjimą V. Krėvė „paveda" ne tėvams, o bobulėms. Ypatingai daug vietos paskirta bobulės ir vaikų bendravimui dviejose apysakose — „Bobulės varguose" ir „Antanuko ryte".

„Bobulės varguose" vienas stambus bobulės vargas — globoti, prižiūrėti, auklėti vaikus. Čia bobulė vaikams ir teisėjas, ir mokytojas, ir gynėjas ir taikintojas. „Antanuko ryte" bobulės ir Antanuko pašnekėsys sudaro visą apysakos esmę. Bobulės auklėja vaikus geriau už skerdžius. Jos vaikus moko tiktai gero, o skerdžius, ypač skerdžius Lapinas, moko vaikus ir nedorybių.

„ — Tik žiūrėkite, kad man pavogtute iš tėvo krepšio tituno; o tu, — atsigręžęs į mažesnį, kuriam davė lazdelę: — nors dešimtį degtukų: ne, tai atimsiu lazdą ir atiduosiu Jonukui: jisai man visą saują atneš degtukų. Atneši, Jonuk?" (Kr. r. II, 31).

Charakteringos čia vaizduojamos mūsų kaimo vyrų pažiūros į moteris. Vyrai į moteris žiūri iš aukšto, su tam tikra panieka, moters nelaiko pilnu žmogumi. Ir šiose apysakose, kur tik vyrai savo kalboje užkliudo moteris — visados jas pajuokia ir dažnai net tam tikrą panieką reiškia

joms. „O merga kvaila, kaip višta“ kalba skerdžius iš „Perkūno, Vaivos ir Straublio“. „Moteriško juk plaukas ilgas, o protas trumpas. Ką ji daro — visad kvailai daro, ir gera nelauk iš jos darbų“. (Kr. r. II, 196).

Tačiau, iš tikrųjų, vyrai moteris žemina ne dėl to, kad jos būtų menkesnio intelekto, bet dėl to, kad fiziškai silpnesnės. Ir čia kalbamose apysakose kai kur šita tiesa patvirtinama.

„Ar boba plūsta, ar kalė loja“ — vis tiek vėjas nuneša. Kas kita vyriškis. Tam žmogus ir pakaušin gali įsiskverbti ir teisman patraukti. O bobai ką padarysi? Negu su ja imsi kautis? Geriau neliesti... (Kr. r. III, 35).

Tačiau vyrai čia tik teoretiškai, savo pažiūromis žemina moteris, iš tikrųjų gyvenime jie nei žodžiais, nei darbais čia neįžeidinėja moterų. Moterys pačios dažniau tarp savęs piaunasi ir blogiau sugyvena. Charakteringas apysakoje „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų...“ Kačiulienės ir Petrulienės kivirčas. „Ir ėmė abi rodyti visiems susirinkusiems, kuri geresnius turi nasrus. Pasirodė, kad abiejų gerų būta, ir kita kitai neapsileido“. „Ir ėmė bėginėti čia viena, čia kita į kunigėlį, kol tasai, abi išbaręs, pavarė ir uždraudė į savo butą vaikščioti“.

Luomų santykių klausimas šiose V. Krėvės apysakose visiškai neliečiamas. Visi apysakų veikėjai yra maždaug vieno luomo, beveik vienos socialinės padėties. Apysakose nėra nei dvarininkų, nei inteligentų miestiečių, nei pirklių, nei amatininkų. Visi svarbieji veikėjai ūkininkai žemdirbiai arba ūkininkų tarnautojai, išskyrus vienur kitur minimą kunigą ar klieriką ir „Silkėse“ svarbesnę figūrą žydelį pirklį Kušlių.

Tačiau, kur nors ir pripuolamai paliečiamas luomų klausimas, socialinės lygybės klausimas, žmonės, ypač senesnieji, pasirodo ponų garbintojai ir nepasitiki iš liaudies kilusia inteligentija.

„ — Kunigas. Kunigas. Kas tasai jūsų kunigas. Pirma tai buvo kunigai. Vis iš ponų, ir kokių dar ponų. O dabar kas kunigas? Štai, prieš keletą metų Makičio Janka kiaules ganė, ir aš jį dar botagu šveičiau, o nūnai jisai jau kunigas, ir moterys jam rankas bučiuoja“. (Kr. r. II, 17).

Tokių pažiūrų priežastys visiems žinomos. Tai baudžiavos atsiminimai, kur paprasto žmogaus vertė buvo labai menka, rusų įtaka, kurių inteligentija ir liaudis toli viena nuo antros buvo, neprieinamas Lietuvos liaudžiai mokslas ir t. t.

Čią vaizduojamųjų žmonių santykiai su dvasininkais blogi. Kur tik kalba žmonės apie kunigus, būtinai reiškia jais nepasitenkinimą ir dažnai net širsta ant jų. Priežastys esančios tos, kad kunigai per daug linkę prie turto esą. „Vargingo gyvenimo“ Dvainis širsta ant kunigo ir ant visos kunigo giminės, kam kunigo svainis jo arklį uždarė į tvartą ir reikalauja trijų rublių. Apysakos „Išsibarė“ Traibėnas taip pat plūsta kunigą ir visą jo giminę už rinkliavas, už kažkokią loterėją ir už tai, kad jis ant jų pyksta. Pagaliau „Bedievio“ apysakoje pats autorius „išvedęs į sceną“ klieriką, kaipo savo draugą, taip pat neigiamai jį nucharakterizuoja. Vaizduodamas žmonių santykius su dvasininkais rašytojas ne visur paslepia savo nusistatymą prieš dvasininkus. Tatai kartais kiek pakenkia apysakų rimtumui.

„Silkių“ apysakoje yra įdomus ir charakteringas skirtingų tikybų ir skirtingų tautų žmonių bendravimo atvaizdavimas. Čia iš vienos pusės paimtas keliaujantis pirklys žydelis Kušlius, iš kitos — kaimiečiai: moterys,

vaikai, jaunimas. Žydelis Kušlius ir kaimiečiai yra labai susigyvenę ir vienas prie kito moka prisitaikinti. Net ir sveikindamasis Kušlius randa formulę, kuri ir jam ir kaimiečiams katalikams primtina — „Pagarbintas Dievas". Jam atsakoma „per amžius". A. Voldemaras straipsnyje „Krėvė romantikas bei klasikas" sako: „Jei toks pasisveikinimas nėra pradžia tikybinio sinkretizmo, tai jis rodo bent tolerantingumą*)". Tačiau šitas tikybinis skirtumas yra priežastis ir tam tikros neapykantos, ypač iš jaunesniųjų, mažiau patyrusių ir mažiau sugebančių galvoti, žmonių pusės. Jie žydą pajuokti ir apgauti pateisina ir prieš etiką ir prieš sąžinę, iki jiems neišaiškina kas jų klaidas. „Būta žmogaus. Bekrikštis". „Dar jau ten prieš Dievą nusidėsi, kad iš žydo pasijuoksi". „...jie gi mūsų Viešpatį Dievulį nukankino..."

Baigiant apie apysakose vaizduojamųjų žmonių tarpusavio santykius, tenka dar paliesti artimo meilės ir broliškumo principą tuose santykiuose. Šis principas apysakų žmonių santykiuose įvairiai suprantamas. Artimo meilė, humaniškumas, broliškumas apskritai mažiau pareina nuo žmonių luomo, profesijos ir sunkiau duodasi apibendrinamas. Jų pasireiškimas pareina daugiau nuo individualinių asmens savumų. Tiesa, čia katalikiškoji etika duoda principus, tačiau apysakose vaizduojamųjų žmonių artimo meilė nėra analizuojama šiokiame ar kitokiame sąryšyje su katalikų etika, išskyrus „Silkių" Gerdvilienę, kuri artimo meile remia Dievo meilę.

Apysakose yra keletas žmonių, kurie trokšta savo artimui bloga ir džiaugiasi jų nelaimėmis ir stengiasi iš jų pasinaudoti; ir yra tokių, kurie gera linki ir padeda artimui atsidūrusiam nelaimėje. Tačiau pirmųjų skaičius viršija antruosius.

Jau skerdžius Lapinas, neturėdamas bent kiek aiškesnių etikos principų, o elgdamasis pagal savo nuotaiką ir vaizduotę, džiaugiasi žmones sukurstęs iki muštynių. O Lapino sukiršinti, jau iš seniau besipykstą, broliai Čepuliai ir jų žmonos ir mušasi, ir plūstasi, ir koneveikiasi.

Apysakos „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų..." Kačiulienės kaimynai yra tokie, kurie visokiais būdais stengiasi pasinaudoti iš artimo nelaimės.

Dar vienas įdomus dalykas: šie žmonės mėgsta tarsi magiškus linkėjimus kitiems nelaimės. „...kad jis sau kojas palaužtų, sprandą nusisuktų...". „Kad jo žemė nenešiotų..." „,..kad jį Perkūnas dievulis nutrenktų...".

Artimo meilė, gailestingumas, atleidimas pareina tų apysakų žmonėms ne nuo kito asmenybės vertinimo, bet nuo jų pačių nuotaikos. Jie pasigaili ir atleidžia ne dėl to, kad tatai jų protas nuspręstų ir valia įvykdytų, bet dėl to, kad jų pakilęs jausmas verčia tatai daryti.

d. Antgamtinio gyvenimo supratimas bei relingingumas beveik visuose šių apysakų žmonėse stipriai reiškiasi. Tik vieniems jis reiškiasi sąžinės persekiojimu už blogus darbus, kitiems paviršutinišku pamaldumu, tretiems gamtos sudievinimu. Visiems trūksta religinio sąmoningumo, nuoseklumo ir tikėjimo suderinimo su darbais.

Pagal metrikas visi (išskyrus Kušlių) yra katalikų tikėjimo žmonės, tačiau praktikoje arba jokio nusimanymo apie katalikybę neturi, arba la-

*) „Skaitymų" XXI knygoje.

bai paviršutiniškai ir net klaidingai tikėjimo tiesas supranta, arba turi sąmoningus įsitikinimus, net tam tikrą pasaulėžiūrą, nesuderinamą su katalikybe („Bedievio" Vainorus).

Skerdžiui Lapinui, įdomiausiam senovės atstovui, katalikybė yra terra incognita.

Skerdžius Lapinas neturi supratimo nei apie vieną tikrąjį Dievą nei apie žmogaus sielos nemirtingumą, tačiau turi religinį gyvenimą ir religines pažiūras. Jo religinės pažiūros yra pirmykštės lietuvių religijos liekanos. Tos liekanos nėra paliestos katalikų tikėjimo dvasios, tačiau ir nebeturi visų savumų pirmykštės lietuvių religijos. Užsilikęs tiktai gamtos ir jos reiškinių garbinimas metampsichozės, animizmo dvasia, o Dievybės (dievų) supratimas, religinė praktika, ir kiti pirmykštės lietuvių religijos atributai visiškai išnykę. Tačiau ir užsilikusieji bruožai skerdžiaus Lapino suindividualinti, savaip išgyventi, apgaubti magijos dvasios. Visa tatai yra padaras skerdžiaus nepaprasto susigyvenimo su mišku, jau sparčiai naujųjų žmonių naikinamu. Jei skerdžius Lapinas ir nebūtų girdėjęs pasakose ir senų žmonių lūpose monus ir laumes miške gyvenant — jis pats savo fantazija ir savo jausmu juos būtų sukūręs.

Tarsi tęsinys, tolimesnis etapas, einant iš pirmykštės lietuvių religijos į katalikų religiją, yra „Bedievio" Vainoraus religijos pažiūros. Skerdžiaus Lapino religijos pažiūrose trūksta intelektualinio elemento. Vainoraus religinėse pažiūrose ir, jomis besireiškiančioje tam tikroje jo pasaulėžiūroje, yra daugiau intelektualinio elemento, ir tų pažiūrų bei pasaulėžiūros susidarymo procesas kitoks. Tačiau senis Vainorus, kaip ir skerdžius Lapinas, savo pažiūrų pagrinde turi animizmą ir pirmykščio lietuvių tikėjimo dvasią. Tik senis Vainorus skaitęs šventųjų gyvenimą, Šv. Raštą, buvęs tarcijonu, o Lapinas toliau savo tiesioginio patyrimo ir pirmykštės religijos dvasios nenuėjęs.

Vainorus netiki kai kuriomis katalikų tikėjimo tiesomis, ne iš nežinojimo, kaip skerdžius Lapinas, bet dėl to, kad jis yra susidaręs savo religijos tiesas, kurios nesutinka su katalikų religijos tiesomis.

„— O aš savo kvailu protu manau, — prabylojo jisai vėl: — kad pragaras tik kolei žmogus gyvas. Dangus čia žemėj, mūsų giriose, šlaituose, kapinynuose, tik mes jo per darbą nemokam pamatyti. Dangus tenai tam, kurs jau nieko nereikalauja, gaus sielą jau laisvą, kaip paukštutę. Manau, kad gyvas žmogus neklaustų savo uverių akių, tik sielos balso, kuriai nieko nereikia, jis dar šiame gyvenime dangų sau rastų. (Kr. r. II, 210.)

Vainorus turi ne tik religinį jausmą, bet ir religinius isitikinimus, sufomuluojamus į tam tikrą pasaulėžiūrą. Vainoraus pasaulėžiūra yra panteistinė pasaulėžiūra, tačiau tik atskiruose bruožuose, o ne pilnumoje. Be to, Vainoraus panteizmas surištas su animizmu. Panteistinė pasaulėžiūra, gal, geriausiai tinka žmogui, gyvenančiam nujautimais, emocijomis, santykiuojančiam su gamta ir romantiškai garbinančiam gamtą ir jos reiškinius. Ir Vainoraus pažiūros susidariusios ne tiek jo protavimu, kiek nujautimu.

Štai Vainoraus žodžiai apie Dievo buvimą charakterizuoją, parodą jo panteistines pažiūras.

„Jis yra šitame medyje, šitoj vejelės žolelėje, kur sėdime, šitame ore,

šitame vėjely, kur dabar mums kužda ausysna. Visur jis yra... O kaip žmogus elgiasi, ką jis veikia, jam visai ne daboj. Blogai, gerai — jam vis tiek" (Kr. r. II, 223 — 224).

B. Sruoga straipsnyje „Magiškasis elementas Krėvės skerdžiuje" kalbėdamas apie „Bedievio" Vainorų sako: „Krėvė jokio panteizmo neskelbia, jis kuo toliausiai nusikrausto nuo romantiškojo gamtos sudievinimo" *).

Visų pirma, jei rašytojas duoda literatūros charakterį, kuris turi panteistines pažiūras, dar nereiškia, kad jis skelbia panteizmą. Antra, aukščiau paduotoji citata (Kr. r. II, 223 — 224) aiškiai parodo, kad senis Vainorus ne tik romantiškai gamtą sudievina (tatai dar ne viskas panteistinėje pasaulėžiūroje), bet turi tikrai panteistines pažiūras. Juk panteizmas sako, kad Dievas, būdamas tas pats kas ir gamta, kas ir visada, tiksliau sakant, Dievas būdamas susiliejęs su gamta, negali nustatinėti žmonių pasielgimų bei jiems sankcijų. O Vainoraus aiškiai kalbama, kad Dievui vis tiek, ką žmogus veikia ir kaip jis elgiasi. Jau minėjau, kad čia nėra panteizmo visoje pilnumoje. Pav. panteistinio determinizmo, determinuoto vyksmo ir kiti klausimai visiškai neliesti. Tatai per tolima Vainoraus protui ir tatai reikalauja didesnio teoretiškojo išsilavinimo.

Pagaliau senis įsitikinęs akla būties kova, be metafizinės teisybės ir be pomirtinio atlyginimo.

„Nėra, vaikel. Sunku prisipažinti žmogui, bet tikrai jos nėra. Štai, musė lakioja, tu ją užmušei, sutrynei, ir sako žmonės — nėra tau jokio nusidėjimo. Paukštį nušauk — nėra, kiaulę paskersk — nėra. Vien jei žmogų užmušei — didelis jau nusidėjimas. Kodėl gi? Ar visi — musės, paukščiai, žvėrys, gyvuliai — nenori gyventi? Ar jie mirties nebijo? Ar juos, gal Dievas ne tam leido, kad jie saulės šviesa džiaugtųsi? Ar jiems gal nesopa? Kur gi čia yra teisybė! Kad nors nusidėjimas būtų, žmogus — skriaudėjas — ne čia, šiame gyvenime, nors ten kitame pasauly keršto lauktų. Bet kur tau! Nukovei, nužudei, kraują praliejai — nei tau nusidėjimo, nei keršto. Ne, čia teisybės nėra. Kaip sau žmogus nori, taip gyveni (Kr. r. II, 224).

Ši aklos būties kovos teisybės ir nuodėmės filosofija taip pat surišta su panteizmu ir filosofiniu pesimizmu.

Tačiau senis nėra nuoseklus pesimistas, nors ir abejoja pomirtiniu gyvenimu, kurį katalikybė pripažįsta „Kažin, ar jausiu aš ten ką, ar gal tik sudulėsiu, kaip mėšlas". (Kr. r. II, 205). Bet gi jis, pamėgęs kapines, milžinkapius, jauste jaučia pomirtinį kažkokį ramybės gyvenimą.

Trečia šių V. Krėvės apysakų žmonių grupė, pagal jų religinį gyvenimą bei jų santykius su Dievybe, yra išpažįstantieji katalikų tikėjimą su visais jo nuostatais. Tų žmonių apysakose yra daugiausia. Katalikybės dvasia bei jos etika yra stipriai apėmusi tuos žmones. Tačiau jiems trūksta religinio gyvenimo nuoseklumo ir tikro sąmoningo katalikų religijos principų bei jos etikos supratimo. Religinis gyvenimas, žmogaus santykiavimas su vienu tikruoju Dievu čia reiškiasi ne Dievo meile, bet realia psichologiška Dievo baime.

---

*) „Pradai ir Žygiai". 1926 Nr. 7. 25 p.

Katalikybės dvasia ir Dievo baimė dažnai apipinta pirmykščio lietuvių tikėjimo veiksniais. Visokios pasakos, kad aplink kaklą apsivynioja žaltys ir nusmaugia tą, kuris per mišias medžius kerta, ar riešutauja, yra mišinys katalikybės ir pirmykščio lietuvių tikėjimo.

Tie žmonės visus nepasisekimus ir skurdą priskiria tik Dievo valiai, o už maldą ir gerus darbus nori gauti iš Dievo jau šioje žemėje materialinę kompensaciją.

Visi šitie jų tikėjimo bruožai žymu jau „Antanuko ryte" labai vaizdingose ir pilnose konkretiškumo bobulės „teologijos pamokose". Bobulė aiškina Antanukui, kad Dievas darąs fantastiškiausių ir smulkmeniškiausių dalykų. Už blogą kalbą Dievas ir liežuvį vaikui per pakaušį galįs ištraukti ir pasiųsti kirmėlę, kad pirštelį nugraužtų, Dievulis kiškeliui šiltus kailinius dovanojęs ir žmonėms pirkioje pastatęs kaminą, kad dūmai į pirkią nerūktų. Antanukas jokio supratimo apie patį Dievulį neturi, tik stebisi jo nepaprastu sugebėjimu viską padaryti, bijo jo, už gerus darbus laukia dovanų.

„Vargingo gyvenimo" Dvainis, pagautas liūdnų svajonių išskaičiuoja visas savo nelaimes, vargus ir bėdas ir suverčia jas Dievui, nors jis pats, kaip matyti iš apysakos, yra didžiausias laužas apsileidėlis, tamsuolis ir tinginys. Tačiau čia V. Krėvė tarp Dvainio nelaimių išskaičiuoja tokias nelaimes, kurios visiškai nepareina nuo Dvainio apsileidimo ir tinginiavimo. Jei „Jo javai visad menkesni nei kitų jo kaimynų", tai visiškai suprantama, nes Dvainis žemės neišdirba, tačiau jei jo labiau negu kitų kaimynų ledai javus išmuša, arba visokios kitos fatališkos nelaimės tik jį persekioja—čia jau nebesuprantama darosi. Tatai atrodo, kad iš tikrųjų Dvainio nusiskundimas Dievu turi pagrindo. Jei taip būtų, tada apysaka įgautų likimo apysakos pobūdį, apysakoje būtų veiksniu aklas fatumas, moira. Ir tada apysaka nustotų dabar turimosios meninės vertės. Tačiau rašytojas, kaip matyti iš visos apysakos, norėjo parodyti žmogų, kuris savo kaltes verčia Dievui ir iš Dievo už maldas ir kitus gerus darbus laukia materialinės kompensacijos. Dvainio logika tokia, jei jis meldžiasi ir pasninkus pasnikauja, jo javai turi gerai augti.

Tačiau tas pats Dvainis, laukdamas už religinę praktiką iš Dievo meilės ir malonių, tą religinę praktiką atlieka labai paviršutiniškai.

Toliau, ir Dvainiui ir daugumai kitų šios grupės apysakose vaizduojamų žmonių, charakteringa nenuoseklumas tarp veiksmo ir religinės praktikos. Tas nenuoseklumas kartais siekia keisto irracionalumo, alogiškumo. Pavyzdžiui Dvainis, pradėdamas kerštą prieš Dievą, per mišias medį kirsdamas, persižegnoja. Vadinas, intuityviškai, nejučiomis tam kerštui prieš Dievą prašo paties Dievo pagalbos. Arba „Silkių" Marcelės pasielgimas—ji, atitaisyti vienai vagystei, padaro kitą vagystę, atlyginti Kušliui už pavogtas silkes, pavagia iš šeimininkės kiaušinių.

Tas keistas nenuoseklumas, tas irracionalumas plaukia iš paviršutiniško supratimo katalikiškos etikos ir iš savotiško žmonių psichikos dvilypumo, kuri dėl to atrodo taip pat irracionali. Jie negali suderinti savo sąžinės balso su darbais, o darbų su katalikiškąja etika. Jų jautrumas didesnis už jų sąmoningumą, o norai didesni už valią.

4. Ketvirtas rašinio plano punktas—apysakų formalinė pusė.

Išeina, kad iki šiol rašinyje buvo kalbama apie apysakų turinį, o tik čia—apie apysakų formą. Tačiau, kur baigiasi apysakų turinys ir kur prasideda jų forma—ne taip jau lengvai nustatoma. Ne visiems formos ir turinio sąvokų talpos ir tąsos yra lygios. Vieni formos sąvokai teskiria stiliaus ypatybes, poetines priemones, o visa kita palieka turiniui; kiti, antro kraštutinumo, turiniui teskiria idejas, rašytojo mintis, o visa kita palieka formai, kaipo priemonei idejoms išreikšti. Tarp jų dar yra daug ne tokių kraštutinumų tiek literatūros teoretikų—kritikų, tiek rašytojų — praktikų tarpe.

Kokio turinio ir formos paskirstymo principo laikytasi šiame rašinyje? Reikia sutikti, kad žmogus, jo psichika, žmonių tarpusavi santykiai, peizažai ir pan. yra vienu atveju turinio, kitu — formos dalykas. Patsai daikto, fakto, ar veiksmo apysakoje *buvimas* yra turinio dalykas, tačiau jau jo apysakoje buvimo *būdas* yra formos dalykas. Pav. žmogaus santykių su kitais žmonėmis faktą kiekvienas beletristas naudoja savo apysakose ar romanuose, tačiau kiekvienas jį naudoja kitaip: kitos išvidinės ir išviršinės priežastys, kiti motyvai, nustatą tų santykių pobūdį, kitokia tų santykiu veikiančioji įtaka santykiuotojams ir t.t. Tą individualų rašytojo pasirinktosios medžiagos apdirbimą ir galima vadinti jau formos dalyku.

Fabulos atžvilgiu šios apysakos nevienodos, vienos turi fabulą, kitos —ne. Be fabulos apysakos yra „Bobulės vargai", „Antanuko rytas", „Bedievis" ir „Kūčių vakarą". Tose apysakose rašytojas neima vaizduoti žmogaus, kuriam „kas nors atsitinka", kurį koks nors nuotykis išmuša iš tipiškų normalaus gyvenimo vėžių, ir kurie paskui turėtų pergyventi konfliktą tarp buvusio savo normalaus gyvenimo ir tarp naujai susidariusių, ar kas kart susidarančių sąlygų. Šiose apysakose žmonės vaizduojami, kuriems „nieko neatsitiko". Tatai yra žmonės, begyveną savo kasdienišką normalų gyvenimą, nors kartais originališką ir individualų. Pavyzdžiui „Bobulės vargai" yra tipiškas darbščios kaimo bobulės dienos gyvenimas. Rytas aušta — vėl tas pats prasideda, kitą dieną — vėl tas pats, taip vis diena dienoms panaši, iki bobulė dar vis turės jėgų dirbti. „Antanuko rytas" taip pat yra vienas Antanuko ir bobulės pasikalbėjimo rytas. Kitą rytą Antanukas atsikėlęs, ir pamatęs bobulę apie pečių betrūsiančią, vėl tuos pačius klausimus užducs, bobulė vėl tuos pačius fantastinius atsakymus duos, nes jiems abiems tokie pasikalbėjimai įdomūs. Ir taip tęsis iki išauš pavasaris, iki nebereikės pečiaus kurenti, iki Antanuko dėmesį patrauks kiti dalykai.

Antras dalykas šiose be fabulos apysakose—epizodai ir motyvai jungiami ne išvidinio priežastingumo dėsniais remiantis, bet išviršiniu faktų susigretinimu. Čia neplaukia nuotykis iš nuotykio, epizodas iš epizodo, su logišku ir psichologišku būtinumu. Pav. „Bobulės vargų" bobulė, ar vieną darbą anksčiau padarys, ar kitą—nesugriaus veiksmo nuoseklumo. Nors, be abejo, ir šių, be fabulos apysakų, epizodų sugretinime ir veiksmo rutuliojime tam tikras priežastingumas yra, tačiau jis yra *išviršinis*, ne *išvidinis*, kaip, sakysim, kad yra išvidinis „Silkių" apysakos epizodų priežastingumas. Marcelė pavogė silkes — sulaužė teisingumą, nusidėjo, po to turi eiti bausmė, šiuo atveju moralinė bausmė: sąžinės balsas, ir pagaliau nuo tos bausmės išsipirkimas. Tarp šių pagrindinių fabulos (kiti tatai vadina

siužetu) epizodų yra išvidinis būtinumas, priežastingumas. O „Bobulės vargų“ bobulės veiksmų eilę nustato ūkio dienos darbo ir dienos gyvenimo tvarka.

„Išnešiojo rūbus, iššlavė trobą — kaip ir erdviau pasidarė. Net akyse šviesiau; kaip ir smagiau, tarytum, darbas einasi... Bobulė tuoj už dubenų, už šaukštų, perplaudė visą, sudėjo lentynon, apsišluostė rankas ir atsisėdo...

„Ačiū Dievui, gal dabar atsidus!

„Kaip tik! Lauk tiktai: Žiūrėk, vienas vaikas keliasi, kitas subliovė, kaip telias... Kiekvieną dabar papenėk, kiekvienam valgyti paduok, šaukštą; paskui visa priimk, vaikščiok aplink juos, tūpčiok, kaip aplink kokius ponus.

„Vos apėjo vaikus, vos paskutinis išbėgo kieman, jau saulė šit kaip aukštai, tuoj pareis iš lauko pusryčiautų, o dar bobulės nieko negaminta: nei agurkų neparinkta, nei batvinių nepalaužta, nei nieko...“

Ir taip toliau ir taip toliau. Taip per visą apysaką, tiktai išviršiniai faktai tvarko bobulės veikimą.

Tą patį būtų galima pasakyti ir dėl kitų, neturinčių fabulų apysakų, epizodų jungimo priežasčių. Pavyzdžiui, „Bedievio“ apysaka turi du pagrindiniu epizodu ir jie tarp savęs sujungti tik autoriaus asmeniu: ir vieną sykį ir kitą autorius pripuolamai sutinka „Bedievio“ herojų senį Vainorų ir pradeda su juo kalbą. Tie du epizodai jokio sąryšio neturi su svarbiausiu apysakos dalyku—senio Vainoraus pažiūromis bei jų susiformavimo vyksmu.

Šios apysakos yra tokio, be fabulos, apysakų tipo, meninę vertę turėdamos kitose savo ypatybėse.

Kitą grupę sudaro apysakos turinčios fabulą. Jų yra daugiau negu pirmųjų. Tik vienos jų turi ryškią, klasišką fabulą, kaip, sakysim, minėtosios „Silkės“, o kitos tik vieną nuotykį, vieną pagrindinį epizodą, kaip, sakysim, „Išsibarė“.

Įdomi fabulos atžvilgiu yra „Skerdžiaus“ apysaka. Pusė apysakos yra be fabulos, o nuo antrosios pusės (ne tik turinio, bet ir tūrio atžvilgiu pusės) prasideda fabula. Iki Grainio liepos nukirtimo vaizduojamas kasdieniškasis skerdžiaus Lapino gyvenimas, apysakoje vadinamas biografine dalimi. Čia praskleidžiama Lapino pažiūros, tų pažiūrų priežastys, gyvenimo sąlygos, įtaka pašalinių veiksnių (gamtos, pirmykščio tautos tikėjimo), iki išrodoma, kad psichologiškai galimas toksai prisirišimas Lapino prie Grainio liepos. Toksai Lapino gyvenimas jau trunka, be abejo, labai seniai. Lapinas išmušamas iš paprasto gyvenimo vėžių tik Grainiui liepą nukirtus. Nuo čia prasideda ir beletristinė fabula. Čia jau Lapinas nešamas naujos srovės kita kryptimi. Jis jau turi kovoti, išsikasti, arba pasiduoti ir žūti. Lapinas nekovoja, Lapinas pasiduoda, Lapinas žūva. Jis greitai žūva dėl to, kad nebuvo pasirengęs kovai; visiškai jis nemanė, nenorėjo ir nebuvo pasirengęs dar gyventi ir tada, kada bus Grainio liepa nukirsta. Dėl to išėjo palyginti trumpa fabulinė apysakos dalis, nes po liepos nukirtimo veikimas ėjo prie galo.

Kai kurie literatūros teoretikai intrigą skiria nuo fabulos, tačiau bene nuosekliau bus intrigą įglausti į fabulos sąvoką. Ir tikrai, sunku rasti, sunku sudaryti fabulą, kurioje nebūtų intrigos plačiąja prasme. Jei jau skai-

tome fabulą nuo to fakto, kada veikėjui „kas nors atsitinka“ ir fabulos rutuliojimą skaitome šitą sudėtingesnį, komplikuotesnį, pilną kovos ir įvykių veikėjo gyvenimą po „nuotykio“, tai šitame gyvenime būtinai turės būti susidūrimas su kitais žmonėmis, su kitokių įsitikinimų, kitokių norų ir pasiryžimų asmenimis. Šita žmonių kova jau ir yra intriga, ji tarsi fabulos ašis.

Kaip vedama „Skerdžiaus“ intriga?

„Skerdžiaus“ pagrindinė intriga prasideda kartu su fabula. Pagrindinę šios apysakos intrigą sudaro konfliktas taip skerdžiaus Lapino ir Grainio. Šiai intrigai charakteringa du dalykai. 1. Intriga staiga prasidėjo ir greitai baigėsi. Grainis staiga sumanė liepą nukirsti, o skerdžiui Lapinui liko drausti, išrodinėti, kolioti ir net grasinti „rankos nudžius, kojas sau palaužysi“. Grainis savo nusistatymą ištesėjo: liepą nukirto, ir jau nebeatstatys. Tuo jau intriga ir turi baigtis. Skerdžiui lieka... mirti. Čia dramatinė intriga. 2. Lapino ir Grainio, taip sakant, intrigos žmonių, labai nelygūs veiksmų motyvai. Lapino įsitikinimas yra nuoširdus, ir jo veiksmas eina iš jo nuoširdaus, tikro įsitikinimo. Grainio ir pasiryžimas ir pasiryžimo realizavimas yra jo kapryzų, lengvabūdiškumo padaras.

— Mano liepa ir nukirsiu. Rytoj nukirsiu! Ot pamatysiu, ar užgins man kas!—įsispyręs net rėkė Grainis. (Kr. r. II, 28.)

Dar ir iš to matyti, kad Grainio pasiryžimas nukirsti liepą buvo tik momento pasikarščiavimo padaras, jog Grainis rytą buvo užmiršęs savo pasiryžimą.

„Atsikėlė nūnai vėlai—galva skaudžia, burnoj kartu, lyg čemerų pavalgė, pikta. Atsikėlęs išėjo kieman, norėjo darbo imtis, bet galva kaip puodas, darbas patsai iš rankų puola. Paėmė žagrę taisyti, tik rankeną nulaužė, dalgę ėmė tinti, tik kūkeliu nagus sau apgurino. Metė žmogus tynęs, kūkelį pavarė pasvirnėn, o vaiką, kur skiedryne žaizdamas, pasipainiojo po kojų, supylė diržu.

„Kas daryti? Stojosi Grainis vidury kiemo, kaso pakaušį ir dairosi į visas šalis. Atsiminė jisai, kad vakar pas Valainį ketino liepą nukirsti. Dirsterėjo, pakėlęs galvą į aukštą, į liepą, ir tokia piktybė jį paėmė ir ant liepos ir ant paukščių, kur visokiais balsais čirškė jos šakose, kad atsinešęs iš trobos kirvį, nuėjo daržan“ (Kr. r. II. 33.).

Į „Skerdžiaus“ apysaka fabulos atžvilgių panaši „Vargingo gyvenimo“ apysaka. Čia taip pat fabula prasideda ne nuo pradžios apysakos. Pirmoji apysakos dalis yra apsileidusios tinginių šeimos tipiškojo gyvenimo aprašymas, panašus į Žemaitės „Marčios“ Vingių šeimos gyvenimo aprašymą. Fabula prasideda nuo mažo įvykio — Dvainio arklio paėmimo į tvartą. Čia fabulą savotiškai nukreipia ir užbaigia nepaprastai persimetusi intriga. Intriga prasidėjo tarp kunigo svainio ir Dvainio, arba tarp visų kunigų ir visų kunigų giminių iš vienos pusės ir Dvainio iš kitos pusės. Ir tai ta intriga nėra tiesioginė intriga, nes kunigai ir kunigų giminės apysakoje visiškai nesirodo — Dvainis kovoja tik su tokiais jais, kokius jis įsivaizduoja, girdėdamas kalbant apie juos ir apie jų darbus. Įdomiausias momentas, kada Dvainis savo įsivaizduotąjį priešą pakeičia: vietoj kunigų, paima Dievą ir savo įskaudintos, sukilusios maištingos dvasios varomas jam paskelbia kerštą. Kokia intriga, tokia ir jos atomazga. Dvainis

kovojo su savo fantazija, su įsivaizduotu ir išjaustu priešu — jo fantazija, jo įsivaizduota bausmė (žaltys apsivyniojęs aplink kaklą) jį ir nugalėjo. Su savim kovojo, ir paties savęs buvo nugalėtas. Nesusipratimai su kunigo svainiu dėl arklio savaime išsirišo: arklys pats atsirado gatvėje.

Fabulos atžvilgiu yra geriausiai vykusi „Silkių“ apysaka, teisingiau būtų pavadinus ją novele. Tai yra klasiškas vieno įvykio beletristinis išrutuliojimas, su visomis logiškai ir psichologiškai pagrįstomis pasekomis. Apysakos pradžioje, ekspozicijoje, rašytojas plačiau supažindina su žydelio Kušliaus tipu ir tuo pačiu charakterizuoja žmonių ir Kušliaus santykius. Po to užsimezga intriga ir sykiu su tuo prasideda fabula.

Pirmasis įvykis — Marcelė silkes pavagia. Tačiau, vagystės nuodėmės ji dar nesijaučia padariusi; priešingai, ji mano gerą darbą padariusi paimdama iš žydo silkes, nes „jie gi mūsų Viešpatį Dievulį nukankino, nukryžiavo“. Antras laipsnis — įsitikinimas Marcelės, kad ji padariusi vagystės nuodėmę. Čia fizinis nusikaltimas paverčiamas moraliniu nusikaltimu, ir palyginti, dideliu nusikaltimu, nes „gal visos dienos uždarbį pavogei. O ten jo pati gal alkana guli“ (serga). O už Dievulio nukankinimą nesą ko keršyti, nes „mes jį kasdien, mieliausį Dievulį, kiek kankinam, kiek kryžiuojam. Ir jis mums vis atleidžia“. Šitą misiją atlikti rašytojas pavedė Marcelės šeimininkei Gerdvilienei. Pradžioje Marcelė dar vis nori atsispirti prieš Gerdvilienės argumentus, tačiau, kai prisideda baimė kunigo per išpažintį, Marcelė pasiduoda, sutinka, pajunta, jog ji tikrai didelę nuodėmę padariusi.

Trečias laipsnis liko Marcelei įvaryti pomirtinės baimės.

Tam panaudota sapnas. Danguje išbarta ir pragaro baisiausiai išgąsdinta Marcelė nubunda. „Nubudus atsisėdo Marcelė patale, visa nuprakaitavusi, drebanti, lyg ją drugys būtų krėtęs“.

Čia jau fabula turi baigtis, Marcelė turi atgauti normalinę dvasios būklę. Tatai padaryti ji turi atpirkti nuodėmę. Žinome, kad Marcelė padaro sąžinės ekvilibristiką: pavagia kiaušinių, kad užmokėtų už pavogtąsias silkes.

Marcelė atgavo normalinę dvasios būklę, ji ir toliau taip pat gyvena, kaip iki silkių pavogimo gyveno, iš žydo silkių nebevogs, bet, jei reiks, ir dar kartą iš šeimininkės kiaušinių pavogs ir kitokių blogybių padarys. Tatai įvyko ir įvyks dėl to, kad Marcelė gali suprasti tik konkretų faktą konkrečiose aplinkybėse, o vagystė apibendrinta prasme, vagystės esmė, kaip buvo Marcelei nepakankamai žinoma, taip ir paliko.

Fabulos ir intrigos atžvilgiu padaryta tobulas puslankis, kokį padaro sviestas į orą akmuo, o nukritęs vėl guli, kaip anksčiau gulėjęs.

Į kompozicijos sąvoką galima įglausti ir apysakų konstrukcijos dalyką. Vadinas, vieną veikalo kompozicijos dalį sudaro fabula (į ją įeina intriga) kitą dalį sudaro veikalo konstrukcija arba architechtonika.

Kalbant apie V. Krėvės šių apysakų konstrukciją, pirmiausia tenka pažymėti, kuria tvarka rašytojas išdėsto epizodus ir scenas. V. Krėvė šiose apysakose epizodams dėstyti daugiausia naudoja chronologinę tvarką. Vadinasi, apysaką pradeda, laiko atžvilgiu, pirmuoju įvykiu ir chronologiškai eina prie kitų įvykių, prie svarbiausio įvykio ir pagaliau prie užbaigos. Tokios yra apysakos — „Bobulės vargai“ „Skerdžius“, „Silkės“,

„Galvažudys“, „Antanuko rytas“ ir k. Šiose apysakose skaitytojas matydamas veikėjų pasielgimus žino ir tų pasielgimų priežastis bei motyvus. Nauji veikėjų pasielgimai yra pasekos jau mums žinomų veikėjų psichologijos savybių. Pav. „Silkėse“ pirmiau nucharakterizuota, kaip žmonės, ypač jaunimas, elgiasi su žydeliu Kušlium, ir paskui Marcelė pavagia silkes. Čia mes jau nebesistebime Marcelės pasielgimu, nes jos vagystė yra eilinis Kušliui daromas šposas. O visi šposai daromi jam dėl to, kad Kušlius yra žydas, nekrikšta ir dėl to, kad žydai „mūsų Viešpatį Dievulį nukankino“. Tolimesnieji Marcelės pasielgimai, ir dėl jų susidariusi veikėjų psichinė būklė, yra motyvai kitų tolimesniųjų pasielgimų. Čia skaitytojui aiškiai duodami suprasti visi motyvavimai.

„Skerdžiaus“ apysakoje visi įvykiai ir epizodai taip pat chronologine tvarka išdėstyti, ir kiekvienam tolimesniam įvykiui prirengiamas psichologinis ir fizinis pagrindas. Skerdžiaus Lapino veiksmų motyvavimas yra daugiau psichologinis, tačiau tas motyvavimas skaitytojui pakankamai išaiškintas, nurodant Lapino auklėjimą, veiksnius, kurie turėjo įtakos jo pažiūroms susidaryti ir aprašant jo gyvenimo sąlygas.

Yra apysakų, kurių veikėjų svarbiųjų pasielgimų motyvai, tarsi, nuo skaitytojų akių paslėpti. Veikėjas pasielgė visiškai priešingai negu buvo rengiamas pasielgti. Toksai veiksmas pirmu pažvelgimu—nemotyvuotas. „Išsibarė“ Traibėno, „Vargingo gyvenimo“ Dvainio ir dar, galima sakyti, „Galvažudžio“ Kalpoko pasielgimai yra, tarsi nemotyvuoti. Tačiau iš tikrųjų motyvavimas yra. Jis yra išvidinis, tų žmonių psichikoje. Tatai buvo įrodinėjama kalbant apie šių V. Krėvės apysakų žmones.

Yra apysakų, kurių epizodų jungimas ir veiksmų grupavimas bei jų motyvavimas turi kitokią tvarką, ne vientisai chronologinę, bet mišrią. Čia pirmiausia skaitytojas pastatomas prieš jau įvykusį faktą ir tik vėliau sužino jo priežastis. Pavyzdžiui apysakoj „Žmoną pamokė“ skaitytojas iš karto susitinka su visiškai nusigėrusiu Rupeika ir čia pat sykiu sužino, jog Rupeika niekados negerdavo. „Jisai juk blaivus žmogus“. Paskui tik Rupeika išsipasakoja, kas jį privertė pasigerti. Vadinas, po vėlyvesnio įvykio pasakojimosi būdu grįštama prie ankstyvesnių. Toliau jau šioje apysakoje veiksmas eina chronologine tvarka.

Panašus ir „Bedievio“ apysakos Vainoraus, nors trumpas, pasipasakojimas savo praeities. Skaitytojas, pažinęs visas Vainoraus pažiūras, įsitikinimus, vėliaus, arti galo apysakos, sužino Vainoraus praeitį, kuri, kaip matyti, yra daug įtakos turėjusi susidaryti jo tokioms pažiūroms.

Apysakos savo dalių proporcingumu taip pat nevienodos. Vienos yra labai tiksliai proporcingos, kaip jau minėtosios „Silkės“, kitos, ir tai daugumas, turi kiek ištęstas įžangas. Pav. „Vargingo gyvenimo“ beveik pusė apysakos skirta Dvainio šeimos vargingam gyvenimui nucharakterizuoti, nors apysakos esmė yra savotiškas maištingasis Dvainio kerštas Dievui. Šis Dvainių vargo aprašymas yra perdėm realistinis, jau net su natūralizmo priemaišomis, kada apysakos esmė yra tokio slapto individualaus žmogaus dvasios kampelio atidarymas, žmogaus dvasios irracionalumo, maištingumo ir paradoksališkumo pabrėžimas. Pradžioje kalbama apie blakes ir kitokius nešvarius gyventojus ir apie vulgariškus ir žiaurius šeimos narių santykius, o toliau, antroj daly — apie tokį gilų ir didelės reikš-

mės dalyką: žmogaus kovą su Dievu. Tatai nėra kontrastai sudaryti didesniam reljefingumui ir stipresniam estetiniam įspūdžiui išgauti, kaip, sakysim, G. Hauptmano „Hannelėj". „Vargingame gyvenime" sutirštintas realizmas neparyškino Dvainio tikėjimo irracionalumo ir jo dvasios maištingumo.

Apysaka „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų..." dėl tos įžangos ištęsimo priežasties yra įgavusi, tarsi, du centru. Vienas centras — tėvo mirtis ir surišti su tuo išgyvenimai ir nelaimės; antras, pagrindinis, — sūnaus iškeliavimas į Ameriką. Tėvo mirčiai paskirta beveik pusė apysakos, nors jis labai staigiai mirė, nors jo mirtis yra tik sąlyga aprašomajai šeimos dramai, kurios priežastis — Amerika.

Kai kurias apysakas pradeda autorius nuo savęs. Taip ypač ten, kur svarbiausias veikėjas skerdžius, ar šiaip pasakotojas kaimo senelis, kuriems autorius ypač daug parodo simpatijos.

„Perkūną, Vaivą ir Straublį" rašytojas paduodamas pasakoti skerdžiui, per daug vietos paskyrė pačiam pasakotojui aprašinėti, charakterizuoti. Dėl to išėjo, tarsi, dvi paralėlės. Skaitytojo dėmesys kreipiamas į pasaką ir į pasakotoją, jo atsiminimus ir pažiūras. Ir tikrai, perskaičius aiškesnis vaizdas palieka skerdžiaus, negu, sakysim, pasakos personažo Straublio.

Šiose minėtose apysakose daugiausia aprašinėjama ir vaizduojama, o mažai pasakojama. Daugiausia leidžiama veikėjams patiems „išeiti į sceną", vesti dialogus, pareikšti savo psichiką. Retai kada kitas nucharakterizuoja veikėją, kaip, sakysim, apysakos „Žmoną pamokė" Rupeika savo žmoną. Autorius ne tik vaizduoja žmonių gyvenimą, jų santykius, jų kalbas, bet ir savais žodžiais juos aprašinėja, charakterizuoja. V. Krėvė moka labai trumpais bruožais nucharakterizuoti žmogaus veiksmą ir sykiu pažymėti tą intenciją, su kuria veiksmas atliekamas. „Vargingo gyvenimo" Dvainio maldos paviršutiniškumą štai kaip trumpai nucharakterizuoja. Teisingiau sakant, visiškai neužsimena apie maldos paviršutiniškumą, o tik jo meldimąsi sugretina su kitais labai paviršutiniškai atliekamais darbais.

„Prisigėręs vandens pilną burną, liejo rieškučiosna ir prausėsi.

„— Tu gi nors kaklą nusipraustai! — patarė jam žmona, gulėdama ant krosnies: — dabar juodas, lyg pušnų aulas, net žiūrėti negražu.

„— Kad tau negražu, nežiūrėk! — atrėžė jisai žmonai ir, nutraukęs nuo duonos rankšluostį, ėmė šluostyti burną ir rankas. Kaklo, ausų, paausių jis nė nepajudino.

„Nusišluostęs atsiklaupė pas suolą poteriauti" (Kr. r. II, 14).

Ir tik tiek tepasakyta apie Dvainio pamaldumą; juk antrojoj apysakos daly tas Dvainio religingumas sudaro visą svarbą.

Labai ryški ir vaizdinga „Silkių" Kušliaus charakteristika; gyvos, vaizdingos ir reališkai tikros Kušliaus derybos su Gerdviliene dėl silkių. Daug yra apysakose geros charakteristikos pavyzdžių, tačiau jau, palyginti, daug kalbėjus apie šių apysakų žmones, pakanka čia paduotų.

Šiose apysakose rašytojas kartais per daug duoda vietos daiktams aprašyti, žmonių darbams išskaičiuoti, bei nereikšmingiems veiksmams pažymėti.

Jie kartais nieko apysakai neduoda, ypač, kada tatai grupuojasi ne apie pagrindinį apysakos veikėją.

Apysakų stilius paprastas realistinis, šnekamosios kasdieninės žmonių kalbos stilius. Nėra stilistinių sąmojų, kurie, paprastai, paskatina skaitymą, nėra ypatingų, naujų epitetų, metaforų, naujų daiktų apibrėžimų. Tačiau įdomybių šių apysakų stilius turi pakankamai. Jas sudaro vaizdingi, įdomūs liaudies kalbos išsireiškimai, provincionalizmai ir t. t.

Ypač turtingos apysakos liaudies kalbos charakteringų išsireiškimų bei tų išsireiškimų formų. Štai keletas pavyzdžių: „*kad* drožė akmeniu viduausiu Žvynei, *tai* drožė“. „Petrukas ją botagu, botagu!“ „arta ir nuarta, knista ir nuknista visas užuoganos galas“. „Udžiu namo, udžiu namo...“ „Janka-Kanka, žydo pastaranka.. “ „Juoza kuosa, kiaulių tekis beuodegis“.

Yra ir vaizdingų palyginimų, tačiau jų daugumas, matyti, paimti iš liaudies kalbos, arba bent panašūs į liaudies kalboje vartojamus palyginimus. Pavyzdžiui: „— tupėk, tupėk, kaip višta ant tvoros! Pamatysi uodega užaugs — gąsdina jį Petruškė“, „ar boba pliauškina liežuviu, ar višta uodega mala“, „Ė, varliukštės, dar šaiposi, kaip pelė žirniuose“, „du agurku kaip jaučiu“, „darbuoja, kaip šlapias dega“, „girtas, kaip pėdas“, „klauso, lyg joms avinas koja ausį numynė“.

Daugiausia yra provincionalizmų, dzūkų tarmės žodžių, bei dzūkų tarmėj vartojamų žodžių formų, — „šatra“, „ceberiai“ „guruliai“, „uverus“ „apsmogėti“, „atpotrinti“ „skujinė“, „titunas“, „kukurė“ „darytut“, „netektute“ „nusipraustai“.

III

Pabaigoje tenka atsakyti į klausimą, ar šios V. Krėvės apysakos yra grynai realistinio pobūdžio, ar turi jos ir romantizmo žymių.

M. Banevičius, straipsnyje „V. Krėvės realistinės novelės“ „Darbų ir dienų“ II 1931 m. tvirtindamas dėsnį, kad literatūros veikalų apskritai negalima suskirstyti į realistinius ir romantinius ir iš to bendro dėsnio daro išvadą, kad ir V. Krėvės šių apysakų negalima klasifikuoti pagal literatūros sroves ir visą šią V. Krėvės beletristiką vadina realistine. Tvirtinant tokį dėsnį, tada visiškai atpuola ir reikalas ir galimumai nagrinėti literatūrą pagal jos sroves. Tačiau šio rašinio autorius yra kitokios nuomonės ir imasi panagrinėti šių apysakų realistiškumą bei romantiškumą.

Nagrinėjant apysakas paaiškėjo daug savybių, išskiriančių jas (nors ne visas) iš gryno, typiškojo realizmo srovės. Senovės garbinimas, pasakų, vaizduotę žadinančios mitologijos pamėgimas, parinkimas kai kurių savotiškos psichikos žmonių, išaugusių tiktai paslaptingosios senovės dvasios įtakoje — apysakoms duoda romantizmo bruožų. Ir A. Voldemaras „Skaitymų“ 21 knygoj, rašydamas apie V. Krėvės beletristiką, savo straipsnį pavadino — „Krėvė romantikas bei klasikas“. (A. Voldemaras nagrinėjo čia šiame mano rašinyje kalbamas apysakas plius dar „Senų žmonių Dainavos šalies padavimus“ ir dramatinės formos dalyką „Žentą“).

Visiškai galima sutikti su A. Voldemaru, kad V. Krėvė yra romantikas; ir net šiose realistinio stiliaus apysakose nėra grynas realistas. Tačiau negalima su A. Voldemaru sutikti, kad V. Krėvė yra klasikas. (Klasiku vadinant klasikinio stiliaus atstovą. Taip rodos ir A. Voldemaras mi-

nimam rašiny klasiko sąvoka suprato). Visų pirma, V. Krėvės apysakų žmonės nėra tipai, bet yra charakteriai O klasikai daugiausia duoda tipus, tik romantikai ir realistai mėgsta charakterius bei individus. Toliau, klasikai iškelia žmogaus valią, protą, patvarumą, pastovumą, ramų džiaugsmą ir gyvenimu gerėjimąsi. V. Krėvė šiose apysakose kaip tik priešingai: iškelią jausmą, fantaziją, sielvartą, mirties ilgesį (Vainorus, vėliau ir skerdžius Lapinas). Tatai, paprastai, charakteringa romantinės srovės rašytojams.

Gal būt, V. Krėvės apysakas galima pavadinti klasiškomis, kaipo pavyzdines, išbaigtas, gal, ir tobulas, tačiau negalima jų skirti klasikiniam stiliui.

Romantizmo žymių duoda kai kurioms šios grupės V. Krėvės apysakoms charakteringos romantikams idejos ir romantinė kai kurių apysakų veikėjų psichikos struktūra. Tačiau yra šioj grupėj ir grynai realistinių apysakų. Tokios yra šios apysakos: „Bobulės vargai", „Žmoną pamokė", „Išsibarė", „Vis toji Amerika, kad ji pražūtų..." „Kūčios vakarą". Pagaliau nieko romantiško dar nėra „Silkėse" ir „Galvažudy", nors pirmojoj vaizduojama pirmykštės žmogaus sąžinės nenuoseklumai, antrojoj žmogaus psichikos vingiuotumas ir išorinių veiksnių (gamtos) įtaka žmogaus pasielgimams. Tačiau tatai yra tik psichologijos analizavimas, dar neišeinąs iš realistinių apysakų veikėjų psichologijos, dar neduodąs apysakoms romantizmo žymių. Kiek sunkiau telpa į realizmo rėmus „Vargingo gyvenimo" Dvainio irracionališkas, paradoksališkas religingumas, (jau nebe tik sąžinės balsas, kaip „Silkių" Marcelės), jo psichikos chaotiškumas. Iš kitos pusės „Vargingo gyvenimo" apysaka prasimuša pro typiškąjį realizmą ir siekia natūralizmą. Pirmojoj daly skurdas, tamsumas ir tinginystės padariniai vaizduojama per daug sutirštintais dažais. Dėl to atrodo, kad Dvainių šeima yra ne tik tamsuolių šeima, bet jau degeneratų šeima, nors neminima nei šeimos blogi palinkimai (kaip girtuokliavimas) nei paveldėjimai. Tačiau ši apysaka per maža duoda davinių daryti platesnėms išvadoms apie V. Krėvės kūrybos natūralistinius bruožus. Taip pat, iš kitos pusės, nėra dar joje nė pakankamai charakteringų romantizmo bruožų. Ji yra, kiek nevienodo stiliaus, realistinė apysaka.

Aiškių romantizmo žymių jau galima rasti šiose apysakose: „Skerdžiuje", „Bedievyje", „Antanuko ryte" ir „Perkūne, Vaivoje ir Straublyje".

Pirmiausia šiose apysakose pastebima didelis autoriaus pamėgimas lietuvių senovės. Šiose apysakose V. Krėvė nenaudoja istorinės medžiagos bei istorinio fono, o tik atkelia senovės dvasią į mūsų laikus. Tatai nėra istorinės apysakos — apysakų kūnas iš mūsų laikų, tik apysakų siela iš senovės. Ir tas duoda joms tik dar daugiau romantiškumo.

Iš senovės rašytojas paima patį romantiškiausį elementą: fantastišką mitologijos pasaulį, pasakas, gamtos animizmą... Vis tatai fantastiškasis, romantikų mėgstamasis elementas.

Istorinę apysaką rašydamas, su istoriniu fonu ir istoriniais žmonėmis, rašytojas negalėtų duoti tiek fantastiško senovės elemento, nes jis būtų priverstas apysaką užversti išviršiniais nereikšmingais praeities dalykais, ir tų pačių senovės veiksnių negalėtų taip sufantastinti. Be to, tie veiks-

niai, nesusidurdami su dabarties dvasia, nustotų tokio reljefingumo, kurį dabar turi.

Rašytojas šiose apysakose kupiną fantastiškumo senovę vaizduoja dvejopai: 1) leisdamas kuriam apysakos veikėjui pasakoti apie ją (senovę) ir 2) nejučiom, visiškai neminėdamas senovės vardo, atvaizduoja senovės dvasią ir iškelia jos įtaką. Pav. „Skerdžiaus" Lapinas ir „Perkūno, Vaivos ir Straublio" pasakotojas skerdžius daug kalba ir garbina senovę; „Bedievio" Vainorus labai maža tekalba apie pačią senovę, tačiau tatai ką jis kalba yra daugiausia tik senovės dvasios įtakoje susidarę; „Antanuko ryte" visiškai nekalbama apie senovę, tačiau visas bobulės teikiamas Antanukui „mokslas" yra senovės dvasios esmė.

Ir vienu atveju, kur pasakojama tiesiog apie senovę, ir kitu atveju, kur nejučiomis iškeliami senovės veiksniai — imama tik fantastiškiausias ir romantiškiausias senovės elementas: monai, undinės, animizmas, gamtos garbinimas ir personifikavimas. Nei vienoje nei kitoje formoje visiškai neliečiami tautiniai, militariniai, visuomeniniai nė kiti, mažiau fantastiški ir mažiau romantiški, senovės reiškiniai.

Antras dalykas, kuris duoda šioms keturioms apysakoms romantizmo pobūdžio, yra romantinė jų pagrindinių veikėjų psichika. Pirmiausia, „Skerdžiaus" apysakos skerdžius Lapinas yra visiškai romantinė figūra. Skerdžius Lapinas taip yra paveiktas senovės fantastiškųjų veiksnių, kad ir tikrumoje neskiria fantazijos nuo realybės. Lapinui gyvenimo realybė, tarsi, sapnuojančiojo realybė: viskas fantastiška, chaotiška, nenuoseklu. Viena tik jam aišku, pastovu ir realu — visos senovės pažiūros, kurios yra paremtos laisva kritiškojo proto nevaržoma fantazija. Vadinas, Lapinui fantazija yra didesnė realybė už tikrąją empirinę realybę. Kada jo fantazija susiduria su realybe — ne fantazija turi nusileisti realybei, bet realybė fantazijai. Jo surišimas savo gyvybės su Grainio liepa yra fantazijos dalykas ir, kada ta fantazija susidūrė su pasikeitusia realybe: nukirsta liepa, ji nesitaikė prie naujos realybės. Realybės gi negalima pakeisti pagal fantazijos reikalavimus — Lapinas turėjo žūti.

Dėl to Lapinas yra perdėm romantinė figūra.

Lapinas yra senovės žmogus, tačiau jis atvaizduotas ne senovės, o dabarties fone. Visa aplinkuma, visi kiti žmonės yra realistiškai paprasti, gyvenimiškai tikri. Ir rašytojas, kur kalba apie skerdžių Lapiną, aprašinėja jo pažiūras, yra daugiau romantikas, o kur kalba apie kitus tos pačios apysakos veikėjus (pav., puotos epizodas pas Valainį) yra grynai realistas. O kadangi foną sudaro aplinkuma, visi kiti žmonės, (apysakos „statistai") ir jų santykiai, tai apysakos fonas ir stilius yra realistiški. Vadinas, apysaka yra realistinio kūno, romantiškos dvasios. Nors, tiesa, pati apysakos koncepcija yra sapniška. Lapino susikirtimas su Grainiu dėl liepos, nelauktas ir be reikalo liepos nukirtimas, dėl to Lapino liga ir mirtis — visa tai, tarsi, sapno raizginiai. Rodos, Lapinas atbus ir nusispiaus: „Och, sunkų sapną turėjau".

„Bedievio" apysaka dar daugiau romantizmo bruožų turi negu „Skerdžiaus" apysaka. „Bedievio" stilius lakesnis, romantiškesnis ir vaizdai daugiau suromantinti; „Bedievyje" lyrikos ir emocijų daugiau.

„Bedievyje" galima užtikti ir neoromantizmo bruožų. Pamėgimas filo-

sofuoti apie gyvenimą, apie mirtį; gvildenimas teisybės ir nuodėmės klausimų, pamėgimas būties ir žmogaus sielos slėpinių; linkimas į panteizmą, — visa tatai charakteringos neoromantikams savybės, kurios daugiau, ar mažiau pasireiškia „Bedievio“ apysakoje.

„Bedievyje“ taip pat, kaip ir „Skerdžiuje“ charakteringa romantiškas gamtos garbinimas, animizmas; Vainoraus tipas, nors skiriasi nuo skerdžiaus Lapino, tačiau taip pat yra romantinis. Kai kuriais bruožais Vainoras romantiškesnis už Lapiną. Pavyzdžiui mirties pasiilgimas, kapinių pamėgimas yra vienas charakteringiausių Vainoraus dvasios bruožų. O tuo tarpu Lapinas mirties pradėjo ilgėtis, kada Grainis liepą nukirto. Vainorus neranda žemėje niekur teisybės — jam tik mirtis yra didi teisybė. Lapinas nė negalvoja apie teisybę, nei šiame gyvenime esančią nei aname.

Grynai realistinėmis priemonėmis išreikštas turinys „Perkūno, Vaivos ir Straublio“ apysakoje. Iš tikrųjų „Perkūnas, Vaiva ir Straublys“ yra mitologinė pasaka. Ši pasaka, matyt, ne žmonių fantazijos sukurta, kaip daugumas pasakų, bet paties V. Krėvės, nes viena, ši pasaka nerandama tarp liaudies sukurtųjų pasakų, antra, šios pasakos koncepcija yra ne pasakiška, o romantiška — beletristiška. Tai viena moteris tarp dviejų vyrų; ir intriga pinasi grynai psichologiniais, o ne fantastiniais motyvais. Tačiau fantazijos šioje pasakoje yra pakankamai. Monų gyvenimo aprašymai, rūmai jūrų dugne, Vaivos darbai užduodami Dundulįui (Perkūnui) — vis dalykai, kurie daro seno skerdžiaus pasaką pasakišką ir romantišką. Tačiau priemonė tą pasaką atvaizduoti — skerdžiaus pasakojimas su visomis jo pastabomis — yra realistinė.

„Antanuko ryto“ apysaka taip pat realistinio kūno, o romantinės dvasios. Jau patsai fonas — viskuo užgrozdyta ūkininko pirkia, moterų ruoša ir t. t. yra grynai realistinis. Ir tarp tų neįdomių daiktų atsiranda bobulė su nuostabia fantazija ir neišsemiamu pasakų šaltiniu, ir Antanukas su tokia gyva, vaikiška ir taip artistiškai autoriaus atvaizduota siela. Bobulės žodžiai sėja į Antanuko sielą tokią sėklą, iš kurios išaugs Lapino ir Vainoraus pažiūros.

Baigiant tenka vienu sakiniu pasakyti — šios V. Krėvės apysakos yra visos savo fonu realistinės, o turinio vienos taip pat realistinės, o kitos romantinės. Romantinės turiniu yra minėtosios keturios, iš kurių „Bedievis“ ir savo fonu stovi tarp realizmo ir romantizmo.

Naudota literatūra bei šaltiniai.

V. Krėvės raštai II tomas, Kaunas—Vilnius, 1921 (sutrump. Kr. r. II.).
V. Krėvės raštai III tomas, Kaunas—Vilnius, 1922 (sutrump. Kr. r. III.).
Mykolaitis V., „Idėjiniai pradai V. Krėvės kūryboje“, „Pradai ir žygiai“, 1926 m. 7 nr.
Sruoga B., „Magiškas elementas Krėvės skerdžiuje“, „Pradai ir žygiai“, 1926 m. 7 nr.
Voldemaras A., „Krėvė romantikas bei klasikas“, „Skaitymai“ XXI knyga, 1923 m.
Banevičius M., „V. Krėvės realistinės novelės“, „Darbai ir dienos“ II, 1931 m.

Kultūrinis Prūsų lietuvių gyvenimas 18. amžiuje[1]

Par. Ignas Skrupskelis, Viena.

1. Prasidedant 18 amžiui, Senprūsių valstybė gauna karalystės vardą. Brandenburgo kurfiurstas ir Prūsų hercogas Fridrichas III, būsimasis karalius Fridrichas I, 1701 metų sausio mėn. 18 dieną iškilmingai vainikavosi karalium Karaliaučiaus pilies bažnyčioje. Tačiau ši naujoji karalystė buvo tam tikru susitarimu įpareigota karui ištikus padėti vokiečių kaizeriui, visuose Imperijos reikaluose paremti ir eiti kartu su austrais.

Šios naujos karalystės įkūrimas senprūsių žemėje, jau senai numatytas ir dešimtmečiais lauktas, subloškė įvairius krašto gyventojus, sujungė juos vienu bendru „Prūsų" vardu ir pažadino tautinę sąmonę. Teisinė naujos valstybės padėtis būtinai reikalavo prikelti krašto senovę ir atidaryti jos teisės šaltinius. Ir tai netrukus įvyko. Kultūros istorikai įknibo studijuoti senus šaltinius. Du stambūs rinkiniai — „Erläutertes Preussen" (1724-42) ir „Acta Borussica" (1731-32) patiekė gausybę vertingų krašto istorijos dalykų. Senprūsių likimas ir jų istorija kreipė į save dėmesį. Tirta senprūsių kalbos kilmė ir pobūdis. Atsiminta ir lietuviai, kurie dirbo Alberto universitete. Štai, pavyzdžiui, lotyniškomis eilėmis iškeliami St. Rapagelionio (mirė 1545 m.) nuopelnai.

Pagrindinius Prūsų valstybės teisės klausimus pirmutinis išdėstė Karaliaučiaus mokslininkas ir teisės žinovas Jakob Heinrich Ohlius († 1751) dviejuose lotyniškai parašytuose veikaluose. Juose jis griežtai paneigė bet kurias vokiečių reicho pretenzijas į karalystės Ypatingai jis pabrėžė tai, kad Prūsai niekuomet nėra buvę Romos imperijos dalimi, kad ordino riteriai čia yra atvykę ne kaip vokiečių kareiviai, kad jų tarpe yra buvę įvairių tautų vyrų, kad iš šventojo karo jie negalėję tikėtis jokios „pasaulinės naudos". Taip pat ir prūsų karalystės įkūrimas buvo jam svarus įrodymas, kad Prūsai nėra buvę vokiečių reicho priklausomi ir nuolat gynę savo savarankiškumą. Pabrėžiamas ir Prūsų nepriklausomumas nuo Brandenburgo. Tai įrodoma pačiu karalystės įsteigimo faktu. Prieš lenkų pretenzijas į šį kraštą, kelia savo balsą Theodor Warth (1689-1743) ir Dietrich Dunker († 1739).[2]

2. Ginčas tarp katalikiškosios, nuo Romos priklausomos Vokietijos ir protestantiškos Prūsijos padėjo susidaryti ir naujai nuomonei apie vokiečių riterių ordiną ir jo veikimą. Stengtasi prūsų karalystės istoriją be-

[1]) P. Ignas Skrupskelis, Prof. D-ro J. Nadlerio vadovaujamas, yra parašęs ir įteikęs Vienos Universitetui Daktaro laipsniui gauti disertaciją įvardintą „Lietuviai vokiečių literatūroje 18. amžiuje". Čia perspausdinama pirma dalis tos įdomios ir mums svarbios studijos. Laukiame ją visą pasirodant spaudoje. *Red.*

[2]) Pisanski, Entwurf einer preussischen Litterärgeschichte. Königsberg 1886, 611 psl.

tarpiškai susieti su senprūsių istorija ir protestantizmą padaryti vieninteliu ir svarbiausiu kultūros veiksniu. Ir tikrosios teisės į kraštą tebuvo pripažįstamos senprūsiams. Ordino veikimas, kuris tarnavo kaizeriui ir katalikybei, buvo dėl to griežtai pasmerktas. Labiausiai piktintasi dėl ordino riterių žygių, nes jie buvo pasižadėję skelbti krikščioniškąjį mokslą prūsų pagonių tarpe, o, iš tikrųjų, užkariavo kraštą, žiauriai išnaikino ar pavergė pirmykščius gyventojus. „Ordinas, kuris norėjo čia skelbti Kristaus mokslą, geriausią iš visko, ką tik pasaulis turi, iš tikrųjų kariavo ar net žudė per trisdešimt trejus metus; metus, kuriuos mano šalies metraščiai turi ne kuo kitu, kaip tik krauju, savo brolių krauju, pažymėti. Nei krikščionybė, nei mokslas negalėjo būti Ordino brolių čia skelbiami, nes jie patys buvo jokie arba labai menki krikščionys ir mokslininkai". [1]) Ordinas nenorėta pripažinti ne vien tiktai kaip kultūros kėlėjas, bet sakė jį net nusikaltus pačiai krikščionybei ir savo paties užsibrėžtiems uždaviniams. Tos pačios nuomonės buvo ir Johann Christoph Gottsched (1700-1766) rašydamas:

„Jėga ir karo žiaurumai, plėšimas, kraujas ir ugnis greičiau suklaidins, negu parodys tikrąjį Dievą..., kai sakyklos yra apsuptos mirusiųjų kūnais. Vokiečių ordinas nori kardu pavilioti pagonis, skelbti Kristaus mokslą, plienu ir ugnimi išnaikinti visus, kurie nenori paklusti jėgai. Toks elgesys ardo jų pačių užsimojimus: pagonys ima nekęsti krikščioniškosios kariuomenės, kuri yra galinga vien tik savo ginklais, bet ne žodžiais". [2])

Johann Gottfried Herder (1744-1803) šitaip nusako negatyvų riterių ordino veikimo bilansą: „Vokiečių riteriai... viešpatavo... pagaliau nuo Vyslos iki Dauguvos ir Nevos, gyvendami didžiausioje prabangoje. Senoji prūsų tauta buvo išnaikinta, lietuviai ir žemaičiai, kuršiai, latviai ir estai buvo kaip vergai išdalinti vokiečių bajorams. Po ilgų karų su lenkais jie neteko pradžioje pusės, o paskui ir visų prūsų, pagaliau ir kuršių bei livių žemių. Pasitraukdami jie nieko nepaliko šiems kraštams, vien tik įsitikinimą, kad joks kitas kraštas negalėtų būti žiauriau ir negailestingiau valdomas, kaip kad jie valdė šitas pajūrio tautas, kurios kitų kultyvuojamos, be abejo, būtų buvusios visai kitokios". [3])

1701 metų karaliaus vainikavimas žymiai sustiprino Prūsijos gyventojų tautos ir valstybės savarankiškumo sąmonę, priešingai vokiečių Imperijai ir vokiečių riterių ordinui. Šis nusistatymas, nuolat stiprėdamas, tvėrė per visą 18 amžių. Dar 19 amžiuj jis atsispindi Ludviko Baczko (1756-1825) ir Augusto Kotzebue (1761-1819) istorijos veikaluose.

Dėl negailestingo riterių ordino elgesio ir sąmoningo krašto germanizavimo, pirmykštė krašto kalba beveik visiškai išnyko. Prūsų istorininkų imta apgailestauti, kad tokiu būdu naikinami senprūsių, pirmykščių šio krašto gyventojų, kultūros paminklai. „Tiesa, kad mes, ar mūsų tėvai, išžudėm senprūsius kartu su jų giriomis..., o su jais, savo žiaurumui paklusnūs, išnaikinome ir estų bei sembų kalbą ir kultūrą, vietoj jų įvesdami savo kalbą". [4]) Prūsų valstybinio savarankiškumo sąmonei, kuri mė-

---

[1]) Borowski, Ueber die allmählichen Fortschritte d. gelehrt. Kultur... Pr. Arch. IV. (1793), 105 psl.

[2]) (Gottsched), Ottokar oder das erziegte Praussen. Der kgl. deutschen Gesellschaft eigene Schriften. Königsberg 1754, 40 psl.

[3]) Suphan 14, 473.

[4]) K(reutzfel)dt „Über die preussische Dichtkunst". Pr. Tempe, II (1781), 365.

gino betarpiškai susieti dabartinius gyventojus su senaisiais prūsais, trūko tokiu būdu nuoseklumo: „be prūsų kalbos, be vaidilų ir ąžuolų, be Vaidevučio“ [1]) vadintis prūsais buvo ne kas kita, kaip prieštarauti pačiam sau. Kadangi lietuviai buvo artimiausios senųjų prūsų giminės, tai manyta jų kalboje surasti mirusios seserį. Nuosekliai ir patys lietuviai buvo laikomi ainiais ir artimiausiais papėdininkais į pagoniškųjų prūsų krašto teises. Per visą 18 amžių į juos žiūrėta kaip į pirmykščius jų gyvenamojo krašto gyventojus. Jų kalba ir jų dainos buvo „tikrai vieninteliai tautiniai dalykai“. [2]) Tokiu būdu visų žvilgsnis savaime krypo į lietuvius, ir tai turėjo žymios įtakos naujos karalystės kultūrinei ir dvasinei raidai.

3. Lietuvių buvo gyvenama (kaip ir šiandien dar, tik ne taip gausiai) karalystės šiaurės rytų dalyje, šiuose apskričiuose: Klaipėdos, Tilžės, Ragainės, Insrutės, iš dalies Labiau. Dėl to šie apskričiai ir buvo vadinami „lietuvių apskričiais“ (vardas prigijęs jau nuo 1618 metų) [3]), o visa provincija — „Lietuva“. Šie lietuvių apskričiai buvo vėliau (1724) sujungti į vieną apygardą, kurios centras buvo Gumbinė. Nuo 1736 metų ši apygarda pasidarė visai nepriklausoma nuo Karaliaučiaus ir buvo pavesta Gumbinės karališkosios „karo ir civilinės valdžios“ žinion. Norėta, kad Gumbinės apygarda apimtų visą lietuviškai kalbančią sritį Prūsuose. 1747 metais ji žymiai padidėjo, prie jos prisidėjo dar mozūrų žemės — Oletzko, Lyck, Johannisbung ir Loetzen. Pietuose lietuvių kalbos riba ėjo per Labiau, Petersdorfą, Norkitus, Muldžius, Juodlaukius, Trempius, Darkiemius, Žabinę, Goldapius ir Dubeninkius. Bet ir į pietus nuo šitos ribos pasitaikydavo atskiros lietuvių sodybos. Ši lietuvių gyvenama sritis dar padidėjo, kai prie jos buvo prijungti Tauragė ir Seirijai (1691). Per pirmą ir antrą Lenkijos padalinimą jaunoji karalystė dar prasiplėtė į vakarus. Per trečiąjį padalinimą (1795) prie Prūsų prisidėjo dar ir Lietuvos dalis dešiniuoju Nemuno krantu. Ši dalis ir sudarė „Naujuosius rytprūsius“, kurie po Tilžės taikos (1807) atiteko Varšuvos hercogystei, o 1814 m. Rusijai. Prūsų Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos sienų nepastovumas vargu beturėjo įtakos lietuvių ir viso laikotarpio dvasios gyvenimui. Jis apsiribojo Didžiojoje Lietuvoje beveik vien tik religine sritimi. Senoji lietuvių valstybė gyveno paskutines liūdnas dienas po svetimųjų jungu.

Kaip tirštai lietuvių buvo gyvenama Prūsuose, šiandien yra sunku tiksliai nustatyti, nes trūksta iš 18 amžiaus tikslių statistikos davinių. Ch. G. Mielcke mano, kad „lietuvių valdinių skaičius visoje Prūsijoje, dabartinėse jos ribose, siekia per 200.000“. [4]) Mielckės spėliojimą maždaug atitinka ir 1848 metų gyventojų surašinėjimas, pagal kurį lietuvių skaičius prašoka 160.000. [5]) Be to reikia dar turėti galvoje ir tuo laiku prasidėjusį lietuvių nutautėjimą. 18 amž. pabaigoje lietuviškose srityse lietuvių buvo tirštai gyvenama, tik kai kuriose apylinkėse į jų tarpą buvo įsimaišę vokiečių kolonistai. „Kai kuriose šios apygardos (Klaipėda, Tilžė, Ragainė, Insrutė) apylinkėse senieji gyventojai yra susimaišę su vokiečių kolonistais;

[1]) Ibid. 373 psl.
[2]) K (r e u t f e l) d t, Ueber die preussische Dichtkunst. Pr. Tempe 2 (1781), 373 psl.
[3]) G r u b e, Const. P. I, 23.
[4]) M i e l c k e, C h. G., Litauisch—Deutsches Wörtebuch. Kbg. 1800 Vorrede.
[5]) Mittlg. d. Litauisch. lit. Ges. (1887), 1 pusl.

tačiau kitur lietuvių beveik vienų gyvenama, ypač Klaipėdos krašte ir pagal rytinę sieną; ten dažnai dvidešimty kaimų vos gali rasti vieną vokietį". [1]) Po kelerių metų ir S. Ostermeyer tvirtina tą patį: „Daugumas šitų parapijų turi po 5000 ir 6000 parapijiečių, ir kaip tik tokiose didžiose, kurios daugiausiai sutinkamos iš dalies buvusiam Ragainės apskrityje, iš dalies Klaipėdos krašte, daugumas yra lietuvių; vadinasi, vokiečiai yra lietuvių apsupti, bet ne atvirkščiai". [2])

4. Gerokai sumažino lietuvių gyventojų skaičių 1709 ir 1710 metų maras. Tuo metu Prūsuose mirusiųjų skaičius statistikos daviniais svyruoja tarp 80.000, 150.000, net siekia 200.000. Vien tik lietuvių gyvenamose apylinkėse, apie Insrutę, Ragainę ir iš dalies Tilžę, kur maras labiausiai siautė, Lucanus'o apskaičiavimu mirė 30.000 žmonių[3]). Marui pasibaigus lietuvių skaičius taip žymiai ir staiga padidėjo, kad jų gyventojų skaičius apie 1783 metus atrodo yra buvęs daug didesnis už vokiečių kolonistų. Ši liaudies nelaimė davė medžiagos gausiems, kad ir menkos literatūrinės vertės, kūriniams: „O nelaiminga šalis, tu tikrai esi nuskurus, nes su tavim gedulingai žaidė mirtis; žaibas taip staigiai neperskelia perlų ar kiaukutų, kaip greitai buvo sunaikinta tavo gerovė. Liūdna žiūrėti į gražiąsias Lietuvos lankas, visa šalis ištuštėjusi, žmonės išmirę, vietoj duonos valgoma pelenai"[4]).

5. Reikėjo energingai griebtis darbo ir prikelti mirštąs kraštas. Jau Fridrichas I atkreipė savo dėmesį į šį kraštą, kur jis buvo gimęs ir vainikuotas karaliumi. Jis norėjo, kad Prūsai „karališkąja garbe ir kilnumu, kuriuos jis jiems buvo suteikęs, toli pralenktų visas kitas provincijas ir kad gyventojų gerovė bei turtai pakiltų ne mažiau, kaip paskutiniaisiais metais prieš marą[5]). Į ištuštėjusius prūsų lietuvių kaimus karalius siuntė vokiečių kolonistus. Fridrichas Wilhelmas I tęsė atkakliai pradėtąjį darbą toliau. Pirmiausia jis patriotiniais sumetimais norėjo, kad „visi tušti Lietuvos kaimai „būtų vienos tautybės žmonių gyvenami"[6]). Tačiau šis planas nebuvo pilnai įvykdytas. (8 apskričiai buvo ištisai vien tik lietuvių gyvenami, kiti — turėjo įvairių tautų gyventojų[7]).

Fridrichas Wilhelmas I rūpinosi pažanga ir kultūros bei socialinėje srityje. Jis net leido Prūsų vyriausybei (turima galvoj toji centralinė vyriausybė, kuri buvo Rytprūsiuose iki 1724 metų) patiekti jam administracijos reformos projektą. Šis projektas rezervavo Prūsų bajorams tam tikrų privilegijų, kad galėtų apsaugoti krašto savarankiškumą nuo Brandenburgo. Tačiau karalius labai griežtai pasisako vienoje rašto pastaboje: „Visos

---

[1]) Mielcke, Ch., G.: „Lit.—Deutsch. Wörterb. Kbg. 1800 Vord.

[2]) Ostermeyer, S.: „Ist es anzuraten die lit. Sprache zu verdrängen?" Gumbin. 1817, 17 psl.

[3]) „Der Staat Preussen", 1748. Mskr. B. 10 fol. Geh. Pr. Statsarch. zu Königsberg Pr.

[4]) Joh. Erh. Etmüller (l. c. Rogge: Schattenrisse aus dem Kirsch. Leben d. Prov. Preussen". Altpreuss. Monatsschrift 17, 84.).

[5]) Beheim-Schwarzbach, M.: „Friedrich Wilhelm I Colonizationswerk i. Lit. Kbg. 1879, 8 psl.

[6]) Stadelmann, R.: „Fried. Wilh. I i. S. Tätigkeit f. d. Landeskultur Preusen". Lpz. 1878 247 pusl.

[7]) Beheim-Schwarzbuch, a. a. o. xxxxx 74 s. pusl.

prūsų intrygos, kurios stengiasi pašalinti vokiečius iš Prūsų, nieko iš manęs nelaimės; aš pasiliksiu kietas, kaip deimantas, ir jie turi žinoti, kad aš nesu kvailys, ir neturi man nieko vaidinti"[1]). Taip pat karalius atmetė ir vieną prūsų prašymą pirmykščių gyventojų gerovei apriboti krašto kolonizavimą ir pareiškė: „Juo daugiau čia ateis vokiečių, juo bus maloniau ir geriau; jais reikėtų pakeisti lietuvius, nes lietuviai yra blogi ūkininkai"[2]). Po metų pasirodė naujas įsakymas: „negalima priimti kaip kolonistų žemaičių, lenkų ar gudų, kurie gyvena anapus sienos". Karališkieji ūkiai tegali būti duodami vokiečiams, bet ne prūsams, lietuvių ūkininkai turi būti iš jų kiemų pavaryti. Kolonizavimo reforma buvo sumanyta grynai ekonomiškais sumetimais, — lietuviai buvo pagarsėję kaip blogi ūkininkai, — tačiau juose lengva įžiūrėti valstybinius bei politinius Brandenburgo motyvus. Iš tikrųjų, statistikos daviniais, iš kurių karalius sprendė apie krašto ūkininkų vertingumą, lietuvių būta palyginti geresnių šeimininkų, kaip vokiečių kolonistų. (Vokiečiai: 1341 geri, 586 blogi. Lietuviai: 7172 geri, 1159 blogi). Be to, reikia atsiminti, kad sąvokos „geras", „blogas" yra labai subjektyvus dalykas.

Vokiečių kolonistų veržimasis į rytus per visą svarbiausiąjį kolonizavimo periodą buvo nepaprastai didelis ir smarkus, o tai turėjo žymios įtakos ir tolimesniam tautos gyvenimui. O vis dėlto 1763 metais lietuvių skaičius buvo prašokęs vokiečius (8367 lietuvių ir 3722 vokiečių šeimos). Dėl to ir Beheim-Schwarzbacho išvada yra visai pamatuota: „Iš šių tikslių davinių (deja, mes turim tokių tik iš dešimties apskričių) rezultatas yra visai nelauktas, būtent: paaiškėjo, kad tiktai lietuvių ar vokiečių „kolonistas" yra žinomas šiuose apskričiuose, bet ne pirmykščiai vokiečių kaimo gyventojai. Nesunku padaryti išvadą, kad tiek šioje dešimty apskričių, tiek ir kituose apskričiuose, turinčiuose mišrius gyventojus, jų santykis yra maždaug toks pat; tokiu būdu kolonizavimas marui pasibaigus padėjo pagrindą pastoviam ir nuolat stiprėjančiam Lietuvos germanizavimui, kurį galima išrodyti vienur tiesiogiai, kitur netiesiogiai"[3]).

Tarp seniau gyvenančių ir naujai atkeliavusių galima buvo pastebėti tam tikro trynimosi; vieniems Brandenburgas teikė tam tikrų privilegijų, antriems buvo palankesni Prūsų valdininkai. Fridrichas Wilhelmas I laikė savo pareiga perspėti valdininkus, kuriuos jis atsivežė su savimi į Prūsiją, kad jie „kreiptų dėmesį į tai, kad „lietuvių valdininkai netraktuotų blogai vokiečių valdinių"[4]).

Tačiau šiaip ar taip, abi šalys veikė viena antrą. Abi buvo ir duodanti ir imanti kartu. Taip pat ir karalius rūpinosi krašto pažanga. Jis pajudino baudžiavos įstatymą, kad ir išskirdamas pradžioje lietuvius. Jis taip pat žiūrėjo, kad su baudžiauninkais būtų elgiamasi žmoniškai neišskiriant nė lietuvių. Čia prasideda ir pirmieji mėginimai išlaisvinti lietuvius iš dvasinio skurdo.

---

[1]) Stadelmann, a. a. O. 330 pusl.
[2]) Stadelmann, a. a. O. 327 pusl.
[3]) Beheim-Schwarzbach, a. a. O. 75 ss. pusl.
[4]) Stadelmann, kitoj vietoj, 219 pusl.

II. Lietuvių mokykla ir bažnyčia 18 amžiuje.

1. Gausūs 18 am. pradžios šaltiniai aiškiai liudija apie vargingą liaudies švietimo padėtį Prūsų Lietuvoje. Nebuvo jokios mokyklų sistemos, jokių mokyklų moderniąja šio žodžio prasme. Ūkininko trobelė ar mažutis kambarys pastorio namuose dažnai buvo panaudojami mokyklų patalpoms. Piemuo, kokia sena moterėlė ar ištarnavęs kareivis mokydavo už labai menką atlyginimą. Jokio priverstino mokymosi nebuvo. Bet ir pastorių paruošimo dalykai nebuvo geresni. Būta tokių, kurie net per visą savo gyvenimą nebuvo skaitę biblijos ir dažnai išnaudodavo savo šventąją tarnybą savo paties asmens reikalams. Lietuviai buvo dar blogesnėj padėty, nes jiems trūko mokančių lietuvių kalbą. Reikšmingas ir charakteringas racionalistinei laiko dvasios krypčiai yra Lysiaus (1719) pranešimas karaliui: „Daugumas lietuvių pamokslų pasižymi tuo, kad jų klausyti susirenka dažnai menkai išsilavinę, ir pastoriai dėl to gali visai nestropiai eiti savo pareigas. Nieko tat nėra nuostabu, kad lietuviai (apie lenkus nieko nežinau) taip mažai nusimano tikybos dalykuose. Aš pats esu girdėjęs, kalbant su panieka, kad lietuviai esą jau pašerti. Dėl to aš jaučiuos turįs pareigos tokius dalykus iškelti ir nubausti. Tačiau liūdno patyrimo esu pamokytas, kad dirbti lietuvių tarpe nevienam yra nepaprastai sunku, nes valstiečiai nieko nesupranta, ką sako pastorius; atrodo, kad jie ir neturį nieko suprasti iš jo kalbos. Atsiranda nuomonių, kad valstietis nieko neturįs suprasti iš pamokslo, užtenka, jei jis laikas nuo laiko atlieka savo baudžiavą Dievui. Girdėti pasakojant, kad kai kurie pamokslininkai pasirūpina kas sekmadienis pamokslus iš gretimųjų miestų ar iš kaimynų, kiti pamokslus rašo vokiškai ir duoda moterims išversti į lietuvių kalbą"[1]). Rodosi taip pat, — jei mes norėsime tikėti valstiečių nemėgstančio Th. Lepnerio žodžiams, — kad lietuviai tais laikais būtų sunkiai galėję daryti kokią pažanga dvasios gyvenime. „Prūsų, taip pat ir Didžiosios Lietuvos lietuviai nemoka nei skaityti nei rašyti; daugumas nė nenori išmokti. Jie yra labai prisirišę prie savo ūkio darbų... iškyrus kai kuriuos, jų yra nedaug, kurie pramoko vokiečių kalbos ir galėjo eiti kokią viešą tarnybą"[2]).

2. Dėl šių priežaščių visai suprantama, kad kova dėl liaudies mokyklos ir švietimo buvo labai sunki. Fridrichas Wilhelmas I, pietizmo šalininkai, energingai griebėsi darbo. Jis ragino pastorius stropiai eiti savo pareigas, ir, grasindamas piniginėmis pabaudomis, liepė tėvams leisti vaikus į mokyklą. Jis pabrėžė, kokių blogų padarinių turi lietuvių kalbos nemokėjimas, ir įsakė: „kad kiekvienas pastorius, ypač tie, kurie prieš pradėdami savo darbą nebuvo pakankamai pasiruošę ir išsilavinę, uoliai ir atsidėję studijuotų ir toliau, ir visiškai gerai išmoktų lietuvių kalbą"[3]). Ypač rūpinosi karalius liaudies mokyklomis, kad pakeltų švietimą plačiose liaudies masėse.

Lietuvių mokyklos ir bažnyčios organizavimo planus turėjo paruošti pietistai Heinrich Lysius (1670—1731) ir August Hermann Franke (1663—

[1]) Mskr. Etats Minist. 91 e 3. Geh. Staatsarchv. Kgb.
[2]) Lepner, Th., „Der preussische Lithauer", Danzig 1744, 119 pusl.
[3]) Grube, kitoj vietoj I, 129 s.

1727). Lysiaus planas, — jis pats nebuvo prūsas, ir jo planas iš anksto buvo smarkiai vietinių kritikuojamas, — siūlė, susitarus su lietuvių departamentu, auklėti lietuvių vaikus vokiškai, kad po kelerių metų būtų galima įvesti vokiškas knygas ir pamokslus. Kaip energingai lietuviai, saugodami savo tautines teises, pasipriešino šiems naujiems sumanymams, rodo vienas Pilypo Rūgio (Philipp Ruhig, 1675—1749) pareiškimas: „Prieš kelerius metus buvo pasiūlyta mokyti skaityti lietuvių jaunuomenę ir dėstyti jai tikybą vokiškai. Tai, žinoma, visai sutinka su buvusio magistro von Feuchtwageno įsakymu, bet jokiu būdu ne su mūsų Išganytojaus noru, kuris savo mokinius išmokė tos kalbos, kuri jiems būtų reikalinga mokslą skelbiant. Ir mes turime dėkoti mūsų dangiškajam Tėvui, kad per mūsų viešpatyje užmigusio karaliaus Fridricho Wilhelmo išmintingą ir visame pasaulyje pagarsėjusį švelnumą turime dabar ne vien tik daug lietuvių liaudies mokyklų, bet ir seminariją arti ir toli“[1]). Bet šis reformų planas nebuvo įvykdytas, ir vietiniai, rodos, laimėjo. Toliau mokyklų tvarkymo darbą varė Gabriel Engel (1685—1761). Sau padėjėju jis pasirinko Johan-n'ą Jakob'ą Quandt (1686—1672) ir Christian'ą Sahme (1663). Visi trys buvo gimę Rytprūsiuose. Jie buvo pasiryžę vykdyti savo planus krašto jėgomis, be jokios Brandenburgo pagelbos, o tai reiškia grįžimą į tas pačias vargingas gyvenimo sąlygas, iš kurių ką tik buvo išbrįsta. Be jokių vaisių komitetas turėjo darbą nutraukti. Tuomet karalius vėl energingai įsikišo į dalyką: „Tai yra niekai. Matyt, valdžia nori ir toliau palikti šį kraštą barbarišką. Juk jei aš ir kelčiau krašto gerovę, nesirūpindamas jo sukriščioninti, iš to nieko neišeitų“[2]).

3. Reikšmingas momentas kovoje dėl Prūsų Lietuvos mokyklos ir bažnyčios buvo lietuvių seminarijos įsteigimas Karaliaučiaus universiteto teologijos fakultete. Šis tam tikru aplinkraščiu pasiūlė lietuvių valdininkams raginti visus, kas tik moka lietuviškai, stoti į teologijos fakultetą studijuoti. Tokiu būdu susikūrė lietuvių seminarija (1725), kurios vedėju buvo paskirtas Lysius. Karaliaus, rodos, nelabai palankiai žiūrėta į lietuvius ir rytprūsius. „Kai kurie vokiečiai“ turėjo išmokti lietuvių kalbos, kad galėtų užimti pamokslininkų vietas Lietuvoje. Tam tikslui net buvo įsteigta Halėje lietuvių seminarija (1727). Įsteigėjas H. Franke buvo gavęs tokių nurodymų: „Į pamokslininkus ir profesorius siųsti į Prūsus pirmiausia tuos žmones, kurie nėra Prūsų kilimo“[3]). Tuo tarpu prūsams mėginta duoti vietos Brandenburgo provincijose. — Senoji Alberto Didžiojo mintis kelti lietuvių kultūrą buvo tokiu būdu iš naujo atgijusi. Kiek karalius buvo susirūpinęs lietuvių klausimu, matyti iš to, kad jis daugelyje savo įsakymų liepęs visų pirma duoti vietos lietuvių seminarijos dalyviams priimant gyventi į alternatą, — ten buvo iš viso 16 laisvų vietų, kurių 8 lietuviams ir 8 lenkams. Jis manė, kad „tie studentai, kurie moka lietuvių ir lenkų kalbas, o be to dar ir vokiečių, — ši kalba yra visame krašte vartojama —, turėdami progos ir Karaliaučiuje toliau lavintis, reikalui esant, gali ir vokiečių gyvenamose vietose būti mokytojais mokyklose ir bažnyčiose“[4]).

---

[1]) Ruhig, Ph., „Lit.—Deutsch. Deutsch—Lit. Lexikon“, Kgb. 1747 Vorrede.
[2]) Rep. 69, 3. Geh. Pr. Staatsarch., Kgb. Pr.
[3]) Keil, A., „Das Volksschulwesen im Königreich Preussen“. Altpr. Monatsschrift. Bd. 23., 127 pusl.
[4]) Arnoldt, Historie d. Kgb. Universität. Kngsb. 1746, I tomas. Priedas 54, 559 p.

Lietuviai ir lenkai studentai būtinai turėjo seminariją lankyti, nes nelankydami jos neturėdavo teisės toliau gauti stipendiją. Seminarijos dalyviai, atsižvelgiant į jų atitinkamą kalbos mokėjimą, buvo suskirstyti į dvi, reikalui esant ir į tris, grupes. Pirmajai grupėi buvo dėstoma pradedamieji dalykai iš lietuvių kalbos. Antroj grupėj buvo daromos pamokslų ir katekizmų pratybos atitinkamomis kalbomis. Kalbos mokytojai buvo senesni lietuviai studentai, kurie patys geriausiai lietuviškai mokėdavo. Kilimo lietuvių seminaro dalyviai buvo daugiausia vokiečiai, nes turinčių teisę mokytis lietuvių buvo neperdaugiausia. Dėl to ir lietuvių mokyklos bei raštija aštuonioliktame amžiuje išaugo daugiausia besidarbuojant vokiečiams. Apie iš Didžiosios Lietuvos kilusių studentų skaičių ir apie suteikimą jiems stipendijų — nuo 17 amž. buvo skiriamos jiems trys stipendijos — negalima nieko tikslesnio pasakyti.

Atrodo, jog lietuvių seminarija Karaliaučiuje patenkino to laiko reikalavimus, nes sakoma, kad jai beveikiant „taip mažai paruoštų žmonių betrūko, kad ne tik vakuojančios pastorių, bet ir jų padėjėjų vietos arba rektoratai bažnytkaimiuose buvo jų užimamos. Šie padėdavo pastoriams pamokslus sakydami ir katekizuodami bažnyčiose bei kitokiais būdais. O lenkų seminarija davė žmonių, kurie tiko vietoms užimti net vokiečių mokyklose“[1]).

Ir lietuvių seminarija Halėj paruošė nemaža žmonių lietuvių mokykloms ir bažnyčioms, apie ką H. Franke taip sako: „Jau dešimt žmonių, kurie čia lietuviškai išmoko, maloningu karaliaus įsakymu yra nusiųsti į tas apylinkes pastorių vietoms užimti. Ir dabar 13 studentų, kurie visi duoda daug vilčių, lavinasi ir mokosi šios kalbos. Kai kurie iš jų padarė šioj srity geroką pažangą... Tegul palaimina Dievas ir šitą nedidelį darbą, kuris yra pradėtas sieloms išganyti lietuvių tautoje“[2]). Tokiu būdu lietuvių ir lenkų seminarijos virto svarbiu kultūros faktoriu Prūsų karalystėje ir padarė nemaža įtakos ano meto prūsiškai ideologijai susidaryti bei savarankiškumo sąmonei prūsuose kelti.

Lietuvių seminarija Karaliaučiuje gyvavo iki naujausių laikų (Halės liet. seminarija buvo uždaryta 1765 metais). Smulkiau apie jos veikimą beveik nieko negalima pasakyti, nes dokumentų šiam reikalui nebegalima rasti. Galimas daiktas, kad jie yra jau žuvę. Tais laikais, kai Rėza vedė lietuvių seminariją, buvo paskelbtas jos naujas statutas. Lietuvių kalbos programa liko tokia pat, kaip ir seminarijos gyvavimo pirmaisiais metais. Seminarijos dalyvių uolumas ir skaičius jo laikais buvo gerokai sumažėjęs, ir Rėza pats skundžiasi sakydamas: „Dalykas iš tikrųjų yra rimtas ir gali turėti svarbių padarinių. Nes netrukus turi ateiti ir ateis laikas, kada mokykloms ir bažnyčioms pritruks kalbą mokančių žmonių ir kraštas, neturėdamas mokytojų, vėl turės grįžti į ankstyvesnę barbariją“[3]).

Kad išvengtų šito pavojaus, Rėza siūlė įvesti lietuvių kalbą Tilžės, Gumbinės ir Insrutės gimnazijose, kaip dėstomą dalyką. Taip pat turėjo būti padidinti reikalavimai stojantiems į universitetą, o į lietuvių gyvena-

---

[1]) Arnoldt, Hist. d. Kngsb. Universität. II, 138 p.
[2]) Haack, F. W., Vocabul. Lithuanico—Germanicum. Halle 1730. Įžanga.
[3]) Rhesa, Gesch. d. lit. Bibelüberst. Kngsb. 1816, 38 p.

mas vietas skiriami tik mokantieji lietuviškai. Rėzos planai negalėjo įvykti, nes laikas dirbo jo nenaudai, o atbundanti vokiečių tautinė sąmonė stengėsi visiškai išnaikinti lietuvių kalbą.

4. Lietuvių seminarijos Karaliaučiuje ir Halėj 18 amžiuje įsteigimu padarytas didelis žingsnis į priekį mokyklų ir bažnyčių tvarkymo srity Prūsų Lietuvoj. Tai turėjo nemažos reikšmės ir to laiko lietuvių dvasiniam subrendimui apskritai. Užtenka čia tik Duonelaičio ir Rūgio vardus paminėti, kad galima būtų pamatyti tų seminarijų reikšmę. Seminaro vedėjai (Lysius, Abraomas Wolfas (1680—1731), Jurgis Fridrichas Rogallis (1701—1733) ir Pranas Albertas Schulzas (1692—1763)] sudarė mokykloms steigti planus ir juos iš dalies patys vykdė. Daugiausia pasidarbavo Pranas Albertas Schulzas. Jis naudojosi ypatingu pietistų pasitikėjimu ir labai ilgai turėjo užėmęs svarbiausias vietas Karaliaučiuje. Jo veikimas ir pietizmui padėjo pasiekti plačiausias liaudies mases. Jis rūpinosi tuo, kad būtų įvestas privalomas mokymasis (1734), kunigai rūpintųsi tinkamais mokytojais, ir vaikai tol mokyklą lankytų, kol jie bus „išmokę gerai skaityti ir pakankamai su religijos dalykais susipažinę". Pati Bažnyčia turėjo ypatingai liaudies išsilavinimu rūpintis, ir katekizmo mokymasis sekmadieniais, nors antipietistai tam ir labai priešinosi, buvo padarytas privalomas visiems gyventojams be luomų skirtumo.

Lietuviškuose apskričiuose buvo daug daugiau rūpinamasi mokyklomis, kaip kitur. Lietuvių dvasininkai patys prašė karalių, kad jų parapijose būtų steigiamos mokyklos. Dėl to Fridrichas Wilhelmas I 1737 paskyrė 50.000 talerių (Mons Pietatis), iš kurių turėjo būti apmokami mokytojai lietuviškuose ir lenkiškuose apskričiuose, „kur patys ūkininkai dėl neturto maža arba nieko negali padėti". Tik dabar galėjo būti įvykdytas planas, pagal kurį 1160 mokyklų turėjo būti įsteigta Prūsijoj. Iš jų 340 buvo numatyta steigti lietuviškuose apskričiuose.

Mokyklų nauda netrukus pradėjo reikštis. Ano laiko dokumentai aiškiai apie tai kalba. Lietuviai patys džiaugėsi, kad jų vaikai jiems gali paskaityti. Suaugusiems buvo ruošiami kursai sekmadieniais. „Senas užsispyrėlis lietuvis, pakėlus švietimą, yra tapęs visai kitokiu žmogumi visuomenėj. Jis žino ir pildo savo pareigas vyresnybei, ypač mokyklose išlavinta karta. Koks gražus atlyginimas už visas pastangas"[1]). Jeigu kas dabar pagalvojo apie liūdną švietimo padėjimą 18 amžiaus pradžioj arba anksčiau, tai galėjo lengvai įsitikinti, kad susidariusi nuomonė apie lietuvio valstiečio menką sugebėjimą buvo visai nepagrįsta. „Lietuvis turi sugebėjimo bet ką suprasti, kaip ir bet kas kitas iš labiausiai apsišvietusios tautos"[2]).

Bet antroj 18 amžiaus pusėj valdžia jau nebe taip rūpinosi lietuviais. Jų mokyklų raida buvo tokia, kaip ir Brandenburgo provincijoj. Fridrichas II pareiškė, kad mokyklų skaičius Prūsų Lietuvoj turi pasilikti toks, koks yra. 1765 buvo net išleistas įsakymas, kuriuo valstiečių sūnums buvo draudžiama lankyti universitetas. Fridrichas Didysis apskritai mažai simpatijų Rytprūsiams terodė. Pasityčiodamas jis sakė, jog toji provincija ne-

[1]) Süssmilch, J. P., Die göttl. Ordnung in den Veränderungen d. menschl. Geschlechts. Bln, 1765, I, 87 p.

[2]) Ostermeyer, G., Erste Lith. Lieder-geschichte. Kngsb. 1793, 78 p.

turinti nė vienos galvojančios būtybės. Viename laiške jis net rašo, kad iš dviejų dovanų geriau pasirinktų kumelę, kaip lietuvaitę, nes pirmoji atrodanti gudresnė už antrąją. Vis dėlto ir jis žiūrėjo į Prūsų Lietuvą, kaip į „non plus ultra" civilizuoto pasaulio, kaip žydintį ir derlingą kraštą, ir ragino Voltaire savo žmonių meilę skirti ir „broliams lietuviams".

Fridricho Wilhelmo II laikais nedaug planų mokyklų srityje buvo įvykdyta. Mokyklų komisijos nutarimas įsteigti Ragainėj pavyzdinę mokyklą nebuvo įvykdytas. Ir mokytojų seminarija nebepasisekė Karaliaučiuje įkurti, nes lietuviai mokytojai miesčionims pasirodė per daug neišlavinti ir paniekos verti[1]). Buvo dar bandoma lietuvių mokyklą Karaliaučiuje skirti mokytojų pratyboms, bet ir šis projektas dėl lėšų stokos liko projektu.

5. Pradžios mokyklose daugiausia buvo mokoma rašyti, skaityti, skaičiuoti ir katekizmas. Katekizmais ir Biblija naudotasi kaip vadovėliais. Jeigu kur jų pritrūkdavo, tai vietos pastorius pats sustatydavo vaikams vadovėlius. Per giedojimo pamokas naudotasi lietuviškomis psalmių ir giesmių knygomis. Mokyklą prižiūrėdavo vietos parapijos pastorius. Jis turėdavo mokyklas lankyti ir pamokų tvarkaraštį joms sustatyti. Auklėjama buvo pietistiškai ir ši pietizmo įtaka aiškiai matyti ir iš 1763 metų mokykloms nuostatų.

Lietuvių mokyklose buvo dėstoma lietuviškai. Buvo vietų, kur mokyklose buvo dėstoma lietuviškai ir vokiškai, arba dar ir lenkiškai. Kaip daug 18 amžiuje buvo atsižvelgta į lietuvių reikalus, galima matyti iš to, jog vokiškų mokyklų skaičius vos 400 tesiekė. Kiek galima matyti iš vienos 1800 metų statistikos, [2]) lietuviškos mokyklos buvo taip lietuviškuose apskričiuose paskirstytos: Gumbinės apskr. 58 lietuviškos pradžios mokyklos (8 bajoriškos), Insrutės (Insterburgo) 127, Tilžės 52, Ragainės 69, Labiau 20, Klaipėdos 85, iš kurių 8 pusiau lietuviškos ir pusiau vokiškos. Tilžės provincijos mokykloj buvo vienas mokytojas, kuris dėstė lietuvių kalbą. [3]) Ir Karaliaučiuje buvo viena lietuviška mokykla. Bet čia buvo dėstoma vokiškai, ir tik tėvams pageidaujant lietuviškai. [4]) Buvo rengiami ir trumpi lietuviški vaidinimai. Tai matyt ir iš Pisanskio palikime rasto eilėraščio, kuris yra parašytas 1704 metais. Jis parašytas vasario 18 dienos, t. y. Fridricho I vainikavimo dienos metinių sukaktuvių proga, ir buvo dainuojamas per vieną vaidinimą Klaipėdos mokykloj. Turime juk ir vieną kitą įsakymą Fridricho Wilhelmo I ir Fridricho Didžiojo lietuviškai išleistą.

6. Panašiai kaip ir mokyklos plėtojosi ir bažnyčios gyvenimas. Pradžioj 18 amžiaus prie vienos parapijos priklausė dažnai 70 arba 90 kaimų. Vienam kunigui jos buvo per didelės, o pati bažnyčia žmonėms per toli. Vis dėlto buvo karaliaus įsakoma, kad kiekvieną sekmadienį ir šventadienį lietuviai bažnyčią lankytų. Dėl to pradėta ir bažnyčių statyba rūpintis. 19 amžiaus pabaigoj buvo 92 bažnyčios, kuriose pamaldos buvo

---

[1]) Hollack, E. u. Tromnau F., Geschichte des Schulwesens d. kgl. Haupt- u. Residenzstadt. Kngsb. 274 p.

[2]) Etats. Minist. 37 f. Slapt. Prūsų Valst. Archyvas Karaliaučiuje.

[3]) Rhesa, „Geschichte der lit. Bibelübers". Kngsb. 1816, 37 p.

[4]) Goldbeck, J. F., Nachricht. v. d. kgl. Universität Königsberg. Kngsb. 1782, 255 p.

laikomos lietuviškai ir vokiškai. Ir katalikų bažnyčiose buvo laikomos lietuviškos pamaldos. Tilžėje darbavosi nuo 1700 metų trys jezuitai, kurie visi buvo išmokę lietuviškai. Schembeko rituale, išleistame 1765 metais, visi klausimai, statomi per krikštą ir jungtuves, buvo taip pat ir lietuviškai atspausdinti.

Grynai lietuviškos bažnyčios buvo Karaliaučiuje, Tilžėj ir Klaipėdoj. Visur kitur buvo laikomos pamaldos pirmiau vokiškai, o paskui ir lietuviškai. Tokia pamaldų tvarka buvo nepatenkinti lietuviai ir jiems prijaučiantieji kunigai. Jiems atrodė, kad tai yra jų įžeidimas ir pažeminimas. Jie jautėsi esą pirmykščiai ir pilnateisiai to krašto gyventojai. „Lietuviai yra čia svarbiausia tauta, pirmykščiai gyventojai ir daugely vietų gausingiausi. O vis dėl to leidžiama vokiškas pamaldas laikyti pirmiau, kaip lietuviškas. Viso to pagrindas bene bus tas, jog jau iš seno lietuviai buvo laikomi niekinga tauta ir vokiečių tarnais. Yra vietų, kur vokiečių taip maža, jog visiškai neišsimoka jiems atskiras pamaldas laikyti. Jie turi pasitenkinti tuo, kad jiems pamaldos laikomos kas antras arba trečias sekmadienis". [1])

Pietistų judėjimas, kuris rado nemaža pasekėjų ir lietuviuose, veikė ir toli už oficialios bažnyčios ribų. 18 amžiaus pradžioj per mokyklas, bažnyčias ir seminarijas, kurios buvo daugiausia pietistų organizuojamos ir vedamos, buvo paruošta dirva pietizmui lietuvių tarpe. Ir pietizmo pagrindėjas grafas Zinzendorfas ir Herrenhuto broliai keliavo į Rytus ir patys kėlė naują religijos dvasią lietuvių tarpe. Tiesiogiai veikė lietuvius šiuo atžvilgiu ir salzburgiečiai. Tai matome kad ir iš tokio aprašymo: „Ypatingai lietuviai buvo salzburgiečių pamaldumo paskatinami ir padrąsinami. Ponas Breneris rašo apie juos šitaip: „Jam labai gaila tų vargšų lietuvių. Daugelis iš jų yra visai gerai nusiteikę. Galima pastebėti, kaip jie, man bažnyčioje katekizuojant arba pamokslą besakant, susirenka ir verkia, kai mato, kaip salzburgiečiai verkia. Jie manęs nesupranta, bet visuomet į mane žiūri. Kartą kažkoks žmogus jų paklausė, kodėl jie susirenka į salzburgiečių pamokslus. Jie gi nieko nesupranta kas pamokslininko sakoma. Į tai kai kurie ašarodami atsakę, kad jie nieko nesupranta ir tai esanti jų nelaimė. Bet jie, žiūrėdami į salzburgiečius, lieką sujaudinti, nes šie yra tokie pamaldūs ir taip dažnai verkia". [2])

Salzburgiečiai sąmoningai skelbė pietizmą lietuvių tarpe. Salzburgietis Gofferis išmoko lietuviškai ir laikydavo religinius susirinkimus. Tilžės ir Insrutės apskrityse naująjį mokslą skelbė lietuviai Kristijonas Demke ir broliai Jurkšaičiai. Ypatingai daug pasidarbavo iš kaimo į kaimą keliaujantieji maldininkų pamokslininkai. Jie rašė taip pat psalmes ir giesmes, iš kurių ne viena pateko ir į vėlyvesnius giesmynus. Tais pamokslininkais būdavo daugiausia padorūs ūkininkai, kurie savo tautiečiams ne tik žodžiu, bet ir darbais padėdavo. Jie, kilę iš pačios liaudies ir kartu su ja gyvendami, turėjo didesnį pasisekimą, kaip dvasininkai. Stipriausiai laikėsi pietizmas 18 amžiaus pabaigoj ir 19 amžiaus pradžioj. Susidarė net ypatingi ir griežti sektantai, kurie dar ir šiais laikais tebeveikia.

---

[1]) Ostermeyer, Ueber die ostpreussischen Kirchen... Pr. Archiv 6 (1795), 342 p.

[2]) l. c. Beheim-Schwarzbach, žiūr. kitoj vietoj, 208 s. p.

Pietistų judėjimas lietuviams buvo naujas ir tose aplinkybėse tinkamiausias būdas savo religiniams jausmams patenkinti. Tai buvo gelbėjimasis tautos, kuri neturėjo savos inteligentijos. Jie klausėsi savo tautiečių pamokslų ir giedojo lietuviškas giesmes, kurios dabar pavadavo mėgstamas liaudies dainas. Taip keliant religinį gyvenimą, stiprėjo ir jų tautiškumas, kuris, privažiavus į Mažąją Lietuvą vokiečiams kolonistams, pasijuto atsidūręs pavojuose.

7. Mokyklų ir bažnyčių įtakoj pradeda abiejų, vokiečių ir lietuvių, tautų kultūros susilieti. Lietuviai vaikai mokosi vokiškai ir bežaisdami moko vokiečių vaikus lietuviškai. Taip pat ir abiejų tautų kilimo dvasininkai rūpinasi lietuviškomis mokyklomis ir lietuviška raštija. Bet tuo pačiu laiku ir Brandenbugo politikai stengiasi kraštą germanizuoti. Lysius už bandymą lietuvius germanizuoti lietuviškos ir prūsiškos ideologijos žmonių pašalinamas. Netrukus po to (1739) Brandenburgo ministeris von Kunheim sudaro planus, kaip lietuvių ir lenkų vaikus išmokyti vokiškai: „Jeigu Jo Karališkoji Didybė ir pastebėjo, kad lietuviškam jaunimui krikščionybės dalykai tik lietuviškai dėstomi, tai nuo šiol Jo Karališkoji Didybė įsako, kad viskas būtų paruošta tam, kad visiems lietuvių ir lenkų vaikams, tiek liaudies, tiek kunigų mokyklose krikščionybės dalykai būtų dėstomi vokiškai. Tokiu būdu jie turi nuo mažens tos kalbos pramokti, kad galėtų pasinaudoti vokiškais pamokslais ir knygomis. Ta prasme turi būti duodami visur atitinkami įsakymai". [1])

Šitie parėdymai vis dėlto nebuvo taip lengva įvykdyti, nes dvasininkai negalėjo arba nenorėjo šio uždavinio sau pasiimti.

Abi tautos, besikartojant kasdieniniams nesusipratimams, žiūrėjo viena į antrą su nepasitikėjimu. Šie priešginumai ir nepasitenkinimas kelia ir tautinę sąmonę, leidžia pajusti abiejų tautų skirtingus reikalus. Begyvenant kartu su naujais kaimynais vokiečiais, nevienas lietuvis atsižadėjo savos kalbos. Kiti vėl peikė tokį jo elgesį. Vienoje vietoje Ostermeyeris taip sako: „Įsteigus kaimų mokyklas, daugelis lietuvių moko savo vaikus vokiškai, vienur iš puikybės, kitur savo viršininkų verčiami. Tai yra jau vien dėl to žalinga, jog tokie vaikai mokosi ir klauso to, ko jie visai nesupranta. O kalbėdami visi namuose lietuviškai, niekuomet gerai suprasti neišmoksta. Ateity bus iš to ir daugiau žalos". [2]) Ir vokiečiai kolonistai neretai atsižadėdavo savo tautybės ir sulietuvėdavo: „... tokiuose kaimuose, kuriuose daugiausiai vokiečių gyvenama, visi vokiečiai moka gerai lietuviškai, bet nė vienas lietuvis vokiškai..." [3])

18 amžiaus pabaigoj ir 19 pradžioj abi tautos pasijunta sąmoningos. Nuo šio laiko prasideda bandymai lietuvių kalbą iš gyvenimo išstumti. 1802 metais mokyklų komisija padarė karaliui „gerai apgalvotus planus, kaip pamažu panaikinti lietuvių kalbą, kurių Jūsų Didenybė norėjo", nes kalbų dvilypumas Prūsijoj esanti „kliūtis" mokslo pažangai. [4]) Šia kryptimi veikiančius mokytojus pradėta geriau apmokėti už kitus.

---

[1]) Rep. 69 3. 70 p. Slaptas prūsų valstybės archyvas Karaliaučiuje.

[2]) Ostermeyer, Hist. Nachr. v. Trempschen Kirchspiel. Pr. Archiv. 1793, 523 p.

[3]) Etats Min., 37 f. Slapt. Prūsų valst. archyvas Karaliaučiuje.

[4]) Rep. 69. 17. „ „ „ „ „

Bandymai germanizuoti lietuvius buvo daromi ir Naujuose Rytprūsiuose. Bet čia, šio krašto greitai netekus, beveik visi planai liko neįvykdyti. Ir viešai pradėta germanizacijos metodai svarstyti. Danielius Jenišas (1762—1804) vienoj vietoj pasakė, kad „nieko negalima turėti priešinga prieš vokiečių kalbos įvedimą, kuris būtų naudingas“ nebent tai, „kad prie dabartinio lietuvių prisirišimo prie savo kalbos tai apskritai yra neįmanoma“[1]). Zöllneris (1753—1804)[2]) manė, kad vien mokykliniais metodais ir priemonėmis bus galima išstumti lietuvių kalbą iš gyvenimo. A. G. Krause[3]) (gim. 1787) siūlė dar ir kitas, sekmingesnes priemones. Sykiu su tuo jis pranašavo, kad lietuvių ir lenkų kalbos Prūsijoj netrukus išmirsiančios. Po to, kai „Jenaische Literatur-Zeitung“ 1814 įdėjo žinutę iš Gumbinės, kad lietuvių kalbą reikia visiškai išnaikinti, pakėlė savo balsą ir lietuviai bei prūsiško nusistatymo žmonės. L. Rėsa apeliuoja į vokiečių kilnumą. „Reikėtų pageidauti, kad mūsų gerbiamoji krašto valdžia, kuri nelaimingiausiu Prūsijos gyvenimo periodu taip daug nusipelnė, gerindama mokyklų padėjimą, tikrai susirūpintų lietuvių kalba, tuo brangiausiu lietuvių tautos perlu Lietuvos mokyklose. Aukštesnis išsilavinimas ir dvasinis kilnumas gali būti tautai tik jos gimtąja kalba perduotas. Ji yra nelyginant įeinamieji vartai, per kuriuos visos didelės ir vaisingos idėjos gali būti tautai perduotos. Tvirtinimas, kurį mes randame viešame laikrašty, (Jen. Lit. Zeitung Intel. Bl. 59 lapkričio 1814 vienoj tariamoj žinutėj iš Gumbinės), kad jau yra atėjęs laikas ir būtų naudinga panaikinti lietuvių kalbą, rodo labai menką žmonių psichikos pažinimą. Tai reikštų bet kokiam aukštešniam tautos išsilavinimui uždaryti duris ir jos charakterį sunaikinti, jeigu tą neskiriamą tautos turtą, kurį ji gavo iš Dievo, išplėšti. Nejaugi, iš tikrųjų, būtų galima bet kuriomis priemonėmis išnaikinti kalbą, kuri šiandien dar vieno milijono kalbama? Napoleono tiranija to negalėjo padaryti su vokiečių tauta. Ir kaip būtų buvę skaudu kilniems vokiečiams pakeisti savo brangų tėvų palikimą, jų jėgos ir didvyrių kalbą, švelnia ir išdailinta prancūzų kalba. Toji mintis savaime yra tokia nekilni, taip žeminanti kiekvieną humanišką ir išlavintą žmogų, jog visai nėra reikalo dar daugiau tai išrodinėti“).

Lygiai griežtai, bet tik plačiau, rašo Siegfridas Ostermeyeris (1759—1821) prieš germanizacijos idėją. Jis išrodinėjo, kad lietuvių tauta ir jos kalba gali pakilti į aukštesnės kultūros laipsnį, tik reikia duoti jai priemones ir galimybes. Jos priešai, kurie norėtų lietuvių tautą ir kalbą išnaikinti, būdami atėjūnai, galėtų drąsiai iš to krašto išsinešdinti. Jis net tvirtino, kad lietuviai žymiai geriau laikosi savo tautybės, kaip vokiečiai: „...Jau yra žinoma lietuvių, kurių seneliai dar buvo vokiečiai, o vaikai priešingai yra virtę lietuviais. Tai aiškiai įrodo, kad persvara yra buvusi lietuvių pusėj“[5]).

Iš tikrųjų Rėsa ir Ostermeyeris tebegalvoja apie lietuvybę taip, kaip apie ją buvo galvojama 18 amžiuje, nors jau 19 amžius jautė pareigą lietuvius suvokietinti ir prie šios pareigos viešai prisipažino.

---

[1]) Jielcke, žiūr. kitoj vietoj. Įžanga.

[2]) Zöllner, Ideen über National-Erziehung, Bln. 1804.

[3]) Krause, A. G., Lithauen und dessen Bewolmer“. Kngsb. 1834 (paraš. apie 1814 m.).

[4]) Rhesa, L., „Gesch. d. lit. Bibelübers.“ Kngsb. 1816, 37 s. p.

[5]) Ostermeyer, S., Ist es anzurathen die lit. Sprache zu verdrängen...? Gumbinnen 1817, 17 p.

Kęstučio mirtis*

Antanas Kučinskas, Marijampolė.

I. Kęstučio ir Jogailos konflikto užuomazga.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio sosto paveldėjimui nebuvo nei tradicijų, nei įstatymų, nei papročių. Ir, tiesą pasakius, nebuvo nė kada tokioms tradicijoms susidaryti, nes jau antra karta po Gedimino Lietuvos sostą supynė su Lenkijos sostu. Nuo Mindaugo iki Gedimino laikų Lietuvos didžiojo kunigaikščio vietą užėmė kilę iš įvairių giminių valdovai. Tik Gediminas, tiesioginiai gavęs sostą iš savo brolio Vytenio, sukūrė dinastiją, kuriai sostas atiteko ilgiems laikams. Gediminas, skirdamas sau įpėdinį, nesivadovavo tais dėsniais, kurie mums rodos gana įprasti ir natūralūs, kuriuos praktikavo daugelis tautų, — pavesti sostą vyriausiam sūnui, — jis pasirinko tą, kurį norėjo. Jis (1341) pavedė sostą Jaunučiui, kuris nebuvo nei vyriausias nei jauniausias (kaip daugelis istorikų mano), bet vidurinis. [1]) Jaunutis tačiau sostą neilgai atlaikė, nes iš jo išveržė Kęstutis susitaręs su Algirdu (1345). Vilnių Kęstutis atidavė vyresniam savo broliui Algirdui, o pats paėmė valdyti Trakus, kuriems priklausė visos žemės, esančios į vakarus ligi Prūsų sienos, Žemaitija ir pietuose esančios Lydos, Gardino, Pagirio ir Lietuvos Brastos žemės. [2])

Algirdo ir Kęstučio valdymas istorijoje yra ypatingas. Per 32 metu abu broliai randa būdų artimai bendradarbiauti, nesueina į konfliktus, nesiskiria jų politinės nuomonės, nepavydi viens kitam viršenybės, nes iš tikrųjų abu buvo lygūs, [3]) neatsiranda tuo pačiu momentu valstybei svarbių reikalų, kurie galėtų pastatyti abu valdovu diametraliai priešinguose žygiuose. Tai parodo, kad viskas būdavo abiejų iš anksto sutariama ir numatoma. Tas faktas, kad Algirdas gavo valdyti rytinę Lietuvos dalį, daugumoje rusiškas žemes, o Kęstutis vakarinę dalį, dar neparodo, kad šie kunigaikščiai kiekvienas atskirai valdė savo sritį ir jų politinis veikimas neturėjo jokio kontakto. Daugelis jų žygių kaip tik parodo labai artimą bendradarbiavimą. Kęstutis valdė didesnę tikrosios Lietuvos dalį, dėl to ir jo gyvenimas bei šeima yra artimai suaugę su pačiu kraštu. Jis mums atrodo idealus, grynai lietuviškas mūsų tautos karžygis. Algirdui

---

*) Kęstučio mirtis istorijoje yra problematiška. Tas problematiškumas iškyla todėl, kad istoriniai šaltiniai apie šitą faktą duoda mažai ir nevienodų žinių. Tačiau ir tos mažos nuotrupos, išsklaidytos įvairių tautų istoriniuose šaltiniuose, nusako daugelį dalykų sutariamai, kas duoda pagrindo imtis tą klausimą svarstyti ir prieiti tinkamų išvadų. Šitas darbas neturi tikslo diskutuoti su įvairių tautų istorikais, vienaip ar kitaip tą faktą nušvietusiais, bet pasirėmęs šaltinių daviniais nori išaiškinti atsiradusio tarp Kęstučio ir Jogailos konflikto priežastis ir pasekti visą jo eigą iki tragingos Kęstučio mirties.

1) Wolff, Ród Gedimina, 8, 34-35.

2) Stadnicki K., Olgierd i Kiejstut, 23.

3) Plg. Pfitzner J., Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas, 59.

gi teko daugiau susidurti su rytais ir rusais, todėl ir jo pakrypimas rusų pusėn buvo didesnis: jį rusų pusėn traukė ir šeimynos ryšiai ir politinio veikimo arena. Tačiau Vilnius ir Trakai buvo arti ne vien erdvės atžvilgiu — juodu jungė dvi pilna to žodžio prasme broliškos širdys, juodu jungė bendri dviejų valdovų sumanymai ir siekimai. Vilnius ir Trakai — štai ano meto Lietuvos sostinė, iš kurios ėjo į rytus tolyn Lietuvos sienas plečianti jėga ir kietas atsparumas prieš atkaklias Vokiečių ordino pastangas užgrobti Lietuvos vakarus.

Iš paviršiaus žvelgus Algirdas atrodo didesnių nuopelnų valdovu, nes jo karo žygiai davė apčiuopiamų rezultatų — išplėtė Lietuvos sienas. Bet Kęstučio žygiai buvo nemažiau vertingi, nes jų vertė slėpėsi ateities amžių gelmėse. Iš Algirdo nukariautų kraštų mes šiandien neturime nė pėdos žemės, o Kęstučio apgintoji Žemaitija ir tikroji Lietuva šiandien yra mūsų nepriklausomos valstybės pagrindu. Kęstutis išgelbėjo Lietuvą nuo to likimo, kurio susilaukė prūsai — jis prieš vokiečių „Drang nach Osten" atkreipė savo kalaviją ir atidavė viso savo gyvenimo ramybę, jėgas ir džiaugsmą. Štai kur Kęstučio asmuo iškyla visu skaistumu ir didingumu.

Algirdas su Kęstučiu buvo abudu patenkinti bendru valdymu. Tą valdymo sistemą, kuri truko apie trisdešimt metų ir kuri buvo ilgais patyrimais išbandyta, tuodu valdovu norėjo palikti ir po savo mirties savo sūnums. Iš dvylikos savo sūnų Algirdas labiausiai mylėjęs Jogailą, o Kęstutis iš šešių sūnų — Vytautą. Juos tad tėvai norėję palikti savo įpėdiniais, nes juodu (vo velikoi droužbie) buvę geri draugai. [1])

1377 m. mirė Algirdas. Jo žemės ir Vilniaus sostas teko Jogailai, antros žmonos Julijonos, Tvero kunigaikštytės, pirmajam sūnui. Tokia buvo Algirdo valia, kuriai nusilenkė ir senas Kęstutis. Aišku, kad jeigu būtų buvusios kokios nors tradicijos, pagal kurias sostas turėtų atitekti vyriausiam, tai Vilnius būtų tekęs Kęstučiui, arba vyriausiam Algirdo iš pirmosios žmonos Marijos, Vitebsko kunigaikštytės, sūnui Andriui. Andrius dar bandė savo tėvo valiai priešintis, mėgino apginti savo teises jėga, bet tai jam nepavyko. Kodėl iš visų dvylikos sūnų Algirdas išrinko savo įpėdiniu Jogailą? Atsakymą į šitą klausimą jisai nusinešė į kapus. Spėjama, kad Jogailos paskyrimui turėjusi daug įtakos jo motina Julijona, kurios vaidmuo gana gyvai pasireiškė vėlybesniuose Kęstučio ir Jogailos santykiuose.

Kęstutis po Algirdo mirties uoliai ėmėsi vykdyti savo brolio valią ir su visu atsidėjimu palaikė senovišką valdymo sistemą, važinėjo iš Trakų į Vilnių tartis valstybės reikalais, kaip seniau darydavo. [2]) Vytautas savo

---

[1]) Polnoje sobranie ruskich lietopisej, XVII, 72 pusl. „Synov že bylo u velikogo kniazia Olgirda 12, a u kniazia velikogo Kestutija synov 6 bylo. A meži vsich sinov liubili: kniaz Olgird kniazia velikogo Jogaila i kniaz veliki Kestuti poliubil kniazia velikogo Vitovta; i narekli pri svoich životech ich, što im byti na ich miestech, na velikich kniaženiach. Oni... (Jog. ir Vyt.) vo velikoi družbie byli". — Ištrauka iš „Lietopisec velikich kniazei Litovskich" pagal Supraslio sąrašą.

[2]) „I kniaz veliki Kestuti... počnet deržati kniazem velikim vo Vilni syna ego (Alg.) kniazia velikogo Jogaila i počnet pak prijezditi ko starym dumam, kak ko bratu prijezčival". Poln. sobr. XVII, 72 ir kituose sąrašuose.

skunde pažymi, kad jo tėvas Kęstutis galėjęs lengvai paimti vyriausią valdžią, bet jis to nepadaręs, jauną Jogailą pasodinęs Vilniuje ir saugojęs jį, kol jis subręs ir kol žmonės prie jo pripras. [1]) Žinoma, Jogaila nebuvo toks jaunas (apie 27 metų), kaip Vytautas sako, bet jis buvo naujokas valdytojas, kuriam Kęstučio patarimai galėjo labai praversti.

Tačiau tokiems idiliškiems santykiams, koki buvo brolių tarpe, dabar atsirado kliūčių, kurios abudu valdovus tolino nuo glaudaus bendradarbiavimo. Čia susidūrė seno kovose užgrūdinto vado politinė išmintis su jauno Jogailos nepatyrimu. Kęstutis nuo senų laikų turėjo didžiojo kunigaikščio teises ir drauge su Algirdu per 30 metų lėmė Lietuvos valstybės likimą, jis turėjo didelį lietuvių tautos pasitikėjimą, kurio trūko rusiškos dvasios prisigėrusiam Jogailai. Iš kitos vėl pusės reikia prisiminti žmogaus psichologiją: retai jaunatvė ir senatvė savo galvosenos ir veikimo gijas suveda į vieną punktą. [2]) Jaunatvės užsimojimus sutramdo senatvės patyrimas ir už tai energinga jaunatvė kerštingai šiaušiasi prieš darančią užtvarus senatvę. Jaunatvės ir senatvės susidūrimas Jogailos ir Kęstučio santykiuose pareikalavo savo duoklės.

Be šitų asmeniškų dalykų, kurie abu valdovu skyrė, buvo ir daugiau tokių, kurie gilino atsirandančią prarają. Algirdo ir Kęstučio valdymo pabaigoje Lietuvoje kasdien aktualėjo religijos keitimo reikalas, kuris buvo labiau suprantamas jaunesnei kartai. Kęstutis gi iki paskutinės savo gyvenimo valandos pasiliko nepalaužiamas stabmeldis, ištikimas seniems papročiams ir seniems dievams.

Konflikto tarp Jogailos ir Kęstučio priežasčių dar galima paieškoti ir trečiuose asmenyse. Čia pirmon vieton tenka prisiminti Jogailos motiną Julijoną. Ji buvo rusė ir pravoslavė pilna šių žodžių prasme. Nebuvo tai pasyvus tipas. Kiek iš nedidelių šaltinių nuotrupų galima spręsti, ji aktingai dalyvavo tame konflikte ir net to laiko politikoje. [3]) Kitas asmuo, pasireiškęs kaip didžiausias Kęstučio priešininkas, buvo Vaidila. Pasak Lietuvos metraščių [4]) Vaidila buvęs Algirdo vergu (nevolny cholop), paskui kepėju, paskui klojęs jis patalą, nešiojęs vandenį; Algirdas jį pamylėjęs ir davęs jam Lydą valdyti. Dviem metam praslinkus po Algirdo mirties Jogaila už Vaidilos išleidęs savo seserį Mariją. Kęstučiui tas labai nepatiko ir jis atvirai savo nepasitenkinimą pareiškė; tuo, žinoma, Vaidilą padarė sau didžiausiu priešu. [5]) Vaidila Jogailos dvare turėjo daug įtakos ir jam buvo pavedamos svarbios diplomatinės misijos, ypač santykiuose su vokiečių ordinu. Šalia šitų dviejų asmenų dar labai svarbią vietą užima Jogailos brolis Skirgaila, dešinioji Jogailos ranka, siekęs aukšto posto Lietuvoje.

Šitie nurodyti asmenys mezgė intrigas prieš Kęstutį. O tai lengviau

---

[1]) „...vnd saczte herczog Jagaln jn das hus czur Wille vnd behutte jn von allen siten als lange bis das her uff gewuchs, vnd als lange bis das di lute sin gewonten". — Dis ist Witoldes sache wedir Jagaln vnd Skargaln, Scriptores rerum Prussicarum, II, 712 psl.

[2]) Plg. Pfitzner, op. c. 59-60 psl.

[3]) Apie tai plačiau St. Smolka, Kiejstut i Jagiełło, 87-88 psl. Pfitzner, op. c. 61 p.

[4]) Poln. sobr. XVII, 72-73 p.

[5]) Yra nuomonių, kad Vaidila nebuvęs visai praščiokas, bet buvęs bajoras. Apie tai žiūr. K. Stadnicki, Olgierd i Kiejstut, 172 p. 385 pastaba.

padaryti sekėsi tose aplinkybėse, kuriose Lietuva atsidūrė tuoj po Algirdo mirties.

Keletą metų siautę smarkūs Vokiečių ir Livonijos ordenų užpuldinėjimai po Algirdo mirties griūte užgriuvo. Ypač audringi buvo 1379 metai. Livonijos ordenas puolė Žemaičius, Vokiečių ordenas — Žemaičius, tikrąją Lietuvą ir Kęstučio valdomas rusų krikščionių žemes: kryžiuočiai nusistūmė net iki Lietuvos Brastos, smarkiai nuteriodami Drahičino, Mielniko, Kamienco, Bielsko ir Gardino apylinkes. [1]) Tuo pat metu Skirgaila buvojęs ordene ir iš ten keliavęs į Vengriją ir Romon pas popiežių Urboną ir norėjęs priimti katalikų tikėjimą. [2]) Ryšy su ta kelione Ordeno magistras siuntė pasiuntinius pas Julijoną su laišku, kuriame prašoma tikėti pasiuntinio žodžiais, nes ne viską esą galima parašyti. Tame pat laiške įspėjama, kad Kęstutis kasdien siekiąs atimti iš jos sūnaus Jogailos valdžią. [3]) Krikščioniškų Kęstučio žemių užpuldinėjimas buvo daromas ne kitokiu tikslu, kaip tik norint sukurstyti krikščionis rusus pavaldinius prieš stabmeldį valdovą. Kęstutis tačiau siekė taikos su ordenu ir ji buvo padaryta 1379 m. rugsėjo m. 29 d. Trakuose. Taiką darė su Ordenu Jogaila ir Kęstutis drauge. Taika buvo padaryta 10 metų. Ordenas pasižadėjo nepulti Volkovisko, Suražo, Drahičino, Mielniko, Bielsko, L. Brastos, Kamienco, Gardino ir jiems priklausančių žemių. Lietuva gi pasižadėjo nepulti Osterodės, Ortolfsburgo, Allensteino, Seeburgo pilių ir joms priklausančių žemių. Iš suminėtų žemių abi pusės turi teisės rinkti kariuomenę, jeigu ji renkama kariauti sutartimi neapimtose srityse. [4])

Šita sutartimi nebuvo apsaugota Žemaitija ir su ja susisiekiančios Ordeno sienos. Žemaitija iš sutarties išskirta kaipo pagoniškas kraštas, su kuriuo krikščionys negalį daryti sutarčių. Tokiu būdu ji pasiliko atvira abiejų ordenų žygiams. Pasirašius sutartį, po karališkų vaišių, Ordeno pasiuntiniai išvyko į Vilnių, kur praleido tris dienas ir tris naktis slaptai tardamiesi su Jogaila (cum rege Jagal secreta tractantes), o paskui grįžo Prūsijon. [5]) Apie ką taip ilgai ir slaptai tartasi Vilniuje, šaltiniai žinių neturi. Galima spėti, kad tai buvo preleminarinės derybos 1380 m. sutarčiai.

Tuo laiku, kai vokiečiai puldinėjo Lietuvą, atsírado pavojus ir rusiškoms Lietuvos žemėms. Maskvos kunigaikštis Dimitras jau seniai laukė progos pulti Lietuvą, bet privengdamas totorių nesiryžo didesniam žygiui. Tačiau kai atvyko Maskvon buvęs Polocko kunigaikštis Andrius (Jogailos brolis), nuo 1378-9 m. Pskovo kunigaikštis, Dimitras surengė žygį prieš Lietuvą, ypač, kad dabartinis momentas, prasidėjus tarp Kęstučio ir Jogailos konfliktui, jam atrodė labai palankus. Maskvos kunigaikštis 1379-80 m. žiemą pasiuntė kariuomenę į Briansko žemes, paėmė Trubčevską ir Starodubą. Trubčevsko kunigaikštis Dimitras (Algirdo sūnus) pasidavė Maskvai ir gavo valdyti Perejaslavlį. [6]) Tokiu būdu Lietuvos rytuose at-

---

1) Wigand (Scr. r Prus. II) 593, 594 p. St. Smolka, op. c. 89-90 p. Fritz Boldt, Der Deutsche Orden und Litauen, 416 ir kt. psl. (Altpreussische Monatsschrift, X Bd.).

2) Wigand 592.

3) K. Stadnicki, op. c. 164, 165.

4) Raczyński, Cod. dipl. Lit. 53 psl.

5) Wigand 605.

6) Poln. sobr. VIII (Voskres. liet.) 34 p. St. Smolka, op. c. 103-104.

sirado rimtas pavojus, su kuriuo teko skaitytis, ypač, kad brolis Andrius ėjo išvien su priešu ir grėsė pirmiausia Polockui.

Andrius į Pskovo kunigaikščius pateko Livonijos ordeno magistro padedamas ir todėl dabar, kai Maskvoje organizavosi koalicija prieš Lietuvą, to ordeno vaidmuo galėjo būti svarbus. Jogaila padėjo tiek pastangų, kad jos davė visai realių rezultatų: taikos sutartį su Livonijos ordenu. Sutartis buvo padaryta, tiesa, trumpam laikui, nuo 1380 m. vasario 27 (sudarymo dienos) ligi tų pačių metų Sekminių (geg. 13), bet vis tik ji garantavo kuriam laikui saugumą iš žiemių pusės. Sutartis apėmė Polocko ir Jogailos valdomas Lietuvos žemes, o Žemaitija ir Kęstutis expressis verbis iš tos sutarties buvo išskirti (ab istis vero pace et treugis rex Keystuten, sui ac terrae suae, ac illi de Samoyten omnino esse debeant exclusi...[1]). Ar paties Jogailos, ar Ordeno iniciatyva pasireiškė išskiriant šias Kęstučio žemes, čia sunku nuspėti. Tačiau šios, taip trumpos, sutarties auka neabejojamai turėjo būti Kęstutis, kuris apie tą sutartį, kaip mano manymu visai teisingai St. Smolka spėja, nieko nežinojo.[2]

Vis kaskart bedidėjančiu abiejų valdovų nesutarimu tuojau pasinaudojo Vokiečių ordenas, kuris dabar jautė radęs progą suvesti sąskaitas su tuo senu vadu, kurio per tiek laiko neįveikė jų kalavijas. Šitam tikslui pasiekti Ordenas rado Jogailos asmeny gerą talkininką, kuris ir pats ieškojo Ordeno pagelbos. Nors buvo su Ordenu pasirašyta dešimčiai metų sutartis, nors ta sutartimi nuo Ordeno užpuolimų visiškai buvo apsaugotos Jogailos valdomos žemės, tačiau jis su Ordenu vedė naujas slaptas derybas, kurių išdavoje gimė nauja sutartis, nukreipta tiesiog prieš Kęstučio asmenį.

Tos slaptosios sutarties vyriausiu Jogailos agentu buvo Vaidila[3]. Gerai suprantama, kad Vaidila uoliai atliko visa, kas tik galėjo pražudyti Kęstutį, tą nekenčiamą žmogų, kuris nenorėjo pripažinti jo giminystės ryšių, kuris jį paniekino ir pažemino.

Kad vedamos derybos neišeitų aikštėn, Jogailos ir Ordeno magistro buvo sutarta Dovydiškių[4]) apylinkėse padaryti medžioklę. Į tą medžioklę atvyko magistro įgaliotas didysis Ordeno komtūras ir drauge Elbingo komtūras Ulrich v. Fricke ir Dyrscvo komtūras Albrecht von Luchtenberg; iš Lietuvos pusės buvo Jogaila, Vytautas, Jonas Algimantaitis (iš Alšėnų[5]) ir Vaidila. Medžioklė tęsėsi keturias dienas; per tas dienas medžiojo ir pasikeisdami kėlė puotas, o po puotų vedė slaptas derybas (peracto prandio tractatus mutuos habebant, et inter regem et ordinem pax facta est, et in 5ta die redeunt a stacione[6]). Derybas iš Jogailos pusės vedė Vaidila.

---

[1]) Bunge, Liv. Esth. und Kurländische Urkundenbuch, III, 361 p.; Kwart histor. XXIII, 565 pusl.

[2]) St. Smolka, op. c. 105.

[3]) Tai pažymi ir Liet. metr. Poln. sobr. XVII, 73.

[4]) Dovydiškiai turėjo būti tarp Gardino ir Ordeno sienos. Ten galėjo būti Gardino vado Dovydo dvaras ar pilis. Scr. r. Prus. II, 599, 1343 past. nurodo Dovydiškius buvus netoli šių laikų Šiaudiniškių (Virbalio apyl.). Tačiau šitokia nuomonė turi maža pagrindo, nes anų laikų Sudavija, taigi ir Virbalio apylinkės, buvo be gyventojų.

[5]) Scr. r. Prus. II, 604 p. 1420 past.

[6]) Wigand 604.

Nauja slapta sutartis buvo padaryta 1380 m. gegužės 31 d. Tą sutartį didysis kunigaikštis Jogaila (obirster kung der Littouwen[1]) sudarė su Vokiečių ir Livonijos ordenais neribotam laikui. Kęstučio valdomos žemės taika nesinaudoja. Jeigu kartais Jogaila būtų priverstas Kęstučiui padėti, tai tas dar nereikštų sutarties sulaužymo. Jeigu gi Ordeno kariuomenė spiriama įsiveržtų į Jogailos teritoriją ir ją apnaikintų, tai taip pat nebūtų nutraukta sutartis. Per tokias kovas Jogailos ar Ordeno kareiviai patekę nelaisvėn grąžinami be išpirkimo, bet dėl akių patys turėtų išsipirkti, kad niekas nepastebėtų susitarimo. Prie sutaries prikabinti Jogailos ir Vaidilos antspaudai.

Tariamoje Dovydiškių medžioklėje dalyvavo ir Vytautas. Koks čia buvo jo vaidmuo, apie tai šaltiniuose nieko nekalbama. Kyla tad klausimas, ar Vytautas žinojo apie vedamas derybas, ar ne. Iš viso tolimesnio Vytauto laikymosi šitas klausimas nepaaiškėja, nes jis ilgai netikėjo savo tėvo tvirtinimams, kad Jogaila susinešė su Vokiečių ordenu[2]), ir visą laiką nepritarė tėvo ruošiamoms apsisaugojimo priemonėms. Savo nusistatymą Vytautas rėmė draugyste su Jogaila, kuris jam esą būtų pasakęs apie vedamas derybas. Bet labai galimas dalykas, kad Jogaila tyčia išnaudojo Vytauto draugiškumą kviesdamas medžioklėn. Jo dalyvavimas juk turėjo Kęstučiui parodyti, kad prieš jį nieko čia neruošiama. Jogaila galėjo pasirūpinti ir, reikia manyti, pasirūpino, kad Vytautas būtų užimtas kuo kitu. St. Smolkos spėliojimai, kad šalia šitos sutarties galėjo būti padaryta kita vieša trumpalaikė sutartis, kurioje figūravo ir Vytautas[3]), mums rodos, turi maža pagrindo, nes juk 1379 m. sutartis dar galiojo, tad kokia galėjo būti čia kita sutartis? Jeigu jos dokumentas, kaip spėja, galėjo dingti, tai vistiek kur nors kitur būtų apie tokią sutartį užsiminta. Taigi, antros atviros sutarties, daromos tik „dėl akių“, kaip teisingai pastebi A. Prochaska, nebuvo[4]).

Kokia buvo Dovydiškių sutarties nauda Lietuvai? Ji naujo, kaip aukščiau sakyta, nedavė nieko. Tai buvo vien asmeniškais sumetimais padaryta sutartis prieš Kęstutį, kuris Jogailai atrodė pavojingas konkurentas. Vokiečių ordenas šita sutartimi labai džiaugėsi, nes pamatė, kad galės ne tik pašalinti atkakliausį priešą, bet ir sugriauti tą harmonigą dvilypę valdymo sistemą, kuri Lietuvai davė jėgos ir apsiginti ir plėstis.

II. Kęstučio ir Jogailos kovos.

Po Dovydiškių tutarties Ordenas dar negreit puolė Kęstučio žemes. Matomai Ordenas norėjo gerai pasiruošti didesniam žygiui, kuris buvo padarytas pačioje 1381 m. pradžioje (vasario m.). Tas žygis buvo nukreiptas į Trakus. Ordeno kariuomenė persikėlė per Nemuną aukščiau Strėvės intako ir eidama į Trakus pakeliui užpuolė Naujapilį. Šitam užpuolime pirmą kartą panaudojo ugninį ginklą (bombardis) pilių sienoms griau-

---

[1]) Bunge, III, 352.
[2]) Poln. sobr. XVII, 73.
[3]) Kiejstut i Jagiełło, 108.
[4]) A. Prochaska, Upadek Kiejstuta, 500 p. (Kw. hist. XXIII).

ti. Pilis neilgai laikėsi ir tuoj pasidavė. Kryžiuočiai paėmė nelaisvėn 3.000 žmonių, subėgusių apsisaugoti pilin, ir daug grobio, o pačią pilį sudegino. Toliau nežygiavo, nes persunkus buvo griobis, o grįždami užpuolė Daršūniškį, kurį gyventojai, išsigandę kryžiuočių, sudegino, o patys pasitraukė[1]).

Birželio mėn. į Žemaitiją įsiveržė Livonijos Ordenas su didele kariuomene ir nusistūmė net ligi Medininkų, teriodamas visą kraštą ir daug pagonių išmušdamas[2]). Tuojau po šios kovos su nedideliu būriu Žemaitijon (artyn Nevėžio) įsiveržė Ragainės komtūras[3]).

Šitie Ordenų puolimai vargino Žemaičių kraštą ir teikė daug rūpesčių Kęstučiui. Jis jautė, kad čia yra kas negero, jautė taisomas pinkles. Tuo momentu jis gavo slaptą pranešimą iš Osterodės komtūro apie Jogailos ir Ordeno slaptą sutartį[4]). Apie tai Kęstutis tuoj pasakė savo sūnui Vytautui, bet tas netikėjo pranešimo tikrumu, sakė, jog tai esančios kryžiuočių pinklės, norinčios sukelti valdovų nesantaiką[5]).

1381 m. vasarą Polockiečiai sukilo prieš Jogailą. Kunigaikštis nusiuntė Skirgailą su kariuomene malšinti nepaklusnius polockiečius. Jam į talką atvyko Livonijos ordeno magistras. Polockas ilgai nepasidavė, keturiolika savaičių didvyriškai laikėsi. Kęstutis vėl priminė Vytautui, kad Skirgailai padedą vokiečiai. Vytautas pareiškė, kad gyvenąs su broliu santaikoje ir jam būtų žinoma, jeigu kas būtų daroma išvien su vokiečiais. Jis tuoj išvyko į Drahičiną[6]) o senas Kęstutis, likęs vienas, ryžosi vėl pakartoti žygį, kurį gelbėdamas valstybės saugumą ir vienybę padarė prieš 35 metus: ruošėsi jėga atimti iš Jogailos Vilnių. Kęstutis Medininkuose surinko didelę kariuomenę ir buvo paskleistas gandas, kad ji turėjusi žygiuoti prieš lenkus ar prūsus[7]). Kęstutis iš tikrųjų persikėlė per Nemuną ir nužygiavo ligi Prūsų sienos. Iš čia tuojau pasuko kariuomenę į rytus, vėl perėjo dešinėn Nemuno pusėn ir patraukė tiesiog ant Vilniaus. Vilnių (pradžioj lapkr. mėn.) Kęstutis paėmė be jokio pasipriešinimo, nes niekas nesitikėjo užpuolimo. Vilniuje paėmė nelaisvėn Jogailą ir visą jo šeimą[8]), ir rado slaptosios sutarties dokumentą[9]).

Rastasis sutarties dokumentas galutinai įtikino Kęstutį, kokias pinkles ruošė jam brolėnas. Šitas radinys davė pakankamą pagrindą nubausti Jogailą visu griežtumu. Tačiau kilnus ir geraširdis dėdė parodė didelį atlaidumą: vieton nubausti, atidavė Jogailai valdyti tas žemes, kurias kitados valdė jo tėvas (Krevės ir Vitebsko). Jogaila turėjo raštu[10]) išsižadėti

---

[1]) Wigand, 601; Annal. Thorun., Detmar, Joh. v. Posilge—Scr. r. Prus. III, 115—116; F. Boldt, l. c. 428-29 p. 121 pastaba.

[2]) Scr. r. Prus. III. 116; Wigand, 605, 610.

[3]) Wig. 605.

[4]) Poln. Sobr. XVII, 73, 221 p. Scr. r. Prus II, 712; St. Smolka visai įtikinančiai įrodo, kad Osterodės komtūras Kuno von Liebenstein tą pranešimą padaręs su Ordeno vyriausybės žinia. L. c. 134. Už tai kalba tas faktas, kad vėliau K. v. Liebenstein buvo išrinktas Ordeno vicemagistru. Plg. F Boldt, l. c. 430—431 p. 126 past.

[5]) Poln. sobr. XVII, 73.

[6]) Ibid.

[7]) Wigand, 603.

[8]) Scr. rer. Prus. III, 117.

[9]) Poln. sobr. XVII, 73.

[10]) Scr. r. Prus. II, 712 (mit sinen briven vorschreib).

Kęstučio naudai didžiojo Lietuvos kunigaikščio valdžios. Prižadėjo nieko prieš Kęstutį neveikti ir su kitais prieš jį nesitarti (nesusidėti).

Vilniaus paėmimas Kęstučiui suteikė vyriausią valdžią visoje Lietuvoje. Dabar Kęstutis pats sugriovė tą tvarką, kokia buvo Algirdo laikais ir kurią jis uoliai rėmė broliui mirus. Vėl grįžo prie vieno valdovo valdžios. Visai negalima įtarti, kad Kęstutis būtų siekęs savo tariamos asmeniškos viršenybės ir būtų norėjęs vienas įsiviešpatauti. Šito žygio Kęstutis griebėsi tik tada, kai jau aiškiai pamatė, kad viskas, dėl ko jis per visą savo gyvenimą kovojo, griaunama ir prieš jį patį pasitelkiami didžiausi jo tėvynės ir jo dievų priešai — vokiečiai. Negalėjo jis to pakęsti ir dėl to kardą nukreipė prieš savo brolėną.

Paėmęs Vilnių Kęstutis nusiuntė pasiuntinius pas Vytautą, kurį jie užtiko Gardine. Vytautui atvykus Vilniun, Kęstutis parodęs sutarties dokumentus ir taręs: „Netikėjai, o štai raštai“ — ty mnie nievieril, a se tyje gramoty[1]). Paskui nusiuntė pasiuntinius į Polocką: vieną į miestą, kitą į apsupančią kariuomenę. Pasiuntiniai pareiškę, kad Vilniaus valdovas esąs Kęstutis, o visi su džiaugsmu priėmę tą žinią ir kariuomenė apleidusi Skirgailą, kuris turėjęs pabėgti į Livoniją[2]). Polockas vėl pateko į Andriaus rankas. Turbūt jam atidavė jį Kęstutis, nes Jogaila būtų nedavęs.

Kęstutis, pasidaręs vyriausiu Lietuvos valdovu, tuojau visas savo jėgas nukreipė į vakarus. 1382 m. sausio 18 d. jis užpuolė Prūsus, apiplėšė Vėliau, Tapiau, Friedlandą, Altenburgą, Pregelio ir Alės krantus, išmušė daug gyventojų, paėmė 500 žmonių nelaisvėn ir greitai grįžo Lietuvon[3]), nes tikėjosi, kad greitai Ordenas puls Lietuvą. Iš tikrųjų toks puolimas buvo 21 d. vasario: kryžuočiai įsiveržė į Pūnios Alytaus apylinkes, bet čia juos tuoj su 300 vyrų atmušė Vytautas[4]). Tų pačių metų bal. mėnesį (apie 6 d.) Kęstutis Nemunu laivais nuvyko pas Jurbarką ir užpuolė pilį tokiais pat ginklais (cum bombardis), kokiais kryžiuočiai kariavo Naujapilę. Jurbarko paimti nepavyko, nes kryžuočiai narsiai gynė ir net pilies priemiestį padegė, kad būtų sunkiau Kęstučiui prieiti. Paskui, neaišku kieno iniciatyva, buvo padarytas pasitarimas, kuriame dalyvavo Kęstutis, Ordeno magistras, vicemagistras ir trys komtūrai. Pasitarimas baigėsi be ypatingų rezultatų[5]). Kęstutis taikos su Ordenu negavo padaryti, nors ji buvo labai jam reikalinga, nes reikėjo skubėti į rytus prieš Kaributą.

Novgorodo Sieversko kunigaikštis Kaributas, Jogailos brolis, atsisakė Kęstučiui mokėti duoklę, suėmė duoklės rinkėjus, tokiu būdu pareiškė atvirą pasipriešinimą. Kęstutis, palikęs Vilniuje Vytautą, vyko su kariuomene į rytus ir kvietė talkon Jogailą, tačiau šis nestojo. Pakeliui pateko į jo rankas Vaidila. Kęstutis liepė jį pakarti[6]), nors iš Vilniaus anksčiau buvo paleidęs laisvą. Matomai dabar Kęstutis susekė, kad Kaributo maištas buvo Vaidilos sukeltas. Kova su Kaributu Kęstučiui nepasisekė.

Tuo tarpu, kai Kęstutis kovojo su Kaributu, Vilnius (12 birž.) vėl

---

1) Poln. sobr. XVII, 74.
2) Ibid.
3) Ser. r. Prus. II, 602; III, 118.
4) Ibid. II, 611; III, 118.
5) Wigand, 613.
6) Poln. Sobr. XVII, 74.

pateko į Jogailos rankas. Tai įvyko nepaprastai greitai. Vytautas tuo laiku su žmona ir motina buvo išvykęs į Trakus (vok. kron. sako išvykęs medžioti — causa spacii; uff der jayt was). Pasakojama, kad nakčia kilęs mieste triukšmas: keletas žmonių vijęsi į pilį kažkokį piktadarį. Menka pilies apsauga nesigynė ir juos užpuolę sukilėliai išžudę[1]). Visą šitą puolimą suorganizavęs Jogailos šalininkas stambus Vilniaus pirklys Hanulas[2]). Jogaila tuojau iš Vitebsko atvyko Vilniun ir pasidarė vėl didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu.

Vigando kronikoje pažymėta, kad Vytautas bandė Vilnių iš Jogailos atimti. Ties Vilnium įvykęs mūšis, kuriame žuvę apie 1.000 žmonių, o kitoje vietoje apie tą patį mūšį kalbėdamas sako, kad iš abiejų pusių krito 300 žmonių (ex utraque parte 300 sunt occisi)[3]). Lietuvos metraščiuose apie šitą mūšį nieko neminima, tik pažymėta, kad Vytautas pasitraukė į Gardiną. Vis tik reikia manyti, kad Vytautas stojo ginti Vilniaus. Kova jam nepavyko laimėti todėl, kad mažai turėjo kariuomenės, — visą kitą išsivedė Kęstutis į Novgorodo Sieversko žemes. Po nepasisekusio mūšio Vytautas pasitraukė į Trakus, o iš ten, kai sužinojo atvykstant Ordeno kariuomenę, bijodamas patekti į dviejų priešininkų vidurį, pasitraukė su žmona ir motina į Gardiną.

Iš tikrųjų, Ordeno kariuomenė jau žygiavo į Lietuvą. Apie 30 birželio užpuolė Eigulių pilį, kurią sunaikinę keliavo į Trakus. Netoli Trakų susitiko su Jogailos kariuomene. Jogaila išsyk esą išsigandęs ir ėmęs trauktis, bet pamatęs, kad čia ne priešai, o draugai, vėl sugrįžęs į savo vietą[4]). Šitas Jogailos manevras buvo tik vaidinimas, nenoras savo kariuomenei parodyti draugavimą su Ordenu, nes Ordenas tikrai iš anksto pasiruošęs vyko į pagelbą Jogailai. Tas susitarimas turėjo įvykti Jogailai esant Vitebske, ar Skirgailai tarpininkaujant, kai jis buvo pabėgęs pas Livonijos magistrą Kokį Ordeno žygis turėjo tikslą, galima spręsti iš atviro Vigando pareiškimo: „...marschalkus proponit castrum Tracken superare *pro utilitate ordinis et tocius christianitatis*“[5]). Kokia čia (suprantama) nauda ir tikslas — pakankamai aišku. Taigi Ordenas turėjo pasiruošęs laukti, kada gaus pranešimą vykti pagelbon.

Jogailos ir Ordeno kariuomenė liepos 18 d. apsupo Trakus. Skirgaila pradėjo vesti derybas su apsuptaisiais. Jis pareiškė, kad magistras neatsitrauks nuo Trakų, kol paims ir besipriešinančius tinkamai nubaus; patarė, kad pasiduotų Jogailai, tai jis tarsiąsis su magistru, kad įgulos nebaustų. Skirgailai pasitraukus, priėjo prie sienų Ordeno atstovas, siūlydamas pasiduoti, arba pilį sudeginsiąs. Jam buvo atsakyta, kad geriau mir-

---

1) Scr. r. Prus, III, 122, 602; Poln, sobr, XVII, 74,

2) Hanulas (Hans von Rige) yra kilęs iš Rygos vokietis, 1382—1387 m, ėjęs Vilniuje komendanto pareigas, titulavęsis: Capitaneus Wilnensis, Hanulo miles de Vilna, Figuruoja jisai šalia Skirgailos diplomatiniuose žygiuose; buvęs Jogailos pasiuntinybėje pas karalienę Elžbietą. Vėliau gyvenęs Krokuvoje, matomai persikėlęs drauge su Jogaila, Spėjama, kad Hanulo giminė gyvena Lietuvoje seniai, gal jo tėvu buvo Gedimino vertėjas Hennike (Bunge, VI, 483 p,). Plg, Wl, Semkowicz, Hanul, namiestnik wileński (1382—1387), i jego ród. Aten, Wilen, VII (1930).

3) Wigand, 611, 613,

4) Ibid, 613—614; 616,

5) Ibid, 616,

sim, negu pasiduosim. Buvo įgulai pasiūlyta pagalvoti ligi rytojaus. Kai rytojaus dieną nebuvo jokio atsakymo, Ordeno kariuomenė artinosi prie sienų. Čia vėl pasirodė Skirgaila ir klausė atsakymo. Apsuptieji sutiko pasiduoti. Jogaila jiems prižadėjo laisvą išėjimą (kad paskui galėtų suimti) ir liepos 20 d. Trakų pilies vartai atsidarė. Ordeno kariuomenė paskui sugrįžo namo. — Taip, trumpai sutraukus, Trakų paėmimą vaizduoja Ordeno kronika[1]).

Šituo metu Kęstutis grižęs iš rytų žygio. Jam žinią apie Vilniaus paėmimą ir Trakų užpuolimą greičiausiai davė Vytautas. Kęstutis grįžo tiesiog į Gardiną, o ne į Trakus. Iš to galima spręsti, kad Trakai jau buvo Jogailos paimti. Savo žmoną jis nusiuntė į L. Brastą, kad būtų saugiau, Vytautą paliko Gardine[2]) o pats slapstydamasis (intrat lucos et se occultans) perėjo į Žemaičius[3]). Žemaičiai buvo visa Kęstučio viltis: ten mažiausia siekė Jogailos įtaka, ten dar giliai buvo gerbiamos senos tradicijos ir senieji dievai. Sunkus ir pavojingas buvo kelias iš Gardino į Žemaičius, nes jis buvo Ordeno kariuomenės perkirstas, todėl Kęstučiui teko slapstytis panemunių giriose (veikiausiai jis keliavo kairiu Nemuno krantu, per Sudaviją). Nuvykęs į Medininkus, susišaukė žymesniuosius atstovus ir prašė pagebos prieš Jogailą. Tačiau žemaičiai jam aiškiai pareiškę, kad Jogailą pripažįsta savo valdovu ir nuo jo nepasitrauksią, jeigu jis pasiliks ištikimas savo kilimui ir lietuvių dievams; jeigu gi jis taps krikščioniu, tai jo neklausys. Ir nusiuntė pasiuntinius klausti Jogailos: jeigu laikys seną tikybą, tai jam nori priklausyti, jeigu gi nori pasidaryti krikščioniu, tai jie nori turėti savo valdovu Kęstutį. Ir tuoj toliau Vigandas sako, kad 9.000 žemaičių su Kęstučiu patraukė į Trakus[4]).

Iš tikrųjų, kyla klausimas, kas čia atsitiko, kad Žemaičiai, pastatę tokias sąlygas Jogailai, dabar stojo Kęstučio pusėn. Logiškai galvojant išeitų, kad iš Jogailos gavo neigiamą atsakymą, kurio Vigandas nepažymėjo. Šitą atsakymo nutylėjimą kai kas bando aiškinti, kad Jogailai nebuvo patogu aiškiai savo nuomonę pareikšti, nes čia reikėjo išspręsti dilema: jei taps krikščioniu — neprisidės žemaičiai, jei pasižadės likti pagoniu — atsitrauks rusai. Taigi, Jogailai, liko geriau nutylėti[5]). Rusų istorikas Antonovičius Žemaičių pareiškimą supranta kiek kitaip: jis mano, kad tokį pareiškimą Žemaičiai padarė Jogailos pasiuntiniams[6]). Boldt'as tokį Kęstučio ir Žemaičių derybų aprašymą vadina anekdotišku[7]).

Mums rodos, būtų pravartu čia kiek sustoti ir panagrinėti šitą Vigando aprašymą. Kęstučio ir Jogailos konfliktas, išaugęs į naminį karą,

---

1) Wigand, 617—618,
2) Poln Sobr. XVII, 75
3) Wigand; 618,
4) „Jagel confitemur dominum nostrum, a quo non discedemus sub tali condicione, si Jagel voluerit manere in ritu paganorum et origine sua; si vero velit christianus fieri, non obediemus ei. Et mittunt legatos querentes: si velit ritum originis retinere, in omnibus velint ei obedire; sin vero christianus fieri, velint Kynstut in regem suum sublimare. Et Samaite simul transeunt cum Kynstut numero 9.000 virorum propenentes Tracken vincere, nec poterant" — Scr. r. Prus. II, 619.
5) St. Smolka, op. c. 149; K. Stadnicki, op. c. 191.
6) V. B. Antonovič, Monografii po istorii..., 89 p. 3 past.
7) Der D.utscbe Orden und Litauen. 444 p. 166 past.

turėjo atgarsio visuose aplinkiniuose kaimynuose. Tų kaimynų kronikose randame apie tai daugiau ar mažiau žinių. Visose kronikose, kurios aprašo tų laikų įvykius, yra užfiksuoti žymesnieji konflikto etapai. Tačiau Kęstučio derybų su Žemaičiais etapas yra tik vieno Vigando pažymėtas. Ir tai jis nėra atbaigiamai parašytas. O tas etapas nėra toks menkas, — Žemaičių nusistatymas galėjo nulemti Kęstučio likimą, — čia turima reikalo su viso Žemaičių krašto atstovų pareiškimu, todėl jis visai užsitarnautų ir kitų kronistų dėmesio. Taigi mums kyla abejonė dėl šito vaizduojamo faktų tikrumo. Ar nebus tik koki pašaliniai motyvai nukreipę Vigandą nuo teisingo faktų vaizdavimo? Pažvelkim eilę motyvų, kuriais pasirėmę galėtume aiškiau pasisakyti dėl šito fakto tikrumo.

Žemaitijos santykiai su didžiuoju kunigaikščiu iki šiol tyrinėtojų dar nėra tiksliai nustatyti. Tas faktas, kad Žemaitiją ginti nuo Ordeno puolimų stodavo ir patys didieji kunigaikščiai, mums parodo, kad Žemaitija buvo artimai susijus su didžiaisiais kunigaikščiais. Tačiau jeigu dėl didžiųjų kunigaikščių ir Žemaičių santykių kyla kokių neaiškumų, tai šitų abejonių nėra dėl Kęstučio. Kęstutis buvo tikras Žemaičių valdovas, visą amžių gynė juos nuo kryžiuočių ir jo asmuo Žemaičiuose buvo populiarus. Žemaičius su Kęstučiu jungė prisirišimas prie senos religijos ir nepaliaujama kova su didžiausiu priešu — Ordenu, nešusiu plėšimus, ugnį ir mirtį. Nereikia čia kalbėti apie romantišką Žemaičių prisirišimą (dėl jo aš neabejoju) prie Kęstučio, užtenka tik suprasti, kad juos jungė bendras pavojus. Ogi tas pavojus dar labiau padidėjo, kai Jogaila, linkęs krikščionybėn[1]), susidėjo išvien su didžiausiu jų priešu kovai prieš Kęstutį. Nereikia manyti, kad Žemaičiai nesiorientavo esamoje padėtyje, kad jiems nebuvo žinomas Jogailos nusistatymas dėl religijos. Jeigu jiems nebūtų buvęs aiškus Jogailos palinkimas į krikščionybę, ar būtų statę jam tokias sąlygas (jeigu nepriimsi krikščionybės — klausysim, jei priimsi — neklausysim)? Mums rodos ne visai yra racionalu manyti, kad tokį svarbų reikalą, ir dar tokiose aplinkybėse, Žemaičiai statytų į abejingą kelią. Nebuvo jokių rimtų priežasčių, kurios galėtų sukelti nepasitenkinimą Kęstučiu, lygiai kaip nebuvo jokių atrakcijų prie Jogailos, kuris buvo abejotino nusistatymo, su kuriuo Žemaičiai dar nesusidūrė jokiuose reikaluose ir kuris dar taip neseniai susidėjęs su priešais atėmė iš Kęstučio sostą. Juk Kęstutis Žemaičių akyse buvo vyriausiu jų valdovu visais (Algirdo ir Jogailos) laikais. Todėl Žemaičiams negalėjo kilti abejonė, kas geriau jų senas tradicijas apgins ir ko labiau jie turėjo klausyti.

Sakysim, kad žemaičiai tikrai padarė Jogailai tokį pasiūlymą. Ar Jogaila, kuriam dabar pasiduoda toks didelis kraštas, tokiu momentu būtų daug abejojęs ir svarstęs, ar priimti pasiūlymą, ar atmesti? Jis ramiai būtų galėjęs priimti savo valdžion žemaičius, atsisakyti, jei ne viešai, tai bent žemaičių akyse, nuo krikščionybės, kurios jo širdis ne taip jau giliai troško, ir turėti stiprią paramą kovoje su Kęstučiu. O jeigu būtų pareiškęs kokių pretenzijų Ordenas, tai būtų užtekę jėgų ir prieš jį. Matomai Jogaila iš žemaičių tokio pasiūlymo nesusilaukė, nes jie tvirtai laikėsi seno vado.

---

1) Plg. Boldt, op. c. 448 p. ir 179 past.

Dabar sugretinkime įvykių eigą ir pažiūrėkim, ar galėjo būti laiko panašioms pertratakcijoms. Žinome, kad Kęstutis iškeliavo į Novgorodo Sieversko žemes iš Vilniaus pabaigoje gegužės m.[1]), Vilnių Jogaila paėmė birželio 12 d., o Trakus liepos m. 20 d. Rugpiūčio m. 3 d. Kęstutis jau buvo su Vytautu atvykęs pas Trakus. Kęstutis iš Novg. Sieversko žygio turėjo grįžti po Trakų paėmimo[2]), nes jis grįžo ne į Trakus, bet į Gardiną, kur buvo Vytautas. Jeigu Trakai būtų buvę dar nepaimti, kai Kęstutis grįžo, tai be abejonės jis būtų sugrižęs į Trakus ir būtų gynęs nuo užpuolimo. Tokiu būdu išeina, kad į Gardiną Kęstutis atvyko ne anksčiau, kaip 20 liepos (reik manyti, kad vėliau). Nuo liepos 20 iki rugpiūčio 3 d. yra 13 dienų tarpas. Per tas 13 dienų (maximum!) Kęstutis turėjo duoti parėdymus Gardine ir sutarti su Vytautu dieną, kada jie turės atvykti ir susitikti Kaune. Iš Gardino Kęstutis vyko į Medininkus, į kuriuos tiesiu keliu būtų netoli 300 kilometrų, bet Kęstutis vyko slasptydamasis ir dėl to padarė daug užuolankų. Atvykęs į Medininkus dar nerado čia susirinkusių vadų, todėl reikėjo juos sukviesti. O paskui reikėjo surinkti kariuomenę — o jos surinkta net 9.000 — ir su ja nukeliauti per Kauną į Trakus (apie 200 klm.). Taigi, per tas trylika dienų reikia atlikti mažiausia 500 kilometrų kelio, padaryti pasitarimą su žemaičių vadais ir surinkti devynių tūkstančių kariuomenę. Atsižvelgdami į anų laikų susisiekimo priemones, turim pasakyti, jog visa tai atlikta nepaprastai greitai. Bet, jei tikėti Vigandui, į šitą trumpą laiką reiktų dar įterpti Žemaičių pasiuntinių kelionę į Vilnių ar į Trakus ir atgal. Visa tai jau sunku būtų atlikti per tą trylika dienų. Taigi matom, kad ir laikas prieštarauja tokiai Vigando nuomonei.

Iš viso šito darome išvadą, kad Žemaičiai Kęstučiui pagalbą suteikė tuojau, kad jokių pasiuntinių pas Jogailą nesiuntė ir su juo jokių derybų nevedė. Kam tad Vigandas savo kronikon šitą tiesai neatitinkančią žinią įdėjo? Atrodo, kad ne kuriam kitam tikslui, kaip tik Ordeno pateisinimui. Vienoj vietoj jis buvo pareiškęs, kad kryžiuočiai Trakus ruošėsi paimti pro utilitate ordinis et tocius christianitatis[3]. Taigi čia gal norėjo parodyti, kad Ordenas tikrai nesuklydo, kad dirbo krikščionybės labui, padėjo Jogailai, kurį Žemaičiai būtų parėmę, jeigu jis būtų pasižadėjęs likti senos tikybos išpažintoju; bet kadangi neparėmė, tai matomai žemaičiai pajuto, kad pagonybės Jogaila išsižada. Iš kitos pusės Ordenas gal norėjo diskredituoti Kęstutį, parodyti, kad jis neturi tautoje jokio pasitikėjimo, nes ir seną religiją ginti Žemaičiai nori pavesti Jogailai, o ne Kęstučiui. O gal Vigandas tuo pasakojimu norėjo parodyti, koki Žemaičiai atkaklūs ir užsispyrę pagonys, kiek dar daug dirvos čia lieka „misijoms“, kurias taip uoliai iki šiol Ordenas pildė... Koki bebūtų Vigando motyvai, vis tik nukrypta nuo tiesos ir sugalvotas nebūtas faktas.

Po šito nedidelio nukypimo į šalį, grįžkim vėl prie Trakų puolimo. Kęstutis buvo dar anksčiau pakvietęs talkon savo seną brolį Liubartą iš Volynijos, kuris drauge su Vytautu atvykęs pagelbon.[4]) Buvo kvietęs

---

1) Geg. 25 d. Scr. r. Pr. III, 121.
2) Wigand, 618.
3) Žiū . aukščiau, 50 psl.
4) Wigand, 618. Liubarto dalyvavimas atrodo abejotinas.

talkon ir savo žentą Mozūrijos kunigaikštį Janušą, tačiau šis ne tik nepadėjo Kęstučiui, bet pats užpuolė Pagirio žemes. Paėmė Drahičiną ir Mielniką, smarkiai apnaikino Suražą, Bielską, Kamiencą, pasislinko iki L. Brastos, bet nedrįsęs jos pulti grįžo Mozūrijon. [1]) Tokiu būdu prie Trakų atvyko Kęstutis su 9000 žemaičių ir Vytautas su savo kariuomene, kurios skaičiaus neparodo joki šaltiniai. Jogailai talkininkavo Livonijos magistras, kuris „divina ordinacione... intravit Samaytarum terram cum potencia“ [2]) visa degindamas ir naikindamas pasislinkęs iki Nerio upės, kur susitikęs su Jogaila. Ir taip rugpiūčio m. 3 d. ties Trakais susitiko dvi priešingos kariuomenės į lemiamą kovą, nuo kurios turėjo pareiti tolimesnis Lietuvos likimas ir politiniu ir religiniu atžvilgiu. Tačiau kovai nebuvo lemta įvykti. Kokios tam buvo priežastys, tenka plačiau panagrinėti, nes istoriniai šaltiniai apie tai paduoda prieštaraujančių žinių.

III. Kęstučio suėmimas ir mirtis.

Lietuvos metraštis visai ramiai, nieko nesmerkdamas ir negirdamas nupasakoja Kęstučio ir Jogailos susitikimą ties Trakais. Kai jau abiejų pusių kariuomenės buvo pasiruošusios kovai ir viena nuo kitos buvo trijų ar keturių vilyčių atstume, į Kęstučio pusę atvyko pasiuntiniai, kurie prašė Vytautą, kad tas tarpininkautų tarp Kęstučio ir Jogailos, nes pastarasis pasiryžęs taikintis ir grąžinti Kęstučiui tas žemes, kurias anksčiau turėjo (što bychom deržali svoje, a vy by svoje, a boju by meži nas ne bylo a krovoprolitija ne včinilosia). Vytautas pareikalavo, kad atvyktų Skirgaila, kuris turėjo prisiekti Vytautui neliečiamybę. Paskui su Skirgaila Vytautas nuvyko į Jogailos pusę ir ten tarėsi. Abu paskui grįžo prašyti Kęstučio, kad jis vyktų deryboms į Jogailos stovyklą. Buvo patvirtinta Jogailos ir Skirgailos priesaikomis, kad laisvai galės grįžti prie savos kariuomenės. Kai nuvyko Kęstutis su Vytautu pas Jogailą, tasai duoto žodžio nesilaikė (kniaz že velikii Jagailo perestupil', kvietė neva derybų tęsti Vilniun, o ten Kęstutį ir Vytautą suėmė. Kęstutį sukaustytą nugabeno Krevėn ir uždarė pilies bokšte, o Vytautą paliko Vilniuje. Krevėje penktą naktį Kęstutį nužudė (pasmaugė) Jogailos žmonės (... udavili komorniki kniazia velikog Jagailovy. Prokša što vodu daval jemu, a byli iny Mostev brat a Kučiuk, a Lisica Žibentiaj). Taip kunigaikštis Kęstutis baigė savo gyvenimą. [3])

Beveik visai taip pat pasakoja apie tą įvykį ir lenkų istorikas Dlugošas. Tik jis įdeda smarkesnių žodžių, pažymėdamas Jogailos klastingumą. Pažymi, kad po kunigaikščių suėmimo buvo kariuomenei pranešta, jog kunigaikščiai susitaikė ir jiems galima skirstytis. Vytautas buvo pa-

---

[1]) Poln. sobr. XVII, 223; Scr. r. Pr. II, 719. Toji teritorija, kurią užpuolė Janušas, Lietuvai buvo labai svarbi, nes per ją ėjo didieji prekybos keliai, kurie jungė Rygą, Vilnių, Gardiną, Drahičiną, L. Brastą, o iš ten ėjo į Volyniją ir Lenkiją (Lvovas, Krokuva). Vilnius ir Ryga jau Gedimino laikais turėjo prekybinių santykių. Plg. Wl. Semkowicz, Hanul, namiestnik Wileński (1382-1387) i jego ród, psl. 5 ir 9.

[2]) Wigand, 619. Tačiau anksčiau jis pažymėjo, kad Liv. o. pagelbos davė 300 vyrų (614 p.) taigi „potencia“ nelabai didelė.

[3]) Poln. sobr. XVII, 75-76.

liktas Vilniuje, o Kęstutis, geležiniais pančiais surakintas (ferreis catenis vinctus), nugabentas Krevėn ir įmestas į bokšto rūsį (ad fundum turris). Penktą naktį Jogailos įsakymu buvo pasmaugtas (iugulatur). Pasmaugė jį Prokša (Jagellonis pincerna), Bilgen, Mostev, Getkone, Krevlanin, Kučuk ir Lisica Žibinta, kuris iškilmėse šviesą žiebdavęs. Kęstutis mirdamas šaukęs, kad žūsta nekaltai, kad laužoma tautų teisė ir priesaika patvirtinta santaika (iure gentium et foederum violato). [1])

Lygiai taip, kaip Lietuvos metraštis, abiejų kariuomenių susitikimą ties Trakais ir Jogailos klastingumą aprašo Vytautas savo skunde. Pažymėjęs, kad buvo duota tvirta priesaika, apie Kęstučio suėmimą ir mirtį plačiau nepasakoja, pasitenkindamas pareiškimu: „vff der truwe nomen sy vnszn fatir vnd vorterbten jn vnd mine mutir ouch alzo vorterbten". [2])

Vokiečių kronikose šitų įvykių nupasakojimas kiek kitoks. Plačiausiai tuos visus įvykius aprašė Vigandas Marburgietis, kurio kronika išviso apie Lietuvą daug rašo. Vigandas net keliose vietose mini apie kovą dėl Trakų ir Kęstučio mirtį. Vienoje vietoje jis pasakoja, kad Kęstutis, atėjęs ties Trakais su didele kariuomene (cum grandi exercitu), kai pamatęs, kad Livonijos kariuomenė atvykus pagelbon Jogailai (300 žmonių), drauge su Vytautu nuvykęs pas Jogailą tarėsi. Po tarybų norėjęs grįžti pas savo kariuomenę, bet Jogaila juos sulaikęs (in dolo... captivatur). Abi kariuomenės (Jogailos ir Kęstučio) išsiskirsčiusios. Kęstutis nelaisvėje *nužudomas*, Vytautas *suimamas*, motiną (Birutę) gi *paskandina*. [3]) Kitoje vietoje pasakoja, kad Kęstutis su 9000 vyrų atvykęs pas Trakus. Daėjus gandui apie tai iki ordeno, magistras liepė būti visiems pasiruošusiems, prisigaminusiems 6 savaitėms maisto, kad galėtų vykti Jogailai pagelbon. Bet (divina ordinacione) Livonijos magistras atvykęs anksčiau ir su Jogaila susijungęs. Tai pamatę Kęstutis ir Vytautas pasidavė Jogailai ir prašė, kad kariuomenė ir gyventojai nebūtų naikinami (... animo premeditato subiciunt se regi dederuntque se captivos et petunt pro reliquo populo, ne perdatur). Jogaila perkalbėjęs magistrą, paėmęs 5000 žmonių nelaisvėn, kurie prisiekę jam ištikimybę. Paskui juos paleidęs laisvėn. Kęstutį ir Vytautą suimtus nusigabeno į Vilnių. Magistras Jogailą iki Vilniaus palydėjęs ir nukeliavęs namo niekam žalos nedarydamas. Kęstutį ir Vytautą laikė suimtus sargybos priežiūroje (in arta custodia et vinculis... servavit) [4]) Kitoje vietoje rašoma, kad Kęstutį Krevėn nugabeno Skirgaila, ir pats tuojau sugrįžo Vilniun. Po keturių dienų, norėdamas aplankyti savo dėdę, vėl nuvyko Krevėn, bet jau rado negyvą. Ir čia tuoj Vigandas priduria: „Sed quomodo obierit, nemo umquam cognovit". Skirgaila parvežė Kęstučio lavoną į Vilnių, kur jis buvo iškilmingai stabmeldiškomis apeigomis sudegintas. Su juo drauge buvo sudeginti arkliai, rūbai, ginklai, medžioklės paukščiai ir šunes. Deginant įvykęs stebuklas, kurį visi matė: že-

---

1) Joannis Dlugosii Historiae Polonicae, t. III, 410-411 p.
2) Scr. r. Pruss. II, 712-713
3) Ibid, 614. „Kynstut in captivitate strangulatur, Wytaut vinculatur; matrem autem submergunt".
4) Wigand, 619.

mėje prasivėrė pusantro žmogaus ilgio gilus plyšys, kuris prarijo visus pelenus. [1])

Kiti vokiečių metraštininkai, k. a. Annalista Thorunensis, Detmar ir Johann von Posilge beveik sutartinai pasakoja, kad Kęstutis, pamatęs didelę Jogailos ir Livonijos ordeno galybę, pats su sūnum pasidavė. Apie jo mirtį kiek nevienodai pasakoja. „Kinstut postea circa festum assumptionis Mariae (Žolinės, rugpiūčio 15 d.), ut dicebatur, se ipsum interemit" (Annal. Thorun.). „In der vengnisse vorlos Kinstotte sin lyf" (Detmar). „Totte sich Kinstod selbir in deme gefengnisse, als man sagete" (Posilge). [2]) Nė vienas iš šitų metraštininkų netvirtina, kad tikrai Kęstutis pats nusižudęs. Jie paduoda tik kaipo gandą — ut dicebatur, als man sagete; o Detmar paduoda tik patį faktą — vorlos sin lyf, — visai nieko nėpasakydamas tiksliau.

Įdomus yra Die Aeltere Hochmeisterchronik nupasakojimas. Kęstutis surinko Lietuvoje ir Žemaitijoje didelę kariuomenę (eyn gros heer) ir apsupo Trakus. Jogaila siuntė į abu ordenus pasiuntinius prašydamas pagelbos ir žadėdamas apsikrikštyti. Livonijos ordenas pagelbon atvyko (mit grosser macht). Kęstutis, kadangi buvo senas žmogus, o jo žemės ir žmonės buvo jam nepaklusnūs (ungehorsam), labai išsigando Ordeno galybės, ir, manydamas, kad jo pasigailės kaip giminės, pasidavė su savo sūnum Jogailos malonei (gab sich mit Witawt seyme sone em in gnade). Jogaila juos nusiuntė tuojau Vilniun į kalėjimą, kur Kęstutis nusižudė. (In dem gefengnisse totte sich selbir Kynstutte).[3])

Dar įdomesnis yra Gnezno Archidiakono pasakojimas, parašytas tuo metu, kai Jogaila buvo Lenkijos karalium, o Skirgaila Lietuvoje buvo vyriausiu kunigaikščiu. Po Trakų paėmimo Kęstutis nuvyko su kariuomene pas Vilnių ir jį supo. Bet kai pamatė Skirgailos kariuomenę, tuoj išsigandęs ėmė bėgti. Skirgaila prisivijęs taip jį sumušė, kad lietuviai niekad nėra turėję didesnio smūgio. Kęstutis pabėgęs į kažkokią nedidelę pilį, kurią Jogaila nukariavo ir jį suėmė. Netrukus nelaisvėje sakoma nusižudęs (seipsum dicitur jugulasse). Taip didžiausias krikščionių priešas, norėjęs išveržti iš brolėno sostą, dėl ambicijos žuvo, o su juo drauge žuvo ir jo garbė. [4])

Rusų metraščiai trumpai pasako, kad Kęstutis buvo nužudytas[5]). Taip pat vadinamas „Summarium von Jagel und Wytaut", perbėgdamas trumpai Lietuvos istorijos įvykius nuo Vytenio laikų, tiesiog pasako, kad Jogaila nužudęs Kęstutį (worgete er Kynstotten), prigirdęs (vortrenckte) jo žmoną, o Vytautą kalinęs[6]).

---

[1]) Ibid. 620. Labai vaizdžiai Kęstučio laidotuves aprašo Stryjkowskis: „Aprėdę jį kunigaikštiškais rūbais, apvilkę šarvais, su kardu, ragotine ir lanku paguldė jį ant sukrauto laužo, šalia jo paguldė gyvą ištikimą tarną, išpuoštą geriausią žirgą, pora skalikų ir sakalą, lūšio ir meškos nagus ir medžioklės ragą. Paskui atliko dievams maldas ir atidavė aukas, apdainavo jo darbus, kuriuos gyvas nuveikė, uždegė smaluotų medžių laužą ir taip visas kūnas sudegė, o pelenus ir sudegusius kaulus grabe palaidojo". Kronika Polska, Litewska,... 65 p.

[2]) Scr. r. Prus. III, 122-123.

[3]) Ibid. 602-603.

[4]) Scr. r. Prus. II, 718.

[5]) Cit. iš St. Smolkos, op. c. 151, 1 past., nes patys šaltiniai buvo neprieinami.

[6]) Scr. r. Prus. V, 223.

Tai ir visi mums prieinami istoriniai šaltiniai, kurie vienaip ar kitaip paminėjo Kęstučio ir Jogailos konflikto epilogą. Iš tų šaltinių galime padaryti tokias išvadas: 1° Jogaila su Livonijos ordeno pagalba iš vienos pusės ir Kęstutis su Vytautu iš kitos pusės susitinka ties Trakais. 2° Į kovą nestoja, nes *a*) Kęstutis pabūgęs priešininkų pats pasiduoda, *b*) Jogaila pasiūlė derėtis. 3° Jogaila Kęstutį ir Vytautą suima ir 4° Kęstutis kalėjime *a*) kaip sakoma, pats nusižudęs, *b*) nužudytas.

Dabar bandysime kiekvieną punktą panagrinėti atskirai ir pasidaryti atatinkamas išvadas.

1° Kokios jėgos susitinka ties Trakais, tiksliai negalima pasakyti, nes kronikos mažai paduoda žinių. Vigandas mini, kad Livonijos magistras atvyko Jogailai pagelbon su 300 vyrų, o Kęstutis surinkęs vien tik Žemaičių 9.000 vyrų[1]. Nežinome nei kiek turėjo Jogaila kariuomenės, nei kiek jos atsivedė Vytautas bei Liubartas. Atsižvelgiant į tai, kad Kęstučio Vytauto pusėje buvo žemaičiai (kurių skaičius gal kiek perdėtas), Gardino, Pagirio ir dar Volynijos kraštų kariuomenė, galima spėti, kad šita kariuomenė buvo žymiai didesnė už Jogailos, kuris gavo menką Livonijos paramą ir galėjo nedaug surinkti rusų žemėse. Taigi ties Trakais jėgos nebuvo lygios. Ofensyvinę pusę laikė Kęstutis, o Jogailai liko defensyva. Jogailai rūpėjo, neatsižvelgiant kokia kaina, atlaikyti didžiojo kunigaikščio sostas, o Kęstučiui ne tik buvo noras atimti Vilnių, bet ir padaryti galą svetimų šeimininkavimui savo krašte ir apginti senas Lietuvos tradicijas. Vilniaus paėmimas nefigūravo Kęstučiui kaip tikslas, bet tik kaip priemonė apginti senai religijai ir valstybės vienybei, kurios didžiausiu reiškėju buvo pats Kęstutis.

2° — 3° Kodėl neįvyko kova? Vokiečių kronikos, nevisur griežtai, betgi pareiškia, kad Kęstutis pabūgęs stoti kovon, nesitikėjęs, matyt, ją laimėti ir dėl to pats pasidavęs. Tuo tarpu pats Vytautas, Lietuvos metraščiai ir Dlugošas tvirtina, kad Jogaila pirmutinis pradėjęs derybas ir atsiuntęs pas Vytautą pasiuntinius prašyti tarpininkavimo. Ir tik po to, kai keleriopai buvo patvirtinta priesaikomis, Kęstutis su Vytautu ryžtasi vykti Jogailos stovyklon derėtis. Taigi dabar lyg turėtume pasirinkti, kam tikėti. Iš to, kas buvo aukščiau pasakyta apie kariuomenių didumą, galime suprasti, kad galingesnis nepasiduos gražumu silpnesniam. Šiuo kartu silpnesnis buvo Jogaila. Kęstutis ne tam rinko kariuomenę ir ruošėsi į kovą, kad priešą pamatęs išsigąstų ir tuoj pasiduotų. Tokių progų Kęstutis turėjo pakankamai daug ir anksčiau, bet niekam nepasidavė. Nereikia manyti, kad Kęstutis nesuprato, kiek šita kova lemia ateičiai: laimėti kovą, tai reiškia Lietuvoje atstatyti seną tvarką, kurią taip karštai gynė Kęstutis, pasiduoti, — tai susitikti su visomis naujybėmis, kurios jį taip erzino. Reikia nepažinti žmogaus psichologijos, kad galėtum manyti, jog šitokiu momentu Kęstutis galėtų susilaikyti nuo kovos kad ir su didesniu bei galingesniu priešu. Todėl tas pats humaniškas Kęstutis buvo pagautas į pinkles kitokiomis priemonėmis: Jogaila siūlo derybas ir žada viską palikti, kaip buvę seniau, kam esą lieti brolių kraujas. Kęstutį patraukia šitas taikus pažadas ir prasideda derybos.

---

1) Scr. r. Prus. 614 ir 619.

Vigando kronika vienoje vietoje pažymi, kad Kęstutis su Vytautu atvykę Jogailos stovyklon derėtis, o paskui norėję išeiti, bet Jogaila jų neleidęs ir klastingai (in dolo) suėmęs; kitoje vietoje sako, kad Kęstutis su Vytautu pasidavę ir prašę Jogailos malonės[1]). Iš šito matome, kad Vigandas pats gerai tikrų įvykių nežinojo, ar nenorėjo atvirai pasakyti. Todėl juo pilnai remtis negalima. Iš kitos vėl pusės turim prisiminti, kad Ordenas Jogailai talkininko, dėl to jis buvo suinteresuotas įvykius nušviesti palankiai Jogailai. Jis, be abejo, ir Jogailos informacijomis daugiau tikėjo, negu keno kito.

Jeigu ir norėtume tikėti, kad Kęstutis pats pasidavė, tai šito mums neleidžia patys faktai. Jeigu Kęstutis su Vytautu gera valia pasidavė, net prašė malonės, tad kam juos suimti ir įmesti į kalėjimą? O kad Kęstutis su Vytautu buvo suimti po to, kai jie nuvyko Jogailos stovyklon, tai vienu balsu liudija visi šaltiniai. Pats suėmimo faktas aiškiai parodo, kad čia būta, kaip Vigandas sako, klastos, kuri turėjo būti anksčiau numatyta. Todėl netenka abejoti, kad Jogaila pradėjo derybas ir įtraukė Kęstutį ir Vytautą į pinkles, kurios nešė Kęstučiui mirtį, o Vytautui nelaisvę.

4° Kęstučio mirtis įvyko kalėjime ir nenatūraliu būdu — šitą pripažįsta visos kronikos. Vienos jų pareiškia, kad Kęstutis pats nusižudęs, kitos tvirtina, kad buvo nužudytas. Tos, kurios pareiškia,kad Kęstutis nusižudė, tuoj prikergia žodžius „kaip sakoma“ (ut dicebatur, als man sagete). Tas parodo, kad jos tikrai įvykio nežino, arba jam netiki, arba pasikliauja gandais. Gali būti, kad jos pareiškia čia tą nuomonę, kuri išėjo iš Vilniaus dvaro. Man rodos, kad paskutinė mintis turi daugiausia pagrindo, nes ji tais laikais galėjo plisti po Lietuvą, galėjo oficialiai išeiti ir iš Lietuvos, tuo tarpu kai skleidimas žinių apie nužudymą turėjo būti persekiojamas. Dėl to ir į kronikas pateko ne tvirtinimo, bet gando forma.

Ar galėtume rasti rimtų motyvų, kurie pateisintų Kęstučio savižudybę? Sunku įtikėti, kad dešimčių metų kovose užgrūdintas karžygis, atsidūręs savo tėvynės kalėjime, pats savo valia tyliai ir gėdingai būtų pasitraukęs iš gyvenimo. Jis veikiau ieškojo būdų iš kalėjimo pasprukti, kaip prieš porą dešimčių metų padarė Marienburge, stengėsi išsivaduoti ir apginti savo ir savo tėvynės laisvę, bet jam kelią užkirto smurto mirtis.

Vigandas, tasai didžiausias informatorius, tikrų žinių apie Kęstučio mirtį nepaduoda. Jis net pats sau prieštarauja ir tuo dalyką supainioja. Vienoje vietoje jis kategoriškai pareiškia, kad Kęstutis *nužudytas* (strangulatur), kitoje sako, kad radę negyvą ir priduria: „Sed quomodo obierit, nemo umquam cognovit“[2]) Taigi išeitų, kad Vigandas arba tiksliai apie mirtį nežino, arba dėl kokių nors motyvų nenorėjo tiesos pasakyti. Iš čia galima spėti, kad Ordenas turėjo tikras žinias, bet diplomatiškais sumetimais jis skelbė tas, kurios oficialiai ėjo iš Vilniaus dvaro.

Taigi, tos kronikos, kurios paduoda Kęstučio nusižudymą pasirėmusios gandais ar tikro fakto nežinojimu, savo abejojimu stipriau paremia

---

1) Wigand, 614 ir 619.

2) Scr. r. Prus 614 r 620. Šitais Vigando žodžiais pasirėmęs L. Kolankowskis sako, kad Kęstučio mirtis liko „na wieki niewyjasnioną“. Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego, 24 p. Beveik panašaus nusistatymo laikosi A. Prochaska, Upadek Kiejstuta. Pfitzneris taip pat mano, kad šio ginčytino klausimo aiškumas niekuomet nebus pasiekiamas Žiūr. op. c. 68 p. 2 pastaba.

nužudymo faktą, kuris ryškiai Dlugošo ir Lietuvos metraščių užakcentuotas[1]).

Dlugošo liudijimu galima pasitikėti, nes jis gyveno tais laikais (gimė 1414), kada galėjo būti gyvas ne vienas to šiurpaus laikotarpio liudininkas. Dlugošas buvo mokytas kunigas, vėliau kanauninkas, pasižymėjęs diplomatas, dėl to jam buvo gerai žinomi istoriniai įvykiai, ir jis turėjo suprasti jų reikšmę. Dlugošas savo didžiulei Lenkijos istorijai kruopščiai surankiojo faktus. Negalėjo jis pats prasimanyti tokių faktų, kuriais jis būtų pats netikėjęs ir kuriuos taip negailestingai smerkė. Jis sumini net Kęstučio žudytojų vardus, kuriuos turėjo paimti iš kokių šaltinių ar gyvų tradicijų.

Lietuvos metraščiai, kurie atsirado kiek vėliau, smulkmeniškas žinias apie tų laikų įvykius taip pat turėjo imti iš kokių šaltinių ar tradicijų. Jų visiškai šiuo reikalu ignoruoti ir paneigti negalima.

Tolimesnis Jogailos elgesys po Kęstučio mirties gali duoti daugiau šviesos tik ką įvykusiam faktui. Žinome, kad Jogaila nubaudė mirtimi keletą bajorų, keršydamas už Vaidilos mirtį. Jų tarpe paminėtas Birutės dėdė Vidimantas[2]). Neabejotina, kad buvo žudomi ar kitaip baudžiami žymesnieji bajorai, Kęstučio šalininkai. Jogailos keršto aukų tarpe minima ir Kęstučio žmona Birutė[3]). Tuo pačiu metu, kada šalinami iš kelio Kęstučio šalininkai, nematome iš Jogailos pusės jokių pastangų išaiškinti Kęstučio mirties priežastis ir kaltininkus. Inkriminuojami jo paties dvaro tarnautojai, betgi Jogaila jų nebaudžia, nepakelia viešai niekur savo balso, kuris galėtų jį pateisinti. Matyti, Jogailai nebuvo galima išsiteisinti, nes Kęstučio, jo kalinio, paimto nelaisvėn klasta, o ne jėga, mirtis perdaug buvo visiems aiški. Ir ką jis galėjo sakyti prieš taip iškalbingai bylojančius faktus? Jis pasitenkino tik tuo, kad suruošė iškilmingas laidotuves, žmonių akyse rodėsi neva teisus. Taigi, ir Kęstučio šalininkų terorizavimas parodo, kad Kęstučio mirtis įvyko pagal Jogailos norą ir valią.

Iš viso Kęstučio ir Jogailos konflikto eigos, Trakų kovoje iškilusio iki aukščiausio įsitempimo laipsnio, matome, kad vyriausiu veikėju, pasinešusiu eiti intrigų keliais, yra Jogaila. Jam tad ir krinta Kęstučio mirties kaltė, kuri negalėjo įvykti be jo žinios. Krevės tragedija yra paties Jogailos sukurta ir iki galo jo įvykdyta.

„Tas senelis pabaigė savo gyvenimą kalėjime, nužudytas įsakymu brolėno, kuriam norėjo būti tėvu ir globėju. Pavydint net jam kankinio garbės, garsinta, kad pats nusižudė, o priešininkų prakeiksmai vijosi jį už grabo“[4]).

Tačiau nereikia tą tamsią dėmę vienam tik Jogailai priskirti. Gerai žinome, kad jo politinius kelius savo intrigomis painiojo nenuilstamas Lie-

---

1) Kęstučio mirties data nėra tiksliai žinoma. Iš šaltinių žinoma, kad po suėmimo, o gal Krevėn nuvežimo, buvo nužudytas penktą naktį. Suimtas K. 3 d. rugp., taigi, kokią 8 d. galėjo būti nužudytas. Mirties laiką pamini tik Annal. Thorun. „circa festum assumptionis Mar.e“ — apie rugp. 15 d. Taigi, K. nužudytas tarp 8—15 rugp.

2) Poln. sobr. XVII, 76, 226, 506

3) Scr. r. Prus. II, 614, 713. Apie Birutės mirties laiką ir aplinkybes yra nevienodų nuomonių. Tačiau suminėti (Vigandas ir Vytautas) liudininkai atrodo verti pasitikėjimo.

4) K. Stadnicki, op. c. 204.

tuvos priešas—Vokiečių ordenas; žinome, kad kasdien savo namuose Jogaila girdėjo savo motinos, Vaidilos, Skirgailos, o gal ir Hanulo skatinimus, raginimus bei drąsinimus. Taigi, šalia Jogailos, tiesioginio Kęstučio mirties kaltininko, nusipelno sau neišdildomą dalininko vardą ir jo pagelbininkai, o pirmoje eilėje Vokiečių ordenas, kuriam labiausiai rūpėjo pasėti Lietuvoje nesantaiką ir pasinaudoti jos padariniais.

Literatūra

Antonovič V. B., Monografii po istoriji zapadnoi i jugo zapadnoj Rosii, t. I, Kiev, 1885.
Boldt F., Der Deutsche Orden und Litauen, Altpreussische Monatsschrift, Bd. X, 1873.
Briancev, P. Dm., Istorija Litovskago gosudarstva, Vilna, 1889.
Bunge, Liv., Esth. und Kurländische Urkundenbuch, III.
Dlugossi Joannis, Historiae Polonicae, t. III, Cracoviae, 1876.
Kolankowski L., Dzieje Wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiełłonów, t. I, Warszawa, 1930.
Narbutt, Dzieje narodu litewskiego, t. V.
Pfitzner J., Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas, Kaunas, 1930.
Polnoje sobranie Ruskich lietopisej, t. XVII, S. Peterburg, 1907.
Prochaska A., Upadek Kiejstuta, Kwartalnik historyczny, XXIII, (1909) —
— Dzieje Witołda, Wilno, 1914.
Schiptores rerum Prussicarum, t. II, III, V.
Smolka St., Kiejstut i Jagiełło, Pamiętnik Akademii Umiejętnosci, VII (1889).
Semkowicz Wladysław, Hanul, namiestnik wileński (1382—1387) i jego ród, Ateneum Wileńskie, VII, 1930.
Stadnicki K., Olgierd i Kiejstut, we Lwowe, 1870
Stryjkowski Maciej, Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszistkiéj Rusi, Warszawa, 1846.
Wolff J., Ród Gedimina, Kraków, 1886.

Jaunasis Goethe

Juozas E r e t a s, Kaunas.

I. Anakreontika

1. Vaikystė (1749/57).

Prie Maino, skiriančio Vokietiją į pietinę ir šiaurinę dalis, netoli Rheino, tarp vidurinės Europos rytinės ir vakarinės pusės, t. y. įvairiopų linijų susikirtimo punkte, nuolat ir greitai augo Frankfurto miestas. Prekyba buvo jo siela. Visais keliais į jį ėjo pirklių karavanai, gabendami frankfurtiečiams auksą ir prabangą. Jau Luther'is vadino Frankfurtą „plyšiu prikimštu sidabro ir aukso." Aštuoniolikto amžiaus vidury jis išmaitino trisdešimt tūkstančių gyventojų, kuriems davė darbo daugiau, kaip šimtas stambių pirklių ir kapitalistų. Didžiausia frankfurtiečių šventė būdavo kasmet įvykstančios mūgės, kuriomis tikra aukso srovė apdrėkindavo derlingą miesto komerciją.

Tame aukso metropoly, kur pilna aliejum, sūriu bei silkėmis smirdančių kontorų, sruveno ir kultūros srovelė. Tik ji silpna, nes kas trokšdavo mokslo ir meno, turėdavo vykti kitur. Jokių gilesnių dvasios bruožų jo veide. Kultūrinis gyvenimas buvo lyg sustingęs. Galantiškas Leipzig'as verdančiu kultūringumu jį toli pralenkė. Tik retkarčiais glūdinčias kultūrines jėgas sujudindavo jo didžiulėj katedroj įvykstą imperatoriaus vainikavimai. Tarsi susitelkdamas didesnei garbei, jis tuo tarpu tarnavo bent kaip tvirta socialinė ir ekonominė bazė savo ateities kultūrininkams.

Lig šiol tenkinęsis pelningu vidutiniškumu, 18. šimtmečio vidury miestas sukoncentravo visas šimtmetines jėgas išdirbti savo tipingiems reprezentantams, įamžinantiems Frankfurto vardą istorijoj: 1743 m. jame gimė Rothschildas, o 1749 m. — Goethe. Pirmas, žydas, atstovavo šio prekybos centro ekonominius siekimus, vaizdavo piningingą praeitį. Juo ir jo šeimos skyriais, tikrais aukso sostais, pastatytais Paryžiuj, Londone, Vienoj, Neapoly, Frankfurt'as vykdė vieną dalį savo misijos Europoj. O antrą, išreiškiančią labiausiai jo svajones, pavedė Goethei. Jį vos mieste prigijusį, kaip tikrą savo kultūros ambasadorių, Frankfurt'as karališkai aprūpino.

Moteris pagimdė Goethę. Jo senelė iš motinos pusės, Anna Margareta Textor, iš namų Lindheimer, visai į jį panaši: didelės reikšmingos akys, gilus žvilgsnis ir aukšta, galinga kakta. Lindheimer'iai kuone visi inteligentai — patarėjai, pastoriai, profesoriai. Jų tėvynė — aukštutinis Hessen'o kraštas, kur kadaise buvo romėnų stovykla. Iš tų laikų ne vienas romėniško kraujo lašas įsiliejo į germanų gyslas ir romėniški bruožai įsispaudė vokiečių veiduose. Dažnai čia buvo galima sutikti žmonių tamsiai juodais plaukais, gelsva veido oda — pietiečių žymėmis. Cornelius Lindheimer'is (1671—1722), senelės tėvas, buvo teisininkas, drauge gabus literatas, apdovanotas stipria ironija, žymiais optiniais gabumais

ir plastiniu stilium. Kokių dar gabumų buvo toj Lindheimer'ių šeimoj, matyti iš Ferdinando Lindheimer'io (1801—79): jis sugebėjo kurti vaizdus, mėgo šviesą ir spalvas, atsidėjo botanikos ir geologijos mokslui, bandė suvesti patirties faktus į gamtos filosofijos stipriai nudažytą pasaulėvaizdį. Jo brolio sūnų jaunystėj visi laikė iš išvaizdos antru Goethe. Kas giliau studijuoja Lindheimer'ių genealogiją, su nusistebėjimu konstatuoja moterų persvarą. Jų kraitis pats vertingiausias: pilnos jų giminės menininkų, stilistų, akademikų. Jos amžiais formavo šitą stebuklingą kūrėją. Vyrai antraeilis veiksnys. Kilę dažniausiai iš amatininkų, savo jautrianervėms, kultūringoms žmonoms jie skubėjo sudaryti tikrą atramą realiame gyvenime.

Prieš pat užgimsiant genialiausiam giminės nariui, abiejose šeimose kažin kaip kunkuliavo, kas tampė nervus, sumaišė protus. Tai lyg garuojantis chaosas prieš kosmui pasirodant.

Protėvis iš tėvo pusės buvo kalvis viename miestely prie Unstrutt'o upės; senelis — siuvėjas, daug keliavęs, pasiekęs net Paryžių, atvyko į Frankfurtą. Čia 1685 m. jis vedė kito siuvėjo dukterį. Paskui, atsisakęs nuo savo pelningo amato, 1705 m. vedė antrukart, dabar turtingą smuklininko našlę. Nuo šiol laikė smuklę ir vertėsi vyno prekyba. Senatvėj sirgo psichine liga.

Pirmos žmonos vaikais Georg'as Friedrich'as nelabai džiaugėsi, nes aštuonetas jų anksti mirė, devintam trūko vieno šulo galvoj, dešimtas buvo šiurkštus ir peštukas. Bet užtat jis galėjo girtis 1710 m. gimusiu Johann'u Kaspar'u.

Ambicingi tėvai gabų savo vaiką stengėsi gerai išlavinti, kad paskui jis, palikęs priemiesčio smuklę, galėtų susidėti su miesto ponais, užkopti į aristokratų aukštumas. Jiems rodėsi, lengviausiai jis iškilsiąs per teisininko karjerą. Todėl 1730 m. jam baigus Koburgo gimnaziją, pasiuntė į Strassburg'o ir Leipzig'o universitetus teisės studijuoti. Vyriausiame vokiečių imperijos teisme Wetzlar'e dar atlikęs praktiką, 1738 m. Giessen'e parašęs lotynų kalba disertaciją, pagaliau įsigijo juridinių mokslų daktaro laipsnį. Senųjų papročių laikydamasis, prieš pradėdamas pastovų darbą, 1740 m. jis leidosi į kelionę po Europą: Viena, Venecija, Roma, Neapolis, Florencija, Milanas, Genua, Paryžius buvo svarbiausios tos kelionės stotys. Giliausią jam įspūdį paliko Italija, ypač antikinė Roma. Italija galinti maitinti žmogaus dvasią per visą gyvenimą — pripažino jis vėliau savo sūnui Wolfgangui. Iš Romos parsigabentais šv. Petro Bazilikos, Kolizėjaus ir k. paveikslais išsipuošė savo namus Frankfurte.

Grįžęs, pasitikėdamas savo žiniomis ir įgytu gyvenimo prityrimu, ryžosi tėvų nurodytų aukštumų iš tikrųjų siekti. Pasirenkant tam kelią, ar tik nebus ir jį apnikęs koks visiems Goethes šeimos nariams įgimtas keistumas, kuris kituose senatvėj dažnai virsdavo psichiniu nenormalumu — jis prašė miesto valdovus skirti jam kokią vietą, tik be taip nemalonių formalinių rinkimų, už ką jis apsiimtų tarnauti be atlyginimo. Bet su tokiu priešingu įstatymams pasiūlymu jie nesutiko. Juristą Goethę jam daromas, pasak jo paties, „afrontas“, taip supykino, kad jis ryžosi, būdamas dar tik 31 metų amžiaus, per visą savo gyvenimą jokios tarnybinės vietos daugiau neprašyti. Atsilygindamas už tokią „gėdą“, 1742 m. jis —

tam nesigailėdamas pinigų — išsirūpino iš imperatoriaus, nuo kurio miestas tiesiog priklausė, patarėjo titulą — *geheimer wirklicher kaiserlicher Rat* ir nuolat galvojo, kaip būtų galima, kad ir tam tikromis vedybų kombinacijomis, pagerinti socialinę savo buklę ir dar kitokiomis gudrybėmis prasimuštį į pirmų miesto patricijų eiles. Belaukdamas „stebuklo", atsidavė asmeniniams pomėgiams. Nuolat taip stropiai papildinėjo savo kolekcijas, kad jo aristokratiški namai Hirschgraben'e virto tikru meno ir gamtos muzėjum. Taip užsidaręs nuo pasaulio, tapo dar didesniu keistuoliu. Gausingą energiją suvartodavo ištaigingiems niekniekiams Ėmė, pav., redaguoti savo garsios kelionės dienyną kalba to krašto, per kurį keliavo. Kelionę po Italiją skrupulatiškai aprašinėjo kaip *Viaggio per Italia fatto nel anno MDCCXL.* Ir paskui, jau vedęs, sąžiningiausiai surašinėja įvairias namų knygas, išlaidų knygą net lotynų kalba (*sic*)—*Liber domesticus* arba *Rerum sumtuarium sive oecumenicarum fere omnium liber.* Joj, pav., sužymėta, ko ir kiek pirkta pas mėsininką Schmidt'ą—*sarcetitor Schmidius*, kiek gauta pinigų *pro butyro sale condiendo* ir t. t.

Nors gyvendamas tokiame melancholiškai iškilmingame užsidaryme, Goethe vis labiau krimtosi, tačiau užsispyręs smuklininko sūnus dar vis nebuvo nustojęs vilties susigiminiuoti su įtakingiausiais miesto patricijais. Iš tikrųjų, jam nusišypsojo negirdėta laimė, ir jis godžiai griebėsi nesikartojančios progos: 1748 m. rugpiūčio 20 d. vedė miesto vyriausios galvos Textor'io dukterį Kathariną Elisabeth'ą.

Jos senelė buvo jau minėta Ona Margareta iš gabios Lindheimer'ių giminės. Visa šimtametinė kultūra per ją įsiliejo į Textor'ių šeimą. Tie Textor'iai iš tikrųjų buvo Weber'iai, kilę nuo Tauber'io upės Pietų Vokietijoj. Mokyti Weber'iai savo pavardę išsivertė į lotynų kalbą, ir pirmasis jų atstovas, Altdorf'o ir paskui Heidelberg'o universiteto teisės profesorius, vardu Textor, 1691 m. buvo priimtas į Frankfurt'o miesto valdininkus. Jo sūnus, taip pat teisininkas, lengvai pasiekė aukščiausias administracijos viršūnes, kuriose išsilaikė iki mirties, pagreitintos protinių sutrikimų 1771 m. Jis daug turėjo dukterų, kurias įpiršti turtingiems piliečiams labai rūpėjo. Viena jų buvo Katharina Elisabeth, gimusi 1731 m. vasario mėn. 19 d.

Tai buvo smagi, apsukri mergaitė. Nors ir neapsunkinta didelio mokslo, bet sveiko proto ir lengvo suvokimo. Nieko ji neimdavo giliai į širdį. Vienintelė jos filosofija buvo „juoko filosofija", visokius nesmagumus ji nuplaudavo juokais ir buvo nepataisoma optimistė. „Nusilaužus koją, reikia save sveikinti, kad nenusisukai sprando", sakydavo ji. Suprantama, kodėl Wielandas buvo mėgiamiausias jos mintytojas.

Būdama meili ir maloni, ji galėjo sakyti poniai von Stein apie save: „Aš turiu dovaną, kad dar nė vienas žmogus nėra nuėjęs nuo manęs nelinksmas... Žmones aš labai myliu, ir tai jaučia kiekvienas. Be pretenzijų žengiu per pasaulį,... niekam pamokslų nesakau, visados stengiuos susekti gerąją pusę, blogąją palieku tam, kuris žmones sukūrė ir kuris geriausiai moka nulyginti aštrumus, ir šiuo metodu jaučiuosi smagi, laiminga ir linksma". Kitą kartą ji vėl pasakė apie save: „Praryju velnią (t. y. negerumus), ilgai į jį nežiūrėdama". Būdama apsaugota nuo visokių nelaimių, visų ant rankų nešiojama, nematė reikalo gilintis į gyvenimo problemas. Skrido vir-

šum pasitaikančių sunkenybių kaip lengvutė, laimės švelniai glostoma peteliškė. „Ne karžygė“, sako apie ją sūnus, gerai žinodamas, kad ji nesisielojo dėl gilesnių klausimų.

Klausydama tėvo valios, ji ištekėjo už šio gausiai žemės turtais apdovanoto ir skambiu titulu papuošto, keisto, jau 39 metų senbernio, pati turėdama vos 17 metų. Tą dieną — 1748 m. rugpiūčio 20 d. — saulė nešė spindulius į kitados tamsius imperatoriaus patarėjo namus. Ji apšviečia visus kampus ir šildo rūmus. Ji drauge ir praktiška šeimininkė, susirūpinusi vyru, kuris daugelio buvo laikomas jos tėvu, vaikais ir namų ruoša. Vyras dabar ėmė mokyti savo mitrią žmonelę, lyg kokią pensionato dukterį ar gimnazistę. Leido jai mokytis itališkai, pianinu skambinti, dainuoti. Parinko jai skaityti knygų ir davė pinigų puoštis, ką ji, turėdama gerą skonį, visai mėgdavo.

1749 m. rugpiūčio 28 d. šiai nelygiai porai gimė pirmas vaikas — Johann'as Wolfgangas, mūsų poetas. Gimė jis silpnas, su pajuodavusiu veidu, be gyvybės žymių, ir maža buvo vilties, kad jis gyvens. Tačiau likimas lėmė kitaip — jis atsigavo, buvo rūpestingai auginamas ir auklėjamas. Greit pasidarė visos giminės paikinamas *Haetschelhans*.

Kokios įtakos turėjo tėvai ir seneliai, sūnus išreiškė šiomis klasiškomis eilėmis —

Vom Vater hab' ich die Statur,
Des Lebens ernstes Führen,
Vom Mütterchen die Frohnatur
Und Lust zum Fabulieren.
Urahnherr war der Schönsten hold,
Das spukt so hin und wider,
Urahnfrau liebte Schmuck und Gold,
Das zuckt wohl durch die Glieder.

Ir tikrai, kur tėvas liepė tvarkingai mokytis, eiti atsargiai iš anksto sąžiningai nustatytu keliu, apgalvotai išsireikšti, numatant galimas kalbos pasekas, motina mokė skristi sūnų lengvučiais rausvais sparneliais, nepaisyti nesmagumų ir linksmai gyventi.

Lygią meilę ji skyrė ir 1750 m. gimusiai dukteriai Kornelijai. Ši jaunųjų frakcija gyveno atskirą gyvenimą, į kurį, dažniau negu jai patikdavo, įsimaišydavo ir tas keistokas senis, kurį motina turėdavo vyru, o vaikai — tėvu vadinti.

Tėvas, neturėdamas kito darbo, visą savo energiją nukreipė į vidų, į savo šeimą. Joj viską nustatė iki smulkmenų, nepakęsdamas jokio pasipriešinimo. Naminė diktatūra jaunuosius sunkiai slėgė. Su ja, tiesa, bent kiek sutaikė „globojamuosius“ geros tėvo intencijos. Jo griežtumą ir sykiu gerumą auklėjimo darbe jie lygiai patyrė.

Turėdamas nesuvaldomą polinkį mokyti kitus, tėvas tuoj ėmėsi vyriausio pedagogo rolės. Jau nuo 1752 m. jis kviesdavosi į namus mokytojus, kurie, jo prižiūrimi, mokė vaikus skaityti, rašyti, skaičiuoti, dėstė geografiją ir istoriją. Auklėjimą ir lavinimą jis vedė Apšvietos filosofijos dvasia, kurioj pats buvo išaugęs.

Wolfgangas, arba *Woelfchen*, kaip jis būdavo vadinamas, ar tik ne

daugiau bus laimėjęs iš tinkamesnio mokytojo — savo motinos. Ji, visados judri ir šneki, mokėjo papasakoti tiek įdomių dalykų, kad jai — kaip pasakojama — būtų užtekę medžiagos be perstojimo kalbėti nors ir visą savaitę. Sėdėdamas ant jos kelių, Wölfchen'as klausėsi jos sakomų pasakų, visa kita užmiršdamas. Visa jo būtybė — o kiek jos ten buvo! — dalyvavo toj kūryboj. „Aš negalėdavau pailsti pasakodama, pasisako jo motina, lygiai kaip jis nepailsdavo klausydamas. Taip aš sėdėdavau, ir jis mane... rydavo savo didelėmis juodomis akimis.,." Ir nenuostabu, nės ji pasakotoja iš prigimimo: savo skambiais išsireiškimais ji užbūrė jo klausą, vaizdžiais posakiais žavėjo regėjimą. Netrukus jo laki fantazija jau pati jas kūrė, pirmiausia, kai jis, įsibėgėdamas baigdavo motinos pradėtus pasakojimus, o paskui žibančiomis akytėmis ištisai sekdamas jaunu išdykėliu susižavėjusiai aristokratiškai publikai. Jo džiaugsmui nebuvo galo, kai močiutė dovanojo jam marionetų teatrą. Tuoj jis sudramatino savo pamokų turinį ir „savo dramas" vaidino jauniausiems Frankfurt'o teatralams.

Netikėtas įvykis — pagrindinis namų remontas — po kiek laiko (1755 m.) išvarė vaikus iš namų ir atidavė juos į svetimųjų globą. Čia Wolfgangas pradėjo antrą, kur kas įdomesnį, mokslo koncentrą. Jis lankė viešąją mokyklą. Ten įdomu, bet dar įdomiau mieste, gatvėj. Jis gudriai naudojosi proga — lyg iš narvelio paspukęs, išlandžiojo siauras savo tėviškės gatveles, kurių užkampiuos jo laukė baisiai įdomūs nuotykiai. Išplėstomis akimis žiūri nuo Main'o tilto į laivus, atplaukiančius iš ten, kur auga pipirai, plaukiančius ten, kur neša jo vaizduotė. Turguj žiūrinėja sensacingų paveikslų, kurių turinį aukštai kur užsilipę dainuoja liaudies dainiai. Ar tik ne čia pirmą kartą jis bus sutikęs daktarą Faustą ir išgirdęs apie įdomų jo gyvenimą ir šiurpų jo galą?

Slankiojant po užkampius, marguojančius įdomybėmis, ne kartą tekdavo ginti aristokratišką savo kailį nuo proletariškų vienmečių. Mat, jis duodavo suprasti kitiems, kad jis sulipdytas ne iš prastos medžiagos. Iškilmingai vaikščiodamas, provokuodavo kitus vaikus. Paklaustas, kodėl jis taip pasipūtęs, išdidžiai atsakė: „Tai tik pradžia, toliau skirsiuos dar kitaip!" Taip sakydavo, pasitikėdamas savo laimės žvaigždėmis, Jupiteriu ir Venera, kurios jo gimimo valandoj jam švietė. „Aš esu tikras, kad žvaigždės nepamirš manęs ir ištikimai išpildys pažadus, man duotus prie lopšelio". „Bet kodėl, klausė jį kartą motina, tu būtinai trokšti žvaigždžių paramos tuo tarpu kai mes kiti turime apsieiti be jų?". „Ha, atšovė jis tada, tuo, ko kitiems užtenka, aš negaliu pasitenkinti".

Jam buvo visai natūralu, kad visos šeimos dėmesys buvo į jį kreipiamas. Kiti vaikai, kurie joj augo, buvo lyg konkurentai, todėl, jiems mirus, jis nė kiek nesijaudino. Pav. mirus broliui Hermannui-Jokubui, jis to visai neatjautė ir stebėjosi, kad tėvas ir kiti vaikai dėl tokio įvykio gali liūdėti. Net pats tėvas, nelinkęs rodyti savo jausmų, dėl tokio nenaturalaus šaltumo smarkiai užsirūstino.

Suprantama, kad toks išdidumas bei putlumas dar labiau erzino kitus vaikus ir skatino juos dar smarkiau papurtyti tą šilkinę lėlę, nuolat besigiriantį, kad miesto vyriausia galva yra jo tėvukas ir dėl to jis pats viską galįs. Toki baudimai Wolfgangui buvo juo skaudesni, kad jis buvo jautrios prigimties ir trapios sveikatos.

Remontui pasibaigus, jis turėjo grįžti namo. Bet — koks jam džiaugsmas! — juose jau nerado tos įkyrios ir nuobodžios šeimyninės idilijos — ją panaikino 1756 m. prasidėjęs septynerių metų karas.

2. Pirmi žygiai (1757-65).

Laimė, kad tas karas!

Jau nuo 1756 m. karo žaibai skrodė Europos padanges. Smarkiai griaudė ir Frankfurt'e. Tėvukas, miesto galva, pasisakė už austrus, o tėvas už prūsus. Šeimos vienybė iširo. Bet kas suaugusiems nelaimė, vaikams neretai laimė. Taip ir čia. Tas sąjudis buvo kiauriai suskaldęs ne tik Textor'ius ir Goethes, bet ir visus miesto gyventojus. Iš to darėsi gyvenimas įvairesnis, kuo Wolfgangas puikiai naudojosi.

Tiesa, ir šiam karui tebevykstant, įprastas mokslinimas buvo varomas tėvo kuo stropiausiai pirmyn. Mokslo porcijos vis didėjo ir buvo teikiamos pagal specialiai tam tikslui paruoštą kalendorių. Geriausiai sekėsi kalbos: italų, anglų, graikų ir hebrajų. Jas greit praktikos keliu išmoko, palikdamas gramatiką kiek galint nuošaliai. Todėl ir suaugęs jomis rašydamas darydavo nemaža klaidų. Bet užtat išmoko jomis kalbėti. Lotynų kalbą, kuri anais laikais mokslo žmonių tarpe buvo visur vartojama, pasikalbėdamas su savo mokytojais ir tėvu, taip sėkmingai išmoko, kad galėdavo laisvai išsireikšti ir, eidamas aštuntus metus, vedė jau neblogą dienyną. Apie ką ir kokiu stiliumi rašė, matyti kad ir iš to pavyzdžio: „*Ego et frater meus resurreximus hodie mane paulo ante septimam horam nosque nemo expergefecit. Et postquam nos ancilla pectinavit, copulatis manibus et flexis genubus preces matutinas diximus*"!

Kad geriau išmoktų svetimas kalbas, jis išgalvojo romaną, kurio įvairūs veikėjai, išsklaidyti po įvairius kraštus vienos šeimos nariai, susirašinėja gyvenamos šalies kalba: angliškai, prancūziškai, itališkai arba vokiškai. Vienas turėjo net žydiškai, kitas lotynų kalba pranešinėti.

Ir gimtoje kalboje lavinosi gyvu žodžiu, kurio buvo meisteris nuo pat pirmųjų dienų. Taisyklės jam nerūpėjo, rašyba jo galvos nekvaršino, skiriamieji ženklai jam iki mirties tik *terra incognita*. Egzaktinių mokslų visiškai nemėgo, o matematikos tai stačiai nekentė.

Mokslo programa buvo vispusiška. Racionalizmo amžiuje įsigalėjęs intelektualizmas kiek galint buvo vengiamas. Tai pavyko įterpiant į abstraktinius mokslus meninį lavinimąsi. Tėvas, kaip visur taip ir čia, vienas prižiūrėjo savo vaikų mokymąsi (jis ir savo žmonelę buvo pasodinęs drauge su savo vaikais į mokyklos suolą!), duodamas taip pat progos piešti. Wolfgangas labai mėgdavo pieštuku vaizduoti charakteringus asmenų ir peisažų bruožus, kas jam ir visai gerai sekdavosi. Su muzika buvo blogiau — neturėjo klausos. Tėvo verčiamas, išmoko kiek pianinu skambinti ir suprasti paprastas muzikos formas, bet gilesnės nuovokos niekada neįsigijo. Dar būdamas studentu Strassburg'e, kad ir mokėjo kiek violončele groti, bet suderinti savo instrumento nesugebėjo. Beethoven'o, Schubert'o ir kitų muzikos genijų suprasti nepajėgė, kai jo kūryba tuo tarpu ištisai muzikali!—

Visų geriausiai suprato gamtos meliodiją. Išgirdo ją ne tik gilindamasis į tėvo surinktus jos turtus — visokias mineralogijos ir kt. reteny-

bes — bet ypačiai bebėginėdamas po laukus, už miesto vartų, kur tėvas turėjo savo žemės ir vynuogyną.

Tėvas, paprastai kiek paniuręs ir šiaip įpratęs tik lyg urzgiąs lokys aplinkui tūpčiuoti, bet norėdamas savo vaikus tikrai vispusiškai išlavinti, kartu su jais menueto taktu taip smagiai šokdavo, kad jo pariuko kasos į visas puses lėkiodavo. Be to Wolfgangas mokėsi dar jodinėtis ir fechtuotis. Todėl nenuostabu, kad jis pasidarė geru pariuko amžiaus kavalieriu, kuris ilgėsi tik galimybės savo šaunumui parodyti. Ilgai laukti neteko. Puikiausi proga čia pat. Ją sudarė septynerių metų karas, įpynęs į savo verpetus nuo 1759 m. pradžios ir Frankfurt'o miestą.

Sausio 2 d. prieš Friedrichą žygiuoją prancūzai klasta bei smurtu, gal būt miesto galvai net pritariant, užėmė miestą ir jį padarė svarbiu etapo punktu. Kartu su prancūzais užlieja Frankfurtą neapmatoma ir kultūros ir nuodėmių jūra. Pilkasis miestas, atsidėjęs ligi šiol tik pinigų mainymui, medžiagos matavimui ir sūrio svėrimui, sukąs galvą dėl balanso ir bilanso, staiga pasikeitė nuo tų septynių tūkstančių svetimų kareivių. Jie įsteigė nuolatinį teatrą, atidarė kavines, laikė salonus ir įrengė mados krautuves. Gyvenimas virte užvirė. Tai visa traukte traukė, kaip milžiniška šviesa į save frankfurtiečius, kurie po kiek laiko savo gimtinės nė pažinti nebegalėjo.

Iš pat pagrindų pasikeitė ir Goethes namų gyvenimas. Mat, į šiuos rūmus atsikraustė aukštas karo valdininkas, grafas Thoranc'as, Prancūzijos teismo vietininkas. Jis ėjo pusiau karo komendanto, pusiau policijos vado pareigas. Nuo jo svečių ir interesantų durys, kurias saugojo ginkluota dviguba sargyba, nebeužsidarė. Tėvas, dėl okupantų su tėvuku taip susivaidijęs, kad net peiliu ir kardu vienas kitam pagrąsino, drebėdamas visas iš pykčio, užsidarė savo kambary, nenorėdamas tų okupantų nė matyti, nė girdėti.

Kas kita motina ir vaikai: jie laisvi, o ypatingai Wolfgangas, kurs naujame gyvenime pasinėrė. Jis įsiteikė naujam namų „šeimininkui“, tam iš Provanso kilusiam grafui, tikrai maloniam ir aukštos kultūros žmogui. Iš karto susižavėjęs prūsų karaliumi, dabar plevesuojančiomis vėliavomis, perėjo į prancūzų pusę. Gavęs iš tėvuko nuolatinį teatro bilietą, reguliariai lanko vaidinimus, kur išmoko visai laisvai prancūziškai kalbėti. Naujas jo prie teatro priklausąs draugas de Rosne, mėgstąs pasigirti ir perdėti, atidarė jam scenos užkulisus, kuriuos smalsusis Wolfgangas visus išlandžiojo. „Jis vesdavo mane į fojes, kur artistai ir artistės apsirėdydavo ir nusirėdydavo... abi lytys būdavo kartu ir atrodydavo, kad vieni kitų tiek mažai, kaip ir mūsų vaikų, drovėdavosi, nors apsivilkimas arba persimainymas drabužių įvykdavo ne visada gėdingiausioj formoj. Tokių dalykų man dar niekados nebuvo tekę matyti, tačiau pampratęs radau tai... visai paprastu dalyku“. Taigi greit apsiprato. Ir ne tik apsiprato, bet dar ir pats vaikiškai pamėgdžiojo užkulisus: jis — dar tik pipiras — flirtuodavo su savo gundytojo seserimi, rungėsi dvikovoje, trankydavosi po kavines. Šalia to trylikos metų smalsuolis gilinosi ir į prancūzų teatrą: skaitė Corneille'io traktatą apie *tris vienumus,* adoravo Racine'ą kaip kokį dievaitį, kiaurai išstudijavo Molière'ą. Su prancūzų klasikais bu-

vo taip gerai susipažinęs ir į juos įsimylėjęs, kad net dalyvavo Nerono rolėje mėgėjų ruošiamame Racine'o *Britannicus* vaidinime. — Kelias į Weimarą ėjo per Versailles'į.

Tėvas, nebesuvokdamas, kas dėjosi aplink ir su panieka žiūrėdamas į jaunesniąją savo šeimą, išdavikiškai palikusią Friedricho II. eiles, lengviau atsiduso, kai prancūzai 1762 m. pagaliau išsikraustė. Bet Wolfgangas gailiai verkė, nes nusileido žavingiausio vaidinimo uždanga. Užgeso žiburiai ir vėl miestą apgaubė istorijos prieblanda.

Jaunutis Wolfgangas buvo taip pamėgęs nuotykius, kad, prancūzams iš miesto issikrauščius, ėjo naujų ieškoti. Tokių rado apsčiai vienoje jaunų vyrukų kompanijoje, kurios tikslas buvo prie vyno ir moterų leisti visokiomis malversacijomis uždirbtus pinigus. Tuos beūsius kriminalinių palinkimų išdykėlius jis aprūpindavo eilėmis, kurios būdavo pardavinėjamos turtingiesiems piliečiams įvairių švenčių proga. Taip parašydavo ir fiktyvius meilės laiškus, klaidindamas ir vargindamas taip visą eilę žmonių. Toliau buvo įtrauktas į dar „gražesnius darbelius", nes jo bendrininkai padirbinėdavo svetimus parašus, klastodavo testamentus ir panašius dokumentus, išgaudavo neteisėtu keliu pinigų ir t. t. Wolfgangas prisidėdavo savo gabia plunksna, daugeliui reikšmingomis rekomendacijomis ir panašiais būdais. Taigi jis puolė į miesto padugnes. Nors ir buvo įspėtas prisidėjęs prie įtartino darbo, tačiau su ta kompanija atsiskirti nepajėgė, nes buvo įsimylėjęs joje pasimaišiusią mergaitę. Margareta — toks buvo jos vardas — buvo padavėja vienoje smuklėje, kur tie aferistai rinkdavosi. Ten ir pamatė ją, sėdinčią kartą prie lango su rateliu ir iš pirmo pamatymo ją įsimylėjo. Jo jautri širdis pirmą kartą giliau pergyveno meilės malonumus ir kančias. Ta meilė paliko jame neišdylantį, giliausią įspūdį ir tai dėlto, kad jis praleido drauge su Margareta įvykusio 1763 m. pavasarį imperatoriaus Juozapo II. vainikavimo iškilmingas dienas, per kurias mylimoji jį pirmą kartą pabučiavo. Bet tai buvo kartu ir paskutinis sykis, nes paaiškėję nusikaltimai atskyrė jį rytojaus dieną nuo jos draugijos. Tardomas bandė iš pradžių melu išsisukinėti: prisiekdinėjo nesąs kaltas ir nieko nežinąs, bet, tam viskam negelbėjus, prisipažino. „Aš negalėjau paneigti, jog daug nakčių buvau vėlai parvykęs namo, jog man pavyko gauti namų raktas, jog aš daugiau, negu vieną kartą buvau pastebėtas pasilinksminimų vietose su žemo luomo ir įtartinos išvaizdos žmonėmis, jog taip pat ir mergaitės esančios įpainiotos į aferą". To paragintas, teisėjas pastatė keletą klausimų, kurie Wolfgangą sujaudino, sukeldami jame skausmą ir įniršimą. Išsipasakojęs bijo, kad jo bendrininkams ko nors blogo nedarytų, tokiu atveju dėl to grasino net nusižudysiąs. „Visi šie manymai (kad bus baudžiami jo draugai) veržsaid vienas po kito į mano sielą, aštrindavo ir didindavo mano skausmą taip, kad aš nebežinodavau ką bedaryti, nerimdamas ilga nežinia, puldavau ant žemės, suvilgindamas grindis ašaromis". Dūkdamas kankinosi kelias dienas taip skaudžiai, kad pagaliau nuo ašarų ir aičiojimo valgį tik su dideliais skausmais nuryti tegalėjo. Wolfgangas buvo nuo teismo išgelbėtas tik per galingųjų giminių protekciją. Keli jo bičiuliai buvo pasodinti į kalėjimą, o jo mylimoji, kas jam labiausiai buvo skaudu, iš miesto ištremta. Visi dokumentai, liečią šią Frankfurt'o padugnes bylą, prapuolė ir ligi šių dienų daugiau nebeatsirado ir tai ne dėlto, kad jie įrodė jaunojo Goethes nekaltumą.

Jo nuo pat mažens meili ir meilės trokštanti širdelė ilgai neliūdėjo: netrukus susirado kitą mylimą — Charitą Meixner'aitę, savo sesers draugę. Bet be jos jo širdy tilpo dar Lisette Runkel'ytė ir kitos, su kuriomis, rokoko papročiu, laisvai žaisdavo.

Ir vėl grįžo jis į demoniškąjį miesto gyvenimą, kurį šiuo kartu susirado žydmiesty. Tas žydų apgyventas kvartalas buvo tamsus, siauromis gatvelėmis ir nešvarus. Jame dvelkė keistas kvapas, besiverčiąs iš tų paslaptingų požemių, pilnų persekiojamų ir besislapstančių, tačiau apie didelius biznius galvojančių, žydų. Baugu vienam līsti į šiuos urvus, kur žmonės gyvena kaip žiurkės. Bet smalsusis Wolfgangas, pastebėjęs, kad ten esama grakščių mergaičių nugalėjo ir tą baimę. „Aš nepalikau (tos miesto dalies) neaplankęs daug kartų jų mokyklos, nedalyvavęs apipiaustyme, vestuvėse".

Kvapą sulaikę, mes stebime jį, slankiojantį šioje žydmiesčio tvankumoje, laukdami to didingo momento, kai didžiausieji Frankfurt'o sūnūs čia susitiks: Goethe su šešeriais metais už jį vyresniu Rothschildu. Gal mokykloje jį matė, gal kokiame bankely užėjo? Nėra žinios. Genijai turi *savo* kelią.

Taip begyvenant, atėjo jo konfirmacijos laikas, kada reikėjo patyrinėti savo sąžinė, kritiškai peržvelgti religinė būklė ir patikrinti jos susidarymo istorija.

Protestantų bažnyčia, kuriai priklausė Goethės šeima, pirmoje 18. šimtm. pusėje buvo gana ortodoksiška. Ji per vyriausybes ir savo pastorius giliai paveikė tiek į žmonių vidujinį, tiek į valstybių išorinį gyvenimą. Šitai ortodoksijai pasipriešino Apšvietos judėjimas. Apie Šventą Raštą ir tikėjimą buvo laisviau galvojama, kultas buvo suprastinamas ir vietoje dogmatikos dėstoma moralė. Racionalistinį religijos supratimą apvainikavimo ir platesnėse masėse išpopuliarino savo veikalais kūrėjai, kaip pav. Lessingas savo *Nathan der Weise* ir kiti.

Proto religijai nedavė plėstis jau anksčiau prieš ortodoksiją kelęs savo balsą pietizmas. Pastarasis čia pat Frankfurt'e dar 17. šimtmety pasireiškė Spener'io asmeny. Jis, nors ir nelietė tradicinio tikėjimo, tačiau norėjo tai padaryti širdies reikalu. Jam rūpėjo ne tiek tikras tikėjimas, kiek tikras tikėjimo būdas. Jis norėjo išugdyti gyvą ir artimui pasiaukojančią krikščionybę. Tokiai savo programai jis laimėjo daugelio pritarimą.

Visos tos trys srovės gyvai sroveno Frankfurt'e, nors oficialiai miestas buvo ortodoksiškai protestantiškas. Didele kitaip mąstantiems tolerancija jis nepasižymėjo. Taip pav. kalvinams neleido statyti bažnyčių, o katalikams užimti valdiškų vietų. Tokiu griežtu liuteronišku režimu buvo labai patenkintas. pav. Hamburg'o pastorius Goetze, žinomas mums iš polemikos su Lessingu, džiaugdamiesi, kad Frankfurt'e dar „gyvas esąs tikrasis Dievas". Ar jis būtų taip kalbėjęs, jei būtų geriau pažinęs Main'o metropolio religinį gyvenimą, reikia abejoti, nes čia buvo ir daug materialistų, sėmusių savo mokslą iš prancūzų enciklopedistų ir jų pasekėjų vokiečių. Jie tik paviršutiniškai dalyvavo religiniame gyvenime, kad tik neprarastų patogių gyvenimo sąlygų, o šiaip davė sau pilną laisvę. Toki vad. *Kirchenchristen* labai nepatiko rimčiau susirūpinusiems religiniu gyvenimu pietistams, inspiratams ir pan., sudarantiems atskiras religines bendruomenes.

Wolfgango tėvas, kaip ir dauguma frankfurtiečių, buvo liuteronas. Kadangi jį buvo auklėjusi ortodoksiška Koburgo gimnazija, tai jis sąžiningai atlikdavo savo išviršiniame gyvenime minimumą religijos uždedamų pareigų: reguliariai vaikščiodavo kas sekmadienį į bažnyčią, reikalavo iš savo šeimos narių tvarkingai atlikti kasdienines maldas ir kt. Bet šis jo pedantiškai paisymas išviršinių bažnytinių formų nebuvo pagrįstas gilių tikėjimu. Jį buvo gerokai susilpninęs filosofinis racionalizmas ir antikinėje Romoje gauti įspūdžiai. Ta jo 1740 m. regėtoji senovinė Italija — katalikybę savo kelionėje visiškai ignoravo — galinti, anot jo, per visą gyvenimą maitinti žmogaus dvasią. Motina buvo taip pat protestantė, bet, būdama jausmingesnė už vyrą, religijos tiesas suprato ne taip racionalistiškai. Būdama apsaugota nuo visokių vargų, lengva jai žiūrėti į gyvenimą optimistiškai. Ir kadangi jos tikėjimo neišbandė išviršinės bei vidujinės katastrofos, tai tikėti į gerąjį Dievą taipgi jai nebuvo sunku. Savo viliojančiu pasakojimo talentu, ji pasakodavo vaizdžia ir daugybe citatų iš Švento Rašto pamarginta kalba savo sūnui apie Senojo Testamento patriarchus. Naujojo Testamento centro Kristaus, ar tik nebus nustelbę tie jos taip mėgiami Senojo Įstatymo žydų herojai. Gal tik vėliau, jau pradėjusi dalyvauti jausmus gaivinančiose pietistų sueigose ir palaikant santykius su Zürich'o pastorium Lavater'iu, uoliu vidujinio gyvenimo apaštalu, bus pradėję rūpėti jai ir Kristaus sekimas, o dabar vengdama gilesnių religinių problemų, ji teikdavo savo sūneliui iš savo neaiškaus nusistatymo ir negilaus tikėjimo bemaž tik praktiškų pamokymų.

Wolfgangas labai mėgo religines temas, nes iš prigimties buvo religingas. Todėl, įgavęs daugiau proto, be kitų dalykų mielai mokėsi ir religijos. „Tačiau bažnytinis protestantizmas, kuris buvo perteikiamas, iš tikrųjų buvo tik tam tikra sausos moralės rūšis .. tas mokslas negalėjo patikti nei sielai nei širdžiai". Daug geriau jo tikinčiai širdžiai patiko nuo viešosios bažnyčios atsiskyrę pietistai ir pan., „kurie turėjo tikslą prisiartinti prie dievybės, ypatingai per Kristų, labiau, negu kad jiems atrodė būtų tai galima per viešosios religijos formą". Sekdamas jų pavyzdžiu, jis pasiryžo „betarpiškai prisiartinti prie didžiojo gamtos Dievo, dangaus ir žemės sutvėrėjo ir laikytojo".

Iš tokio religinio entuziazmo jis, lyg koks kunigas, buvo sumanęs garbinti Dievą. Tam iš įvairių gamtos produktų pasistatė piramidos formos altorėlį. Jo viršūnėj pastatė kelias žvakes, kurias, saulei tekant, uždegdavo deginamu stiklu. Galbūt dar ilgai, kitiems nematant, būtų jis taip garbinęs Dievą, jei kartą altorėlis nebūtų per jo užsisvajojimą užsidegęs ir jo „panteistiškų mišių" laikymas iškilęs aikštėn.

Kad jaunasis Goethe tikrai religiniams klausimams nebuvo abejingas, rodo ir šis atsitikimas iš 1755 m.: tais metais ištikęs Lissabon'e baisus žemės drebėjimas privertė daugelį susimąstyti ir sukėlė daug visokių aiškinimų klausimo, kaip galėjo Dievas leisti tokią katastrofą. Išklausęs apie tai vieną pamokslą, kur pastorius gynė Kūrėjo išmintį prieš nuskriaustą žmoniją, ir, paklausus tėvui jo nuomonės tuo klausimu, kritiškai pabrėždamas atsakė: pagaliau visa gali būti dar daug paprasčiau, negu pamokslininkas pasakė — juk Dievas žino, kad nemirtinga siela nė nuo tokios katastrofos negali nukentėti.

Deja, šio gyvo tikėjimo nemokėjo pagilinti tikybos mokytojai ir jo kiti religijos klausimus liečią auklėtojai, kurie daugiausia patys netikėjo arba savo religines pažiūras be sąžinės išmėtinėjimo keisdavo. Tokie pav. buvo jo žydų kalbos mokytojas Christfreund'as, perėjęs iš žydų tikėjimo į krikščionybę, toks pat ir jo lotynų kalbos ir teologijos mokytojas, persikrikštijęs turkas; ne kitoks ir italų kalbos dėstytojas, palikęs katalikų Bažnyčią ir domininkonų ordeną Giovinazzi. Jų mokslas ir elgesys sukėlė jame daug abejonių, kurioms išaiškinti kreipėsi į hebrajų kalbos mokytoją, gimnazijos direktorių teologą Albrecht'ą. Vienok, jo pasirinkimas buvo nekoks, nes šis buvo skeptikas nuo galvos iki kojų. Jo breviorius buvo senovės Voltaire'as — Lucianas. Dėstydamas aukščiau sauso moralizavimo nepakildavo. Į jautrios sielos vaikui giliai rūpimus klausimus arba vengdavo atsakyti, arba atsiliepdavo į juos ciniškai kvatodamasis, o dažniausiai nurodydavo tokiais atvejais į apdulkėjusius teologijos mokslų foliantus, stovinčius lentynoje. Ir šiaip nebuvo joks pavyzdys: sakoma, kad keikdavęsis lyg vežikas ir vogdavęs savo mokyklos malkas.

Čia nieko nepešęs, tikėjosi daugiau laimėsiąs iš naujai atkelto mokyto teologo Plitt'o skaitomo religijos kurso. Dėlto namie ištisai užrašydavo kas sekmadienį išklausytą pamokslą pagal vietoje pagamintus užrašus. Bet ir iš jo nieko tikresnio nelaimėjęs, nustojo pagaliau vilties sužinoti kada nors tikrą tiesą apie Dievą, Šventą Raštą, bažnyčios skelbiamas tiesas ir kt., dėl ko pasidarė religijos klausimams abejingas. Gautą įspūdį, kad apie Dievą nieko tikro pasakyti negalima, patvirtino ir tie tiek margi, tiek skaitlingi tėvų svečiai, kurių tarpe pastebėjo ortodoksų ir indiferentų, racionalistų ir pietistų, skeptikų ir aiškių ateistų. Ir religingumą taip pat aptemdė visokie gyvenimo įvykiai. Neaukštas Frankfurt'o moralinis lygmuo atvykus prancūzų kariuomenei dar labiau susmuko. Ypačiai vad. aukštesnių sferų netvirtas tikėjimas bematant sugriuvo nuo tos daugybės svetimų rafinuotų pagundų. Prieš jas, kaip jau matėme, neatsilaikė nė aristokratų vaikai. Todėl nenuostabu, kad konfirmacijos laikui atėjus, Wolfgangas jautėsi nejaukiai. Nelaimei ir ši paskutinė proga laimėti jaunąjį Goethe Kristui buvo praleista. Tas septynių dešimtų metų silpnos sveikatos pastorius nemokėjo palaikyti dar pelenuose teberūsenančios tikėjimo ugnies, bet, priešingai, savo sausu katekizavimu entuziastingą jaunuolį tik dar labiau atšaldė. Paskutines aštuonias dienas, kaip jis pats prisipažįsta, praleido išsiblaškęs ir dėlto išpažinties ėjo nekokioje nuotaikoje. Kad tik šiaip taip pralįsti, neatliko išpažinties kaip reikiant, o tik perskaitė aplinkiniais keliais iš paties dvasios vado išgautas tam reikalui nustatytas formules, kelias bendras frazes. Tačiau gavęs išrišimą dėl savo nesąžiningumo jautėsi labai nelaimingas. Tiesa, rytojaus dieną jis priėmė drauge su tėvais pagal protestantų kultą komuniją, bet tuom jis nė kiek nenusiramino, nes prikaišiojo sau „klastingą pritarimą, veidmainiavimą, kreivą priesaiką ir piktžodžiavimą Dievui". Norėdamas numalšinti visus jį kankinančius sąžinės graužimus nutarė kuo greičiausiai nutraukti santykius su bažnyčia.

Taip besiblaškydamas atsitiktinai rado prancūzų rašytojo ir filosofo Pierre'o Bayle'o (1647 — 1706) raštus, puolančius Bažnyčią ir jos dogmas ir skelbiančius skepticizmą. Skelbiamų idėjų paveiktas, jis išvertė su nervingu smalsumu visą didžiulę tėvo biblioteką, nuo ko tik dar labiau

paklydo tikėjimo labirinte, dar giliau įklimpo į nežinios pelkę. Taip besikamuodamas jis neturėjo jokių tikrų vadovų. Tokiu negalėjo būti nė tėvo jam pasamdytas mokytojas ir prižiūrėtojas, pradėjęs įvesti jį į filosofijos problemas. „Aš daviau klausimus, į kuriuos jis žadėjo vėliau atsakyti, aš stačiau reikalavimus, kuriuos sakė ateityj išpildysiąs". Filosofijos sistemos dėstymas jam nepatiko; kiek labiau domėjosi jos istorija. „Ko pirmieji graikų filosofai siekė, man nepaaiškėjo. Sokratą laikiau išmintingu ir puikiu vyru, kurį lengvai būtų galima tiek savo gyvenimu, tiek mirtimi palyginti su Kristumi. Nei Aristotelio tikslumas, nei Platono pilnumas man nieko nedavė. Kadangi jau anksčiau aš buvau palinkęs į stoikus, todėl dabar pasirūpinau Epiktetą, kurį atsidėjęs studijavau".

Atitraukti savo globojamąjį iš to vienšališkumo jo mokytojui nepavyko, taip pat nepasisekė įtikinti privesiant šias studijas prie netikrų rezultatų, kurie buvo šie: jau seniausių išminčių galvojime religija, filosofija ir poezija sutampančios į vieną ir tam tikra prasme esančios iš tikrųjų vienas ir tas pats dalykas. „Tai... tvirtinau juo gyviau, kai tam mano tvirtinimui vertingą liudijimą atrodė duodančios Jobo knyga, Giesmių giesmė ir Saliamono priežodžiai lygiai taip pat kaip ir orfiškos ir Hesiodo giesmės".

Pasitenkinęs tokiu įsitikinimu, rimčiau filosofijos nestudijavo. Įvairiose sistemose jis ieškos toliau tik to, kas sutinka su jo palinkimais. Ką pats galvos, neišdėstys nieko sistemingai, bet išreikš pagal nuotaiką ir reikalą savo poezijoje.

Poezijos padėtis vokiečiuose buvo ypatinga, kai jaunutis Wolfgangas rašė pirmuosius kurinius, t. y. antrosios 18. šimtm. pusės pradžioje. Praeitame šimtmety svetimųjų nuteriota Vokietija ieškojo savo literatūrai pavyzdžių svetur. Netiksliai suprasta klasinės senovės kūryba ir prancūzų, tikriau sakant Versailles'io dvaro pseudoklasicizmas užliejo jos laukus. Patys nesugebėdami sukurti tikrai vertingos savo literatūros, vokiečiai vos pajėgė suformuluoti savo poetiką. Nenuostabu, kad, plačiai viešpataujant tuomet nacionalistinei dvasiai, toji poetika buvo protiniais pagrindais sudaryta ir visai suprantama, kad Gottsched'o įtakoj išaugusi kūryba buvo daugiausia racionalistinė. Jos buvo pilnos visos, žinoma, ir patarėjo Goethės, bibliotekų lentynos. Išlandžiodamas zigzagais tėvo knygų lobyną, aptiko visus anų dienų „klasikus" kaip antai: Gellert'ą, Haller'į, Hagedorn'ą, Canitz'ą, Dollinger'į ir kt., t. y. baroko ir Apšvietos literatūrą, kiek ji turėjo Gottsched'o *placet*.

Netruko ir širdį gaivinančių veikalų. Tokiais buvo iš vidurinių amžių paveldėtos knygelės: *Till Eulenspiegel*, *Gražioji Meluzina*, *Gražioji Mageliona*, *Fortunatus*, *Imperatorius Oktavianas* ir kt. Jos, kaip ir iš svetur atkeliavęs, vaikų fantaziją ypatingai žadinąs *Robinson Crusoë*, racionalistinės krypties vienšališkumo atbaidytų vaikų buvo godžiai gaudomos. Bene giliausią įspūdį Wolfgangui padarė savotiška „liaudies knyga" — Biblija. Įpratintas ją skaitytı nuo pat jauniausių dienų, pamėgo ją labiau negu kitą kokią knygą. Patiko jam į vieną susipynusios joje religija, filosofija, ir poezija. Susižavėjo jos ryškiais palyginimais, akį patraukiančiais vaizdais,

klausą svaiginančiais ritais. Ji ir toliau pasiliks jo mėgiamiausia poezijos ir gyvenimo išminties knyga.

Liaudies knygelėse pasireiškią irracionalūs elementai, kaip pav. jausmingumas, fantastingumas ir kt. paruošė jų sielą besiartinančiai reakcijai, kuriai praskynė kelią Bodmer'is su Breitinger'iu.

Pirma šio literatūros pavasario kregždė buvo Klopstock'as su savo *Messias*. Pasireiškianti jame dvasia ir panaudotos formos tiek suerzino senesnės gadynės pažiūrų besilaikantį tėvą, kad dėl jo net su geriausiais draugais susivaidijo ir savo bibliotekoje nelaikė. Bet vaikai, kuriems pavartotas hegzametras ir tryškąs iš jo religinis entuziazmas itin patiko, įšmugeliavo *Messias* į namus per užpakalines duris ir Wolfgangas drauge su Kornelija skaitė jį slaptomis tokiu užsidegimu, kad reikšmingesnes vietas išmoko net atmintinai. Jie gal būtų išmokę ir visą kurinį, jei ši uždrausta lektūra nebūtų per nelaimę išėjusi aikštėn.

Buvo taip. Vieną šeštadienio vakarą Wolfgangas su savo sesele už pečiaus atsisėdę pusbalsiai skaitė eiles iš tos uždraustos knygos. Priėjusi tą vietą, kur Adamelechas geležinėmis rankomis pagriebia Sataną, sesuo smarkiai nutvėrė savo brolį ir visus su didesniu užsidegimu ėmė deklamuoti:

Hilf mir! ich flehe dich an, ich bete, wenn du es forderst,
Ungeheuer, dich an!.. Verworfner, schwarzer Verbrecher,
Hilf mir... ir t. t.

Visai pamiršdamas, kad tame pačiame kambary skutėjas skutė tėvą pagaliau ne savo balsu suryko:

O, wie bin ich zermalmt!..

nuo ko skutikas taip labai persigando, kad visą muiluotą vandenį išliejo savo ponui ant krūtinės. Visa laimė, kad dar nebuvo pradėjęs skusti! Supykęs tėvas, pravedęs griežtą tardymą, ištrėmė Klopstock'ą iš savo namų. Tuo jam buvo lyg ir išrištas moderniosios literatūros klausimas. Kas kita jaunajai kartai: ji Klopstock'o laivu iš siauro Apšvietos uosto išplaukė į jausmų begalybę...

Savaime suprantama, kad Wolfgangas plačiausiai susipažino su senovės raštija. Ypač skaitė Homerą, Ovidijų ir Vergilijų. Perdem patiko jam *Iliada*. Tik nelabai buvo patenkintas, kad kūrinis baigiasi Hektoro mirtimi, nepasakydamas nieko apie Trojos užkariavimą.

Anksti pradėjo ir pats kurti. Savo jaunų draugų, tėvų ir mokytojų pagirtas, uoliausiai rašė. Eilės birėjo iš jo, kaip tinkas nuo sienos. Ką anksčiau be atodairos į visas puses pabėrė, nuo 1763 m. pradėjo rinkti. Užpuolė jį tikrą *Reim-und Versewut*. Per vienus metus surašė daugiau, kaip penkis šimtus puslapių. Ir ko mes juose nerandame!—lirinių poezijų, epų, dramų. Pastarųjų daugiausia. Pirmąsias savo „dramas" rašė močiutės jam dovanotam marijonetų teatrui. Pasišaukęs į pagalbą tėvų tarnus, režisavo *David und Goliath*. Paskui savo scenai pritaikė surinktas iš Gottsched'o pjeses ir tėvuko bibliotekoje rastas operas. Norėdamas pats vaidinti, sudarė vėliau iš vienminčių „artistų" trupę, kuri vaidino tai jo scenai sukarpytas svetimųjų, tai jo paties sugalvotus kūrinėlius. Atvykęs

prancūzų teatras padidino jo karštį iki tokio laipsnio, kad drįsta net viešam teatrui rašyti mitologinę - alegorinę dramą. Nors ji ir nebuvo statyta, bet tai jo uolumo nė kiek nesumažino — rašė be atvangos. Visuose tuose raštuose religinės temos maišosi su pasaulietiškomis. Iš vienos pusės sudramatino Biblijos, kaip pav. Izabelės, Ruthos, Selinos ir kitus senovės siužetus (pav. Belzacar'o), o iš kitos pusės, rokoko dvasios apimtas, rašė lengvučius veikaliukus, kaip *die koenigliche Einsiedlerin* ir italų „operą" — *La sposa rapita.*

Ir epe pasižymėjo. Jo religinės dvasios pagimdytas ir namų draugės, giliai tikinčios panelės von Klettenberg globojamas *Joseph* išaugo į storiausį epą. Ta pačia dvasia dvelkia visa eilė odų, kurių žinomiausia yra 1765 m. vienam žmogui prašant sukurta *Poetische Gedanken ueber die Hoellenfahrt Jesu Christi.* Be ko kita čia skaitome:

Welch ungewöhnliches Getümmel!
Ein Jauchzen tönet durch die Himmel.
Ein grosses Heer zieht herrlich fort.
Gefolgt von tausend Millionen,
Steigt Gottes Sohn von seinen Thronen,
Und eilt an jenen finstern Ort.
Er eilt umgeben von Gewittern;
Als Richter kommt er und als Held.
Er geht und alle Sterne zittern.
Die Sonne bebt. Es bebt die Welt.

Ich seh' Ihn auf dem Siegeswagen,
Von Feuerraedern fort getragen,
Den, der für uns am Kreuze starb.
Er zeigt den Sieg auch jenen Fernen,
Weit von der Welt, weit von den Sternen,
Den Sieg, den Er für uns erwarb.
Er kommt die Hölle zu zerstören,
Die schon sein Tod darnieder schlug;
Sie soll von ihm ihr Urteil hören,
Hört! Jetzt erfüllet sich der Fluch.

Tos eilės, turiniu ir ritmu panašios į Klopstock'o, sako jau tada turėjusį Wolfgangą gražų talentą. Ar jos išreiškia kūrėjo ar tik užsakytojo jausmus, nėra visai aišku; žinoma tik, kad Goethe, būdamas aštuoniasdešimt pirmų metų, jas taip pašiepė: „Tos eilės, pilnos ortodoksiško siauraprotiškumo, man bus puikus pasas į dangų".

Kad jis mokėjo ne tik pietisto, bet ir Voltaire'o „rašysena" rašyti, rodo ir šios eilės, įrašytos į jo vieno draugo albumą, sukankant pastarajam 16-kai metų:

Dieses ist das Bild der Welt
Die man für die beste haelt:
Fast wie eine Mördergrube,
Fast wie eines Burschenstube,

Fast so wie ein Opernhaus,
Fast wie ein Magisterschmaus,
Fast wie Köpfe von Poeten,
Fast wie schöne Raritaeten,
Fast wie abgehatztes Geld
Sieht sie aus, die beste Welt.

Šis pašiepimas „mūsų geriausio visų pasaulių pasaulio" rodo Wolfgangą išvidiniai beišsilaisvinant iš savo aplinkumos, ieškant besiformuojančiai naujai jo dvasios struktūrai tinkamesnės atmosferos.

Jau senai ugdytą norą pasprukti iš namų ir dar labiau padidintą mums žinomos nelaimingos kriminalinės aferos, galutinai pribrendino supratimas, jog Frankfurt'as kultūros atžvilgiu tikra „provincija", gyvenanti kitų miestų dvasinio gyvenimo nuotrupomis ir šviečianti tik iš kitų saulių pasiskolinta nublukusia šviesa. Jam buvo aišku, kad viešėdamas ilgiau tėviškėje save skriaudžia. Ne narveliuose arai skrajoja.

Jausdamas daugiausia pasitenkinimo „poetiškame vaizdavime to, kas pastebėta pačiame savyj, kituose ir gamtoje", ir įsitikinęs, galėsiąs kada nors atsistoti šalia tokių garsenybių, kaip Hagedorn'as, Gellert'as ir panašių, nutarė studijuoti klasiškąją filologiją ir jai artimus mokslus. Dėl to jau prieš kiek laiko buvo nukreipęs akis į Göttingen'o universitetą. Įsitikinęs galėsiąs dėstydamas daugiausia prisidėti prie savęs ir kitų išlavinimo, ketino ruoštis ten profesūrai.

Tačiau kitokios nuomonės buvo tėvas. „Visų tėvų *pia desiderata*, sako apie tai Wolfgangas, yra realizuoti per savo vaikus tai, ko jie patys savo laiku pasiekti negalėjo, ir, tokiu būdu lyg antrą kartą gyvenant, pritaikyti pirmo gyvenimo prityrimus". Iš tikro, tėvas norėjo matyti savo sūnų žengiantį jo keliais ligi pat galo tos karjeros, kuria eiti jam pačiam nepasisekė. Dėl to norėjo lyg pats įsikūnyti savo vaike ir taip pasiekti savo išsvajotus tikslus. Tą mintį, gyventi per Wolfgangą tik savo paties nelemtų aplinkybių sutrukdytą gyvenimą, tėvas jaučiamai ugdė nuo pat savo sūnaus gimimo. Šį pasiryžimą bus dar labiau sustiprinęs faktas, kad šis buvo vienintelis gyvas išlikęs sūnus. Visą lavinimą taikė iš pradžių šiam tikslui. Poetiniai Wolfgango gabumai jį nelabai žavėjo. Tai bene bus kliūtis būsimam teisininkui ir magistratui. Suprantama, kad atėjus laikui ruoštis akademijon, tėvas įspraudė jam be jokių ceremonijų į rankas visokius teisių mokslų vadovėlius, kaip pav., Hoppės, Struvės ir kitus. Be to dar pats dėstė jam skrupulingiausiai *Corpus iuris* ir Justiniano *Institutiones*. Būsimam studentui buvo numatytas Leipzig'o universitetas, kur kadaise pats tėvas sėmėsi sau juridinės išminties. Ir sūnus turėjo ten pat pradėti savo studijas. Jos turėjo tapti tėvo pradėtų žygių patobulintu tęsiniu. Sūnus, paneigdamas savo individualybę, teturėjo gyventi tėvo asmenybės ir siekių rėmuose. Tai baisi pedagoginė klaida ir baisios bus jos pasekmės.

Ramiai išklausęs per ištisas valandas ir net dienas duodamus atkaklaus tėvo pamokymus ir ateities planų išdėstymus, jaunasis Goethe be sąžinės graužimo nusprendė tik išviršiniai eiti tėvo pėdomis, o iš tikrųjų studijuoti savo mėgiamuosius dalykus. „Aš patylomis sugalvojau priešin-

gą kursą, arba, tiksliau sakant, pasistačiau pilį ore;... man atrodė romantiškai garbinga pačiam nusistatyti savo gyvenimui karjerą..." Degdamas nekantrumu, laukė 1765 m. rudens, kada turės atsidaryti jo kalėjimo vartai. Savo paslaptį išdavė tik savo mylimajai seselei Kornelijai. Iš karto ji baisiai nusigando dėl tokio negirdėto maišto, ir nusiramino tik išgavusi prižadėjimą, kad brolis pasiims ją pas save. Ir visai suprantama: išvažiavus broliui, jai nebebūtų šiuose namuose gyvenimo, nes tėvo tiek nekęsdavo, kiek brolį mylėdavo. Ji buvo vieneriais metais už jį jaunesnė ir viena išlikusi gyva iš visų kitų sesučių ir broliukų, kuriuos likimas, tarsi pavydžiai saugodamas savo favoritą, pašalino visus iš gyvenimo kelio ir koncentravo tėvų dėmesį į vieną Wolfgangą, prie kurio Kornelija atrodė esanti tik tylus ir nereikšmingas priedas. Gamta ir fiziškai buvo ją nuskriaudusi—visą grožį, kuris paprastai tenka seserims, buvo atidavusi broliui. Rimtas tėvas lavino didžiausiu nuoseklumu ir geležiniu griežtumu ir ją, apdovanotą nepaprastais protiniais gabumais. Todėl jį, būdama daugiausia uždaryta namuose, galėdavo beveik vien tik su Wolfgangu draugauti. Tarp brolio ir sesers išsivystė santykiai, kurių tikrą charakterį stengėsi paslėpti šiais nelabai miglotais žodžiais: „Ir taip kaip pirmaisiais metais brolių ir seserų žaidimas ir mokymasis, lavinimasis ir augimas buvo visiškai bendras, taip kad jie galėjo laikyti save dvynais, tai šis benrumas, šis pasitikėjimas pasiliko taip pat ir besivystant fizinėms ir dvasinėms jėgoms. Tie jaunatvės interesai, tas didelis stebėjimasis pabundant kūniškiems palinkimams, kurie prisiima sau dvasines formas, dvasiniams reikalavimams-gašlius pavidalus, visi sąryšyj su tuo įsistebėjimai, kurie mus labiau aptemdo negu išaiškina, kaip kad ketinąs pakilti iš slėnio rūkas jį labiau apdengia nekaip praskaidrina, kilę iš to kai kurie nesusipratimai ir paklydimai brolius ir seseris skirstydavo ir vėl tvirtai sujungdavo ir taip, kai šventas artimo gimininguma drovumas juos, norinčius vienas prie kito kuo labiau prisiartinti, vienas kitą geriau suprasti, visada smarkiai skyrė, savo nepaprastas padėtis juo sunkiau išsiaiškindavo." Negalėdama kitiems užimponuoti, Kornelija prisiglaudė prie savo brolio taip artimai, kad į kiekvieną kitos mergaitės prie jo prisiartinimą atsakydavo smarkiu pavyduliavimu. Jos mylinčiai širdžiai buvo nebaisūs nė artimiausio gimininguma ryšiai, kuriuos jau senas Goethe savo *Dichtung und Wahrheit* viešai kalbėdamas bandė mistifikuoti.

Iš to galima suprasti Kornelijos širdgėlą išvykstant broliui iš namų. Ji gerai žinojo, kad toliau, atiduota tėvo pedagoginiam „uolumui", pasiliks viena ir be paguodos. Nors Wolfgangui jos ir gaila, tačiau ilgiau pasilikti jis negali.

Kitur vyksta didžiosios kultūrinės kovos ir literatūriniai mūšiai. Gana jam maišytis su etapo puskarininkiais ar su iš fronto išmuštais ir į Frankfurt'ą užklydusiais invalidais ir pabėgėliais. Jam vieta generolų tarpe. Dėlto nekantraudamas laukė 1765 m. rudens, kada „brangu miestą, kuriame aš pagimdytas ir užaugintas buvau, abejingai palikau užpakaly, lyg kad jau niekados nebenorėčiau į jį įžengt".

3. Leipzig'as (1765 — 1768).

Tų dienų Saksonija, prie kurios Augustas Stiprasis, priėmęs 1687 m. katalikų tikėjimą, buvo prijungęs ir Lenkiją su Lietuva gyveno bent išoriniai puikius laikus. Kaip tikra Versailles'io prošvaistė švietė Saksonijos karaliaus dvaro blizgąs iškilmingumas, kuris ambicingų ir turtingų leipzigiečių buvo ypatingai pamėgdžiojamas. Leipzig'as, taip pat kaip ir Frankfurt'as, buvo prekybos miestas, tačiau kur kas gražesnis, nes čia, o ypatingai didžiųjų mūgių metu, maišėsi daugybė tautų atstovų; jų tarpe ir skaitlingi lenkai su lietuviais, užmokėdami už brangias prekes dar brangesniu auksu. Bet Leipzig'as nevien prekybos, bet ir mokslo sostinė, nes čia jau nuo 1410 m. klesti garsus universitetas, skleidžiąs mokslo šviesą net ir ten, kur Leipzig'o prekės negarsino Saksonijos metropolio. Čia ir knygų sostinė, į kurią kasmet traukdavo karavanai leidėjų ir rašytojų, spaustuvininkų ir knygininkų. Būdami turtingi, leipzigiečiai gyveno ištaigingi ir, nusižiūrėję į skaitlingą ir įtakingą vietos prancūzų koloniją, prašmatniausiai išdailino rokoko gyvenimo stilių. Nenuostabu, kad jau 1725 m. miestas buvo vadinamas „visoje Europoje garsiu ir galantišku Leipzig'u". Į jį nuvykti geidė visi ištroškę smagesnio gyvenimo ir žibančios kultūros. Dėl to visi keliai į Leipzigą pilni visokeriopų troškimų kupino jaunimo. Ir septynerių metų karas nedaug tepamažino jo garbę. Net priešingai — jo gyvenimą padarė dar margesnį ir judresnį, nors ir kartu labiau pseudo — elegantišką. Tarp padorių piliečių dabar maišėsi čia ir aibės įtartinų tipų: pasakiškai greit praturtėjusių pirklių, palaidų menininkų, labiau įvairių nuotykių negu mokslo ištroškusių studiozų ir lipšnių bei plėšrių kokečių.

Į tą kosmopolitiškai platų ir versailles'iškai elegantišką centrą, apie kurį pats pasakė, kad

Leipzig ist ein klein Paris
Und bildet seine Leute,

1765 m. spalių mėnesio pradžioje atvyko vos septynioliktus metus pradėjęs studentėlis Wolfgangas Goethe.

Kiek apsidairęs naujoje aplinkumoje, jis skaudžiai pajuto skirtumą tarp savo patriarchalinės ir pilkos tėviškės ir šio šaunaus *klein Paris*. Dalyvauti jo gyvenime daug kas trukdė. Pirmiausia jo pasenusios mados drabužiai, nors ką tik pasiūti pagal Frankfurt'o skonį. Draugų dėl to pašieptas, tuoj pakeitė juos františkesniais. Jautriems leipzigiečiams nepatiko ir jo natūrali, artima liaudies kalbai, pilna ryškių vaizdų ir skambių Biblijos citatų frankfurtiečių tarmė. Todėl Wolfgangas visaip laužė savo liežuvį, kad tik išmoktų saksiškai plonai čiauškėti. Taip nenatūraliai pasikeitęs, pirmesniems savo draugams jis pasidarė labai juokingas, net nepakenčiamas dar ir dėlto, kad įsitikinęs savo verte ir kitų nevertumu, žiūrėdavo į juos iš aukšto. Nekokios žinios pasiekdavo tada Frankfurt'ą. Vienas draugas rašė: „Ką pasakyti apie mūsų Goethę! — jis vis dar toks pat išdidus fantastas, koks buvo man atvykus. Jei tu jį pamatytum, turėtum arba pasiusti iš pykčio, arba sprogti iš juoko. Aš visai negaliu suprasti, kaip gali žmogus taip greit pasikeisti. Visi jo papročiai ir visas

dabartinis jo elgesys skiriasi nuo pirmykščio, kaip dangus nuo žemės. Jis ne tik išdidus, bet ir išpuikėlis, ir visi jo drabužiai, nors ir gražūs, yra tokio kvailo skonio, kad padaro jį žinomą visoj akademijoj (t. y. universitete)... Visas jo galvojimas ir siekimas sukasi tik apie tai, kaip patikti savo maloningai panelei ir sau pačiam. Visose draugijose jis pasirodo daugiau juokingas negu malonus. Jis priprato prie tokios eisenos, kuri visai nepakenčiama. Kad tu tik pamatytum!

il marche à pas comptés
Comme un Recteur suivi des quatre facultés."

Pasiryžęs iš karto pamesti teisių mokslus, tuoj pasakė savo sumanymą profesoriui Böhmei, bet tas subarė ir niekino Wolfgango siekimą filologiją ir literatūrą. Negalėdamas pasipriešinti savo vis stipriau pasireiškiančiam pašaukimui, buvo priverstas apgaudinėti ne tik tolimą savo tėvą, bet ir artimus savo profesorius. Taigi nors ir vaikščiodavo į teisių fakulteto auditorijas, bet jau senai iš mokyto tėvo girdėtas dėstomas mokslas jam nebuvo įdomus. Todėl nuobodžiaudamas išdykaudavo, pav., piešdavo profesorių karikatūras, kas pašiepiamuosius gerokai įsiutindavo. Nė privatūs teisiškais klausimais pasikalbėjimai negalėjo jo suinteresuoti. Böhme, iš pradžių kiek imponavęs, paskui darėsi daug neįdomesnis už jo žmoną, su kuria praleisdavo ilgus vakarus ir išmoko daug žaidimų kortomis.

Bandė jis ir filosofiją studijuoti. Buvo dėstoma Wolff'o atstovaujamas racionalizmas ir Mendelssohn'o, Nicolai'o, Lichtenberg'o ir kitų vadovaujamas jo populiarizavimas.

„Paskaitas iš pradžių lankiau uoliai; tačiau filosofija man jokios šviesos nesuteikė. Logikos paskaitose man buvo keista, kad tos pratybos, kurias iš pat mažens buvau įgudęs atlikti didžiausiu lengvumu, buvo taip labai išdraikytos, susmulkinamos ir tarsi naikinamos, kad įrodžius jų naudingumą. Apie daiktus, Dievą ir pasaulį aš, rodos, tiek pat nusimanau, kiek ir pats mokytojas, ir man atrodo, kad jo nuomonėse daug kur spragų esama." Dėl to visai suprantami Mefistofelio ironiški pamokymai *Fauste*:

Zuerst *Collegium Logicum!*
Da wird der Geist Euch wohl dressiert,
In spanische Stiefel eingeschnürt,
Dass er bedächtiger so fortan
Hinschleiche die Gedankenbahn,
Und nicht etwa die Kreuz und Quer
Irrlichteliere hin und her...
Der Philosoph, der tritt herein
Und beweist euch, es müsst so sein:
Das Erst' wäre so, das Zweite so,
Und drum das Dritt', und Vierte so;
Und wenn das Erst', und Zweit' nicht wär',
Das Dritt' und Viert' wär nimmermehr.

Sistemingos filosofijos studijos, dar nesenai vos tik pradėtos, netru-

kus baigėsi, ir prie jų jis daugiau jau nebegrįžo. Todėl nenuostabu, kad filosofijos mokslui jis nebuvo palankus — priešingai, dar vengdavo.

Kalbos, literatūra ir poezija buvo dabar paskutinės žvaigždės, žibančios jau gerokai jam apsiniaukusiame Leipzig'o danguje. Filologas Ernesti, nors ir neblogai aiškino Cicerono kalbas, tačiau nedavė jaunojo Goethes siekiamo „estetiško sprendimo maštabo". Ir kitas profesorius, Morus, nors ir labiau patenkino jauno studento pageidavimus, tačiau ir jis neatvėrė jam visiškai akių. Dar buvo vilties sulaukti naudingų žinių iš anų dienų germanistikos garsenybės, kaip, pav., Gellert'o. Dėl to lankydavo pastarojo vedamą dabar taip vadinamą seminarą. Bet ir šitas — sentimentalus ir verkšlenantis — rašytojas jam ilgainiui nebepatiko. Ypatingai Wolfgangą atbaidė jo jeremiados, kuriomis jis atkalbinėdavo nuo poezijos, liepdamas tik proza rašyti. Bet blogiausia, kad ir Goethės proza jam nepatiko: jis jam sugrąžino įteiktus raštus, skersai ir išilgai subraukytus raudonu rašalu. Prikergtos moralinio pobūdžio pastabos padarytų žaizdų nė kiek negydė. Ir kai dar kitas profesorius (Clodius) jo stilistinius bandymus kritiška savo plunksna visai subadė, užgautas ir suklaidintas poetas sukišo juos visus, drauge su jais ir visą ligšiolinę savo kūrybą, į krosnį, sukurdamas tokią ugnį, kad visas būtas paskendo dūmuose.

Tada jį apniko baisi desperacija:

Habe nun, ach! Philosophie,
Juristerei und Medizin,
Und leider auch Theologie!
Durchaus studiert, mit heissem Bemühn.
Da steh' ich nun, ich armer Tor!
Und bin so klug als wie zuvor...

Kas dabar lieka jam daryti? Mesti universitetą ir pasinerti gyvenime!

Čia jam iš karto neblogai sekasi, nes buvo socialus. „Kompanijos, koncertai, teatras, rautai, puotos, pasivažinėjimai... ha!... Įsivaizduokite ant žalios šakelės bedžiūgaujantį linksmą paukštelį — taip aš gyvenu..." Tačiau neilgai taip smagiai čiulbėjo. Mat, jis kitus komilitonus niekinąs šimtaspalvis povas. Įsivaizduoja studentų ašis beesąs. Su nesutinkančiais su jo hegemonija rungėsi dvikovoje. Jo kaprizų pilnas pasielgimas gadino ir kuone visus jo santykius su miesto diduomene. Nedovanoju jam, kad šis *per misericordiam* į jų salonus įsileistas studenčiokas, smuklininko anūkas, savo aštriu liežuviu ir ironiška plunksna, iki gyvų jų aristokratiškumo kaulų juos užgauliojo. Netrukus ši gaidžio svorio poečiuką mažai kas bekentė.

Už kitų panieką Wolfgangui su kaupu atsilygino vienas keistuolis, vardu Behrisch'as. Šis buvo apie 30 m. amžiaus, vieno grafo sūnelio auklėtojas. Bet jis nebuvo joks pedagogas, o ekstravagantas. Visuomet apsitaisęs kaip frantas, jau pagyvenusio veido bruožais, jis darė nusigyvenusio prancūzo įspūdį. Kadangi dailiai kalbėjo prancūziškai ir sugebėjo elegantiškai dėstyti aukštose sferose mėgiamas temas, tas įspūdis dar labiau pasitvirtino. Mėgdavo ciniškai pajuokti žmones, o ypač be pasigailėjimo plakti literatus, neliesdamas Goethes gal būt tik dėl to, kad ir šis turėjo nemenką liežuvį. Juodu susidraugavo ir leisdavo ilgus vakarus ir dar ilgesnes

naktis „Auerbach‘o“ vyno rūsy, kur Behrisch‘as, it koks Mefistofelis, sukarikatūrindavo visą pasaulį.

Beūsis „Faustas“ turėjo ir savo „Margaretą“. Mat, Wolfgangas ne tiek mėgo kramtyti plunksnakočius, kiek bučiuoti žydinčias savo mylimųjų lūpas. Tokių progų jis turėjo daug, nes buvo jaunas, gražus, iš geros šeimos, turėjo apsčiai pinigų ir mokėjo sekmingai paveikti dailiąją lytį. Mylėjosi tai su viena, tai su kita, kol nepermaldaujama aistra sviedė jį į Annchen Schönkopf‘aitės glėbį.

Buvo taip. Maždaug nuo 1766 m. Velykų Wolfgangas pietaudavo pas smuklininką ir vyno pardavėją Schönkopf‘ą kur susirinkdavo gražūs jaunuomenės būrelis. Jam kartais patarnaudavo šeimininko duktė Anna Katharina. Wolfgangas iš karto ją įsimyli, nors amžiumi buvo už jį vyresnė ir socialiniu padėjimu už ji žemesnė ir prie to ne kažin kokia gražuolė. Į ją bus panašios kuone visos vėlybesnės Goethės mylimosios, kurios paveikdavo jį ne savo grožiu, kiek sunkiai išaiškinamomis irracionalybėmis, kurių taip pilna meilės sfera. Jos visos savo ramiu būdu švelnindavo jo visokias konvencijas laužantį, jokių draugų įspėjimų neklausantį temperamentą. Jo puikybė iš pradžios smarkiai priešinosi jo širdies demokratiškai krypčiai, bet veltui: jis bejėgis tos padavėjos belaisvis. „Kokius peiktinumus turi mano meilė?... Kas yra luomas? Kvaili dažai, kuriuos žmonės išrado, norėdami kitus, kurie to neužsidirba, taip pat aptepti. Ir pinigai yra tokia pat niekinga pirmenybė akyse to žmogaus, kuris mąsto. Aš myliu mergaitę be luomo ir turto, ir dabar aš pirmą kartą jaučiu laimę, kurią padaro tikra meilė. Už mano mergaitės palankumą aš neturiu dėkoti toms niekingoms, menkoms įsimylėjusio meilės intrigoms, bet aš ją laimėjau tik savo charakteriu, savo širdimi“. Bet kažin ar turėjo pagrindo taip girtis savo charakteriu, savo širdimi? Jis žinojo, kad Kätchen vesti negalės, vienok ne tik kad neturėjo drąsos pasipriešinti savo jausmams, bet davė jiems pilną laisvę; juk jis nebuvo iš tų anakreontikų, kurie apdainuodami meilę, bučiuoja tik šaltas marmurines statulas.

Kätchen‘os tėvų smuklė ir butas antrame namų aukšte buvo per dvejus metus Wolfgango dažniausiai lankoma auditorija. Ji buvo jam juo labiau meilesnė, kad joje, Kätchen‘ai padedant, būdavo repetuojami ir kartais net statomi veikalai. Užsidegęs pats dalyvauja tuose vaidinimuose, pav., Lessing‘o veikale *Minna von Barnhelm* vaidino Tellheim‘o rolę. Neilgai jo demonas leido jam ramiai džiaugtis savo mylimosios atsidavimu. Prasimanė įvairiomis kaprizomis kankinti ją, kad iš jos širdgėlos tik dar daugiau turėtų smagumų. „Aš buvau apniktas aistros... iš mylimosios kankinimo pasigaminti sau malonumų“. Bet iš to artimo sadizmui „žaislo“ maža jam laimės, „nes nepagrįstais ir nuvalkiotais pavyduliavimais aš pražudžiau ir sau ir jai gražiausias dienas. Ji pernešė tai kurį laiką neįsivaizduojamu kantrumu, ir aš buvau pakankamai žiaurus privesti tai ligi kraštutinumo“. Net ir tos aitraus pavyduliavimo persekiotos Kätchen‘os aistringiausi glamonėjimai pagaliau jo nebeįtikino ją ištikimą esant. „Behrisch‘ai, tuose pabučiavimuose yra nuodų! Kodėl jie tokie saldūs!“ „Dar viena tokia naktis, Behrisch‘e, ir aš dėl tokios savo nuodėmių gausybės net nė į peklą nebepakliūsiu... Iš karto negalėjau miegoti, vartydavausi lovoje, šokau iš jos, dūkau, kol pailsęs užmigau. Bet neilgam, aš turėjau

kvailus sapnus... ji įkišo mane maišan... Aš filosofavau ir vaitojau maiše... Aš sujoviau savo lovą, sukramčiau dalį nosinės ir užmigau... ant savo lovos rūmo griuvėsių".

Jo prastą būklę dar pablogina ir toji aplinkybė, kad jis, taip dėl savo tariamos neištikimybės dūkdamas, pats nė manyte nemanė būti jai ištikimas ir dėlto be sąžinės graužimo lankėsi pas „mergaites, kurių reputacija buvo geresnė už jas pačias, bet nuo kurių jo reputacija nepakilo". Moterys šiuo tarpu kuone viską reiškė. „Ką aš patyriau, tai ir žinau. Patyrimą (su moterimis) aš laikau vieninteliai tikru mokslu". O to patyrimo jam netrūko. „Ir be priesaikos — aš jau drįstu mergaites suvedž... kaip, po velniais, man reikia tai vadinti?"

Jau gerokai pusiausvyros netekusį Wolfgangą kiek prilaikė gerasis profesorius Oeser'is. Nuo 1763 m. šis buvo tapybos akademijos direktorius, tikras menininkas, švelnus žmogus. Savo studijoje jis suspietė jaukų menininkų būrelį, į kurį pakliuvo ir buvęs teisių mokslo studentas Goethe. Su keliais aristokratais mokėsi privačiame Oeser'io bute. Paišybos ir tapybos pamokų turinį profesorius plačiau suprato, todėl supažindino mokinius ir su meno teorija, kurioje visai neblogai nusimanė. Būdamas priešingas visokiems perdėjimams ir apkrovimams, nuolatos skelbė mene paprastumą. Taip atitraukdavo savo mokinius nuo baroko ir prisaikdydavo tam paprastam natūralumui, kuris buvęs antikiniame mene. Iš jo jau ir didis Winckelmann'as bus, tikriausiai, girdėjęs tvirtinimą, jog graikai įkūniję tikrą grožio idealą, kuris slėpęsis formulėje *edle Einfalt und stille Groesse*. Apaštalaudamas šiam kilniam paprastumui ir ramiam didingumui, Oeser'is padėjo į rokoko puošnumus įsimylėjusiam Wolfgangui gryninti savo skonį ir kreipti grožio išalkusias akis į tobulesnius pavyzdžius. Dėlto vėliau, jau grįžęs į Frankfurt'ą, Goethe rašo giliai dėkodamas Oeser'iui, daugiausia drauge su Behrisch'u, padėjusiam išsiaiškinti jam meno problemas: „Kiek aš esu Jums, pone profesoriau, skolingas, kad Jūs parodėte man kelią prie gėrio ir grožio... Ar aš savo turimą grožio skonį, savo žinias, savo įsitikinimus ne per Jus turiu? Kaip tikras, kaip aiškiai teisingas pasidarė man tas keistas, beveik nesuprantamas pasakymas, kad didelio menininko laboratorija daug geriau išūgdo bebręstantį filosofą, besiformuojantį poetą, negu išminčiaus ir kritiko auditorija."

Dar tebeviešėdamas Leipzig'e, ar tik nebus galvojęs apie panašią į Winckelmann'o karjerą, apie kurią ir Oeser'is kalbėdavo su tokiu pat pasididžiavimu ir meile, kaip apie paties popiežiaus ir kardinolų globoje taip aukštai Romoje iškilusį jo draugą. Mėgdavo išdalyti savo mokiniams Winckelmann'o raštus, kuriems pats buvo gaminęs nemaža vinječių. Tikras džiaugsmas apėmė šitą darbštų menininkų būrelį, kai Winckelmann'as paketino sugrįžti į Vokietiją. „Dabar mes jaunieji žmonės su džiaugsmu sužinojom, kad Winckelmann'as grįš iš Italijos..., pakeliui užsuks pas Oeser'į, ir mes galėsime jį pamatyti. Mes nė nenorėjom su juo kalbėti, bet mes tikėjomės jį matyti... Mes sutarėm vykti raiti ir važiuoti į Dessau'a, kur po gražią, meno padailintą apylinkę manėme tai šen tai ten pasižvalgyti, kad savo akimis galėtume pamatyti bevaikščiojančius taip daug už mus didesnius žmones. Pats Oeser'is būdavo visai egzaltuotas, kai

apie tai pamanydavo; dėlto žinia apie Winckelmann'o mirtį trenkė į mūsų tarpą, kaip perkūnas iš giedro dangaus. Šitas baisus įvykis padarė begalinį efektą. Kilo visuotinis dejavimas ir skundai, ir ankstyva jo mirtis dar labiau pabrėžė jo gyvenimo vertumą."

Tokiu būdu iš rokoko meno pančių besilaisvinančiam Goethei neteko laimės sutikti klasikinio meno apaštalą, kuris vienu sugestyviu mostu būtų jį išviliojęs iš nors ir rožėmis kloto tų laikų meno kelio. Bet tragiška Winckelmann'o mirtis jį taip pat giliai paveikė, nukreipdama žvilgsnį į Italiją. Apie senovinį jos meną jis jau daug buvo girdėjęs iš tėvo, bet dabar jame kilo noras pačiam pamatyti tą jos žavingumą.

Tik tuo tarpu reikėjo tenkintis Saksonijos meno turtais. Pačiame Leipzig'e jų buvo nemaža. Čia Wolfgangas išlandžiojo visas menininkų dirbtuves, muzėjus ir galėrijas. Paskui jį viliojo Dresden'o galėrijos, kurių visą grožį sugėrė smalsios ir estetiškai išlavintos jo akys. Tikros iškilmės jam buvo įžengti į muzėjų su tokiais jausmais, koki paprastai pripildo širdį įžengiančiam į Dievo namus.

Grįžęs iš Dresden'o, patirtais įspūdžiais dar ilgai gyveno. Šis nuolatinis kontaktas su tapybos menu ir uoli, dėlto vis tobulėjanti, praktika aiškiai priminė Goethei jo pašaukimą: „Visoki menininkų apdirbti siužetai sužadino manyje poetinį talentą, ir kaip, pav., paveikslų iliustruojamos eilės, taip dabar aš eilėmis aprašiau paveikslus ir piešinius, pasitaikančius juose asmenis vaizduodamas juos pirmesnėj ir sekančioj padėtyj... ir tokiu būdu pripratau į įvairias meno rūšis žiūrėti sąryšy su viena kita. Net tos klaidos, kurias aš dariau, paversdamas savo eiles aprašomomis, toliau (kai aš daugiau buvau apsisvarstęs), man buvo naudingos, nes atkreipė mano dėmesį į atskirų meno rūšių skirtumus".

Geriau tą skirtumą suprasti padėjo jam ką tik (1766) tame pat Leipzig'e pasirodęs *Laokoon'as.* Jame žymiausias anų dienų meno kritikas Lessing'as sugriovė Bodmer'io ir Breitinger'io tezę, tvirtinančią, kad poezija esanti ne kas kita, kaip kalbanti tapyba ir tapyba-tylinti poezija, tuo padarydamas galą plačiai situacijos piešimams aprašomojoje poezijoje. Jo tvirtinimai, liečią eilėraščių gyvybės dėsnį, apie vyksmą, judėjimą ir pažangą, kurie, nors tiksliau techarakterizuoja tik epo ir dar dramos, tačiau ne lyrikos esmę, vis dėlto atvedė poeziją į tikrą kelią. Tai Goethe puikiausiai suprato. „Taip ilgai nesuprastas *ut pictura poesis* buvo iš karto pašalintas, skirtumas tarp vaizduojamojo ir poezijos meno aiškus: abiejų viršūnės atskirtos, nors jų pagrindai ir kažin kaip arti sueina... Visos šios puikios minties išvados mums dabar žaibu nušvito. Visokia lig šiol nurodomoji bei sprendžiamoji kritika buvo numesta, kaip nunešiotas drabužis..."

Leipzig'as anuomet buvo tikrai žymus mokslo ir kultūros centras. Jame vad. *Aufklärung* buvo radusi sau stipriausią atramą ne vien mokslo sferose, bet ir platesniuose piliečių sluoksniuose, kur įsigalėjo Apšvietos suformuotas gyvenimo stilius — vad. *Rokoko.* Jis siekė buržujų *bienséance* ir *commodité,* t. y. racionalizmu paremto ir, ypač nuo 1740 m., sensualistiškai sušvelninto, išdailinto malonumo bei patogumo. Gilesnių siekių čia nepastebėti. Vengiamas asmenybių pasireiškimas ir tuo pat nustelbiamas esmingiausias kūrybos šaltinis. Savo žvilgsnį šie laikai sukoncentravo į šį pasaulį, jie mėgo dailią išviršinę pusę, atitraukdami dė-

mesį nuo tikros žmogaus esmės, nuo jo vidaus. Dėlto nenuostabu, kad buvo rafinuotai kultivuojama gyvenimo išviršinė pusė, nuolatos dailinami žmogaus rūbai.

Šitokioje atmosferoje išaugusi literatūra pirmiausia stengėsi švelniai pamokyti. Ji, ištikima Apšvietos filosofijos palydovė, žavingomis spalvomis piešė šio pasaulio gerąsias puses, plaukiančius iš jų smagumus ir t. p. Pasitaiką gyvenimo blogumai, kiek galima ignuoruojami, jie nepakenkia visuotiniam to laiko optimizmui. Visur matomas tik buities tikslingumas, kuris dažniausiai pastebimas jos medžiaginėje naudoje. Nors ir žmogus stovi tos literatūros centre, tačiau iš jo sielos plaukiančios idejos vengiamos. Kadangi tragiškesni klausimai nepaisomi, tikimasi, jog žmonės galį ramiai, be gilesnių konfliktų, sugyventi.

Valstybiniai klausimai nustojo dėl to savo pirmykščio aštrumo ir nušviečiami — jei iš viso gvildenami — optimistiškai. Su amžinybe šią literatūrą teriša visai plonutis siūlelis. Religinis jos turinys perdėm menkas— praskamba vos keli moraliniai pamokymai. Dorovingumas pagrindžiamas todėl nebe metafiziškai, o grynai žmogiškai. Šios gadynės idealas yra saikingi smagumai.

Meno teorija bei kritika persunkta mechanistiškai racionalistinės filosofijos. Ją pagimdė Wolff'o idejomis persiėmęs garsusis Gottsched'as. Įsitikinęs, jog meno dėsnių žinojimas yra būtiniausia sąlyga bet kokiai kūrybai, sustato būsimiems poetams taisyklių rinkinį. Anot jo, poezija kuriama ne kažkokia irracionaline intuicija, o visai sąmoningu taisyklių pritaikymu tam tikram siužetui. Taigi tikrą poetą visų pirma padaro intelektualiniai gabumai. Fantazijos Gottsched'as nelaiko kūrybine jėga, todėl pašalina iš poezijos ir visus stebuklingus ir mitologinius pradus.

Dėl šitokių ir panašių pažiūrų Leipzig'o literatūros viešpats susidūrė su šveicariečiais Bodmer'iu ir Breitinger'iu. Jie, stipriai paveikti anglų sensualizmo, atsitolino nuo šitokio racionalistiško barškinimo eilėmis, pabrėždami jautulingumo teisę. Anot jų, idejos neturi būti pasakytos abstrakčiai, bet vaizdais, palyginimais ir pan. Kūrybinam darbui taisyklių neduoda. Iš poeto jie tereikalauja pasirinkti kilnių, širdį jaudinančių, siužetų. Kadangi mus daugiausia paveikia visokeriopas netikėtumas, todėl svarbiausias poeto uždavinys ir esąs jį sukurti. Tai esą galima pabrėžiant bei padidinant charakteringuosius gamtos bruožus.

Kova tarp Leipzig'o ir Zürich'o ilgai užtruko ir buvo smarkiai vedama. Gottsched'as šių dvasios rungtynių metu tik dar labiau užakcentavo, kad kūrėjo uždavinys esąs kopijuoti gamtą ir patiekti skaitytojui naujų žinių; dėlto šveicariečių siūlomus pavyzdžius, kaip Homer'ą, Ariost'ą, Shakespeare'ą, Milton'ą ir panašius griežtai atmetė. Būdamas geras organizatorius ir turėdamas gilią įtaką, Gottsched'as suorganizavo prieš šveicariečius savo adeptų kariuomenę, kurią kaip tikras generolas valdė iš savo generalinio štabo Leipzig'e. Tačiau laimė buvo ne jo pusėje, nes jaunesniajai kartai jo pažiūrų klaidingumas buvo perdaug aiškus. O Lessing'as savo ironišku gestu tiesiog išmušė iš jo rankų maršalo lazdelę. Taip šis ant savo meno teorijos griuvėsių vis dar tebesikarščiuojąs nuvainikuotas literatūros karalius jauniesiems buvo tik pajuokos objektas. Ir Wolfgangas, kaip buvo įėję į madą, nepraleido progos pasijuokti iš nupuolusio autori-

teto. Su Schlosser'iu, vėliau savo švogeriu, užėjo jis kartą į Gottsched'o stovyklą. Per apsirikimą įėję tiesiog į jo kambarį, jie rado stambųjį vyrą su visai plika galva (mat, tarnas nebuvo suspėjęs atnešti jam pariuko su ilgais susuktais plaukais); už tai Gottsched'as, jį bausdamas, davė jam tokį smarkų antausį, kad tas lėkte išlėkė pro duris. Paskui, lyg nieko nebūtų įvykę, „stambusis sentėvis" apipylė svečius nepigia savo išmintimi.

Tikras jaunųjų mokytojas buvo Lessing'as. Nors jis buvo, tiesa, tampriai susiję su racionalizmu, tačiau jis žinojo, kad tikrasis menininkas negali kurti pagal tam tikras taisykles, kad šis kuria vidujiniu genijaus turtu. Jaunasis Goethe Leipzig'e iš eilės studijavo kuone visus žymesnius savo naujo vadovo raštus. Nemažiau, kaip *Laokoon'as* jį veikė *Hamburgische Dramaturgie* ir *Literaturbriefe*. Paskelbta čia kova visam tam, kas nenatūralu, sustingę, mažavertiška, pabrėžimas genijaus savitos vertės ir suvereniško pasirodymo teisės, iškėlimas tikrų genijų, kaip pav., Shakespeare'o, bei nuoseklus nurodymas šiuose laiškuose tikros dramatinės kūrybos, buvo Wolfgango bematant suprasta ir viskas, kas Lessing'o raštuose buvo teigiama, godžiai ir su pasitenkinimu pasisavinta. Tai rodo tarp kitko uolus Shakespeare'o dramų skaitymas. Tačiau šiuo laiku jis žiūrėjo tik pro rokoko akinius, kurių ir Lessing'as nepajėgė nušluostyti. Šalia Shakespeare'o jį daugiausia paveikė jau nebe religiškai nusiteikęs Klopstock'as, bet tikrasis rokoko smaguriautojas — Wieland'as, kas rodo jį dar smagiai plaukantį malonioje anakreontikos srovėje.

Anakreontika buvo vadinama lengvučio rokoko dvasios dailusis pasireiškimas anų dienų lyrikoje. Laikydamiesi Pseudo-Anakreon'o, davusio visai šiai srovei vardą, Horacijaus *(carpe diem!)*, Petrarkos ir jais sekusių prancūzų su savo *poèsie legère*, poetai daugiausia dainuodavo apie meilę, jos visagalybę, mylimosios žavingumą ir draugiškas puotas prie putojančio vyno stiklo. Pasisakymai apie save patį vengiami: pagal anų dienų pažiūras tai būtų tikras poezijos piktnaudojimas. Dėlto kūryba tai ne savotiška išpažintis, o tik savotiškas *jeu d'esprit*, lengvutis žaidimas išsvajotomis situacijomis, nuslepiančiomis tikrąją realybę. Visas suvokimas yra lengvutis, žaidžiąs, nors gilesnės nuotaikos ir ne visai trūksta, kaip matyti iš aprašymo švelnumo. Anakreontikos siužetų repertuaras nedidelis. Lakštingaloms giedant, rožėms žydint ir mėnuliui diskretiškai šviečiant, čia daugiausia puotaujama ir nešykščiai dalinamasi bučkiais. Visur pilna lengvasparnių amorečių, leidžiančių meilės vilyčias į rausvomis juostomis pasipuošusių piemenaičių ir užsisvajojusių piemenėlių širdis. Pati eilių struktūra permatoma, lyg kristalinė, dailiai simetriška ir dažniausiai vainikucjama stebinančiai ryškiai suformuluota pabaiga *(pointe)*. Svarbiausi šios srovės atstovai buvo Hagedorn'as, Gleim'as Utz'as, Goetz'as, Rammler'is, jaunasis Lessing'as, ir — jaunutis Wolfgangas, kuris anų kūrybą Leipzig'e sutiko ir iš karto ją visą viršijo.

Goethe, niekad tampriai nesusijungdamas su kokia nors literatūros srove, ir dabar vyraujančiai anakreontikai ne visiškai pasiduoda. Jo siela goethiška, o ne rokoko dvasios struktūros. Dėlto jis reiškiasi stipriai savystoviai ir duoda kuone iš pirmų dienų suprasti, kad *Goethe būti* pirmiausia reiškia *savarankišku būti.* Tačiau buvo daug pašalinių veiksnių, neleidžiančių šiam jaunuoliui Wolfgangui dainuoti iš karto vien tik savais

tonais. Jis, dėl savo keisto būdo daugelio nemėgiamas, buvo ištroškęs greito ir visiško pasisekimo, garantuojančio jam pilną jo skaitlingų priešų pergalę. Aiškiai suprato, kad rokoko pasaulį sau laimės tik anakreontiko ginklais. Dėlto, vengdamas savo goethiška demonija rėžti jautriausios leipzigiečių ausies, diplomatiškai dainuoja jų dainas. Bet nors išviršiniai ir prisitaiko prie tradicinio savo laikų meno, tačiau iškart savo pirmatakus viršijo meniškumu. Jis pilnai apima anų dienų motyvų ratą, laisviausiai žongleriuoja visus jų trafaretus: lyg piemenėlis žaidžia su piemenaitėmis, apdainuoja ir savo mylimosios rausvą juostą, susitinka slapčia su ja prie antikinių dievų statulų ir prisiekia jai amžiną, gal ligi rytojaus trunkančią, meilę. Tos intimiškos situacijos pilnos dviprasmiškumų. Nuo jų nėra laisva nė mylimoji, dėl kitų akių neva priešinantisi jaunikaičio geidimams, kuriems tačiau iš širdies pilniausiai pritaria. Savo jausmams pridengti apsčiai naudojamasi mitologiniais motyvais, istorijos aliuzijomis. Amplitūda plačiausia: nuo Richardson'o sentimentalumo ligi Wieland'o frivoliškumo panaudojamas visas rokoko pasaulio repertuaras. Taigi jis semia iš daugelio kalbų, išskyrus, ypač lyrikoje, reikšmingiausią kalbą — širdies kalbą, kurią gudriai dar nuslepia. Tai toks ir jo pirmo lyrikos rinkinio *Leipziger Liederbuch* charakteris ir turinys. Kompozitorius Breitkopf'as, jo kompanijonas, parašė jo eilėms kompoziciją ir 1769 m. visą rinkinį anonimiškai išleido. Lengvabūdiškas žaidimas su giliai pergyventa ir jos tragiškumą nuslepiančia meile yra ir vad. *Büchlein Annette* (1767), kurią jis skiria Kätchen'os atminimui. Ir tik žaisdamas Wolfgangas iš karto parodė savo goethiškumą, vienu užsimojimu, palikdamas už jūrų marių visus savo mokytojus, ką įtikinančiai rodo kad ir šis visą rokoko dvasią koncentruojąs jo eilėraštis:

Brautnacht

Im Schlafgemach, entfernt vom Feste,
Sitzt Amor dir getreu und bebt,
Dass nicht die List mutwill'ger Gaeste
Des Brautbetts Frieden untergraebt.
Es blinkt mit mystisch heil'gem Schimmer
Vor ihm der Flammen blasses Gold,
Ein Weihrauchswirbel füllt das Zimmer,
Damit ihr recht geniessen sollt.

Wie schlägt das Herz beim Schlag der Stunde,
Der deiner Gaeste Laerm verjagt!
Wie gluehst du nach dem schoenen Munde,
Der bald verstummt und nichts versagt!
Du eilst um alles zu vollenden,
Mit ihr in's Heiligtum hinein,
Das Feuer in des Wächters Haenden
Wird wie ein Nachtlicht still und klein.

Wie bebt vor deiner Kuesse Menge
Ihr Busen und ihr voll Gesicht,
Zum Zittern wird nun ihre Strenge,

Denn deine Kuehnheit wird zur Pflicht.
Schnell hilft dir Amor sie entkleiden,
Und ist nicht halb so schnell wie du;
Dann haelt er schalkhaft und bescheiden
Sich fest die beiden Augen zu.

Nors ir saugojosi savo lyrikoje indiskretiškumų, kurių tų dienų skonis jam nebūtų dovanojęs, tačiau dramose nebegali išvengti neatvėręs širdies, kuri nepermaldaujamai reikalavo savo teisių: pasisakyti ir pasisakant palengvinti savo naštą. „Tuo laiku, sako Goethe apie save, „prasidėjo ta kryptis, nuo kurios aš per visą savo gyvenimą negalėjau atsitraukti, būtent, permainyti į vaizdus ir eiles tai, kas mane džiugino, kankino arba šiaip domino, kad tokiu būdu bent kiek pataisius savo pažiūras į išorinius daiktus, tiek ir viduje dėl to nusiraminus". Šitas reikšmingas pasisakymas yra raktas į visą Goethės kūrybą. Jis tinka ir jo pirmoms dramoms pažinti, nes jose Wolfgangas laisviau, negu savo lyrikoje drįsta pasisakyti, kas kamuoja jo jautrią širdį.

Pirmoji jo komedija yra *Die Laune des Verliebten.* Pradėta ji buvo 1767 m. pavasarį ir po metų baigta, bet spausdinta tik 1806 m. Ji vaizduoja jo paties santykius su jo mylimąja Kätchen, kurią, nors jam visai atsidavusią, persekioja savo kvailu pavyduliavimu. Ši komedija reikšminga ne tiek savo tūkstantį kartų iš kitų panaudotu siužetu, kiek savo kaip išpažinties charakteriu. Kūrinėlis esąs „rūpestingai sustatytas pagal tikrovę", pasisako autorius. Žinant tą tikrovę, nesunku Wolfgangui pritarti. Stebina toje išpažintyje jo nieko neretušuojąs atvirumas. Jis dargi save išpeikia ir skaudžiai pajuokia, kas rodo jį mokant praaugti kūryboje savo silpnybes, ir tai net žymiau už Lessing'ą, išplakusį prieš dvidešimt metų tame pačiame Leipzig'e savo dramoje *Der junge Gelehrte* savo paties užsidarymą bei „mokslingumą", kaip rodo komedijos kūrinys:

Eridon'as (Wolfgangas) ir Amine (Kätchen), nors ir labai mylisi, tačiau negali džiaugtis savo meile dėl keisto Eridon'o pavyduliavimo. Eglė, kuri laimingai myli Lamon'ą, bando sukurstyti Aminę prieš kaprizingą jos mylimąjį. Bet ši, būdama perdaug taikios prigimties, paveda savo energingesnei draugei Eglei išgydyti Eridon'ą. Toji taip moka tam pavyduoliui apsukti galvą, kad jis, jos sužavėtas, ją apkabina ir pabučiuoja. Tuomet Eglė, kaip tikra pamokslininkė, prikaišioja Eridon'ui už parodytą tokią neištikimybę savo mylimajai, kurią nepamatuotu pavydu taip kvailai persekiojo.

Ihr Eifersuechtigen, die ihr ein Maedchen plagt,
Denkt euren Streichen nach, dann habt das Herz und klagt,

skamba jo ausyse visai teisingi Eglės žodžiai. Pasibiaurėjęs tokiu nedoru savo pasielgimu, susitaiko su Amine.

Ir antra komedija *Die Mitschuldigen* arba *Lustspiel in Leipzig,* kaip ji autoriaus buvo pirmiau vadinama, yra dalis jo per visą amžių trunkančios išpažinties. Ji rodo, į kokią aplinkumą jaunutis Wolfgangas buvo pakliuvęs ir kaip lengvai, paviršutiniškai jis pats ėmė žiūrėti į etiškas gyvenimo problemas. Mintis rašyti šį vieno veiksmo farsą jam kilo dar tėviš-

kėje tebebūnant. Dėlto šis farsas pilnas atsiminimų, neišdildomai įstrigusių į jo galvą, kaip jis su gatvės ištvirkėliais išlandžiodavo Frankfurt'o užkampius. Jie papildyti jo širdies klajojimais Leipzig'e.

Šioje komedijoje vaizduojamas gražus jaunuolis Alceste'as (Goethe), kurs mylėjo viešbučio savininko dukterį Sofiją; bet, jam iškeliavus, ji ištekėjo už padaužos girtuoklio Söller'io. Grįžęs Alceste'as iš naujo pradeda su Sofija flirtą, susitardamas su ja vieną naktį susitikti jo kambary. Lygiai tuo pat metu ten atsiranda ir Söller'is, norėjęs apvogti Alceste'ą, ir dar viešbučio šeimininkas, susirūpinęs, kas rašoma viename svarbiame svečio laiške. Taigi jie visi tada kartu nusikalsta. Nors tokiais Goethės pavaizduotais nedorėliais ir negalima džiaugtis, bet reikia stebėtis miklia jo technika, kuria jis vienu momentu į vieną vietą suveda keturius tuos nusidėjėlius. Nuostabu, kaip autoriui taip rafinuotai sekasi vesti ligi galo intrigą, ir kaip gale atsirišа lengvai, rodos, neatmezgamas mazgas. Viešbučio šeimininko tipą jis kopijuoja iš Lessing'o *Minna von Barnhelm* smuklininko, ir tai su kokiu talentu jam pasiseka jį pagilinti! Kiti asmenys ne taip pavykę. Jie panašūs į senojo farso teatralinius tipus (harlekinus ir p.), be savarankiško gyvenimo, be individualinių bruožų.

Taigi kad ir šis siužetas:

Er stahl mir meine Frau
Und ich ihm sein Geld—

menkas ir kad yra čia ir formalinių trūkumų, tačiau šis aleksandrinais parašytas gyvas farsas yra vienintelis tokios rūšies, pasiekęs mus iš 18. šimtmečio. Scenoj dar ir dabar jis sudomina publiką savo patraukiančia intriga ir savo sąmojinga epigramatika, kurią tačiau gerokai aptemdo kūrinio nemoralumai.

Bet tikrasis Goethe ne viešumai skirtuose veikaluose, o tuose intimiškuose, savo artimiausiems draugams siųstuose raštuose. Kiek jis jau peraugęs švelnius, šilkinius anakreontikos rūbus, itin ryškiai rodo Behrisch'ui siųsti laiškai ir jam dedikuotos odos, visu dangumi besiskiriančios nuo Klopstock'o panašių kūrinių. Tuose sielos dokumentuose jis išsipasakojo visas savo nelaimes dėl tariamos Kätchen'os neištikimybės. „Ha, įsivaizduokit mane! Aš (teatro) galerijoje; su binokliu... Prakeikimas: O Behrisch'ai, aš maniau, kad man galva pliš pusiau iš pykčio. Jis (t.y. prie Kätchen'os prisišliejęs jo konkurentas) tai į priekį pasiduodavo, tai vėl atsilošdavo, tai persilenkdavo per kėdę ir jai kažką šnibždėdavo. Aš dantimis grieždamas visa tai matau. Mano akys pasruvo ašaromis, bet tai buvo nuo įtempto stebėjimo, o verkti visą vakarą dar negalėjau... Staiga karštis suėmė mane visu smarkumu, ir jau maniau, kad tuoj mirsiu... Ar tu gali įsivaizduoti nelaimingesnį žmogų su tokiais turtais, tokiomis perspektyvomis, tokiais privalumais, kokius aš kad turiu?.. Bet aš ją myliu. Aš manau, kad aš nuodus gerčiau iš jos rankų... Ką rytoj veiksiu?.. Gal ją pamatysiu ir pamanysiu tuomet: teatleidžia tau Dievas, kaip aš tau atleid iu, ir pasisavink sau tuos metus, kuriuos tu išplėšei iš mano gyvenimo... Ha! visi malonumai glūdi mumyse pačiuose! Mes patys esame sau velniais ir išgename save iš rojaus".

Kaip Wolfgangas šiandien *zu Tode betruebt*, taip kitą dieną, paaiškė-

jus mylimosios nekaltumui, jis *himmelhoch jauchzend*: „Tai, kas vakar pasaulį man pragaru darė, šiandie paverčia man jį rojumi.... Atsiminimas iškentėtų skausmų—tai vienas malonumas... Visą savo laimę laikau savo rankose“. Wolfgangas jau moka wertheriškai parašyti, nes jau senai wertheriškai jaučia. Reikia tik dar vieno gilesnio pavydulingo pergyvenimo, ir Wertheris sukrės Europos širdį taip, kaip dabar purto Goethės sielą.

Tuo tarpu jis, užuot pasisakyti, vis dar tebetarnauja dienos madai. Kaprizams patenkinti jis rašo niekniekius, kaip antai:

Wunsch eines jungen Maedchens.

O faende fuer mich
Ein Braeutigam sich!
Wie schoen ist's nicht da,
Man nennt uns Mama.
Da braucht man zum Naehen
Zur Schul' nicht zu gehen.
Da kann man befehlen,
Hat Maegde, darf schmaehlen,
Man waehlt sich die Kleider,
Nach Gusto den Schneider
Da laesst man spazieren
Auf Baelle sich fuehren,
Und fragt nicht erst lange
Papa und Mama.

Tačiau ta pačia plunksna rašo Behrisch'ui eiles, kurių autorium mielai norėtų būti ir 20. šimtmetis:

Du gehst, ich bleibe.
Aber schon drehen
des letzten Jahres Fluegelspeichen
sich um die rauchende Achse.
Ich zaehle die Schlaege
des donnernden Rads,
segne den letzten—
da springen die Riegel,
frei bin ich wie du.

Tai derinimas instrumentų prieš didžiąją simfoniją, kurią tačiau dar negreit diriguos, nes netrukus jį paguldys mirties patale baisi liga.

Vaizduodamas savo paties dienos lengvabūdiškumus ir nakties cinizmus, Wolfgangas manė galėsiąs numesti nuo savo sielos ne vieną jį slėgiančią naštą, bet iš tikrųjų nuo to jam nė kiek nepasidarė lengviau. Priešingai—prislėgė dar ir jo kūną. „Kasdien aš vis leidžiuos nuo kalno“, vaitojo jis. „Trys mėnesiai, Behrisch'ai, ir bus po visam“. Liūdnas jo pranašavimas greit išsipildė: vieną naktį pabudo kraujuose paplūdęs. Dar turėjo jėgų prisikelti kaimyną, kuris jį paguldė ilgam, ilgam.

Paprastas nusilpimas? Džiova? O gal blogoji liga? Išsigando mirties.

Vėl klausė sąžinės balso, gvildeno religines temas. Pro jo dvasios akis slenka netolimos praeities vaizdai.

Į Leipzig'ą buvo atvykęs nusistatęs galutinai nutraukti santykius su Bažnyčia. Tai jam padėjo išdykę draugai ir palengva jau iš Frankfurt'o laikų kiek primigdyta jo sąžinė. Pasitaikius progai, apšviestasis jaunuolis galutinai stojo prieš Apreiškimą, Švento Rašto inspiruotumą ir visa, kas nors kiek priminė ortodoksiškumą ir kvepėjo irracionalumu. Dėlto nenuostabu, kad, iškilus polemikai tarp profesorių Ernesti ir Crusius'o, kurių pirmasis, racionalistas, traktavo Bibliją grynai filologiškai, o antrasis gynė Šventojo Rašto profetiškąjį charakterį, Wolfgangas nesvyruodamas pasisakė už „apšviestąją partiją", nors jam buvo aišku, jog, traktuojant Bibliją taip racionališkai, kaip Livijaus ar Cicerono raštus, drauge su pranašišku jos pobūdžiu turi išnykti ir jos poetiškas charakteris. Toliau, neapsunkintas Frankfurt'o „prietarų", leidosi bėgti paskui pasaulio linksmybes. Bet dabar „Išganytojas mane pagaliau pačiupo, aš nuo jo per ilgai ir per greit bėgau, ir jis sugriebė mane už plaukų". Ištisas valandas kalbasi religijos klausimais su teologijos studentu Limprecht'u. Ilgai jis buvo dėkingas šiam giliai tikinčiam, pusiau aklam savo kaimynui. Dar iš Strassburg'o jam rašys: „Koks aš buvau, toks dar tebesu, tik tuo skirtumu, kad aš geresniuose santykiuose su Viespačiu Dievu ir su mielu jo sūnum Jėzum Kristum. Iš to seka, kad aš taip pat kiek išmintingesnis ir daugiau patyręs, nes „Viešpaties baimė—pradžia išminties".

Ar tik ne dar labiau bus jį paveikęs už jį dešimt metų vyresnis hofmeisteris Langer'is, mokytas ir plačiai išsilavinęs teologas. Šis—nors jam ir svetimas buvo religiškas užsidegimas,—tačiau buvo įsitikinęs Švento Rašto dieviškumu. Jis ir panašias pažiūras mokėjo taip simpatiškai išdėstyti, kad Wolfgangas buvo juo ir jo mokslu sužavėtas. Jau išvykęs iš savo nelaimės vietos, rašo jam kupinas dėkingumo: „*Vous avez été le premier homme, qui m'a préché le vrai évangile... et si Dieu me fait la grace de me faire Chrétien c'est à Vous, que j'en dois la sèmence. Que Dieu Vous bénisse pour cela*".

Tačiau pozityvų tikėjimą Wolfgangui grąžinti tai vargu ar galėjo, nes kokia buvo jo mokytojo moralė, galima matyti iš to , kad po tokių pasikalbėjimų Goethe ne retai gaudavo palydėti jį iki meilužės durų...

Lygiai tą dieną, kai jam suėjo 19 metų, t. y. tokiam amžiuj, kada kiti dar tik pradeda studijuoti, Wolfgangas, išklausęs jau šešis semestrus, turėjo išvykti iš Leipzig'o namo. "Tai buvo slegiantis jausmas, kad aš grįžau kaip po laivo sudužimo". Drauge su juo važiavęs karininkas jam sako: „Jūs tokios veido išraiškos, kad negalite būti su dailiąja lytimi nepažįstami. Jūs sergate. Aš einu lažybų dešimt prieš vieną: jokia mergaitė nesugebėjo sulaikyti Jūsų už rankovės". Siūlo jam dešimt talerių, jeigu klystąs. Išblyškęs studentas tyliai atsako: „Jūs esate žinovas ir savo pinigų nemėtote".

Lėtai slenkant vežimui Thüringen'o kraštu į tėviškę, į teismą jis apmąsto savo padėtį. Daug kaltės verčia profesoriams, nemokėjusiems jo sudominti. Ir retorikos (t. y. literatūros) profesoriai ne gyvi žmonės, o tik rokoko pudra apibarstyti pariukai. Tiesa, tuščiomis rankomis jis negrįžta. Iš savo „tikrųjų mokytojų", kuriais laikė Oeser'į, Wieland'ą ir Sha-

kespeare'ą, buvo daug laimėjęs. Be to dar filologines žinias pagilino, meno horizontą žymiai praplėtė, gyvenimą nuodugniai pažino. Bet kokia kaina!

Namiškiai laukė per trejus metus gerai išsilavinusio, pilnai pasirengusio promocijai, pelningai ir garbingai karjerai šaunaus teisių kandidato, o dabar pro duris įšliaužė nuotykių parblokštas ir slaptų ligų graužiamas nusidėjėlis..

Tėvas vietoje sustingo.

II. Tarp dviejų Aušrų.

1. Besitaisąs ligonis Frankfurt'e (1769/70).

Kiek atsipeikėjęs nuo šio smūgio, parbloškiančio ne tik jo sūnų, bet ir gręsiančio jau antrąkart negailestingai išblaškyti brangiausias jo svajones, tėvas liepė gydytojams kaip galima greičiau pastatyti Wolfgangą ant kojų. Jau baigdamas šeštą dešimtį metų, jis troško matyti jį būtinai iškilusį į aukštą vietą, apie kurią, nenuilstamos ambicijos žadinamas, jau trisdešimt metų svajote svajojo. Nejaugi šimtu metrų prieš tikslą suduš visa jo gyvenimo laimė? Įsakė greitinti kuraciją, bet veltui—nemėgstanti šuolių gamta paguldo Wolfgangą antrą ir dar trečią kartą. „Aš vėl narvely. Dievas žino, kada visa tai pasibaigs", aimanuoja ne tiek ligos, kiek užsirūstinusio tėvo kankinamas ligonis.

Laimė, kad šį netėvišką rūstumą kiek sušvelnino namų moteris užkariavęs pietizmas. Šis, kaip puritonizmas Anglijoje, Olandijoje ir Skandinavijoje, jau anksčiau sekmingai kovojęs su suakmenėjusiomis bažnytinėmis formomis, uoliai gaivino dabar Vokiečiuose sustingusios bažnyčios religines jėgas. Tikėjimas neturėtų būti toliau vien tik sausas išpažinimas sunkiai beįtikimų dogmų, bet gyvas atstovavimas giliausiai pergyvenamų amžinų tiesų. Krikščionybė iš naujo pasidarė visą gyvenimą gaivinančia jėga. Ką atsidavęs Dievui Spener'is buvo čia pat Frankfurt'e nuo 1675 iki 1695 m. pasėjęs į kietą dirvą prieš pat 18. šimtm. vidurį, grafui Zinzendorf'ui uoliai globojant, išaugo į puikų pietistinį derlių. Net miesto patricijai ir tie, susibūrę į atskirus ratelius, ėmė ūgdyti savo religinius jausmus. Ta religinė banga užliejo pagaliau ir Goethės namus ir nešė su savim ką tik iš Leipzig'o parvykusį Wolfgangą. Jis juo mieliau atsidavė šiai srovei, nes jai atstovavo maloni motinos draugė, panelė von Klettenberg. Tai buvo tauri, per 45 metus daug iškentėjusi, tikra protestantų mistikė, be sąlygų mylinti Kristų. Pati sirginėdama, jauną ligonį ji giliai atjautė. „Mano nerimą, mano nekantrumą, mano siekimą, mano ieškojimą, tyrinėjimą, galvojimą ir svyravimą ji savo būdu aiškino... ir užtikrino man... tai visa priklauso nuo to, kad aš nesusitaikęs su Dievu", todėlto ji stengėsi ne tik ligonio kūną, bet ir sielą gydyti.

Darbas buvo nelengvas, nes Wolfgangas iš pradžių pirmykščiu išdidumu manė, kad ne Dievas jam, o jis Dievui turėtų už ką atleisti! Pagaliau, jos paragintas, ne tik dalyvavo jausmingose pietistų sueigose pačiame mieste, bet, atgavęs sveikatą, dar vyko į apylinkėje esančias garsias vad. herrenhuter'ių kolonijas, kur anot jo, krikščionybė buvusi tikrai apa-

štališkai atnaujinta. Paveiktas dar ir jį aplankiusio Langer‘io, jo paskučiausiomis dienomis Leipzig‘e dvasios vado, neatsisakė nuo panelės von Klettenberg jam siūlomo *exercitium religionis*. Nenuostabu, kad jos globojamasis kai kuriais momentais, ypač kai būdavo ligos purtomas ir visiškai nustojęs vilties pasveikti, tikrai susidomėjo Kristumi. Iš širdies gilumos tuomet maldauja:

Koennt‘ ich doch aüsgefuellt einmal
Von Dir, o Ew‘ger werden!
Ach diese lange, tiefe Qual,
Wie dauert sie auf Erden!

Šitos vadovės pradėtąjį darbą palaikė taip pat prie šių naujoviškų Kristaus sekėjų prisidėjusi motina. Ji švelniai globojo pamažu atsigaunantį savo sūnų. Jos šypsena buvo ligonio kambariui, lyg koki saulės spinduliai, ir lengvutis jos juokas sidabriniu balseliu skambėjo po visus rembrandtiškoj prieblandoj paskendusius namus.

Globojo jį ir sesuo. Dar tebesant broliui Leipzig‘e, Kornelija buvo viena atiduota į nepermaldaujamai griežto tėvo rankas. Ir jau paaugusiai tėvas pedantiškai nurodinėjo studijų eigą ir visa kita, nė vieną momentą neleisdamas gyventi savu gyvenimu. Žinodamas, kad Wolfgangas labai klauso Kornelijos, savo sūnui skirtus pamokslus diktuodavo jai, kad ji juos, neva kaip savus, nusiųstų į Leipzig‘ą. Šiai tiranijai ji, nors dūsaudama, pasidavė, bet viduj vis ūgdė pasipriešinimą. Jos širdis atsigavo tik broliui grįžus. Ji priverčia ir savo drauges jam gera daryti. Ji išlieja jam savo visą, per trejus ilgus metus susitelkusią, meilę. Kad galėtų laisviau išsišnekėti, išsigalvojo net savotišką, kitiems nesuprantamą, kalbą. Berods, būta ko slėpti, nes jie šnabždėdavo apie intimius dalykus, prie kurių seserį stūmė keista meilė broliui. Tas nenorėjo nė galvoti, kad ji galėtų kada nors tekti kitam. „Aš nepakęsiu jokio švogerio!“, karščiuodavosi jis tuomet.

Pažymėtina, kad jo ligos krizis pasireiškė kaip tik jos gimimo dieną. Tuomet jo gydytojas Dr. Metz‘as, kuris mėgdavo kartais gydyti nepaprastais būdais—mediciniškomis mistifikacijomis pagamintais vaistais — jau visai vilties nustojusių namiškių maldaujamas, bėgo vìdunaktį atsinešti tos savo stebuklingos, sausos šarminio skonio druskos, nuo kurios Wolfgangui tikrai pasidarė geriau.

Susidomėjęs tuo „menu“, kuriuo daktaras Metz‘as buvo pagaminęs išganingus vaistus, ir sekdamas panelės von Klettenberg pavyzdžiu, namų aukšte jis įsitaisė laboratoriją —

Mit Glaesern, Buechsen rings umstellt,
Mit Instrumenten vollgeproft,
Urvaeter-Hausrat dreingestopft —

Tai buvo naujas pasaulis, kuriame jis

Sich in die schwarze Kueche schloss
Und nach unendlichen Rezepten
Das Widrige zusammengoss.

Jis norėjo kaip nors pagaminti *succum silicis* ir ne kartą į talką kviesdavosi gerąją savo slaugytoją. Iš jos jis sužinojo ir apie teosofo von Wellings *Opus mago cabbalisticum*. Drauge su ja studijavo dar — Paracelsų, Basilijų Valentinų, Helmontą, Starkey ir ypač veikalą *Aurea catena Homeri*. Paslėptas dieviškas jėgas, nematomai veikiančias pasauly, apie kurias taip užsidegę mistiškai kalbėjo minėti autoriai ir veikalai, Goethe su tų knygų pagalba ryžosi dabar surasti pačioj gamtoj. Dar vartydamas olando Boerhaven'o chemijos vadovėlius, įsigijo vis gilesnį supratimą apie gamtos dėsnius ir apskritai apie pasaulio struktūrą, juk jis taip norėjo —

Dass ich erkenne, was die Welt
Im Innersten zusammenhaelt

Taip vis gilyn jam lendant į alchemiją, visai atsitiktinai į rankas jam pakliuvo Arnoldo knyga *Unparteische Kirchen - und Ketzergeschichte* iš 1699 m. Tik ji, norėdama įrodyti tezę, jog religijos ginčiuose tiesa visados buvusi visokių separatistų, netiesa — Bažnyčios atstovų, kunigijos pusėj, iš tikrųjų buvo ištisai partiška; ir nenuostabu, kad ją studijuodamas jaunasis Goethe sakosi supratęs, jog

Es ist die ganze Kirchengeschichte
Mischmasch von Irrtum und von Gewalt.

Tačiau vis dėlto drauge įsitikinęs, kad vis tiek kiekvienas žmogus turi turėti kokią nors religiją. „Kas mane jo veikale ypačiai džiugino, yra tai, kad apie kai kuriuos heretikus, kurie iki šiol man būdavo rekomenduojami kaip pasiutę arba bedieviai, aš įgijau geresnį supratimą... Uoliai studijavau įvairias nuomones, ir kadangi labai dažnai girdėdavau sakant, kad vis tiek pagaliau kiekvienas žmogus turi savo atskirą religiją, tai man nebuvo nieko natūralesnio, kaip kad ir aš galėčiau susidaryti savąją, ir tai aš labai smagiai padariau. Neoplatonizmas buvo pagrinde. Prie jo prisidėjo dar hermetiškų, mistiškų, kabalistiškų elementų. Taip susidariau sau pasaulį, kuris gana keistai išrodė".

Nors ir neryškios tos pažiūros, kurias išsineše iš trijų moterų rūpestingai prižiūrimos ligoninės, tačiau aišku, kad tai pirmas paties Goethės susistatytasis pasaulėvaizdis. Tai buvo, jei jo, iš kitų šaltinių dar papildytas, aprašymas yra tikslus, savotiška gnostinės spekuliacijos rūšis, kur dar bent kiek buvo vietos ir krikščioniškajai Trejybei ir dieviškajam Išganytojui, kur Paskutinis Teismas ir kt. buvo panašiai suprantami, kaip Origenio. Ta jo konstrukcija ir neaiški ir netvirta. Ir suprantama, nes sistematinės filosofijos nemėgo. Pasirinkti jo mokytojai prie jos nė neragino, o jo lektūra nuo jos tik atstūmė, ką rodo ši jo iš *Allgemeine deutsche Bibliothek* išrašyta vieta: „Mes turime iš maloningojo kūrėjo daugybę dvasios jėgų,... kurių nei logika, nei metafizika negalima kultivuoti... Mes turime įsivaizdavimo galią, kuriai turime suteikti gražiausius vaizdus ir tuo pripratinti savo sielą visur ir pačioj gamtoj grožį... pažinti ir pamėgti. Mums reikia visos eilės sąvokų ir bendro pobūdžio žinių..., kurių iš jokio vadovėlio išmokti negalima". Dėl tokio „paliuosavimo" nuo mokyklinės filosofijos su jos „nesuprantamais reikalavimais" ir nukreipimo į „pažinimą ju-

draus ir mūsų taip mėgiamo gyvenimo“, Wolfgangas, suprantama, džiūgavo. Jis iš vieno mėgiamiausių jo kūrėjų, Wieland‘o, išskaitė, jog tolimesnių studijų svarbiausias objektas ir puikiausia priemonė išlavinti savo dvasinėms galioms esą „aistros, kurias mes savo krūtinėj jaučiame“.—„Toks galvojimo būdas, prisipažįsta Wolfgangas, visai atitiko mano paties pažiūras ir mano kūrybinę veiklą“. Dėlto pagal jas tvarkė ir savo studijas: studijuoja, bet be plano, skaito, tik be tvarkos—Tacitų ir Wieland‘ą, Rousseau ir Shakespeare‘ą, Molière‘ą ir Lessing‘ą ir dar aibę kitų. Iš to sąrašo matyti, kad besitaisančiam ligoniui šalia chemijos, medicinos, filosofijos ėjo ir estetinės, filologinės, istorinės studijos. Suvesdamas savo meno balansą, jis įsitikino lig šiol daugiausia laimėjęs iš Oeser‘io, kuriam laiškais nuoširdžiai dėkojo. Iš viso, juo labiau stiprėjo jo sveikata, juo dažniau ėmė prisiminti Leipzig‘ą. Tačiau matė jį tarsi tik iš tolo, lyg pro kokią skraistę: mat, savo vidumi iš jo jau buvo išsilaisvinęs. Kaip dažnai, norėdamas kuo galutinai atsikratyti, išliedavo savo jausmus eilėmis, obektyvindamas dramomis savo praeitį, taip ir dabar, galutinai atsiskaitydamas su *klein Paris*, užbaigė *Die Mitschuldigen*. Kaip slidi bebūtų pati tema, tačiau liūtas parodė čia pirmą kartą savo leteną, o netrukus patirsime ir visą jo galybę. Iš jo atsidėjimo, tobulinant šią komediją, matyti gerėjąs jo skonis ir didėjanti rutina. Dėl to ir senesnieji kūriniai pradeda jam visai nebepatikti. „Eilės, kurias aš parašiau Leipzig‘e, buvo per menkos, ir jos atrodė man šaltos, sausos ir... perdaug paviršutiniškos. Tai mane paskatino, kai iš naujo turėjau palikti tėvo namus ir važiuoti į antrą akademiją, vėl didelį svarbųjį *autodafé* savo darbams atlikti. Daugelis pradėtų veikaliukų, kurių keli buvo privaryti ligi trečio arba ketvirto veiksmo, o kiti ligi pilnos ekspozicijos, ir daug visokių eilių, laiškų ir popierių buvo... sumesta į ugnį“. Viename laiške visą savo ligšiolinę kūrybą jis pasmerkia, kaip netikrą: „...Dirbtini vaizdai, nes ponas autorius gamtos nebuvo matęs. Netikras auksas ir viskas... Paveikslai komiškos nekaltybės. Gal jie ir tinka Arkadijoje, tačiau po Vokietijos ąžuolais nimfos negimė, kaip kad po Tempės mirtomis“. Tai buvo galutinis atsiskaitymas su anakreontika. Dabar jis laisvas. Į tą ugnį jis sukišo kur kas daugiau, negu tik popierius — joj sudegino rokoko pasaulį. Ir nuo šio laužo nukreipė jis savo žvalias akis į naujus horizontus.

1790 m. artinantis pavasariui, jo jėgos vis stiprėjo. Tėvas, trokšdamas žūt būt matyti sūnų baigusį studijas, parinko jam naują, Strassburg‘o, universitetą ne tik dėlto, kad pats buvo ten studijavęs, bet ir žinodamas, kad Wolfgangas neras ten to, ko Leipzig‘as pilnas. Mat, Strassburg‘as tai tikra gamtos idilija: jo universitetas mažas, dėlto ten nėra pavojaus išsiblaškyt, o ramiai studijuoti ir greit baigti. O Wolfgangas, džiaugdamasis vėl pasprukęs iš savo narvelio, nė nebeatsigrįždamas nusiskubino į Alzasijos sostinę.

2. Strassburg‘as (1770/71).

Paskutinėmis kovo mėnesio dienomis išvyksta Wolfgangas antrąkart studijuoti: dabar jau kaip daug ko prityręs senijoras. Balandžio 2 d., prieš pat saulėlydį, jis jau Strassburg‘e. Vos suspėjęs viešbuty kiek apsiprausti

ir pasistiprinti, bėga jis pirmiausia į katedrą ir lekia tuos 330 laiptų aukštyn į jos bokšto platformą, iš kur toks puikus reginys, galįs net aklą pavergti, žavi jo grožio išalkusias akis. „Ir taip nuo aikštelės aš mačiau prieš save gražų kraštą, garsų miestą, plačiai išsitiesusias, dailiais tankiais medžiais apaugusias ir išpintas pievas, tą nuostabų gausumą augmenijos, kuri, sekdama Rhein'o tekme, apsupa krantus, salas ir iškilumas... Kai veizi į ją tarp šitų puikiai išsitiesusių pievų, tarp šių džiuginamai išbarstytų gojelių apdirbtą, žaliuojančią ir bręstančią šalį, ir geriausias ir turtingiausias jos vietas, nustatytas kaimais ir vienkiemiais, ir tokią didelę neužmatomą, kaip naujas rojus, lygumą arčiau ir toliau, iš dalies dirbamų, iš dalies miškais apaugusių kalnų apsuptą, tai suprantamas susižavėjimas, kuriuo aš laiminau savo likimą, skyrusį man tokią gražią gyvenimo vietą".

Naujas rojus! „Buvo laikai, kada pasaulis man atrodė esąs pilnas erškėčių.. Dangiškasis Gydytojas vėl sustiprino gyvybės ugnį mano kūne, ir man vėl sugrįžo ir drąsa ir džiaugsmas". Kupinas dėkingumo gerajam Dievui, leidusiam jam pasveikti ir atvykti į šitą žydintį alemanų kraštą, tarnauja pietisto atsidavimu. Ką tik atvykęs, pripuolamai atvertęs Šventą Raštą, aptiko žodžius: „Praplėsk savo lūšnelės erdvę ir ištiesk savo namų divonus..., nes tu įsiverži ir į dešinę ir į kairę". Ir tikrai: jis prisirengęs dideliems žygiams. Jis dabar laisvas nuo rokoko lig šiol jam uždėtų varžtų. Rokoko pasaulis tai iš tikrųjų tebuvo tikrojo pasaulio susiaurinimas. Tai buvo į žmogaus ir pasaulio tarpą įsikišęs miniatūrinis gyvenimas, pretenduojąs būti tikruoju pasauliu, kas buvo juo pavojingiau, kai rokoko išdirbtos gyvenimo formos buvo dailios ir gražios, ir tokiu būdu kaip tik tiko ir kunigaikščių dvarams ir miestelėnų salonams. Jis pavergė savo maloniems niekniekiams kūrybingiausias dideliems užsimojimams bebręstančių miestelėnų jėgas.

Į šią rokoko erdvę buvo pakliuvęs ir *rerum novarum cupidissimus* jaunutis Leipzig'o studentas Goethe. Ilgai laikęs jam siūlomas gracingas rokoko formas tikruoju gyvenimu, su noru atidavė duoklę galantiškumui ir visokiam išviršiniam virtuoziškumui. Tačiau jau tuomet demoniškoji jo siela nujautė šį gyvenimą esant tik buržujų žaislu, už kurio slepiasi tikroji egzistencija. Ją pasiekti buvo tuomet dar silpnas ir pasirinktas kelias klaidingas. Tęsdamas Frankfurt'e kovą su šiuo tarpiniu pasauliu, netikėtai susilaukė talkininką pietizmo pavidale. Šis, turėdamas tikslą suminkštinti kietąsias protestantų bažnyčios formas, religiškai įkaitintoje bei mirties baimės įbaugintoje Wolfgango sieloje sutirpino ne vien švenčiausius žmogaus jausmus iškreipiantį racionalizmą, bet ir visą Apšvietą ir drauge su ja jos įtakoj sukurtą rokoko. Šios ką tik atliktos pietistinės dvasios rekolekcijos ne tiek suartino jį su Kristumi, kiek atitolino nuo rokoko. Pietizmas pašalino šį konvencionalinį, tarpiškąjį pasaulį, supančiojusį jo sielą, praskynė jo jausmams kelią prie pačių dalykų.

Keliaudamas į Strassburg'ą, pirmą kartą vyko į patį natūralųjį, paprastai didingą gyvenimą. Jo siela dabar tarsi dirva, žadanti ateityj milžinišką derlių, o šiuo tarpu dar tik laukiantį sėjos. „Mes turime būti nieku, bet norėti tapti viskuo", tarė kupinas tvirto nujautimo Goethe.

Būdamas dėkingas jį taip giliai veikusiam herrenhuter'ių religingumui, ir Strassburg'e draugauja su pietistais. Jis net pasidaro kitų dvasios

vadu ir rašo pilnus nužeminimo laiškus. Kai atsimenu, koks aš buvau visą praėjusią vasarą nesugyvenamas žmogus, tai tik stebiuos, kaip galėjo mane kas nors pakęsti". Prieina ir prie komunijos, bet jau paskutinį kartą, nes siauros vietinių pietistų pažiūros ir šiurkštokas jų elgesys jį vis labiau atstumia: „Jie tokie nuobodūs, kad mano gyvumas negalėjo to pakęsti. Tai tik siaurapročiai žmonės...".

Kur kas smagiau ir įdomiau jam pensionate, kur apie dvidešimt medikų aplink viengungį Salzmann'ą susispietę. Wolfgango „didelės šviesios akys, puiki kakta ir graži figūra" tuoj visiems patinka. Užimponuoja jiems ir jo kalba. Naujokams visa tai daro tokį gilų įspūdį, kad jie nutaria bent keturiolika dienų čia neprasižioti. Salzmann'as, jau 48 metų amžiaus, pažįstąs visą miestą, mylimas dėl savo malonaus būdo ir įvairių gabumų — jie turi stiprų palinkimą į meną — autoritetingas šio būrelio vadas, tampa pirmu jo mokytoju. Realiu alemano žvilgsniu greit pastebėjęs jaunojo Goethes charakterio nelygumus, nuoširdžiai padeda jam juos pataisyti. Tai malonesnis Behrisch'o įpėdinis.

Tvirtai pasiryžęs išpildyti tėvo norą — baigti teisių mokslą, kiek apsidairęs naujojoj vietoj, Wolfgangas rengiasi studijoms. Strassburg'o universitetas žymus nebuvo. Turėjo tik keliolika profesorių, kurių vos keli dėstė teisę.

Siekdamas kaip galint greičiau atsikratyti primesto jam mokslo, Wolfgangas stengėsi pasirodyti teisės profesoriams jau šį tą žinąs ir gauti teisės mokslų kandidato vardą. Pirmiems egzaminams rengtis Salzmann'as parūpino jam repetitorių. Tas turėjo daug vargo padėti, kol išsiblaškiusį, enciklopedinio platumo siekiantį, teisių studentą pripratino prie vietos profesorių mėgstamo konkretumo ir siauros kazuistikos. Egzaminams pasirengti padėjo dar kitų komilitonų paskolinti užrašai. Įsiminęs dar tėvo kitados kaltą Hoppės juridinį katekizmą, rugsėjo 26 ir 27 dieną išlaikė pirmus egzaminus, laipsniu *insigni cum laude*. Taip, anot jo paties, įsigijęs „lengviausiu būdu" kandidato vardą, paskaitų dabar daugiau nebeturėjo klausyti, nors iš tikrųjų niekada jų nebuvo lankęs. Paskui galėjo rengtis doktoratui, rašyti disertaciją. Bet su ja neskubėjo — gal būt tėvas atleis jį nuo tos varginančios pareigos?

Tuo tarpu jį daug labiau domino pensionato draugų medikų mokslas. Be chemijos, jau nuo seniau jo „slaptos mylimosios", ir čia varomas alchemijos (Paracelsus!), žiemos semestrą jis lankė anatomijos ir net ginekologijos paskaitas ir pratybas moterų klinikoj. Nuo teisės mokslo atitolino jį ir Salzmann'o įkurta literatų draugija, vardu *Deutsche Gesellschaft*, ir visi tie malonūs draugai, su kuriais diskutuodavo kasdien prie stalo apie viską, išskyrus teisę. Artimai draugavo su Henriku Stilling, vadinamu Jung'u, vienu tauriausių tų laikų pietistų, iš siuvėjų prasimušusiu į medicinos studentus. Nepatiko Wolfgangui tik kai kuriais atžvilgiais keistokos jo pažiūros — „keistuolis žmogelis tvirtai tiki, kad jam reikia tik kaulelius mėtyti, o mūsų Dievulis turi jam statyti akmenis".

Be jo, teologijos studentas Franz'as Lerse, tvirto būdo alemanas, taip užkariavo Goethes širdį, kad kurį laiką juodu buvo neišskiriami draugai. Jam savo *Goetz'e* pastatys paminklą. Toj pačioj kompanijoj maišėsi dar teisininkas Leopold'as Wagner'is ir Reinhold'as Lenz'as iš Livo-

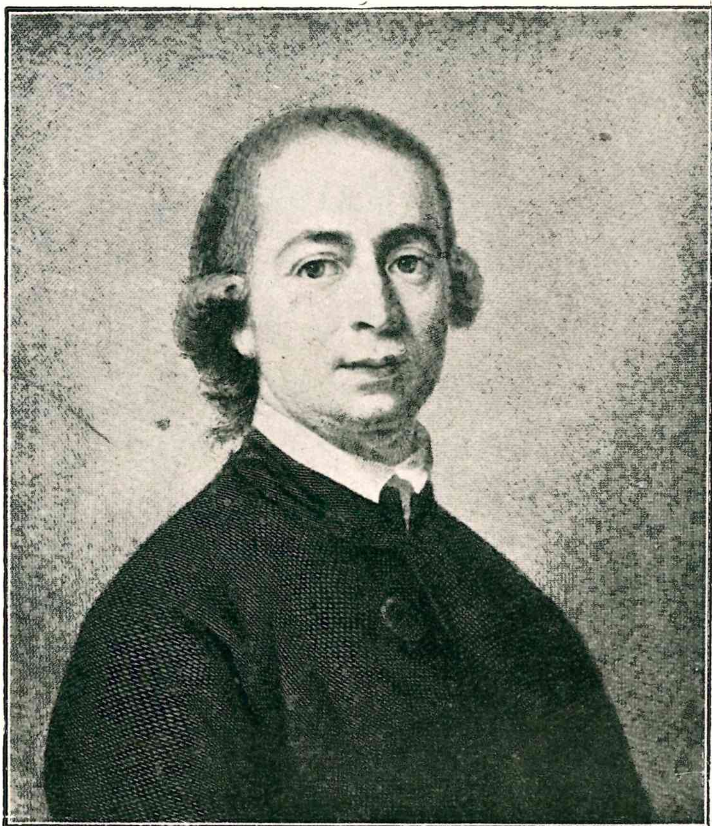
nijos, abu dramatikai, pasiryžę sprogdinti siaurus tų dienų gyvenimo ir literatūros rėmus. To paties demono apsėsti per kiauras naktis diskutuodami arba jodinėdami skersai ir išilgai po Alzasijos laukus, žaibuojančiais žvilgsniais ir griausmingais žodžiais griovė senąjį pasaulį..

Čia Goethe pirmą kartą tikrai susitiko ir su gamta. Tai buvo gamta nesudarkyta žmogaus rankų, ne Leipzig'o stiliaus parkai su apkarpytais medžiais, nenatūraliai iškreipta ir pažeminta į vaikščiojančių pariukų žaislą, ne tokia naudinga, kaip uostymo tabakas, ne tokia daili, kaip Mozart'o menuetai. Gamta čia buvo gaivalinga, kosmiškai kvėpuojanti jėga, nepakenčianti žmogaus varžtų ir kiekvienu momentu pasiryžusi nusikratyti jai užmestų pančių; tokia pat, kuri dar tik 1755 m. vienu pasipurtymu buvo sumetusi visą Lissabonos miestą į jūrą. Skaidrūs jo jausmai puolė į šios skaisčios gamtos glėbį. Nuolat darė ekskursijas į Strassburg'o apylinkes. Kartą net Lotharingijoj atsidūrė — „Jojom visą dieną, atėjo naktis, ir kaip tik tada atvykom į Lotharingijos kalnus, kur žemai maloniam klonyj Saar'as teka. Man žiūrint dešinėn į žalią gilumą, ir upei prietemoj tyliai tekant, o iš kairės ties manim sunkiai skroblyno tamsumai kabant, apie tamsias uolas, po krūmus, ramiai ir paslaptingai šviesiasparniams paukšteliams skraidant, — mano širdy taip ramu pasidarė, kaip aplinkui, ir visas dienos sunkumas buvo užmirštas lyg sapnas. „Iš gilumos veržėsi tada negirdėta daina —

Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur!
Wie glaenzt die Sonne!
Wie lacht die Flur!

— ir traukia jis ją savo skambiu bosu taip galingai, kad porcelianinė rokoko siela visa sudreba.

Tos gamtos meilės ugny sudegė ir prote užsilikusios Apšvietos ir materializmo žymės, prancūzų literatūros stipriai palaikomos ir čia Strassburg'e itin jaučiamos; juk strassburgiečiai ne tiek yra *les sujets allemands du Roi de France,* kiek Voltaire'o pavaldiniai. Kokia gili tuomet buvo Voltaire'o įtaka inteligentams, sunku įsivaizduoti. Jis ir jo vienminčiai, anot Goethes, dar senatvėje buvo puikiai prisimenamo voltaire'izmo įtakoj, „užvaldžiusios visą kultūringąjį pasaulį". Ir jaunutis Wolfgangas neišvengė to visagalio įtakos, kas juo suprantamiau, kadangi ir jis, ypač Behrisch'o globojamas, buvo panašios dvasios. Tačiau netrukus nusistatė prieš „Voltaire'o laisves ir begėdiškumus", „nes iš esmės, kaip rafinuotai tai bebūtų, tačiau niekam pasauly iš to naudos nėra, nieko negalima tuo pagrįsti. „Kaip jie su kitais užsidegėliais kratėsi tuomet „savo laikų stebūklo", jis pats aprašė šiais žodžiais: „Mums jaunuoliams, kurie... teisumą sau ir kitiems tiek gyvenime, tiek moksle turėjome prieš akis, partiškas Voltaire'o neteisumas ir tokios daugybės kilnių dalykų sudarkymas darėsi vis įkyresnis, ir mes vis labiau ūgdėme savy jo neapykantą. Norėdamas kenkti vadinamiems ilgaskverniams, niekinti religiją ir šventas knygas, kuriomis jie remiasi, jis niekada negalėjo pakankamai nužeminti, ir tuo man sukėlė daug nemalonių jausmų. Ir kai aš dar sužinojau, kad jis, norėdamas sumažinti

Jonas Gottfriedas Herder'is
(Graff'o tapytas)

padavimo apie tvaną vertę, užginčijo esant visus suakmenėjusius kiautus ir laikė juos tik gamtos žaislu, tai visai nustojo mano pasitikėjimo.“

Ir šiurkštus Holbach‘o mechaniškasis materializmas šiuose jaunuoliuose sukėlė tik juoką ir pasipiktinimą. „Knygos, kurios tada kėlė didelį triukšmą, mūsų visai nepaveikė. Iš visų aš čia miniu *Système de la nature*, kurią iš smalsumo mes paėmėm į rankas. Mes nesupratom, kaip tokia knyga galėtų būti pavojinga. Ji mums išrodė tokia pilka..., tokia negyva..., kad jos baidėmės, kaip kokios šmėklos... Mes jį (autorių) išjuokėm... Niekas iš tos mūsų knygos iki galo nepaskaitė...Kaip nyku ir tuščia pasidarė mums šitam liūdnam ateistiškam pusiaunakty, kuriame pranyko žemė su visais savo daiktais, dangus su visais žvaigždynais. Materija turėjo nuo amžinybės judėti, ir šiuo savo judėjimu į dešinę, į kairę ir į visas puses turėjo be nieko kita iššaukti begalinius buities fenomenus... Jei ta knyga padarė mums kiek žalos, tai bent tuo, kad filosofijai, o ypačiai metafizikai, mes pasidarėm ir likom iš širdies tikrai abejingi, už tai gyvai pažinčiai, patirčiai, veikimui ir kūrybai atsidavėm mes juo gyviau ir aistringiau.“ Taigi Goethe dar kartą prisiekė savo vadovei, kuri vadinasį *patirtis* ir kurios niekad nepames.

Kiek enciklopedistai atstūmė tuos jaunuolius, tiek traukė juos priešingybė—Rousseau. Jis savo *Nouvelle Heloïse* pagaliau išlaisvino juos iš racionalizmo pančių. Jau 1767 m. Wolfgangas buvo skaitęs jo raštus ir įsitėmijęs Europos kultūrai grąsinantį žodį: *Plus que les moeurs se raffinent, plus les hommes se dépravent.* Dar Leipzig‘e sirgdamas bandė gydytis šio Ženevos keistuolio nurodytais būdais. Paskui, besitaisydamas Frankfurt‘e, skaitė *Emile.* O dabar jis ne tik iš literatūros, bet ir iš gyvenimo prityrė, kiek daug karčios tiesos sakė šis apaštalas „pagaliau apšviestam“ pasauliui. Voltaire‘o sekliu, bet skambiu cinizmu sekdamas, tas pasaulis tikėjosi įkopti į „aukštesnes“, į rojų panašesnes sferas. Bet jaunasis Goethe dabar pamatė, kad apšviestieji, nusigręžę nuo Dievo ir gamtos, atsidūrė... „liūdnam, ateistiškam pusiaunakty“, tuo tarpu kai gamtoj pasilikusi liaudis buvo fiziškai ir morališkai sveika. Sukrėstoj jo širdy Tomas a Kempis nugalėjo Voltaire‘ą, Strassburg‘o domininkonas mistikas Tauler‘is užėmė Holbach‘o vietą, Mendelssohn‘o racionalizmą nustelbė Platono idealizmas. „Mendelssohn‘as ir daug kitų bandė pagauti grožį, kaip kokią peteliškę, ir su adata prismeigti... Vargšas gyvulėlis dreba tinkle, nusidrasko gražiausiąsias spalvas... ir, pagaliau,... užtrokšta... ten negyvai. Lavonas tai nebe visas gyvulys, dar priklauso kai kas prie jo, dar viena svarbiausia dalis... gyvybė, dvasia, kuri viską gražiu daro.“

Nėra abejonės! tas jaunikaitis regi pažadėtąjį kraštą, bet kur vadas jį ten nuvesti? Atsakydamas į šį klausimą, likimas pasiuntė į Strassburg‘ą Herder‘į.

Herder‘is—mūsų kaimynas iš Mohrung‘o. Jis, bestudijuodamas Karaliaučiuj teologiją ir beklausydamas įvairiausių paskaitų iš gamtos, geografijos, etnologijos, matematikos, filosofijos ir kitų mokslų, vis labiau atsitolino nuo sauso savo mokytojo Kanto ir racionalizmo. Visam tam, kas jo sieloje tada gaivalingai virė, suformuoti padėjo keistasis Hamann‘as, studijavęs prieš jį ten pat teologiją ir teisę ir panašiai atsidavęs gyvam religingumui. Su Biblija rankose jis be atvangos kovojo su paviršutinišku

racionalizmu, nuolat kartodamas: „Visa, kas žemiškajam protui išrodo neįtikima ir juokinga, Kristui yra būtina, neginčijamai tikra ir raminama. Kas protą prispaudžia ir padaro nusivylusį ir bailų, tai mus pakelia ir stiprina Dievuje."

Dievas reiškiasi ne šaltai mąstantiems, bet jį mylintiems ir entuziastingai sveikinantiems. Meilė yra viskas. Ir teologijos dogmos ir estetikos taisyklės prieš ją—niekas. Religijos genijus ir meno genijus, pranašas ir poetas, yra Dievo pasiuntiniai. Pats Dievas yra tikras poetas — kūrėjas. Gamta ir istorija yra jo kūriniai, o mūsų kūryba yra tik silpnas jų atgarsis.

Kaip labai Hamann'as nutolo nuo racionalizmo, rodo dar šis jo žodis: „Poezija yra gimtoji žmonijos kalba. Pojučiai ir aistros nieko daugiau nesupranta, kaip vaizdus, kurie vieni sudaro visą žmogaus pažinimo ir laimės lobį. Fantazija ir jausmas siekia toliau už sausą protą ir už sąvokas sudarantį mokslą. Gyvenimo jutimo centras yra tikėjimas. Dievas reiškiasi gamtoj ir istorijoj..."

Herder'is, godžiai pasisavinęs ir sutvarkęs šitokį Hamann'o mokslą, tapo lyg jo testamento vykdytoju. Nuo 1764 m. buvęs mokytoju ir pamokslininku Rygoj, į ją vykęs per Lietuvą, parašęs eilę veikalų, pav. *Fragmente über die neuere deutsche Literatur* (1766) ir *Kritische Wälder* (1769), paskui, lyg ir panorėjęs plačiame pasauly patikrinti savo idejų vertę, jūra Herder'is iškeliavo į Prancūziją ir, aplankęs Paryžių, pagaliau atvyko į Strassburg'ą akių gydytis. Dar kelionėj buvo įrašęs savo dienyne: „O, duokite man nesugadintą, abstrakcijomis ir žodžiais neužtroškintą jauną sielą... ir perkelkite mane tada į tokį pasaulį, kur aš galėčiau jai daryti tokią įtaką, kokią tik noriu. Kaip ji gyventų!"

Ko jis taip troško, visai pripuolamai sutiko ant savo viešbučio laiptų. Nuo to momento Goethe pasidarė neatskiriamas jo palydovas: ėjo drauge su juo į kliniką, padėjo gydytis, skaitė jam veikalus. Herder'is greit suprato, susitikęs širdingą, nepaprastai gabų, tik dar nesudrausmintos dvasios, jaunuolį. Jis, būdamas hipochondriškas, ligos suerzintas, ne tik gerumu, bet ir ironija ir net piktu sarkazmu ėmė taisyti išsiblaškiusį, lengvabūdišką ir juokingai išdidų savo famulų. Wolfgangui, lig šiol pripratusiam tik prie pataikavimų, buvo tikra kančia ta mokykla, kurioj mokoma „ugnimi ir kardu", dėl to jau ne vieną kartą buvo pasiryžęs iš jos bėgti: Tačiau nebėgo—perdaug gerai jautė, kiek Herder'is, nors dar tik penkeriais metais už jį vyresnis, išganingai veikė jo charakterį ir papildė žinias kur kas geriau, nekaip abu lig šiol lankyti universitetai. Herder'is, skaitydamas jam naujausius savo raštus, pav., *Ueber den Ursprung der Sprache,* paskatino jį apgalvoti svarbiausius kalbos, literatūros ir apskritai meno klausimus. Iš šių istoriškos reikšmės pasikalbėjimų, kur nepaprastą mokytoją atitiko genialus mokinys, susidarė ištisas, dar šiandien savo vertės nenustojęs, kursas.

Jau pats tyrinėjimo metodas Goethei negirdėtai naujas: meno kūrinys reikia ne izoliuotai studijuoti, bet suprasti iš visos jo aplinkos—iš vietos ir laiko sąlygų, prie kurių priskaitė ne tik galvojimo būdą, religiją ir t. p., bet ir krašto geografinį padėjimą, jo klimatą ir kt. Jis atsakančiai vertintinas ne pagal tam tikrą kanoną, bet išaiškintinas pagal minėtas sąlygas.

Toliau, išeidamas iš garsaus Hamann'o tvirtinimo, kad poezija tai gimtoji žmonijos kalba, Herder'is suprato, kad poezijos ir kalbos šaknys susipina. „Pirmoji kalba buvo ne kas kita, kaip poezijos elementų rinkinys. Kadangi abi taip artimai giminingos, tai poezija negali būti tik kelių, specialiai tam tikslui išsilavinusių, inteligentų turtas, bet visos tautos dovana, visuotinis pasaulinis turtas. Toji poezija stovi juo aukščiau, juo arčiau gamtos yra kurianti tauta. Sulig ta mintimi liaudis, kuri lig šiol buvo tas pats, kaip *Pöbel, Canaille*, nuo kurios turi šalintis kiekvienas padorus kultūrininkas, nes galima ja tik susitepti, Herder'io laikoma labai vertingu organizmu, kuriame gamtos dėsnis dar gryniausiai veikia ir kuriuo ji pati su viskuo, kas joje yra, dailiausiai prabilsta.

Ir poezija vertingiausia tų individų, kurie yra artimiausiam sąryšy su gamta. Homer'as, Pindar'as, Aischilas, Sofoklis, Ossian'as, Shakespeare'as ir k. — tai tokie genijai, kuriuose tirščiausiai akumuliuojasi gamtos jėgos. Artimiausias tam idealui iš naujųjų poetų yra Shakespeare'as, kurio poetinės kūrybos visuma jam yra tiesiog pasaulis — „dramatizuotas istorijos pasaulis, lygiai toks pat didingas ir gilus, kaip ir pati gamta." Kuo yra stratfordietis dramos mene, tuo lyrikoje yra Ossian'as, apie kurį Herder'is sužinojo iš T. Michael'io Denis'o S. J. Laikydamasis Ossian'o kūrinėlių, tikros liaudies kūrybos, stengėsi išvesti iš jų pavyzdį. Pasak jo toji kūryba yra natūrali, vaizdi, pajėgi, kuri tiek savo turiniu, tiek kalba ir ritmu yra tikras tautos išvidinių ypatybių atvaizdas. Pats norėdamas išgirsti gryną tautų poezijos balsą, renka jų dainas iš Irlandijos ir Serbijos, iš Lenkijos ir Ispanijos. Užsidegęs rodo savo nustebintam mokiniui tuos savo turtus, pasakodamas jam ta proga ir apie lietuvių dainas. Nepamiršta ir hebrajų tautos poetinių gabumų, genialiai pasireiškusių Biblijoje. Dėl to Šventasis Raštas darosi Goethei dar brangesnis.

Apie tuomet taip įsigalėjusį svetimųjų literatūrų sekimą visai ne dviprasmiškai Herder'is šitaip išsitarė: „Ne jas kopijuodami, o tik mokydamiesi iš svetimų tautų atvaizduoti kūryboje savo prigimtį, jausmus ir galvojimą, jų kalbą ir kt., mes pasidarysime tikri kūrėjai. Dėl graikų meno ir literatūros specialiai pasisakė, kad tas, tuomet taip dievinamas, graikų meno kanonas turi reikšmę ne visoms meno sritims ir ne visiems laikams. Ir apie senovinę vokiečių literatūrą pagaliau pareiškė, kad, studijuojant ją drauge su senąja kalba, galima geriau įsigilinti į tautos esmę, tikriau suprasti jos dvasią ir tiksliau ją ūgdyti ir išreikšti.

Įsiskaičius į šias mintis, ne sunku suprasti, kad jos plaukia iš trijų pagrindinių punktų. Pirmiausia konstatuojamas kūrybos sąvokos keitimas: kūryba Herder'iui ne kas kita, kaip gamtos reiškimasis žmogaus kalba, yra savotiška gamtos jėga. Kalba išreiškianti individualinėmis, istorinėmis formomis tautos giliausius, stipriai religiškai nudažytus pergyvenimus. Tačiau ji nėra, kaip tai pabrėždavo Apšvietos estetikai, protu gamtos pažabojimas ar net jos išskyrimas. Toliau aiškiausiai praplečiama ir kūrybos apimtis: į ją įeina ne tik vad. inteligentų individualistinė poezija, bet ir visų laikų, visokio išsilavinimo ir kultūros tautų ir individų kūryba. Pagaliau kokio nors laikotarpio ar tautos poezija nebekanonizuojama, o rodoma į tas gaivalingas gamtos jėgas, įsikūnijusias didžiuose pasaulinės literatūros kūriniuose.

Visi tie punktai suvedami pagaliau į dvi pagrindines jėgas, būtent, į gamtą ir istoriją, t. y. į statinį ir dinaminį principus. Gamta yra toji didžioji jėga, sukūrusi valstybines, visuomenines ir menines formas. Todėl ne iš šių formų, o iš pačios gamtos imtinas pavyzdys. Taigi visuomenė su savo literatūra nestovi šalia gamtos arba net aukščiau jos, o turi visa iš jos ir dėl to kiekvienu atveju prie jos ir turi grįžti. Kadangi viskas, kas gamtos sukurta, kinta, tai jos fenomenai turi būti istoriškai suprantami. Priešingai, racionalizmui, ieškančiam istorijoje pavyzdžių bei taisyklių, kurias traktuoja visai ne istoriškai, Herder'is apima pilną istorijos tapsmą su visais margais jo reiškiniais ir gvildena juos sąryšy su pačiu istorijos vyksmu. Tokias idejas išpažindamas, Herder'is atstovavo visai naujam žmogaus tipui: natūraliam ir istoriška intuicija apdovanotam žmogui.

Tas naujybes Goethe buvo nujautęs, tačiau jam, ką tik išsigelbėjusiam iš rokoko miniatiūrų, trūko tos kultūros, kuri viena pajėgia statyti tikrą pasaulį. Dėl to įkaitusia galva ir verdančia širdimi pusiau tamsiam ligonio kambary klausėsi savo vado minčių, kurios, kaip vaisingi grūdai, krito į atvirą sėjamąjį lauką. „Aš visa tai ryte rijau, ir juo greičiau ėmiau, juo jis buvo duosnesnis.“ „Aš jaučiau savo egzistenciją ligi begalybės praplėstą.“ „Visas mano aš sukrėstas... Herder'i, Herder'i, likite man tuo, kuo esate. Jeigu man skirta būti Jūsų planeta, tai aš būsiu, mielai, ištikimai būsiu draugiškas žemės mėnulis... Aš Jūsų nepaleisiu, aš nepaleisiu Jūsų!“

Lyg Prometėjas, skubėjo Wolfgangas pas savo draugus, norėdamas ir juos uždegti dieviška ugnimi. Jis nustojo prancūziškai kalbėti ir draugauti su aukštesniuoju luomu. Laikęs save lig šiol aristokratu, pasirinko dabar vidurinį luomą, pasilikusį prie liaudies kalbos ir papročių. Dažnose savo ekskursijose susitinka su liaudimi. Keliaudamas *per pedes apostolorum*, sustodavo kaimuose, kur dažnai net pernakvodavo. Rymodamas prie maloniai šniokščiančio Rhein'o, prie šio gamtos deimančiuko ir brangaus istorijos objekto, ar gulėdamas vienoje lovoje su Lerse ar kitu prieteliu, skaitydavo Ossian'ą, Homer'ą, Shakespeare'ą. Dėl įvairiausių juos kvaršinančių minčių neduodavo vienas kitam nė užmigti. Kai kada Wolfgangas taip įsikarščiuodavo, kad draugai pamanydavo, jog jis tikrai iš proto išsikraustys. Sunku ir manyti kitaip, kad jis ekstravagantiškais žodžiais, su vyno taure rankoj nuo katedros platformos sveikina už Vogėzų besislepiančią saulę ir gieda himnus. Tik dabar jis suprato Apšvietos taip paniekintų viduramžių didybę ir jų kūrinio — katedros visą grožį. „Ji kyla, lyg didingas, platus Dievo medis, kuris tūkstančiu šakų, milijonais šakelių ir lapų skelbia aplinkiniam kraštui Viešpaties, jos Kūrėjo, puikumą.“ „Mano sieloj liko pilnas, didis įspūdis, kurį, kadangi jis susidėjo iš tūkstančių harmoningų atskirų dalių, aš galėjau ragauti ir juo gėrėtis, bet jokiu būdu ne pažinti ir paaiškinti. Jos sako, kad lygiai taip yra ir su dangaus džiaugsmais. Kaip dažnai aš grįždavau gėrėtis šiuo dangiškai žemišku džiaugsmu, apglėbti milžinišką mūsų senesniųjų brolių dvasią jų kūriniuose. Kaip dažnai iš visų pusių, įvairių tolių, vis kitoniškoj dienos šviesoj grožėdavaus jos didybe ir puikumu.“

Tokioj nuotaikoj rokoko šiltnamių lepios gėlės jam visai nebekvapios. Jis, skaitydamas Homer'ą ir Bibliją, visai susižavėjęs *Giesmių Giesme*, versdamas Ossian'o eiles ir imituodamas Shakespeare'o dramų techniką, galvoja apie *Goetz'ą* ir augina sieloj kažin kokį *Faust'ą*. Bet visa tai, be to dar dažnus savo atsilankymus į Sesenheim'ą slepia nuo savo mokytojo.

1770 m., apie vidurį spalių mėnesio, jo draugas Weyland'as supažindino jį su savo giminėmis — Sesenheim'o pastorium ir keturiomis jo dukterimis. Nuo to laiko pražydo jam tikras pavasaris, kurio graudaus galo nė Goethes nepaprastas talentas savo memuaruose *Dichtung und Wahrheit* nemokėjo užtrinti.

Vos pirmą kartą pamatęs, Wolfgangas susižavėjo Friederike, trečia pastoriaus Brion'o dukterimi: „Ji įžengė pro duris; ir tada šio kaimo skliautuose tikrai užtekėjo visų gražiausia žvaigždė... Trumpas, baltas, apvalus sijonėlis su apvadu, ne per ilgas, kad būtų matyti plonos kojytės ligi kaulelių; suveržta balta juosta ir juoda... priekaištė—tokia ji buvo ant sienos tarp ūkininkaitės ir miestietės. Lieknai ir lengvai ji žengė, lyg nejausdama jokio sunkumo, o gražios galvelės didelėms blondinėms kasoms kaklas atrodė per plonas. Linksmomis mėlynomis akimis ji labai ryškiai aplink žvalgėsi ir dailią, buką nosytę taip laisvai stūmė į orą, lyg kad nebūtų pasauly jokių rūpesčių; šiaudinė skrybėlė kabojo ant jos rankos, ir aš turėjau laimę ją iš pirmo žvilgterėjimo iškart matyti...visame jos grožy ir meilume."

Goethe įsimylėjo šią Alzasijos gėlelę; ir Friederikė, užmiršdama visą aplinką, pamilo tą gražuolį, lyg kokį karalaitį, atėjusį į jos užburtą pilį. Įsimylėjusių niekas nevaržė, net ir tėvai, į visa pro pirštus žiūrėdami ir viską iš anksto atleisdami; mat, buvo laikomi susižadėjusiais. Iš pradžių santykiai buvo tikrai idiliški: jie vaikščiodavo tai netolimam skroblyne, tai žydinčiuose laukuose, tai prie Rhein'o, kur gluosniais apaugę iškyšuliai ir salelės teikė ramią vietą poilsiui. Valtimi dažnai leisdavosi į žalsvojo Rhein'o bangas. Tokia romantiška gamta dar labiau meilę stiprino, ir Wolfgangui sunku buvo susitelkti toms keistoms studijoms, kaip jis iškilmingai išsireiškė. Vos grįžęs į Strassburg'ą (raitam būdavo galima jį per šešias valandas pasiekti), keikdavo jis save, nesuprasdamas, kaip galėjo palikti mylimąją, ir pirma proga jis vėl ant arklio ir — pas ją.

Ilgesio kamuojamas, mikčiojo eiles. „Pradėjau eiti kryptimi, kurios per visą savo gyvenimą negalėčiau pamesti, būtent, paversti eilėmis tai, kas mane džiugino, arba kankino, arba šiaip kaip nors domino... Todėl visa, kas iš manęs buvo sužinota, yra tik didžios išpažinties fragmentai. „Dėl to jo eilėse — pasak jo paties — visa atjausta, iškentėta, viskuo atsidžiaugta."

Šiandien mums rodosi visai suprantama, kad kūrėjas, ypačiai lyrikas, turi eilėmis išlieti tik tai, ką jis tikrai yra pergyvenęs. Bet laikotarpy nuo Walther'io ligi Goethes būta ir kitokių pažiūrų. Tada, kai poezijos krikšto tėvu laikytas Opitz'as, *kūryba* buvo ne kas kita, kaip *daryba*. Vienas tų laikų rašytojas, Sigmund'as von Birken, tai drąsiai šitaip išpažino:

Das Herz ist weit von dem, was eine Feder schreibet,
Wir dichten ein Gedicht, dass man die Zeit vertreibet.

In uns flammt keine Brunst, ob schon die Blaetter brennen
Von liebender Begier. — Es ist ein blosses Nennen.

Tik vienas Günther'is dainavo taip, kaip liepė jo širdis, tuo būdamas jungėjas dviejų poetų, kūrusių savo širdies krauju. Bet ir jis savo poetinę išpažintį atliko savo laikų kalba, jo dienų literatūros srovės pagamintomis formomis. Ne kitaip, kaip matėme, Leipzig'e elgėsi ir jaunutis Wolfgangas. Ir jis kurdamas turėjo prieš akis tas gatavas formas, kurios be didelio vargo leido pareikšti lengvučius savo širdies subangavimus. Tas poetiškas anakreontikos pinigas ir dabar vikriai bėgo pro jo pirštus, nors tas pasaulis, kuris buvo jį atmušęs, jau senai buvo išnykęs iš jo horizonto. Kas sakytų, kad šis eilėraštis *Mit einem gemalten Bande* parašytas Friederikei, o ne Kätchen'ai!

Kleine Blumen, kleine Blaetter
Streuen mir mit leichter Hand
Gute junge Frühlingsgötter
Taendelnd auf ein luftig' Band.

Zephir, nimm's auf deine Flügel,
Schling's um meiner Liebsten Kleid!
Und so tritt sie vor den Spiegel
All in ihrer Munterkeit...

Fühle, was dies Herz empfindet,
Reiche frei mir deine Hand,
Und das Band, das uns verbindet,
Sei kein schwaches Rosenband!

Bet netrukus ir šios paskutinės, iš peraugusio rokoko riogsančios, formos, Herder'io sukritikuotos, sutirps Sesenheim'o kaitroje, o Goethe dainuos, kaip dar niekas nuo Walther'io von der Vogelweide laikų nebuvo dainavęs —

Es schlug mein Herz, geschwind zu Pferde!
Es war getan fast eh' gedacht;
Der Abend wiegte schon die Erde,
Und an den Bergen hing die Nacht;

Schon stand im Nebelkleid die Eiche,
Ein aufgetürmer Riese, da,
Wo Finsternis aus dem Gestraeuche
Mit hundert schwarzen Augen sah.

O Sesenheim'e, apglėbęs Friederikę, gieda jai meilės himnus, pats nuo jų svaigdamas, jai alpstant —

O Maedchen, Maedchen,
Wie lieb ich dich!
Wie blickt dein Auge!
Wie liebst du mich!

So liebt die Lerche
Gesang und Luft,
Und Morgenblumen
Den Himmelsduft.

Kaip tie jo jausmai nenuduoti, taip ir tos eilės ne kokie paprasti jausmų aprašymai ar tik mintys apie emocijas. Čia, iš tikrųjų, pats jausmas prabyla. Mes jaučiame betarpiškai, o ne tik tarpininkaujant — kaip tai kadaise būdavo—iš svetimų pasiskolintoms formoms. Širdis pasisako tiesiai širdžiai. Kur rokoko skribai bandė dideliu vargu aprašyti pasaulį, kaip tvirtą pavidalą, ir išreikšti savo meilę, kaip tam tikrą padėjimą, kaip dalį pastovios buities, dabar Wolfgangas leidžia savo kunkuliuojantiems jausmams laisvai prasiveržti. Čia nebereikia simbolių, tarpininkaujančių tarp „temos“ ir jai išreikšti poetinių priemonių, t. y. pasaulio vaizdų, kuriais buvo maždaug apimami sielos virpėjimai, nes naujame Sesenheim‘o mene žodžiai patys plaukia iš pergyvenimo, sielos procesas savaime virsta kalba, meilės vyksmas spontaniškai pasireiškia ritmais ir spalvomis. Taigi pasaulis nebevarginamas suvokimu to, ką konvencijos priversta širdis yra užrakinusi nudėvėtuose simboliuose ir racionalistinėse alegorijose; vadinasi, kelias nuo širdies prie žodžio nebeeina per daugybę dienos mados poetams primestų palyginimų ir vaizdų. Šis pavertimas pastovaus pasaulio į nepastovų savaime pakeitė ir kalbos charakterį. Išreikšdamas pasaulį ir visa, kas jame vyksta, kaip dinaminį procesą, kaip tekėjimą, veržimąsi, stengimąsi, veikimą, sukimąsi, t. y. kaip kažką, kas be perstojimo juda, jis padarė savo kalbą tokią gyvą, tokią lanksčią, kad ji visu dangumi skiriasi nuo prieš - goethiškos kalbos. Pagrindinė jos žymė yra ir jos įsiveržimas į lig šiol vengtas irracionalines sferas ir sugebėjimas padaryti naują mišinį iš dvasiškumo ir daiktiškumo.

Tačiau, nepaisant šitokio negirdėto kalbos pakeitimo, naujoji Goethes kalba skambėjo taip natūraliai, tartum ji nuo amžių būtų tokia buvusi. Bet ji naujutėlė — Herder‘is yra jos gramatikas, o Goethe kongenialus jos stilistas.

Kitoks tos naujos kūrybos ir užrašymas. Ši lyrika ne prie rašomojo stalo iš plunksnakočio iškramtyta, bet lyg savaime paties pergyvenimo iššaukta. Wolfgangas rašydavo tuomet, kai kas degindavo jo nagus. Prie stalo jis sėsdavo tik norėdamas eilių formą pagaliau apdirbti, jeigu tai būdavo dar reikalinga, nes dažnai tuojau, *stante pede*, jo kūryboje eidavo: koncepcija, kūrimas, apdirbimas. Paprastai jau anksčiau suformuluotoms savo eilėms užrašyti Goethe dažniausiai pasirinkdavo ankstyvą rytą, rymodamas sodely po medžiais, kur supa gamta, kurios žavintį paprastumą pasiekti jis svajojo dabar, Sesenheim‘o idilijoje.

1771 m., apie Sekmines, Wolfgangas net penkias savaites prasvajoja kartu su Friederike. Bet į jų laimės taurę pakliuvo ir ne vienas kartus lašelis: jo mylimoji apsirgo paslaptinga liga. Pabunda jo sąžinė. Jai apmalšinti puola į linksmybių sūkurį. Kartą nuo pietų ligi pat vidunakčio šoko su Friederikės seserimi. Bet nieko negelbsti: jis sau tik dar smarkiau prikaišiojo. Pagaliau išpažįsta viską tėviškai prieteliškam Salzmann‘ui, rašydamas jam birželio 19 d. iš Sesenheim‘o: „Mano širdies padėjimas yra keistas... Maloniausias kraštas, žmonės, kurie mane myli, draugų būrelis! Ar neišpildyti visi tavo kūdikystės sapnai — klausiu aš savęs dažnai, kai mano akys ganosi šiame laimių horizonte. Ar tai ne tie fėjų sodai, kurių tu ilgėjaisi — tai jie, tai jie! Aš tai jaučiu, mielas drauge, ir jaučiu, kad nesi laimingesnis nė per plaukelį, kai pasieki, ko norėjai. Priedas! prie-

das, kurį mums likimas prie kiekvienos laimės prisveria.“ Koks priedas čia minimas? Tai nesuprantamas terminas, lygiai kaip ir visų Salzmann‘ui tada rašytų laiškų tonas yra miglotas, net tamsus. Šiam intimiam Wolfgango draugui tų ir panašių išsireiškimų prasmė buvo, be abejonės, aiškesnė nekaip mums. Ir apskritai ta Goethes *conscia mens* ir, deja, ne *recti* (pagal Vergilijų), bus buvusi jam suprantamesnė, ypačiai iš pirmo laiško, visų suinteresuotų pastangomis „dingusio be žinios“. Jo turinio ar tik neparafrazuoja kitas jau į tėvų namus sugrįžusio Wolfgango tam pačiam jo nuodėmklausiui adresuotas laiškas, kur tarp kitko skaitome: „Nors Jūs mane ir gerai pažįstate, tačiau einu lažybų, kad neįspėsite, kodėl nerašau. Tai aistra, visai nelaukta aistra. (Jis daro aliuziją į *Goetz‘ą*). Jūs žinote, kaip panašūs dalykai gali mane taip išstumti iš vėžių, kad aš dėl to pamirštu ir saulę, ir mėnulį, ir mieląsias žvaigždes. Be to negaliu gyventi, ką jūs jau seniai žinote, ir kad ir kažin kaip brangiai kaštuotų, aš metuosi į visa tai. Šį kartą jokių padarinių nereikia bijoti...“ Taip, dėl tų padarinių dabar ir dreba: mylimoji buvo patekusi į, ypačiai pastoriaus dukterims, nepavydėtiną padėjimą, iš kurio ir su tuo viskuo susirišusių teisinių komplikacijų mylimasis puolė gelbėti ją skęstančio uolumu.

Tada lyg koks žaibas perskrodė baisią jo širdies naktį: Faustas regi dėl jo nusidėjimų sumišusią, kalėjime besidraskančią Margaretą. Šiurpas jį visą nukratė. Atsiminė, ko iš tikrųjų atvyko į Strassburg‘ą. Reikia rengtis baigiamiesiems egzaminams. Rašyti disertaciją tokiame sąžinės graužime! Prašo tėvą atleisti nuo tos sunkios pareigos. Bet tas nepermaldaujamas: sūnus turi grįžti skambiais titulais pasipuošęs. Wolfgangas dūsaudamas užkrinta ant knygų. Temą disertacijai pasirenka—ar tik ne Arnold‘o garsus raštos paveiktas — santykius tarp Bažnyčios ir valstybės. Nori išvesti tezę: „Įstatymų leidėjas ne tik turi teisę, bet ir priedermę nustatyti tam tikrą kultą, nuo kurio nei kunigams, nei pasauliečiams negalima atsisakyti.“ Tą klausimą buvo lietęs 1762 m. Rousseau savo *Contrat social*, kur jį Goethe galėjo rasti, uoliai skaitydamas Ženevos filosofo raštus. „Šią temą aš išvedžiau iš dalies istoriškai, iš dalies pamatuodamas, parodydamas, kad visos religijos buvusios įvestos kariuomenės vadų, karalių ir galingų vadų, kad šitaip buvę net su krikščioniškuoju tikėjimu. Juk protestantizmo pavyzdys buvo visai arti...“ Kaip matyti, jo disertacija norėjo įrodyti tikrumą tada kuone visoj Europoj įsigalėjusio ir valdovų vienašališkai laikomo principo *cuius regio, eius religio*. Darbas — jei tikėtume jo žodžiais — ėjo sklandžiai: „Kadangi šitą veikalą aš beveik visai iš savęs paties sėmiau ir lotyniškai rašiau lengvai, tai tas laikas, kurį šiam rašiniui sunaudojau, prabėgo visai maloniai.“ Apie patį turinį jis manė, kad dalykas turėjo šiokį tokį pagrindą. Tačiau jo profesoriai buvo kitokios nuomonės. Ką jie manė apie disertaciją ir doktorantą, matyti iš profesoriaus E. Stüber‘io pranešimo fakulteto dekanui Reisseissen‘ui, padaryto prie progos 1772 m. liepos 4 dieną: „Ponas Goethe vaidino čia rolę, kuri jį, kaip perdaug gudrų pusmokslį ir beprotišką religijos niekintoją, padarė ne tik įtartiną, bet ir gerokai žinomą. Jis tikrai, kaip beveik visi mano, savo viršugalvy turi arba vieną šulą per daug, arba per maža. Norint tuo įsitikinti, reikia tik pasiskaityti jo sumanytą disertaciją *De le-*

gislatoribus, kurią pats juridinis fakultetas sulaikė *ex capite religionis et prudentiae*, nes jos kitaip nebūtų buvę (galima) spausdinti, kaip tik kad profesoriai būtų sutikę su nutarimu... būti atstatyti". Panašiai praneša medicinos privatdocentas I. D. Metzger'is dvaro patarėjui Ring'ui, Karlsruhe, dieną po Goethes promocijos, 1771 m. rugpiūčio 7 d.: „Yra čia studentas, vardu Goethe, iš Frankfurt'o prie Main'o, kuris, kaip sakoma, Göttingen'e ir Leipzig'e uoliai studijavęs. Tas jaunas vyras, pasipūtęs dėl savo tariamo žinojimo, o iš tikrųjų dėl kelių pono Voltaire'o piktybių, norėjo nustatyti tezę, kuri turėjo būti įvardinta *Jesus auctor et judex sacrorum*, kur jis be kitko tvirtina, ne Jėzus esąs mūsų religijos įsteigėjas, bet keli kiti išmintingi vyrai, sudarę ją jo vardu, o krikščioniškoji religija esanti ne kas kita, kaip protinga politinė santvarka ir t. t. Bet jo didžiojo veikalo spausdinimas maloniai uždraustas. Tada, norėdamas duoti kiek pajusti savo panieką, jis įteikė paprasčiausias tezes, sakysime: «Natūralinė teisė yra tai, kas tinka visiems tvariniams.» Iš jo buvo pasijuokta, ir dalykas tuo baigėsi."

Disertacija nebuvo priimta, dėl to *cand. iur.* Goethei liko įsigyti tik licenciato laipsnį. Tam jis turėjo viešai lotyniškai disputuoti su oponentais. „Aš vėl susidėjau su savo repetitorium. Tezės buvo išrenkamos ir spausdinamos." Tokių *positiones iuris* buvo 56. Jų tarpe figūravo ir ta, kurią pasirinko, tur būt, norėdamas iš savęs (ar iš tėvo?) pasijuokti: „Teisės mokslų studijos iš visų studijų geriausios." Gal būt geriau Goethes pažiūras vaizduoja šios tezės: „Visas įstatymų leidimas priklauso kunigaikščiui" (krašto valdovui) ir „Mirties bausmės nereikia panaikinti". Priešpaskutinė tezė buvo tokia: „Ar reikia pasmerkti mirti nužudžiusią savo vaiką — tai teisininkų tarpe ginčijamas klausimas." Į šitą ginčą buvo tuomet įsivėlę ne tik juristai, bet ir šiaip akademiškas jaunimas, nes klausimas buvo aktualus. Mat, Prancūzų valstybė, užkariavusi Alzasiją, įvedė čia tą, iš 16. šimtmečio užsilikusį, griežtą įstatymą, pagal kurį ne tik nužudžiusios savo vaiką turėjo būti pasmerktos mirti, bet ir tos, kurios po nuslėpto neštumo pagimdė „negyvą" kūdikį. Tiesa, šiuo laiku mirties bausmė buvo pakeista kalėjimu iki gyvos galvos, bet pats įstatymas būdavo savo drakoniškoje formoje keletą kartų per metus valdžios įsakymu skelbiamas ir kunigų bei pastorių iš visų sakyklų skaitomas. Tuo nepatenkinti jaunieji kūrėjai teoriškai svarstė tą klausimą, gvildeno jį savo kūriniuose. Taip, sakysim, kuone visi žymesni audrininkai — Lenz'as, Wagner'is, tapytojas Müller'is, Schiller'is — traktavo savo vaiko žudytojos temą. Kaip juristas Goethe pasirinktąją tezę egzaminuose gvildeno — nežinia.

Viešas disputas licenciato laipsniui gauti įvyko 1771 m. rugpiūčio 6 d. Sau oponentais Wolfgangas buvo pasikvietęs pensionato draugus, su kuriais jau anksčiau darė tam tikras repeticijas. Nepasisekti, žinoma, negalėjo, dėl to visai tikime, ką jis rašo apie savo baigiamuosius egzaminus: „Disputacija, esant opozicijoj drauge su manim valgantiems, praėjo labai linksmai, net lengvapėdiškai, nes senieji mano pratimai susigaudyti (rinkiny) *Codex iuris* visai gerai vykdavo, ir aš galėjau būti laikomas gerai išlavintu žmogumi!"

Gerą įspūdį, kokį paliko kandidato žinios, kuone sugadino sąžiningas Lerse užmiršdamas, kas buvo sutarta, ėmęs rimtai oponuoti, dėl ko

nervindamasis Wolfgangas vokiškai jam sušukęs: „Aš manau, broli, per mane tu nori Hektoriu tapti!“ Tačiau šis *examen pro licentia* buvo įvertintas laipsniu *cum applausu*, ir iškilmėms baigti *lic. iur.* Goethe savo draugams surengė „gerą tradicinę puotą.“

Taip Goethe baigė studijas, užtrukusias iš viso šešerius metus. Per visą tą laiką jis ėjo šalia universiteto, ar, tikriau sakant, universitetas ėjo šalia jo, negalėdamas jo sudominti. Geriausius savo mokytojus jis rado už universiteto sienų: Leipzig‘e—menininką Oeser‘į, Strassburg‘e—plačiausių horizontų kultūrininką Herder‘į. Su *Alma Mater* nejungė jo nė komilitonai. Saksonijoj junijoras juos stūmė nuo savęs savo išdidumu, Alzasijoje senijoras—savo ekstravagantiškumu. Dėl to reikšmingiausi jo draugai buvo ne studentai: ten Behrisch‘as, čia Salzmann‘as.

Bet, nors studentu siauresne žodžio prasme Goethe ir nebuvo, jis vis dėlto studijavo. Tik jo universitetas maža buvo panašus į tų laikų studijų akademijas—tai platus išviršinis ir gilus išvidinis pasaulis. Pirmąjį jis akylai apžvelgė ir antrame visas pasinėrė. Dėl to ir atsakymą, ar Goethe buvo geras studijozas, ar blogas, mums duos ne mokslininkų senai pamiršta jo disertacija,—lyg ir simboliška, kad jos rankraštis ligi šių dienų neatsirado,—bet reikšminga jo Strassburg‘o laikų lyrika ir kitų keturių metų be perstojimo trykštanti, visus literatūros kraštus užliejanti, kūryba.

Jam grįžus į tėviškę, juridinis fakultetas ragino jį įteikti kitą disertaciją, bet jis su tuo nesutiko—1771 m. rudenį rašė Salzmann‘ui: „Aš taip sotus nuo licentavimo, sotus nuo visokios praktikos, kad daugiausia tik dėl akių atlieku pareigą“. Tačiau vis tiek motina savo sūnų tik daktaru vadina, o licenciatas tam nesipriešina. Ir toliau, kol jis Weimar‘e dar nebuvo gavęs slaptojo patarėjo titulo, buvo dažniausiai vadinamas *Dr. Goethe*, šiuo vardu ir titulu įžengdamas ne tik į vokiečių, bet ir į pasaulinę literatūrą.

Taip išdykusiai su universitetu atsisveikinęs, dar turėjo skirtis su mylimąja. Apie tą graudų įvykį jis rašo lakoniškai atsiminimuose *Dichtung und Wahrheit*: „Tai buvo skaudžios dienos, kurių mano atsiminimuose nebeliko. Kai aš nuo arklio dar padaviau jai ranką, jos akys buvo pilnos ašarų, o man buvo labai nemalonu.“

Čia jis apsimeta mažai teatsimenąs. Jo sąžinė nerami; dėl to skubiai praeina pro tą širdį veriantį faktą, kad paliko ištikimiausią sau mergaitę, nedrįsdamas jai pasakyti, kad daugiau pas ją jau nebegrįš. Tik vėliau iš namų, iš saugios vietos, parašė jai visą tiesą. „Friederikės atsakymas sudraskė man širdį...“

Gal jis, grįždamas iš Sesenheim‘o, buvo manęs lengvai pamiršiąs šią mergaitę. Tačiau veltui kratėsi taip meilių, taip skaudžių vaizdų. „Čia aš pirmą kartą buvau kaltas. Aš gražiausią širdį sužeidžiau iki pat gelmių, ir taip ūkanotos atgailos epocha buvo skaudžiausia, tiesiog nepakeliama.“ „Bet žmogus trokšta gyventi“, jis bando toliau teisintis. Ir, nusiuntęs jai laiškutį, tikrai manė, kad jau viskas baigta. Tačiau kas jam atrodė esanti laiminga pabaiga, iš tikrųjų buvo šiurpi pradžia, nes sąžinės prikaišojimams nebuvo galo. „Nematoma Eumenidų rykštė“ jį be paliovos plakė taip negailestingai, jog nebeturėjo kitos išeities, kaip tik atlikti prieš visą pasaulį išpažintį. „Tuo laiku, kai skausmas dėl Friederikės padėjimo mane

labai baugino, ieškojau aš... pagalbos kūryboje. Poetiškąją išpažintį... aš variau tolyn, kad šiuo, save kankinančiu, atgailojimu pasidaryčiau vertas išvidinės absoliucijos." Jis atvaizduoja save, kaip pats sako, „blogose figūrose": Weislingen'as (*Goetz von Berlichingen*), Clavigo, Ferdinando (*Stella*), Faustas — tai vis jis pats. Dėl jų vysta gėlės: Maria, Marie Beaumarchais, Stella, Margareta.

Sąžinės kamuojamas, atgal sugrįžti drįsta tik po aštuonerių metų. Kaip jis pats—įpratęs padailinti tikrenybę—pasakoja, Brion'ų buvęs gražiai priimtas ir Friederikės ramiai sutiktas. O dabar, 1771 m. rudenį, jis palieka mergaitę skaudžiame sielvarte: „Aš turėjau ją palikti tokiam momente, kuris jai beveik gyvybę kaštavo", - tokiame momente, kurio paslaptį poezijos auksu dengia jo *Heidenroeslein*.

Jedoch der wilde Knabe brach
Das Roeslein auf der Heide.
Das Roeslein wehrte sich und stach,
Aber er vergass darnach
Beim Genuss das Leiden.
Roeslein, Roeslein, Roeslein rot,
Roeslein auf der Heiden!

III. Audra ir Varžtas

1. Advokatas Frankfurt'e (1771|72).

Kaitrų rugpiūčio mėnesį Goethe, jau diplomuotas teisininkas, grįžta į savo tėviškę prie Main'o. Bet jo galvoj kodeksų ir paragrafų vietą užima „Strassburg'o katedros statytojas" Erwin'as von Steinbach, Homer'as, Dürer'is, Shakespeare'as. Pakeliui jis aplanko Mannheim'o skulptūros muzėjų ir pamato puikiausias senovės statulas... „statulų mišką, pro kurį reikėjo painiote išsipainioti, didelį ideališką žmonių būrį, pro kurį turėjai tiesiog prasiveržti." Labiausiai jam patinka elegantiškas Apollo iš Belvederio ir Laokoon'o grupė, — „po tokio uolaus gausių skulptūros kūrinių nagrinėjimo aš įgijau pirmą supratimą apie antikinę architektūrą. Radau Rotondos vieno kapitelio liejinį ir neginčiju, kad, matant tokius milžiniškus elegantiškus Akonthos lapus, mano tikėjimas į šiaurės statybą (t. y. į gotikos stilių) pradėjo svyruoti." Herder'io kursas jį buvo išlaisvinęs iš pseudoklasikos imitacijų, tačiau dabar jo — franko prigimtį, linkusią į dailią harmoniją ir gražias formas, užplūdo ideališki klasikinės senovės meno pavyzdžiai, beveik išstumdami jį iš Strassburg'e užimtos pozicijos. Visu savo žavingumu pradėjo dabar jį vilioti pietūs. Bet tuo tarpu klasikos pagundai jis dar nepasiduoda: jo galvą užkariavęs Shakespeare'as, o širdį valdo Rousseau. Tik, kada nutils ši audra, jis, lyg užburtas, lyg bejėgis, pasiners klasicizme.

Tėvas grįžtantį priėmė abejingai: mat, sūnus, jo numatytas į aukštesnes vietas, nekaip pats buvo užėmęs, baigė su žemesniais akademiniais laipsniais, negu tėvas kad turi. Tačiau apskaičiavęs, kad tik dabar, arba niekad, yra momentas kaip tik pradėti Wolfgango karjerą, jis susitaiko su

likimu. Džiaugsminga buvo tėvui toji diena, kai sūnus, baigęs lygiai 22. metus, jo nurodymais prašė savo gimtojo miesto ponus leisti jam verstis advokatūra. Patiko jam ir Wolfgango karštis pradedant darbą. Kaip tik įmanydamas, jis padeda jam pasirengti byloms. Jaunas advokatėlis labai buvo reikalingas tos pagalbos, nes nuobodus knisimasis po dokumentus jam netrukus iki gyvo kaulo įgris. Per ketverius metus vestos jo dvidešimt septynios bylos — daugumas jų žydų reikalais — beveik visos buvo paliktos tėvo ir vieno sekretoriaus valiai. Jau ir iš viso jis ta profesija ne labai domėjosi, o iš pirmų dienų teismo padaryta pastaba dėl perdaug karšto savo klientų gynimo, jį pradėjo dar labiau stumti nuo to darbo, kur jis jautėsi, tarsi, prie galeros irklo prirakintas vergas. Piktai žiūrėjo ir į nenuilstančias tėvo pastangas prijaukinti jį prie taip nekenčiamo Frankfurt'o gyvenimo: „Aš duodu tėvui pilną laisvę versti mane kasdien giliau bristi į pilietinius miesto reikalus. ...Vienas pasipurtymas, ir visos septyneriopos virvės sutruks."

Kaip jis nekenčia to savo gimtojo miesto! *Spelunca, ein leidig Loch* — tai yra dar patys švelnieji peikimai. Jis meldžia Dievą išgelbėti jį iš tos dykumos, kur be pirklių karavanų ir pipirų pardavėjų nėsą nė vienos gyvos dvasios. Jautėsi nemaža slegiamas ir to, kad, jau ir aukštąjį mokslą baigusį, jį tėvas prižiūri senu „rūpestingumu", iš didelių savo išteklių kas mėnuo teduodamas jam, vienturčiui savo sūnui, vos šešis guldenus. Jis daugiau nekaip belaisvis.

Vienintelis jo malonumas, tai draugavimas su Kornelija ir bastymasis po laukus. Jo pilni visi keliai tarp Darmstadt'o pietuose ir Homburg'o šiaurėje. Ir lietui lyjant, ir audrai siaučiant, ir deginant saulei, ir skaudidinant speigui — Wolfgangas vis gamtoj. Į Frankfurt'ą užklydęs, kur pakliūva, pavalgo pietus ir, nė nepažvelgdamas į namų pusę, pro kitus vartus vėl iškeliauja. Jo krūtinė plyšta nuo kūrybinio potvynio — *Sturm und Drang'as* perkūnais ir kruša užpuola kraštą.

Nepamirškim, kad tuo laiku dar viešpatavo Apšvieta, tačiau visiškos ramybės ji jau nebeturėjo. Reakcija jau nuo seniau kėlė galvą prieš įvairiausius jos pasireiškimus filosofijoj, mene ir net visuomenėj. Kelią tam vyksmui buvo sekmingai parengęs pietizmas, sudarydamas patogias sąlygas poetinėms Klopstock'o pranašystėms. Bet ir Apšvietos atbaigėjai, Kant'as ir Lessing'as—taip likimas lėmė—pasidarė pagaliau pirmatakais to naujo irracionalizmo, kuris demoniškai buvo ūgdomas mistiškoj Hamann'o sieloj. Visą tą, iki pat kraštų prisipildžiusį, tvenkinį pramušė Rousseau savo šūkiu „atgal į gamtą". Gaivališkai buvo paneigta proto pirmenybė, atmetant racionalizmo hegemoniją gyvenime. Buvo paleistos visos fantazijos galios, nuo senų pančių atpalaiduoti visi jausmai nuo lepiausio sentimentalizmo, ligi galingiausios aistros. Sielos galios prasiveržė visu savo irracionalumu ir autoritatyviai pareikalavo per šimtmečius pamintų savo teisių. Dabar pradedama aukštinti „didžioji asmenybė", dėl ko imami garbinti genijai—*die grossen Kerls,* kaip audrininkai mėgdavo juos vadinti — nes jie veikią tik instinktyviai, klausydami savo vidaus balso, kuriuo prabylanti pati gamta. Taip veikdami gamtos vardu, jie patys leidžia sau įstatymus ir vieni sau yra teisėjai. Audrininkai dievina pojutinę gamtą, be sąlygų atsiduodami žmogaus rankų nepaliestai jos idilijai ir trokšdami

susijungti su ja. Geisminę meilę, „nesugadintą žmogaus prigimties išraišką“, jie garbina, kaip buities apimtį. Poezija jų pripažįstama tik vaizduojanti tikrus pergyvenimus. Siužetai tegali būti tikrai pergyventi, bet jokiu būdu ne išsvajoti. Emocingi pergyvenimai turi būti vaizduojami, tarsi žaidimas, bet drauge ir kaip būtinumas, išplaukiąs iš išvidinio „aš“. Kūryboje visų vengiamas bet koks racionalistinis elementas, paneigiamos visokios kalbos ir meno taisyklės, nutolstama nuo visų klasiškų formų bei formulių, niekinamas anakreontiškas lengvumas ir išviršinis kūrinių puošnumas. Raginama jausmams visada ieškoti tinkamo ritmo ir žodžių, ir dėl to kalboj dažnai pastebima sauvalė. Natūralumo ir paprastumo pavyzdžiais šiam judėjimui eina pirmiausia Homeras, Shakespeare‘as ir Ossian‘as.

Bet *Sturm und Drang‘as* toli gražu yra ne tik kova su Apšvietos filosofija ir jos fenomenais literatūroje ir mene apskritai, bet tai yra iš esmės ir etinę ir visuomeninę bei politinę sritis apimąs revoliuciškas judėjimas, visiškas ir griežtas sąvokų pakeitimas bei radikalus vertybių perkainojimas. Audrininkai pasisako prieš planingą ūgdymą ir kultūrą, skelbia karą esančiai dorovei, nekenčia esančios socialinės ir valstybinės santvarkos ir prometėjiškai priešinasi Dievui. *Sturm und Drang‘as* yra pilnai subrendusio miestiečių luomo sukilimas prieš kilmingųjų palaikomą politinį kunigaikščių absoliutizmą, nustelbiantį geriausias jo jėgas. Beviltė politinė situacija nustūmė audrininkus į literatūrą, kur jie dramą — t. y., gyvenimo atvaizdą — padarė savo įrankiu. Jų viltį stiprino amerikiečių laimėjimai kovoj su anglais dėl savo nepriklausomybės ne mažiau, kaip ir Juozapo II., vis smarkiau pasireiškiąs, liberalizmas.

Ši revoliucija, Hamann‘o jau senai rengiama, Herder‘io uoliau palaikoma, blykstelėjusi Goethes su Herder‘iu sąmoksle Strassburg‘e, staiga prasiveržė apie 1770 m. Jos centras—Goethe, pirmoji jos auka — Friederike Brion. „Prie savo savaime iškilusio vado susispietė gana gausus audrininkų būrelis. Čia matome frankfurtietį Klinger‘į, vėliau Rusijoj tapusį generolu ir Tartų universiteto kuratorium; šalia jo — iš Pabaltijo kilusį Lenz‘ą, nelaimingai baigusį savo gyvenimą Maskvoj; tapytoją Müller‘į; dešimtį metų dėl savo idealų tvirtovėje kentėjusį Schubart‘ą ir daugybę kitų, vos antrą dešimtį metų baigusių, beūsių. Vėliausiai į frontą, kaip pats jauniausias, atvyko Schiller‘is, visų genialiausias dramatikas, savo *Plėšikais* sudavęs paskutinį smūgį, jau gerokai apgriuvusiai, Apšvietai. Žadamoji erotinė laisvė priviliojo ir moteris. Tokiomis amazonėmis buvo, sakysim, Charlotte von Kalb ir Karolina von Lengefeld, kurių pirma—dabartinė Schiller‘io mylimoji, o antra—būsima jo švogerė.

Jie visi ir visa gerkle šaukė: laisvė! gamta!! genijus!!! Shakespeare‘as!!!! Mikčiodami ir visi drebėdami iš susijaudinimo, per porą dienų jie bloškė ant popierio ilgiausias dramas, su vos įžiūrima forma. Taip, sakysim, Klinger‘is savo *Zwillinge* rašė tik dvi dienas, o Lenz‘as kūriny *Der Neue Menoza* pažymi, kad veiksmas eina „čia vienur, čia kitur“.

Nė vienas žodis šioj protingų bepročių kompanijoj nebuvo toks populiarus, kaip „genialumas“ ir „genijus“. Tai, ką audrininkai tais terminais suprato, vienas jų apaštalas Šveicarijoj, Lavater‘is, bandė apibūdinti šiais žodžiais: „Vadink tai dvasios vaisingumu, neišsemiamu jos šaltiniu, pirmaprade jos galia, sielos elastingumu, ar trumpai—kūrimo dovana, in-

stinktu. Kaip ten bebūtų, genialumas yra tai, kas nėra nei išmokta, nei pasiskolinta; ko negalima nei išmokti, nei pasiskolinti; ko negalima imituoti, kas yra dieviška ir kas turi inspiracijos žymių. Genijus žaibuoja, kuria... Jo kelias visuomet yra žaibo, audros ar erelio kelias... Girdimas jo ūžesys, matomas jo puikumas, bet iš kur ir į kur — nežinoma, ir jo pėdsakų niekas neranda."

Ne taip jau susižavėjęs šiuo genialumo kultu buvo senasis Lessing'as. Jis pats nenorėjo būti genijum vadinamas, ir taip grūmojo neklaužadoms: „Kas mane vadins genijum, aš tą pašventinsiu pora antausių taip, kad jis jausis, kaip ketvertą jų gavęs." Bet tai buvo *Sturm und Drang'o* jau nugalėto bereikšmio murmėjimas. Audrininkams nereikia praeities galiūnų, nes jų priešaky žygiuoja ateities pranašas.

Wolfgangas jau tada pajunta tai, ką vėliau suformuluos pasakymu:

Und was der ganzen Menschheit zugeteilt ist,
Will ich in meinem inner'n Selbst geniessen,
Mit meinem Geist das Höchst' und Tiefste greifen,
Ihr Wohl und Weh auf meinen Busen haeufen.
Und so mein eigen Selbst zu ihrem Selbst erweitern,
Und wie sie selbst, am End auch ich zerscheitern.

Ir tikrai nedaug tereikėjo, kad jo likimas būtų sudužęs, nes astronomiškas tas skirtumas tarp to, kuo jo tėvas jį laikė — pavydulingai saugojamas žyginis arklys į menką „miestelėnišką garbę" — ir to, kuo jis tikrai yra — šiandien savo sieloje sudeginąs senąjį pasaulį, kad toje jo vietoje sukurtų naują. Dėl to jis, degančiom pėdom, išsidraikusiom garbanom ir vėjo blaškomom apsiausto atlapom bėga į gamtą.

GOETZ VON BERLICHINGEN

Die grossen Kerls jam imponuoja — Cezar'is, Mahomed'as, Faust'as, Prometėjas, Goetz'as von Berlichingen ir k. Ypačiai Goetz'as dabar jį domina. Pripuolamai radęs *die Lebensbeschreibung Herrn Goezens von Berlichingen, zugenannt mit der eisernen Hand,* leidinį iš 1731 metų, jis be galo nudžiugo: iš tos medžiagos būtų galima sudaryti Shakespeare'o stiliaus — kaip Herder'is jį suprato — dramatinė biografija ir joj pasisakyti už galingą asmenybę. Kartą Wolfgangas skaito Kornelijai keletą scenų iš *Goetz'o*. Bet ta tik juokiasi. Girdi, ir šios dramos tu nebaigsi, kaip lig šiol dar nieko nesi baigęs. Taip skaudžiai pašieptas, jis ryžosi dramą būtinai privesti prie galo. Rašė skubėdamas, be plano, be škicų, ir taip per keturias savaites baigė pirmą jos redakciją — *Geschichte Gottfriedens von Berlichingen mit der eisernen Hand. Dramatisiert.*

Šį veikalą rašant, autoriui ne tiek rūpėjo sukurti taisyklingą dramą, kiek iškelti savo mylimą karžygį. To didvyrio pasipriešinimas visai aplinkai ir šventa kova už natūraliąją žmogaus teisę prieš visokius mokytus sukčius turėjo vaizduoti jo paties opoziciją ne tik apskritai prieš visokius savo laikų žemažiūrius ir siaurapročius, bet ypačiai titanišką jo neapykantą prieš esantį režimą. Taigi, visų pirma *Goetz'as* yra revoliucinė, tikrai kupina šėlstančio jausmo, drama, kaip matyti iš daugybės tų sekimų, kurie,

kaip grybai po lietaus, pasipylė, kurstydami žmones tol, kol jie visai pribrendo kruviniems Schiller'io *Plėšikams*.

Sudėdamas visą karštą simpatiją prie savo mylimojo karžygio kojų, jis per daug jį išidealizavo, dėl ko *Goetz'as* išėjo ir perdaug jau nekaltas; tačiau kiti istorijos faktai yra tokie tikri, kad veikalą galima iš tikrųjų vadinti istorine drama. Tai pirmas toks įvykis vokiečių literatūroj, kad dramatikas stengiasi įsijausti į istorinę atmosferą, o ne vaizduoti praeitį dabarties rūbuose. Visa kryptis istoriška, tačiau medžiaga iš naujųjų laikų pradžios autorius vis, dėl to, laisvai pasinaudojo, kai kur ją savo nuožiūra ir papildydamas. Šie papildymai yra ne kas kita, kaip asmeniški jo paties priedai, dalis jo per visą gyvenimą trunkančios „didžiosios konfesijos". Sąžinės graužiamas, čia Weislingen'o asmeny jis smerkia pats save. Tą plakimąsi jis dar labiau skaudina Goetz'o sesers Marijos asmeny įvesdamas ir pačią Friederikę. Ši, nepaisydama biauraus Weislingen'o pasielgimo, atvyksta pas jį jo mirties valandoj. „Marija", sako jis, „kodėl tu atvykai, ar kad pažintum kiekvieną mano tūninčių prasikaltimų atsiminimą?" O ji, švelniai paguosdama, atsako: „Visa pamiršk, lai Dievas tau visa taip atleidžia, kaip ir aš atleidžiu." Ar tik nebus tie žodžiai paimti iš pačiam Wolfgangui rašytų ir vėliau sunaikintų laiškų? Čia gerai atestuojamas kūrėjas, kad nebandė savęs teisinti, kaip tai devyniasdešimt penki iš šimto būtų padarę. Toliau jis dar skaudžiau *coram publico* save išplaks.

Veikale kiek vaizduojami ir jo paties šeimos nariai: tėvas ir motina — Goetz'o žmonai parenka savo motinos, Elzbietos, vardą, o tėvui „pagerbti" piktai pašiepia teisininkus Olearijų ir Sapup'į. Tokiu būdu keršijo už jam užmestas teisių studijas, nuodijusias gražiausį jo gyvenimo laiką. Nepamiršta jis ir savo draugų. Gražiai aprašo geraširdį komilitoną Lers'ę iš Strassburg'o laikų, statydamas jį šalia savo karžygio. Ir šiaip jau turinys pilnas atsiminimų bei aktualijų. Viena pastarųjų yra pajuokimas senų auklėjimo būdų, kurių vietoj peršamas naujas, natūralusis, Rousseau skelbiamas ūgdymas.

Goetz'o priešingi poliai yra Weislingen'as ir Adelheida. Ši antroji, laisvai sukurta pagal Shakespeare'o Kleopatrą, įkūnija tokią moterį, kokios aistrų blaškomas geidė Weislingen'as-Goethe. Ji yra tipiškas pavyzdys, kaip iš prigimties nedramatikas Goethe savaime nuslydo nuo scenos ir užsidarė savo širdy, čia išsisvajodamas tą demoną, kuris kuone visai nustelbia susidomėjimą Goetz'u. „Stengdamasis vaizduoti Adelheidą meilią, jis aiškina, aš pats ją įsimylėjau, nenoromis mano plunksna tik jai tarnavo, susidomėjimas jos likimu įsigalėjo... tai nieko nebuvo natūralesnio, kaip žavinti moteris užkariavo Goetz'o vietą autoriaus širdy."

Pagrindinė *Goetz'o* problema—vieno galingo individo su jį supančia aplinka konfliktas, vykstąs tada, kai viduriniai amžiai susiduria su naujaisiais laikais, vaizduojama maždaug tokia fabula:

Goetz'as įsivelia į kovą su Bamberg'o vyskupu. Jam pasiseka paimti į nelaisvę svarbiausią savo priešo patarėją, buvusį draugą Weislingen'ą. Goetz'o pily Jaxthausen'e abu senieji draugai susitaiko, ir Weislingen'as net susižieduoja su Goetz'o seserimi Marija. Bet, nuvykęs su reikalais pas Bamberg'o vyskupą, Weislingen'as iš naujo išsižada Goetz'o ir, sulaužydamas ištikimybę savo sužadėtinei, veda gražią koketę Adelheidą. Plėsda-

mas akciją prieš Goetz'ą, smarkaudamas taip pat prieš Nürnberg'o miestą, vyskupo sąjungininką, jis prašo imperatorių, kad prakeiktų Goetz'ą, paskelbtų jį beteisiu ir siųstų savo kariuomenę jį numalšinti. Nors Goetz'as ir narsiausiai apgina savo pilį, bet klasta nuginkluojamas ir pasodinamas į Heilbronn'o kalėjimą, iš kurio jį išvaduoja jo švogeris Sickingen'as. Grįžęs į savo pilį, prisiekia jos daugiau nepalikti ir gyventi taikiai. Tačiau jam ištesėti neleidžia sukilę valstiečiai, apšaukdami savo vadu. Weislingen'as, naudodamasis ta proga, išgauna Goetz'ui mirties dekretą. Bet jo žygis iki galo nepasiseka, nes Adelheida, siekdama imperatoriaus Karolio meilės, jį nunuodija. Baisių skausmų kankinamas ir sąžinės graužiamas Weislingen'as, Marijai užtariant, sunaikina Goetz'o pasmerkimą ir jos raminamas miršta. Adelheida pakliūva į slaptą teismą ir už svetimoterystę ir vyro nužudymą pasmerkiama mirti.

Mirštančiai nuilsęs Goetz'as guli kalėjime, skųsdamasis savo likimu, bet atsidavęs Dievo valiai. Paskutines savo valandas jis praleidžia sodely prie kalėjimo, tyram pavasario ore. Žinia, kad jo pasmerkimas panaikintas, mirštančiam jau neturi vertės. Jį suramina tik pasakojimas apie narsaus Jurgio mirtį bejojant. Savųjų apsuptas, miršta jis su įprastu *Sturm und Drang'o* periodui šūkiu: *Laisvės, laisvės!*

Wieland'o leidžiamame *Teutscher Merkur* ši drama buvo vadinama *ein schönse Ungeheuer*. Ir tuo ji tiksliai buvo įvertinama. Ji yra graži savo sultingu gyvenimu, visu dangumi besiskiriančiu nuo anksčiau scenoje rodomų gyvenimo surogatų. Ji yra graži savo gyvais žmonėmis, laimingai kontrastuojančiais tradicinius teatro manekenus. Graži taip pat savo kalba, skolinta iš senosios chronikos ir pagyvinta paties kūrėjo liaudžiai artima tarme. Bet, iš kitos pusės, tai tikras monstrumas. Sulipdytas be plano kūrinys nėra drama tikra prasme, o tik dramatizuotų paveikslų virtinė. Trūksta išvidinio vieningumo, dėl to nėra nei išviršinio darnumo; dėmesys blaškomas nuo vieno veikėjo prie kito, žiūrovas tempiamas iš vienos vietos į kitą — tik trečiame veiksme scena keičiama dvidešimt vieną kartą. Tokiu būdu iš mūsų akių pranyksta pats karžygis, kuris vėliau, sugrįžęs į mūsų akiratį, pasitenkina pasyvia role. Vietomis keistoka ir kalba: tai greičiau mikčiojimas, nekaip logiškas minčių reiškimas: ....?—.—!.-— —Ach...Oi...Hm - So... Geresnės kalbos nė mūsų dienų ekspresionistai neišgalvos. Iš tikrųjų, keistybė šis *Goetz'as*: blogas scenos veikalas, ir kartu poetiškiausias kūrinys.

Goethe, ir kūrybos sūkury nenustodamas savo meniškos orientacijos, greit suvokia savo tariamosios dramos nesceniškumą ir kitas ydas. Puola perdirbti. Veikalas tuoj blaivėja. Būtų jis dar ir trečią kartą jį tvarkęs, jei ne draugo Merck'o kategoriškai mefistofeliškas žodis: „Tik laiku ant tvoros pakabinti vystyklai džiūsta." Tokiu būdu 1773 m., birželio mėn. anonimiškai pasirodė *Goetz'as*. Už popierį mokėjo Wolfgangas, o spaudos išlaidas padengė Merck'as. Bet ir tokia talka neapsaugojo leidėjų nuo bankroto, nes tuoj atsidaro nelegalių perspausdinimų, mat, *Goetz'as* iš pat pirmųjų dienų išgarsėjo, o kartu su tuo buvo atspėtas ir kūrėjas. Balsai tuojau pasiskirstė: senesnieji daugiausia prieš, o jaunieji iš visos širdies pritarė.

Friederike Brion (?)
(Iš Lenz'o rinkinio)

Bürgeris, iš džiaugsmo dėl *Goetz'o* kuone iš proto eidamas, jaunųjų vardu prabilo šiais ugningais žodžiais: „Riteris su geležine ranka, koks kūrinys! Iš entuziazmo aš vos galiu susilaikyti. Kuo aš turiu dėkoti autoriui už susižavėjimą? Jį galima dar vadinti vokiečių Shakespeare'u... Kilniai ir laisvai, kaip jo didvyris, autorius pamina po kojų niekingą taisyklių kodeksą. ...Sutrenkimą, kokį tik Shakespeare'as... gali sukelti, aš jaučiau iki pat gyvo kaulo.... Palaima tam kilniam laisvam vyrui, kuris gamtai buvo klusnesnis, nekaip tiraniškam menui."

Ne vienas net svarstė, kas garbingiau: ar sukurti visus Voltaire'o veikalus, ar tik šią vieną dramą.

Vyresnieji, kaip žinome, nebuvo labai sužavėti. Lessing'as, ne vienu atžvilgiu parengęs irracionalizmui mene kelią, šio Goethes genialumo jau nesugebėjo suprasti. Frankfurt'e užtekėjusią žvaigždę jis taip išjuokė: „Pripila žarnas smėlio ir pardavinėja, kaip virves. Kas? Gal tas poetas, kuris žmogaus biografiją dialogais aprašo ir pavadina tai drama?" Friedrich'as II., kurio pavaldiniai gyveno Prūsijoj, o kūrėjai — Prancūzijoj, gal būt *Goetz'o* nė iš tolo nematęs, vadina jį „*une imitation détestable de ces mauvaises pièces anglaises*" ir piktinasi, kad žiūrovai reikalauja „*avec enthousiasme la répétition de ces dégoûtantes platitudes*". Tačiau Wolfgangui skaudesnis peikimas buvo jo mokytojo Herder'io, kuris jam išsitarė: „Shakespeare'as jus visai sugadino." O vėliau, perskaitęs antrą redakciją, senas mokytojas pats ėmė pritarti „vieninteliui, amžinam *Goetz'ui*", iškilmingai į visas scenas įžengiančiam ir ten patvariai išsilaikančiam.

Vis tiek, kokios būtų bebuvusios tos visos kritikos—Goethe *iunior* Vokiečiuose garsybė. Goethe *senior*, laukdamas savo sūnui garsumo visai iš kitos pusės, tik žiūri išplėstom akim į tuos audringus Wolfgango svečius, nuo pat pirmųjų *Goetz'o* pasirodymo dienų negailestingai ardančius ramybę jo rūmų, kur ruošia didį magistratą. O motinėlė, vikriai sukinėdamasi toj margoj publikoj, tik linksmai čirškia: „Net nusičiaudėti laiko nebėra."

Dažnai ji turėjo vaišinti nuolatinį šių dienų sūnaus palydovą, Joną Heinrich'ą Merck'ą. Šis karo valdininkas, dešimčia metų vyresnis už Wolfgangą, daug pasaulio matęs, įgijęs patyrimą painiuose gyvenimo reikaluose, dabar, Herder'iui tarpininkaujant, tampa lyg ir jo mokytoju, draugu, patarėju, lyg jo, daugiau ar mažiau genialių, reikalų vedėju. Aštriu savo žvilgsniu tas Behrisch'o, Salzmann'o, ir iš dalies net Herder'io, įpėdinis puikiai pastebėjo savo „globojamojo" stipriąsias, bet kartu ir—kas, reikia pasakyti, žvirbliškam Wolfgangui ne taip jau buvo malonu — silpnąsias jo puses. Jis tuojau nustatė tikslų savo draugo poetinį diagnozą: „Tavo nepalenkiama kryptis yra — tikrovei suteikti poetinį pavidalą, o kiti tuo tarpu stengiasi tai, kas... tik įsivaizduojama apvilkti tikrovės rūbu." Neapsirikdamas dar pastebėjo, kad jo gyvenimas dar įdomesnis už jo kūrybą. Jis tampydavo Wolfgangą iš vienos vietos į kitą, surasdavo jam ir malonių ir pikantiškų draugijų, kitiems išrūpindavo audiencijas pas savo *enfant gâté* ir pagaliau prikalbino spausdinti *Goetz'ą*, nors jo trūkumai jam ir buvo aiškūs. „Tik duok dalyką spausdinti, nors jis ir niekam netikęs." Jis ir sugestijonavo savo *protégé* pardavinėti spausdintą veikalą, kas tuo laiku Vokietijoje buvo dar negirdėta naujiena. Turėdamas

neblogą skonį ir pats rašydamas eiles, jis su saiku vertina jauno išdykėlio verdančią kūrybą, kur reikia, ją ir pažabodamas. Apie šį savo naują globėją Goethe, pasitaikius progai, taip pasisakė, tuo ne kaip atsidėkodamas išmintingam savo draugui: „Jo charaktery buvo nuostabus prieštaravimas: iš prigimties geras, kilnus, patikimas žmogus, jis supyko ant pasaulio ir taip pasidavė tai savo nesveikai hipochondrijai, kad jautė savy nenugalimą linkimą sąmoningai vaidinti išdykėlio ir net sukčiaus rolę... Bet kaip mielai palaikome santykius su pavojingais dalykais, žinodami, kad nuo jų esame tikrai apsaugoti, taip ir aš turėjau juo didesnį palinkimą su juo gyventi ir naudotis gerosiomis jo ypatybėmis, nes patikimas jausmas man leido spėti, kad savo blogąją pusę jis ne į mane atgręš."

Išleidęs *Goetz'ą*, Wolfgangas, džiūgaudamas dėl tokio netikėto pasisekimo, lyg aukso žuvytė, plaukiojo ir nardė literatūros bangose. Jo jėgų perteklius ieškojo darbo, kurį nurodė tas pats Merck'as, ragindamas rašyti į savo gaivinamą *Frankfurter Gelehrte Anzeigen,* spausdinančius daugiausia recenzijas. Recenzuoja ir Goethe visa, kas tik jam pakliūva, nors ir nesistematiškai, tai bent sąmojingai ir net išdykaudamas. *Sturm und Drang'as,* idealų vedamas, pliekia anakreontikus — Gessner'į, Georg Jacobi, Gellert'ą. Viena tokia proga jis pasistengia nupiešti ir tikrąjį, t. y., savo, poeto idealą: „Tiesa buvo jo dainose ir gyvas grožis, ne margi muilo burbulų idealai, kokie plaukia iš šimtų vokiečių giesmių." Kliuvo taip pat ir estetams ir teologams, sakysim, Sulzer'iui Berlyne, Lavater'iui Zürich'e ir daugybei kitų. Tarsi koks išdykęs sosto įpėdinis, jis jau iš anksto ima rodyti savo galias.

Jo satyra greitai išsiliejo už siaurų recenzijos ribų. Skaudžiai pajuokdamas, jis lietė visą eilę visuomenės ydų, literatūros nukrypimų. Bene žymiausia vokiečių literatūros satyra yra jo *Götter, Helden und Wieland* (1773/74), kur nemaloniai kritikuojamas Rokoko ir Apšvietos poetas Wieland'as ir pašiepiama jo paties jaunoji Leipzig'o laikų kūryba. Iš kiekvienos, šio farso scenos aišku — anot Lessing'o — kad autorius yra genijus, bet genijai, kaip sako Nicolai, yra blogi kaimynai, ką Wieland'as nuo savo svyruojančio sosto dūsaudamas patvirtino.

Dar giliau pažvelgti į Goethes vidų leidžia šio laiko jo dramų fragmentai. Jie skiriami beveik išimtinai didvyriams, kurie, priešindamiesi dangaus ir žemės galybėms, ryžtasi sukurti naują dvasios pasaulį. *Mahomet'e* jis norėjo parodyti Dievo idejos nešėjo tragizmą, susidurus jam su, į save traukiančiom, žemės jėgom. Iš kelių *Mahomet'o* scenų aišku, kaip Goethe tuomet suprato Dievą: jis regi jį „prie kiekvieno ramaus šaltinio, sutinka po kiekvienu žydinčiu medžiu".

Masino jį ir Cezaris, nieko aukščiau savęs nepakenčiąs. „Jei mano konkurentas iškiltų aukščiau manęs", taip audrininkų stiliumi turėjo šaukti Wolfgango dramoje Cezaris, „tai aš leisčiau save pakarti, kad tik būčiau aukščiau už jį."

Simpatiškas jam ir Sokratas. Pasinaudodamas šia figūra, Goethe norėjo pašalinti dievaičius, o jų vietoje išaukštinti „tą vieną visatos dievą", kuris maloniai priimtų tikinčiuosius, kuris leistųsi meiliai spaudžiamas prie širdies ir būtų sutinkamas šūkiu: „Mano drauge ir mano broli!"

Ilgiau — panašiai, kaip *Faustas* — net visą gyvenimą, jį domino *Pro-*

metheus. Šiame didvyry jis įkūnijo visą titanišką savo paties atsisakymą klausyti dievų ir kitokių autoritetų ir pasiryžimą sukurti savo pasaulį —

Hier sitz' ich, forme Menschen
Nach *meinem* Bilde,
Ein Geschlecht, das *mir* gleich sei,
Zu leiden, zu weinen,
Zu geniessen und zu freuen sich;
Und *dein nicht zu achten,*
Wie ich!

Fragmente *Der ewige Jude* kūrėjas vaizduoja net patį Kristų. Po trijų tūkstančių metų Dievas Tėvas iš naujo siunčia Jį į žemę, kur viešpatauja tik godumas, neapykanta, valdžios troškimas ir panašios ydos. Jo vardas ir mokslas yra tik ginčo obuolys, dėl kurio pešasi įvairios religijos. Atvykęs atnaujinti pasaulį, Kristus atstumiamas, Romoj popiežius nori Jį net suimti. Vienas tik Amžinas Žydas Jį pažįsta, už tai jam, atgailojančiam, Kristus suteikia amžiną ramybę.

Šitokias prometėjiškas vizijas įkvepiančios ekstazės neleido jam sėdėti ankštame savo kambary. Užmiršęs žaidžiantį Anakreoną ir medum kvepianti Teokritą, laisvoj gamtoj užtraukia jis savo, į Pindaro himnus panašią, giesmę. „Pakeliui aš giedojau keistus himnus ir ditirambus, kurių dar vienas, *Wandrers Sturmlied,* užsiliko. Kelyje baisios audros užpultas, aš aistringai dainavau tas pusiau nesąmones...". Prieš tokią kūrybos audrą neatsilaikė nė viena iš senųjų eiliavimo formų: mintis apsisupo visai nauju ritmu.

Tai, ką Goethe čia pusiau juokais vadino *Halbunsinn,* anų dienų žmonėms, *Sturm und Drang'o* nepaliestiems, galėjo išrodyti esant tikrą *Ganzunsinn* ne tik dėl tais eilėraščiais reiškiamo neįprasto turinio, bet ypač ir dėl tos, jų manymu, ne visai „blaivios", perdėm naujoviškos, kalbos. Audrininkai, revoliucijos banga užliedami visas jiems prieinamas sritis, negalėjo aplenkti taip svarbaus klausimo, kaip kalba. Nežiūrėdami į ją racionalistų akimis ir dėl to nelaikydami jos tik priemone arba tik literatūros „palaikytoju ir turiniu", jie suprato, kad tai yra visos tautos pastangomis sukurtas, visos jos gyvenimą vaizduojąs, jos dvasios ar kitokius laimėjimus reprezentuojąs, didžiausias turtas. Jos administratorium jie laikė poetą, o ne visokius gramatikų sustatytojus bei taisyklių kalikus. Wolfgangas suvereniškai valdo ją ne tik iš seno aukso kaldamas naują pinigą, bet ir iškasdamas vis dar naujų brangių metalų, taigi jis yra ir kalbos naujintojas ir jos kūrėjas.

Jo siela, visa jausmų galia įsiliejus į senas gramatikos, sintaksės ir stiliaus formas, greitai jas susprogdino ir kūrė savo kalbą, nuo pirmykštės tiek besiskiriančią, kiek gyvasis sidabras nuo surūdijusio geležgalio. Audrininkų kalba, užuot atvaizdavusi galvojimo procesus, išreiškusi logiškas sąvokų eiles, atpasakojusi situacijas, yra reiškėja visų, kad ir švelniausių, sielos virpėjimų, kongeniali perteikėja subtiliausių jausmų niuansų. Ji pati gaivališkai plaukia, kaip ir tos irracionalinės jėgos, pati yra vyksmas, kaip ir jos.

Taigi Goethe, nors ir gerai suprato kalbą esant šimtametinę visos tautos kūrybą ir dėl to vertą pilnos pagarbos, tačiau, kaip atsakingas kūrėjas, į Herder‘io klausimą: „Tautos kūrėjai, kaip jūs tuo turtu naudositės?“ atsakė kuriamuoju būdu. Kurdamas naujus žodžius, jis parodė visą savo galybę. Apšvietos kalba buvo nudėvėta ir nučiupinėta, kaip senas pinigas. Ir dėl to jis kalė naują monetą — ryškią ir reljefingą. Tam tikslui jis, sakysim, daug veiksmažodžių jungė su naujais prefiksais, dažnai vietoje sudėtinių vartojo paprastas veiksmažodžių formas. Ypačiai gausiai kūrė naujus daiktavardžius. Nors, šiai audrai praėjus, daug jų ir išnyko iš kalbos, tačiau nemaža jų ir pasiliko, laimingai atnaujindami žodyną, kaip, sakysim, *Blütenträume, Jugendfreude, Feuerflügel, Nebelglanz, Wolkensteg, Sternenblick, silberprangend* ir k. Ypačiai sekėsi jaunam Goethei sudaryti savotiškus dvasinius-daiktinius liedinius, kaip matyti, sakysime, šiuose išsireiškimuose: *jemanden zum Mann schmieden, Mässigung dem irren Blut tropfen, nach dem Himmel jauchzen* ir t. t. Kai kurie iš jų, trumpame skiemeny sukoncentruodami visą jausmų virtinę, pasidarė tikri *Machtwörter*, kuriais audrininkai stebino, dėl tokio naujoviškumo žado netekusius, savo amžininkus. Šie būtų mažiau priešinęsi tokiems naujadarams, jei būtų žinoję, kad daugybė tų „moderniškų“ žodžių tėra tik atgaivinti skoliniai iš liaudies knygelių, iš Hans Sachs‘o raštų, Luther‘io Biblijos vertimo ir k., t. y., skaistutėliai nesugadintos tautos prigimties kūriniai.

Atnaujindamas ir kurdamas Wolfgangas jautėsi esąs tikras valdovas. Gramatiką jis palenkė sau: trumpino formas, būdvardžius vartojo be galūnių, daiktavardžius — be narių, o veiksmažodžius — be įvardžių, ir tokiu būdu, sukoncentruodamas kalbą, padarė ją nepaprastai vaizdžią ir be galo įspūdingą. Jo kūrybinę ranką pajuto ir sintaksė. Žodžių tvarką, sakinių konstrukciją, jų derinimą ir t. t., nustato ne tiek logika, kiek išvidinis ritmas. Racionalinę statiką pakeičia irracionalinė dinamika.

2. Teisių praktikantas Wetzlar‘e (1772).

Visa ta, jau pati savimi ramius buržujus gąsdinanti, kalba juos tiesiog sukrėtė savo prometėjiškai revoliucine dvasia. Šiurpu darėsi ir tėvui. Jis suprato, kad toks *Halb* — ar *Ganzunsinn* visiškai prasta mokykla jaunam advokatui, ir todėl išsiuntė savo sūnų į Wetzlar‘ą, prie imperijos teismo, kur kadaise ir pats praktikavosi.

Tas teismas sprendė atskirų imperijos valstybių, valstybėlių ir pavienių piliečių bylas su jų valdovais. Jau nuo 1693 metų jis buvo perkeltas į šį, Dievo ir žmonių pamirštą, užkampį, kur apie devyni šimtai žmonių — įvairių valstybėlių atstovai su savo patarėjais, sekretoriais, juriskonsultais, padėjėjais, tarnais, lekajais ir t. t. ir t. t. gyveno savotiškame ištrėmime. 16 000 bylų laukė savo eilės ir laukė ilgai, nes per metus jų išspręsdavo vos 60. Sumaniai organizuota tinginystė.

Tėvo komandiruotas atlikti čia tam tikrą stažą, kad paskui, turėdamas didesnį autoritetą, Frankfurt‘e greičiau galėtų iškilti, Wolfgangas, kaip paprastai, su tuo tik paviršutiniškai sutiko. O už tėvo akių

jis manė ir toliau laisvai gyventi. Ir taip darė. Šiame didžiausiame vokiečių bylų sandėly, kur po storais dulkių sluoksniais buvo palaidoti visi imperijos sunkumai, aistros, intrygos ir tuščias bylinėjimasis, *Goetz'o* autorius negalėjo tikėtis rasti daug malonumų. Dėl to jų ieškoti ėjo ne į archyvus, o į tuos pensionatus, kur sukinėdavosi parfumuoti diplomatai ir šaunūs teisininkai. Jau pagarsėjęs Goethe greit buvo priimtas į jaunų išdykėlių klubą, susispietusį smuklėj *Kronprinz*, kur buvo pakrikštytas vardu *Goetz von Berlichingen, der Redliche.*

Vienoj ekskursijoj kartą Goethe susipažino su Bremen'o atstovo sekretorium Kestner'iu, rimtu vyru, uoliu darbininku, kuris laikėsi nuošaliai nuo visokio išdykavimo. Kestner'is, geras psichologas, greit suvokęs, su kuo turįs reikalą, paliko mums tokią įdomią Wolfgango charakteristiką:

„Pavasarį", jis rašo, „čia atvyko kažkoks Goethe iš Frankfurt'o, savo verslu *Dr. Juris*, 23 metų amžiaus, vienturtis, labai turtingo tėvo sūnus, norėdamas — nes toks buvo jo tėvo pageidavimas — čia praktikuotis. Tačiau, laikydamasis savo nusistatymo, jis ketina studijuoti Homer'ą, Pindar'ą ir t. t. ir atsidėti tokiam darbui, kokį jam paskum nurodys jo genijus, jo mąstymas ir širdis.

Jis yra labai talentingas, tikras genijus ir charakterio žmogus. Turi nepaprastai gyvą fantaziją, todėl išsireiškia daugiausia vaizdais ir palyginimais. Ir jis pats sako, kad jis visada netikrai (*uneigentlich*) išsireiškia, kad negalįs niekada išsireikšti tikrai (*eigentlich*); bet, kai bus senesnis, jis tikisi savo mintis taip formuluoti ir dėstyti, kokios jos yra iš tikrųjų.

Visi jo afektai yra staigūs, bet vis dėlto jis dažnai parodo didelį susivaldymą. Jo mąstymas yra kilnus. Būdamas laisvas nuo prietarų, jis elgiasi, kaip jam ateina į galvą, nesirūpindamas, ar tai kitiems patinka, ar tai mada, ar tai leidžia papročiai. Jis nekenčia jokios prievartos.

Jis myli vaikus ir moka su jais sutikti. Yra keistuolis ir savo elgesy, savo išvaizdoj turi daug to, kuo galėtų būti kitiems nemalonus. Bet vaikai, moters ir daug kitų jį laiko geru.

Jis labai gerbia moteris.

In principiis jis dar nėra tvirtas ir dar tik siekia tam tikros sistemos.

Reikia pasakyti, kad jis aukštai kelia Rousseau, bet vis dėlto nėra aklas jo garbintojas.

Jo negalima būtų pavadinti ortodoksu... Jis nedaug kam pasisako apie tam tikrus svarbius klausimus. Nemėgsta trukdyti kitų ramaus mąstymo.

Bet jis nekenčia skepticizmo, siekia tiesos ir nusistatymo tam tikruose pagrindiniuose klausimuose. Taip pat mano, svarbiausiuose dalykuose jau turįs savo pažiūras, bet, kiek aš pastebėjau, toks jis dar nėra. Jis neina į bažnyčią, nė prie Komunijos, ir meldžiasi retai, « nes, jis sako, tam aš esu per mažas melagis...».

Krikščioniškąją religiją jis gerbia, bet ne tokiame pavidale, kokiame ją vaizduoja mūsų teologai.

Jis tiki būsimą gyvenimą, geresnį padėjimą.

Jis siekia tiesos, bet daugiau vertina jos atjautimą, nekaip įrodinėjimus.

Jis jau daug padarė ir įgijo daug žinių, daug skaitė; bet mąstė ir

svarstė dar daugiau. Svarbiausiu savo darbu jis pasirinko dailiuosius mokslus ir menus, tikriau sakant, visus mokslus be tų, kuriais užsidirbama duona.“

Kestner‘is, aštuoneriais metais už Goethe senesnis, iš laimingos šeimos, buvo gerai išauklėtas, doro, plačiai išsilavinusio, namų mokytojo. Jis nebuvo kažin koks nepaprastas, kitus pralenkiąs, bet užtat ir laisvas nuo šitokių žmonių keistybių, uolus darbininkas, kuris į meną ir poeziją žiūrėjo tik kaip į pasismaguriavimą. Taip pat jis nebuvo linkęs svajoti ir su kitais gerai sugyveno. Buvo pasitenkinęs, mėgstąs tvarką, pamaldus, ištikimas draugas. 26 metų amžiaus tapęs pasiuntinybės sekretorium, jis atvyko į Wetzlar‘ą ir greit čia susirado draugišką šeimą, iš dalies jam atstojusią tėvų namus. Tai buvo šeima valdininko Buff‘o, kuris tvarkė vokiečių ordeno rūmus. Tėvas — doras tarnautojas, motina — pamaldi, protinga ir geros širdies moteris, visai atsidavusi, gyvenanti tik dėl savo daugybės vaikų. O jie verti motinos: visi blondini, mėlynomis akimis, vienas už kitą gražesni. Antra duktė Charlotte, 16 metų, nebuvo tokia graži, kaip pirmoji, bet užtat pralenkė ją savo būdu. „Gailestinga visiems nelaimingiesiems“, taip ją aprašo Kestner‘is 1767 metų pabaigoj ar 1768 m. pradžioj, „maloni ir pasirengusi kiekvienam patarnauti; taiki, susigraudinanti, kai mano ką nors įžeidusi; geradarė, draugiška ir mandagi; linksma, kai kam kas gera atsitinka, visai nepavydi... Drauge gyvos, giedrios sielos, greitos orientacijos, lankstaus proto... Savo tėvui ir broliams ji yra tikras džiaugsmas. Pastebėjusi kurio nors iš jų aptemusį veidą, skuba jį nušviesti. Kiekvieno ji mylima, ir jai netrūksta garbintojų, kurių tarpe, keista, yra kvailų ir protingų, rimtų ir linksmų. Ji dora, pamaldi ir darbšti, visuos moterų darbuos prityrusi.“

Kestner‘is norėjo ją vesti, bet reikėjo dar užsidirbti daugiau pinigų, todėl viešas sužieduotuves ir vestuves kiek atidėjo. Ir Lottei būtų buvę sunku palikti savo šeimą, nes 1770 m. mirė motina, jos globai palikdama dar dešimt jaunesnių brolių ir seserų.

Wolfgangas ją pažino viename baliuj, kur ji greit jam patiko, ir, nieko nežinodamas apie jos sutarimą su Kestner‘iu, pradėjo su ja meiliai žaisti. Nuo to laiko jis atsisveikino su darbu teisme ir net su literatūra: vienintelis jo troškimas dabar būti drauge su ja ir įgyti jos palankumą. Beveik kasdien, lankydamasis jos tėvo namuose, jis žaisdavo su Lottes broliais, dažnai su jais net po žemę vartydamasis, dalindavo jos seselėms saldainių ir visiems pasakodavo pasakų. Bet tai buvo tik priemonė artintis prie Lottes, dabar pavyzdingos šeimininkės, daug kuo jam primenančios Friederikę. Į jo palankumą, o toliau net reiškiamą meilę, nuolat darbu užimta ji labai nekreipė akių, nes iš visos širdies mylėjo Kestner‘į. Goethe, tuo suerzintas, kartą bučiuoja ją per prievartą. Supykusi tuomet visa tai papasakoja savo sužieduotiniui, kuris taip pat užsigauna.

Abiejų baramas, Wolfgangas įpuola melancholijon, svajoja apie mirtį. Iš tų juodų minčių jį išgelbėjo, kaip tik laiku atvykęs, Merck‘as. Šis giliu žvilgsniu tuoj pastebėjęs savo globojamojo kvailą ir pavojingą padėjimą, be ceremonijų įsakė jam tuojau iš Wetzlar‘o pasišalinti. Rhein‘u grįždamas į tėviškę, jaunasis Goethe Ehrenbreitstein‘e užsuko pas vaišingus La-

roche'us. Šeimininkė Sofija von Laroche buvo ne tik žinoma romanų rašytoja, bet ir grakšti moteris. Savo laiku buvusi Wieland'o mylimoji, dabar, turėdama dar tik 35 metus amžiaus, krito Wolfgangui į akį, o septyniolikametė jos duktė Maximiliane — ir į širdį. Toji, visuomet judri, čia taip linksmai šokinėjo, kad Wolfgangas visai pamiršo Lotte, tartum niekada jis jos nebūtų matęs. Ir jis dėl to sau visai neprikaišiojo. Priešingai, dar, kaip tikras psichografas, moksliškai stebi tuos, kaip sako, „malonius" jausmus, kilusius iš tokios dvilypios ar net trilypios meilės:

„Labai malonu jausti, kad mumyse, dar pirmai aistrai nenurimus, pradeda pabusti nauja. Smagu matyti, saulei (suprask, Lotte) jau besileidžiant, kitoj pusėj užtekant mėnulį (suprask, Maximiliane) ir dvigubai džiaugtis abiejų šviesų žibėjimu."

Tačiau Frankfurt'e vėl atsinaujina graudūs Wetzlar'o vaizdai. Dažnai rašinėja. Bet, nors kažin kaip jis atakuoja *die liebe Lotte, die goldene Lotte,* ji to nepaiso, kas jį erzina iki pasiutimo. „O, vargše mano galva!"

Tuo pat metu į jo desperacijos labirintus užklydo žinia, kad Wetzlar'e nusišovė Braunschweig'o pasiuntinybės sekretorius Jerusalem'as. Nusišovė dėl įvairių priežasčių: buvo nepatenkintas savo vieta ir aplinka, buvo valdžios papeiktas, ir jį mylėti atsisakė, aistringai jo mylima, vieno kolegos žmona.

Goethe visas sudrebėjo. Tuoj pats nuvyko į Wetzlar'ą, norėdamas vietoj prie Lottes jausmingai pergyventi Jerusalem'o tragediją, kas jam nebuvo sunku, nes Jerusalem'as — tai jis pats. Grįžęs graužiasi, meldžiasi Lottes siluetui, pakabintam ties lova, ir rašo keisčiausius laiškus— „ir pagaliau tebebuvo Lotte ir Lotte, ir Lotte, ir Lotte, ir Lotte, o be Lottes vien tik nepriteklius, nusiminimas ir mirtis".

3. Vėl advokatas Frankfurt'e (1773/75).

Sugrįžęs jaunasis Goethe gyvena toliau kaip menininkas: daro ekskursijas, rašo, piešia ir moko Merck'ą piešti. Rimtai mano būti tapytojas. O tėvas, norėdamas jį prijaukinti prie lizdelio, dar uoliau ieško jam klijentų. Bet bylas rengti jis gauna beveik vienas pats, nes sūnaus „tikrai pasiutęs ir nuostabus gyvenimas" niekaip nesuderinamas su tikslia ir sausa juristo praktika. Šimtai idejų žaibais skrodžia jo galvą, o sieloj bręsta siužetas pirmam jo romanui. Tik per ilgesnį laiką „susigulėję" pergyvenimai, įspūdžiai pamažu formuodavosi, o tik paskui jis galėdavo panaudoti juos savo kūrybai. Šiaipjau ir tūkstančiai dalykų galėdavo pereiti per jo galvą, netrukdydami giliai jo sieloje vykstančio aiškėjimo, brendimo ir formavimosi proceso, kurį paskui, atėjus laikui, sąmoningai varė toliau ir baigė pats poetas. Dabar, kai po Wetzlar'o dramos visas jo vidus virte virė, iš jo sielos gelmių į sąmoningos kūrybos sritį iškilo veikalėlis apie Strassburg'o katedrą, pavadintas *Von deutscher Baukunst. D. M. Ervini a Steinbach.*

Šiame estetikos fragmente jis dėsto savo mintis apie statybos stilius. Gina nuo vad. reformacijos laikų ignoruojamą gotišką stilių. Pats jis, tiesa, irgi buvo auklėjamas renesanso architektūros dvasios įtakoj; tik, pamatęs stebuklingus Strassburg'o Dievo namus ir giliai apgalvojęs Her-

der'io pamokymus, suprato gotikos stiliaus kilnumą. Tariamam katedros statytojui Erwin'ui iš Steinbach'o dėkoti jis neranda pakankamai žodžių, tik ditirambiškai mikčioja. Bet, nors tas jo susižavėjimas ir ragino studijuoti vidurinius amžius, jis sustojo ties tų laikų kūriniu ir genialiu jo kūrėju: „Čia stovi jo kūrinys, ateikite ir susipažinkite su giliausiu tiesos jausmu ir proporcijos grožiu, veikiančiu iš galingos, šiurkščios (t. y. natūralios) vokiečių sielos, siauroj bei tamsioj *medii aevi* juodaskvernių scenoj." Paskutinėj eilutėj kiek žodžių, tiek klaidų. Kad visa koncentruota katalikų Bažnyčios vidurinių amžių dvasia davė tikrą pradžią tam akmeniniam stebuklui, neapykantoj prieš tai, kas katalikiška, išauklėtas autorius to neįstengė suprasti.

Ta Bažnyčia jam juoba nereikalinga, kadangi Jos skelbiamas mokslas tik dar labiau būtų prabilęs į jo, ir šiaip neramią, sąžinę. Mat, Friederike, nors ir išvyta iš širdies, iš jo sąžinės vis dėlto neišdilo. Ji prabyla taip garsiai, kad ir triukšmingas jo gyvenimas nepajėgia jos nuraminti. Juo daugiau jis bando prieš ją teisintis, juo įkyriau ji kamuoja jį. Tačiau Prometėjas nemano pasiduoti. Dėl to jis paneigia vyraujančią moralę, kaip priešingą natūraliam didelių asmenybių išsirutuliojimui. Jis — ir kartu su juo visi audrininkai — reikalauja sau atskirų teisių. Tikras genijus galįs, ir net turįs, prasiveržti už bendruomenės moralės ribų. Kadangi jis nedvejodamas priskyrė save prie kūrybos galiūnų, tai pirmiausia ir reikalauja sau atskiros genijaus teisės. Tokioj plotmėj atsistojęs, jis manė numalšinsiąs ir smulkios buržuazijos išrastų įstatymų bei išgalvotų bausmių įbaugintą savo išvidinį balsą. Tačiau, vis dėlto nebūdamas tikras, jis kreipėsi į savo „nuodėmklausį" Merck'ą, kuris, kaip įmanydamas, stengėsi išpainioti taip susinarpliojusius savo globojamojo sielos siūlus. Bet ir čia nusiraminimo nerado, ką tarp kitko rodo ir žodžiai ištarti, prašant Salzmann'ą nusiųsti panelei Brion vieną *Goet'zo* egzempliorių: „Vargšė Friederike kiek nusiramins sužinojusi, kad neištikimasis (suprask, Weislingen'as-Goethe) nunuodijamas." Taip besiblaškant bei besvarstant individualinio dorovingumo klausimą, pakliūva jam į rankas prancūzų publicisto Beaumarchais'o 1774 m. per užgavėnes išleistas pamfletas prieš neištikimąjį jo sesers sužadėtinį ispaną Clavigo.

CLAVIGO

Tas Beaumarchais tuomet buvo Europos garsybė. Ketvertu savo atsišaukimų, vad. *Mémoires*, jis be pasigailėjimo pliekė teisišką savo krašto išsigimimą, tuo sukeldamas ne tik Prancūzijos, bet ir kitų valstybių pavaldinius prieš savo valdovus. Ketvirtame iš tų atsišaukimų pamatęs ir save, Wolfgangas pasijuto smarkiai sukrėstas ir, lyg kokios paslaptingos rankos pastūmėtas, pasiryžo to ispano širdies aferos proga dar kartą atnaujinti ir savo bylą. Gal bus išteisintas? Ir kaip tik tada, 1774 met. gegužės mėn., per aštuonias dienas jis parašė tragediją *Clavigo*. Veikalui jis panaudojo tokius gyvenimo faktus:

Ispanų rašytojas Clavigo buvo susižiedavęs su prancūze Beaumarchais. Vestuves kelti žadėjo tada, kai gaus geresnę vietą. Tačiau to pažado neišpildė. Tai sužinojęs jos brolis, garsus publicistas, atvyksta į Madridą.

gauti iš Clavigo pareiškimą, kad šis pasielgęs negarbingai. Jis lyg ir pažada vesti savo buvusią sužadėtinę, bet iš tikrųjų išsirūpina iš valdžios dekretą svetimšalį Beaumarchais iš Ispanijos ištremti. Šis, irgi ne kvailas, kreipiasi skųsdamasis į valdžią, kuri atleidžia suvedžiotoją iš vietos. Dėl pilnumo reikia pasakyti, kad vyriausybė savo valdininką tik laikinai pasmerkė, paskui vėl priėmė į tarnybą, kur jis dar aukščiau iškilo. Mirė jis, kaip žymus literatas, 1806 m. O tas pats Beaumarchais, 1774 m. vykdamas iš Vienos atgal į Paryžių, Augsburg'o teatre vaidinamam Goethes veikale matė savo prakeiktą priešą, mirštantį nuo jo paties kardo.

Toj savo, tikrai moderniškoj, dramoj — nes juk visi tiek tikrosios, tiek fiktyvios bylos veikėjai tebebuvo gyvi, — jis padarė Clavigo „neaiškiu žmogum, nei dideliu, nei mažu". Jis, būdamas didelių užsimojimų, bet turėdamas silpną valią, visur apsistoja pusiaukely — ir meilėj, ir atgailoj. Savo, kitų klastingai išnaudojamu, silpnumu Clavigo tikras Weislingen'o brolis, o abu kartu — Wolfgango giminiečiai. Savo svyravimus teisindamas, jis įvedė dramon draugą Carlos, ramiai, apgalvotai ir net sarkastiškai teikiantį jam patarimus. Ši figūra — tai pusiau jis pats, pusiau, nors ir gerokai sumefistofelintas, Merck'as. Tai advokatas jo Madrid'o - Sesenheim'o byloj. „Clavigo", prabilo jis į savo nusiminusį draugą, „būk tikras vyras ir eik savo keliu, nežiūrėdamas nei kairėn, nei dešinėn. Teprasiplečia tavo sielos horizontai ir teapima tave tas didis tikrasis jausmas, —supratimas, kad žmonės dar ir dėl to yra nepaprasti, jog jų priedermės skiriasi nuo paprastųjų žmonių priedermių; jog tas, kurio uždavinys yra plačius akiračius aprėpti, valdyti ir išlaikyti, neturi sau prikaišioti, kad jis nesirūpina menkais reikalais, kad menkniekius aukoja visumos gerovei. Ar ne taip daro Kūrėjas gamtoje ir karalius savo valstybėje? Kodėl gi mes, norėdami būti panašūs į juos, negalėtumėm sekti jų pavyzdžiu?" Tačiau kažin, ar bus galima naudotis šita išimties teise, taikoma genijams. Tiesa, jis veržiasi į priekį: „Carlos", sako jis, „nieko iš manęs nebūtų, jei pasilikčiau toks, koks dabar esu. Aukštyn, aukštyn! Tai perkama tik per vargą ir klastingumą. Tam reikalingas ir visas gudrumas, ir moters, tos moters! Per daug laiko praleidžiama su jomis." Taigi, jis būtų Prometėjas, kad tik ne tos Ievos dukters! Bet kas jo laukia tam ramiam vidutiniškam gyvenime? Vietoje begalinių horizontų — atsisakymas nuo svajonių; vietoje ambiciją kurstančių miražų — kasdieninis pilkas darbas. Genijų sfera jam nepasiekiama, o paprastasis gyvenimas nekenčiamas. Kas beliks jam, ereliui be sparnų? „Vargas tau, kad pasirinkai kelią, kuriuo eidamas neištesėsi!" Bet sofizmai, kuriais jis, antžmogiškai siekdamas, stengiasi pateisinti savo padarytas skriaudas, jo neįtikina, ir jis pagaliau supranta savo vertę: „Carlos, aš esu menkas žmogus." Ir Goethes iš naujo pridėtame penktame veiksme jis pasmerkia save: Clavigo, dėl kurio neištikimybės mirė Marija, ją laidojant, nuduriamas jos įsiutusio brolio. Taigi, ir antroj instancijoj Wolfgangas savo bylą pralaimėjo.

Pirmą modernišką veikalą rašydamas, Goethe ne vienu atžvilgiu sekė Lessing'u, kuris savo *Emilia Galotti* praskynė kelią tokio žanro dramai. Tai jaučiama ne tik technikoj, bet ir kalboj, kai kuriose vietose savo lakonišku tirštumu net per daug panašioj į Lessing'o stilių. Kai kur

autorius vėl perdaug plačiai ir retoriškai prabyla, tuo irgi ne mažiau ardydamas stiliaus vieningumą. O dėl savo lyriškos koncepcijos *Clavigo* beveik visai be veiksmo. Visą jo dramatinį turtą sudaro ne dramatinės situacijos, o jas lydį jausmai, reiškiami dažnais šauksmais, efektingais pakartojimais. Čia visai pilnai pasireiškia nauja Wolfgango kalba. Žodžių santykiavimas, sakinių konstrukcija nustatoma ne tiek rezonuojančio proto, kiek jausmų, dėl to loginę tvarką dažnai pakeičia ritmiškai banguoją vaizdai bei palyginimai. Taip pat pilna įvairiausių, nuostabiai niuansuotų, inversijų; tai, pasak Herder'io, yra tikra poezijos sintaksė.

Dėl ne menkų ydų žymesnieji kritikai *Clavigo* sutiko nepalankiai. Nepatenkintas buvo ir literariškas jaunimas, laukiąs iš *Goetz'o* autoriaus tiek formos, tiek turinio atžvilgiu revoliucinės dvasios kūrinio. Dėl tų, ir kitų panašių, trūkumų, bet pirmiausia dėl jo nepalankaus vaizdavimo Carlos asmeny, tiesą mylįs Merck'as — „Mefistofelis" autoriui pasakė tiesiog į akis: „Tokių niekų daugiau nerašyk, nes tai moka ir kiti."

Ši hipochondriška kritika, rodos, ne pilnai suprato dramos reikšmę. O ji yra neabejotina, nes dramoj itin ryškiai kūrybiškai gvildenamas naujas kaltės supratimas. Mes matome, kad čia, sprendžiant šį klausimą, nebesinaudojama absoliučiai galiojančiais moraliniais matais, bet atsižvelgiama į tuos motyvus, kurie leido veikėjui pasireikšti, ir į tas sąlygas, kuriose veikta. Kiekvienas nukrypimas, sprendžiant senąja teisės norma, nustatyta daugiausia Apšvietos samprotavimais, buvo laikomas baustinu nusidėjimu. Kad būtų galima to išvengti, anksčiau kategoriškai reikėjo klausyti „protingos valios", kuri buvo laikoma visų žmogaus veiksnių viešpačiu. Užtat dabar, vietoj absoliutinę galią turinčių normų statant veiksnių supratimą iš jų motyvų, rehabilituojamos tos irracionalinės jėgos, kurios lig šiol buvo pažabotos ir nustelbtos proto, kaip jausmai, nuotaika, instinktas, troškimai ir įvairūs kiti širdies užsidegimai bei pasąmonės demoniškumai. Taigi, teisė amžinaisiais principais nebegrindžiama; dabar ją kuria aplinkybės, sąlygos ir t. t. Aišku, kad naujoj teisinėj santvarkoj nebestatomas alternatyviškas klausimas *gera ar bloga;* jo vietą dabar užima tik *taip ar kitaip*. Vietoj vertikalinės etinės krypties dabar literatūroj įsigali relatyvistinė horizontalinė.

Audrininkams, trokštantiems būti pilnais žmonėmis, dabar jau nebedrovu veržtis į tą, ligi šiol *blogu* paženklintą, zoną. Ir kam jiems drovėtis? Juk ir toji zona būtinai priklauso žmogiškumui, juk ji yra gilių pergyvenimų ir didžių užsimojimų šaltinis; juk tik joje gyva, ligšiol slepiama, bet baisiai įdomi, demoniškoji žmogaus siela. „Jūs taip pro pirštus į viską žiūrit, jūs, — tokie dorovingi žmonės, jūs peikiate girtuoklį ir biauritės neišmintingais, fariziejiškai dėkojate Dievui... Aš buvau ne kartą pasigėręs, ir mano geiduliai pasiutusiai virė, o tačiau aš nejaučiu dėl to jokios atgailos, nes aš... supratau, kad dar visuomet nepaprastieji žmonės būdavo vadinami pasigėrusiais ir nesąmoningais."

Gyvenime nevengdamas tos ligšiol draudžiamos zonos, jaunasis Goethe nevengė jos ir savo mene. Dėl to savo dramose jis pakeičia seną etinį dualizmą, besireiškiantį tarp „gero karžygio ir pikto intriganto", kitu, kur *vienam aukštume* rungiasi, kad ir priešingiausios, žmogaus jėgos, iš esmės neatskiriamos viena nuo kitos. Taigi, čia jau nebe etiškas, o psicholo-

giškas, jokiais doroviniais matais nematuojamas, poliariškumas. „Tai, kas mūsų yra vadinama bloga, tėra tiktai antroji gėrio pusė, būtinai priklausanti jo egzistencijai, visumai“, reikšmingai išsitarė Goethe žinomoje kalboje apie Shakespeare‘ą.

Tokiu nusistatymu vaduodamasis, Wolfgangas į savo dramas įveda tik vieną svarbiausiąjį veikėją, būtent, pats save. Ir tik to svarbiausio veikėjo asmens ypatybes ir jo sieloj vykstančių kovų vyraujančias jėgas atvaizduoti priskiria mažiausia dviem, tarp savęs besigrumiantiem, veikėjam. Vienas jų atstovauja jaunojo Goethes aistras, jausmingumą, t. y., dionyziškumą bei demoniškumą, o antras — protingumą ir blaivumą, vadinas, jo apoloniškumą ir racionalumą. *Goetz‘e* matėme Goethe save vaizduojant tiek paties Goetz‘o, tiek ir Weislingen‘o asmeny: pirmajame jis įkūnijo savo titanizmą, o antrajame — pasyvumą bei nepastovumą. Šitame veikale *Clavigo* tas Goethes daugasmeniškumas ar tik nėra dar ryškesnis: Clavigo figūroje poetą matome parodytą jausmingą ir bejėgį, o Carlos‘o asmeny — šaltakraujį ir egoistišką.

Lygiai taip jis skaldo savo asmenybę ir, dabar sieloj jau ūgdomame, *Faust‘e* — jis pasirodo kartu ir Fausto ir Mefistofelio rolėse. Ne kitaip yra ir bręstančiame *Werther‘io* romane, kur jis pats yra drauge ir Werther‘is, ir Albertas. Ne kitaip ir beveik visuose kituose jo kūriniuose. Kitaip ir negali būti, nes iš jo paties kilusio prieštaravimo principas valdo visą jo būtybę. Bet ne sunku suprasti, kad, harmonijos išsiilgusį, kūrėją žavėjo ne tiek tas dvilypumas, kaip toks, kiek tas vientisumas, kuriame sutaria, kad ir tolimiausios, priešingybės.

Kaip matyt, *Clavigo*, nors ir labai paprastą įvykį sprendžiąs, ir tik lyg žaidžiant, per kelias dienas parašytas, yra reikšmingesnis, negu leidžia tikėti aštrūs Merck‘o žodžiai. Šiąja drama audrininkų literatūra, amžinas normas palikusi, pagaliau paskelbia visokį, ypač dorinį, reliatyvizmą, kuris, bematant, nuo scenos nužengė į gyvenimą, griaudamas krikščionišką etiką.

4. Kelionė Rhein‘u 1774 m. vasarą.

Tas žmogus, kuris politinio absoliutizmo laikais nieko nepaisydamas drįso kanonizuoti revoliucijonieriškas idejas, savo amžininkams darėsi vis įdomesnis. Vieni sakė, kad „tai didelis genijus, bet baisus žmogus“, o kitiems, kartu su šveicaru Lavater‘iu, kuriam jaunasis revoliucijonierius buvo itin palankus, jis buvo „drauge baisiausias ir maloniausias žmogus“. Tas jau minėtas, žinomas Zürich‘o pastorius norėjo išrodyti, kad žmogaus veidas visiškai išreiškiąs jo vidų, ir savo tezei patvirtinti visoje Europoje rankiojo medžiagą. Kadangi didžiam jo veikalui *Physiognomische Fragmente* (1775/78) sutiko dirbti ir Goethe, tai tarp jų dviejų užsimezgė gyvas susirašinėjimas, be fizionomikos, liečiąs daug temų ir iš gamtos, poezijos, filosofijos ir religijos. Švelnaus būdo, bet apaštališkos dvasios, Lavater‘is, Hamann‘o pavyzdžiu daugelio pramintas *Der Magus im Süden*, laiškais uoliai kvietė jaunąjį iškrypėlį grįžti atgal į protestantų bažnyčią. Bet pastarasis dėl tokio įkyraus pastoriaus užsispyrimo tik erzinosi ir kartą, dėl to jau visiškai netekęs kantrybės, šiurkščiai jam atsakė: „Žmo-

nių žodžiai yra man Dievo žodžiai: Jie gali būti surinkti kunigų ar kekšių, gali būti suvynioti kanonuose ar išbarstyti fragmentais. Jausmų kupina širdimi aš puolu broliui ant kaklo: Moze! Pranaše! Evangeliste! Apaštale! Spinoza ar Macchiavelli!"

Lavater'is, nenusigandęs tokių, ne tiek Goethes mintis, kiek audrininko stilių, charakterizuojančių, piktų žodžių, po poros mėnesių atvyko aplankyti savo lipsnų, bet kartu ir pavojingą, draugą. Atsidanginus dar ir žinomam racionalistinės krypties pedagogui Basedow'ui, jie visi trys drauge vyko Rhein'u žemyn pas bendrus pažįstamus. Keistokas Wolfgango padėjimas tarp tų dviejų apaštalų —

Prophete rechts, Prophete links,
Das Weltkind in der Mitten!...

Tartum įspraustas į jų dviejų tarpą „pasaulio vaikas" čia nebeišvengė nė giliausių problemų, nė savo paties pasaulėžiūros išaiškinimų.

Goethe neslėpė savo nepasitenkinimo Apšvietos filosofija. Ji kūrusi ne kokį gyvenimui artimą pasaulėvaizdį, bet tik sausą schemą to gyvenimo turinio, kiek apribotas žmogaus protas sugebėjo jį suvokti. Tokiu būdu tarp žmogaus ir pasaulio buvo įterpta nuo gyvosios būties atitrūkusi, savaime egzistuojanti, sistema, kuri ir nustatė griežtas, žmogaus gyvenimą normuojančias, taisykles.

Aišku, jaunasis Goethe negalėjo pasitenkinti tokia, jo dvasios struktūrai diametraliai priešinga, filosofija, todėl jis susidarė sau kitokią. Jam ir jo vienminčiams pirmiausia rūpėjo pašalinti ta užsispyrusiai bandanti protingą pasaulio santvarkos tikslingumą išrodyti sąvokų sistema, kuri, lyg baisi šmėkla, buvo pastojusi jiems kelią į tikrąjį gyvenimą. Jo žodžiais betariant, geriausias kelias išsikraustyti iš proto einąs kaip tik per tą sistemą. Todėl

Flieh! auf! hinaus in weite Land!...
Und wenn Natur dich unterweist,
Dann geht die Seelenkraft dir auf.

Gyvas žinojimas, jausmai, intuicija, betarpiška patirtis, veikimas, kūryba — štai audrininkų šūkiai. Tiesa, neneigiamas ir mokslas, bet jis privalo ne tiek pristatyti medžiagos dogmoms suformuluoti, kiek turi būti akstinas kūrybai sužadinti.

Ta kryptimi Wolfgangą pastūmėjo dar ir savotiškas jo pažinimo būdas. Išviršinį pasaulį jis pasisavino savo žvaliomis akimis. Bet išorės suvokimu dar nepasitenkino. Jis trokšta įžvelgti visą dalykų esmę. Tačiau, norėdamas pažinti pilną pasaulio prasmę, jis neina diskursyviniu keliu, nesinaudoja senosios kartos taip pamėgtomis kategorijomis, bet kviečiasi pagalbon nuostabiai išbujojusią savo intuiciją. Įsmeigdamas akis į kurį daiktą, jis tuojau pasisavina jį ir materialiniu ir dvasiniu atžvilgiu; pasisavina betarpiškai, vispusiškai ir iš esmės. Toks stebėjimas — tai jo galvojimas, ir toks jo galvojimas yra ne kas kita, kaip stebėjimas. Šitoks filosofavimas buvo tikra jo laimė. Daug kartų jis troško turėti daugiau akių, kad tik nieko nepraleistų nepastebėjęs ir kad dar smagiau plauktų, „tuo be galo

puikiai šventu okeanu mūsų Tėvo, kuris, nors ir jaučiamas, tačiau yra neapčiuopiamas."

Įsitikinęs, galįs poetišku veizdėjimu suvokti visų dalykų esmę, susekti dieviškuosius bruožus ir net pasiekti pačią dievybę, Goethe retai kada teišeina iš savo aplinkos, nematydamas reikalo gilintis į buities bedugnes ir kilti į metafizines aukštybes; jis pasitenkina ramių ramiausiu ir didingu savo aplinkos ir momento stebėjimu.

Willst du ins Unendliche schreiten,
Geh nur im Endlichen nach allen Seiten,

štai kaip, kiek vėliau, išreikš savo įsitikinimą. Savo tokį galvojimo būdą, paremtą akyliu išorės stebėjimu bei intuityviu esmės, principo atspėjimu, jis pagaliau susidarė, rodos, dar Strassburg'o laikais.

Ne sunku suprasti, kad kelios tokios mintys dar nereiškia vispusiškos pasauližiūros, atbaigtos sistemos. Bet jaunasis Goethe to nė nesiekė. Ką jis turėjo, tai buvo neaiškių ir kintančių kontūrų pasaulėvaizdis: buvo supratimas pasaulį esant gyvą, vieningą organizmą, apimantį kartu ir jo pasireiškimą ir esmę, drauge laiką ir amžinybę. Šitokį pasaulio supratimą jis stato aukščiau už visokias sistematiniu darbu sudarytų sąvokų konstrukcijas, ar panašiu būdu atsiradusių idejų statybą. Jis mielai pasiskolina atskirų bruožų savo pasaulėvaizdžiui paįvairinti bei paspalvinti, bet jo esmės tokie skoliniai nepakeičia.

Jam, sakysim, buvo kiek žinomas Spinoza. Apie jį ir Lavater'iui pasakojo, nors su tuo filosofu tebuvo susipažinęs „ne pilnai ir tik kai ką nutverdamas". „Visame pasauly keistai savo būtybei veltui ieškojęs ūgdymo priemonės, pasisako jis, aš pagaliau užkliuvau už šio žmogaus etikos. Visiškai negalėčiau pasakyti, ką išskaičiau iš to veikalo, ką į jį įskaičiau. Bet tiek to. Man svarbu, kad čia nurimo mano aistros. Man pasirodė, kad atsiveria platus ir laisvas kelias pažvelgti į pojutinį ir dorovinį pasaulį. Bet mane ypačiai su juo (Spinoza) jungė tas begalinis, iš kiekvieno sakinio trykštąs, altruizmas. Tas nuostabus pasakymas, „kas tikrai myli Dievą, negali reikalauti, kad Dievas jį mylėtu", su visomis savo premisomis, kuriomis jis remiasi, su visomis išvadomis, kurios iš jo eina, pripildė visą mano mąstymą. Būti nesavanaudišku visur, labiausiai meilėj ir draugiškume, buvo aukščiausias mano noras, mano taisyklė, mano pratinimasis...

Be to, ir čia reikia neužmiršti, kad iš tikrųjų geriausi santykiai yra tarp priešingumų. Visa išlyginanti Spinozos ramybė kontrastavo su mano visa judinančiu siekimu, jo matematiškas metodas buvo priešingas mano poetiniam mąstymui bei vaizdavimo būdui, ir tas lygiai sunormuotas traktavimas, kurio nenorėta pripažinti taip pat tinkamu doriniams objektams, mane padarė karštu jo sekėju, labiausiai atsidėjusiu jo garbintoju. Dvasia ir širdis, protas ir pojučiai ieškojo vieni kitų būtina pasirinkimo giminyste, ir taip įvyko skirtingiausių būtybių sujungimas."

Kaip matyti, su Spinoza jį visų pirma rišo ne metafizika, o etiniai jo religinio determinizmo vaisiai, būtent, „aistrų nuraminimas", auklėjimasis „begaliniam altruizmui" ir tobulai „rezignacijai, einančiai iš gamtos amžinumo, būtinumo ir dėsningumo." Kažin, ar toji metafizika jam buvo

tada arčiau pažįstama, nes audringais Frankfurt'o laikais jis nesugebėjo susitelkti gilesnėms studijoms.

Durch Feld und Wald zu schweifen,
Mein Liedlein wegzupfeifen,
So ging's den ganzen Tag... —

buvo tada svarbiausias jo užsiėmimas. Tačiau nėra abejonės, kad Wolfgangas buvo daug skaitęs ir girdėjęs, o ko jam neteko studijuoti, pridėjo ir papildė nuostabiai išsiplėtojusi jo intuicija. Bet, žinoma, ir giliausia intuicija negali atstoti sistematiškų studijų, ypač filosofijoje. Todėl aiškių pažiūrų jis neįsigijo ir į ne vieną svarbų klausimą atsakė, kaip Faustas Margaretai:

Nenn's Glück! Herz! Liebe! Gott!
Ich habe keinen Namen
Dafür! Gefühl ist alles;
Name ist Schall und Rauch,
Umnebelnd Himmelsglut.

Tuos rūkus bent kiek praskleidė, filosofijoje gerai nusimanąs, dabar lankomas, Jacobi. Ir ar tik ne tada pirmą kartą jis bus išgirdęs ir pagrindinius Spinozos mokslo dėsnius:

Dievas, kaip kuriančioji gamta, yra Vienas; Dievas, kaip sukurtoji gamta, yra Visata. Dievas ir pasaulis yra viena (ἓν καὶ πᾶν). Jis turi nesuskaitomą daugybę atributų, bet žmogus iš jų suvokia tik du: mąstymą ir tysą. Intuityviškam pažinime, protui priimant į save pasaulio dėsnį, su iš daiktų kylančia tiesa į jį įeina ir Dievas. Žmogų saistąs įstatymas negali būti kitoks, kaip gamtos dėsnis. Ne valios autonomiškume glūdi žmogaus laisvė, bet tam būtinume, kurį jam uždeda prigimties įstatymas. Todėl mes esame tada laisviausi, kai veikiame Dievo būtinume.

Šiose pažiūrose jis rado artimą giminystę su savo religiškai nuspalvintu pasaulio jausmu, ir dėl to nedvejodamas jų bruožais išmargino ir savo pasaulėvaizdį. Taip, Spinozos dvasioje jis dar labiau pasisakė prieš kažkokį asmeninį, šalia pasaulio egzistuojantį, Dievą ir dar tvirčiau pabrėžė buvimą neasmeniškos, pasauliui imanentiškos ir gamtoj pasireiškiančios dievybės. Spinozos formulė *deus sive natura* jam labai patiko.

Ją, nors ir kitais žodžiais, jis, dar Strassburg'e būdamas, buvo girdėjęs iš Giordano Bruno *Dialog de la Causa*. Patiko jam tuomet ir Bruno, menininko intuicija prieita ir poeto kalba išreikšta, ideja apie visišką Dievo ir pasaulio vieningumą; apie dvasios ir medžiagos sąryšį. Ją net gynė prieš enciklopedistus.

Tačiau būtų klaidinga manyti, kad Goethe tesiekė tik šių dviejų panteistų įtaka ir kad jis buvęs, kaip įprasta sakyti, tik spinozistas. Su ne mažesne teise jis būtų galima vadinti ir leibnicianu, kuo lengvai įsitikintume, tiksliau nustatę, kiek jis yra ir iš Leibniz'o pasisavinęs.

Nėra visai aišku, ar daug jaunasis Goethe bus tiesioginiu būdu laimėjęs iš Leibniz'o. Jo raštus jis galėjo rasti tėvo knygyne, kur buvo Gottsched'o parūpintas vokiškas jo *Teodicėjos* leidimas ir dar viena kita

studija. Išrodo, kad visa eilė minčių bei išsireiškimų iš jų bus perėjusi į Goethes žodyną bei raštus. Tačiau, be abejonės, daugiau jis bus pasisavinęs Leibniz'o minčių iš kvalifikuotų tarpininkų, kokiais buvo, sakysim, Shaftesbury. Iš tikrųjų nesistematiškas bei dailus t. y., „nekietas" Shaftesbury dėstymas galėjo Goethei labai patikti. Kadangi „tas malonusis Europos Platonas", kaip jį vadino Herder'is, maždaug pakartojo Leibniz'o „visatos vieningumo" mokslą ir jo „aš - filosofiją", tai visas tas minčių kraitis lengviausiu būdu bus prigijęs jaunojo Goethes galvojime. Kaip žinome, Herder'io filosofiško mąstymo išeinamasis punktas yra Leibniz'as, kurio mintis jis vėliau sugretino su Spinozos ir Shaftesbury'io mąstymu ir kurių, rodos, jau Strassburg'e nepašykštėjo savo mokiniui. O ko dar trūko geresniam pažinimui, tai ar tik nebus pridėjęs Lavater'is, su kuriuo jis kaip tik kartu keliauja. Mat, šio fizionomikos mokslas ir remiasi ne kuo kitu, kaip Leibniz'o monadų teorija. Dar ir kitais, šiandien sunkiai besusekamais, kanalais į, plačiai pasauliui atvertą, Goethes sielą bus nemažai nutekėję minčių iš to „filosofinio potvynio", kaip tūlas charakterizuoja stebuklingą intelektualinę Leibniz'o įtaką.

Abiejų galvojimo svarbiausi bendri punktai yra trys, kurie verti atskirai paminėti. Pirmiausia, sutinkame visai leibniciškas Goethes pažiūras apie begalinį gamtos gyvastingumą ir tą nepaliaujantį kūrybinį visų jos dalių veržimąsi, ypač jos „branduolio" — trokštančios ir siekiančios širdies.

Gebt mir zu tun! Das sind reiche Gaben.
Das Herz kann nicht ruh'n, will zu schaffen haben,

tokiais ir panašiais žodžiais jis kiek vėliau formulavo nenuilstantį paties veikimo troškimą, taip ryškiai atvaizduotą Fausto asmeny.

Tą dvasios giminystę ne mažiau patvirtino ir Goethes įsitikinimas be galo turtinga individualine visatos organizacija į savystovias ir nepriklausomas pavienes buitis, monadas. Iš to monadų mokslo Goethe yra paėmęs jėgos sąvoką, t. y. mokslą, pagal kurį kiekvienoje būtybėje glūdi tam tikra, į išorę veikianti, galia, pažįstama, kaip veiksmas. O pati monada yra amžinai nesunaikinama, amžinai veikli, individuali sielos galia, kuri atkakliai pati savy plėtojasi, atstumdama visa, kas nesutinka su jos esme. Pagal šį mokslą, Dievas jam yra veikliausia Buitis (Viena), o visi tvariniai yra Dievybės organai. Toji Dievybė apsireiškianti individualybėje. Todėl ir žmogaus individualybė „daugiau, nekaip visa kita, nustato jo likimą". Norint pažinti individualybių esmę, Goethe ragina sekti organinių būtybių evoliuciją, kur apsireiškiąs pats pagrindinis jų plėtojimosi dėsnis.

Bist alsobald und fort und gediehen
Nach dem Gesetz, wonach du angetreten.
So musst du sein, dir kannst du nicht entfliehen...
Und keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt—

tokiomis ir panašiomis eilėmis Goethe vėliau išreiškė tai, kuo jis kaip tik šiuo laiku vadovaujasi.

Dar ir trečiu punktu Goethe gretinasi su Leibniz'u, būtent, savo pažiūromis į tą, nepaisant individualinio atskirų monadų savystovumo, universalų harmoningumą visų monadų, kurių išvidinis pasaulis esąs ne kas kita, kaip „to paties universumo veidrodis". Ir dėl to jos visuomet tarp savęs organiškai sutariančos. Šitas pasaulio stebuklas, t. y., harmoningoji pasaulio santvarka — *harmonia universalis* — nežiūrint atskirų buičių sąmišio, padarė jam tokį gilų įspūdį, kad, apmesdamas pirmuosius *Faust'o* metmenis, jis nuolat prie jos grįžta, sakysime, kad ir šiomis eilėmis:

Wie alles sich zum Ganzen webt,
Eins in dem andern wirkt und lebt!
Wie Himmelskräfte auf und nieder steigen
Und sich die goldnen Eimer reichen!
Mit segenduftenden Schwingen
Vom Himmel durch die Erde dringen,
Harmonisch all das All durchklingen!

Šias ir dar kitas pažiūras perimdamas iš Leibniz'o, jaunasis Goethe nepamiršo ir iš pačių tarpininkų pasisavinti medžiagos, sustiprinančios jo paties mintis. Čia jam nuostabiai puikiai padėjo aristokratiškasis estetas Shaftesbury. Jį itin žavėjo vadinamoji pastarojo „išvidinės formos" koncepcija, pagal kurią visatoje pasireiškianti dievybė esanti tvarkos bei harmonijos kūrėja. Kaip tokia, ji esanti tobula formavimosi galia — visų formų forma. Patiko jam ir toji Shaftesbury'io aksioma, kad menininko kūryba einanti tais pačiais visatoje pastebimais dėsniais ir kad dėl to meno kūrinio forma esanti ne kas kita, kaip visų formų formos atvaizdas. Iš to jis vaizdavosi, kad kūrimo procesas yra visatos harmonijos atspėjimas bei pakartojimas savo priemonėmis ir savo srity. Ir tokià kūrybà per kūrėją prabylanti pati, visatos harmoniją sudariusi, dievybė.

Ne kurčias buvo Goethe ir to paties Shaftesbury'io skelbiamai estetiškai moralei, pagal kurią grožis esąs identiškas su gėriu, ir kad bendras abiejų matas esąs subjektyvus skonis. Jis patenkintas klausė pastarojo tvirtinimo: „Pirmiausia siekite grožio, o gėris pats savaime prie jūsų pritaps." Godžiai pasisavina jis ir mokslą, skelbiantį, kad doroviškai gyvena ne tas, kuris savo veiksmus tvarko pagal tam tikras formas, o tas, kuris savo individuališką gyvenimą derina su harmoniškuoju visatos pasireiškimu. Tas Wolfgangą pagaliau įtikino, kad asmenybė ir jos aktai vertintini ne pagal moralines, bet pagal estetines, sąvokas.

Be išvedžiojimų aišku, kad šios pažiūros sunkiai suderinamos su krikščioniškąja pasaulio koncepcija. Goethes galvoj netelpa transcendentalinis Dievas, pasaulio sukūrimas iš nieko, dogma apie paveldimąją nuodėmę, Kristaus dieviškumas ir Jo žmonijos išganymo misija, krikščioniškoji dorovė, ryškiai skirianti gerą nuo blogo, Šventojo Rašto dieviškumas, stebuklai ir t. t. ir t. t. Dėl to ne sunku suprasti, kad jaunasis Goethe, grįždamas iš kelionės Rhein'u pas pietistus Elberfeld'e, kur jį lydėjo ir karštas krikščionybės gynėjas Lavater'is, parsinešė tokių pažiūrų, kurios visos, krūvon suimtos, nesudaro nė vieno *Tėve mūsų*.

5. Werther'is (1774)

Sugrižęs iš savo kelionės Rhein'u, iš stalčiaus išsitraukė pagaliau apdailint rankraštį vieno kūrinio, kuris jį greit ir užsieny taip išgarsino, kaip *Goetz'as* buvo jį Vokietijoj išreklamavęs, rankraštį, įvardintą *Die Leiden des jungen Werthers.*

Veikalas augo lėtai, kaip atsigaunąs po sunkios ligos ligonis. O Wetzlar'o liga tikrai buvo sunki. Wolfgangas buvo grįžęs iš ten visai sukrėstas. Išgirdęs, kad Lotte jau ištekėjusi, prašo perleisti jam, jos vestuvių dieną nešiotą, gėlių puokštę ir, ją prisisegęs, keliauja, kaip koks pamišėlis, į Darmstadt'ą. Tik per plauką neišėjo iš proto ar sau galo nepasidarė — durklas jau buvo parengtas. Bet nuo to jį apsaugojo jo pozityvi frankų prigimtis: nepasiduoti demonams, iš verdančių jausmų sukurti kosmą ir kuriant visiškai išsilaisvinti iš viduje kunkuliuojančio pragaro. Genijus — geriausias jo gydytojas, ir kūryba—tikriausi vaistai.

Kai jau gerokai buvo atlikęs tą išganingą savo kūrybinę išpažintį, jo širdis ėmė tvaksėti naujais nuotykiais, sujudinančiais jo sielą ligi pat gelmių:

Maximiliane Laroche, jo jau 1774 m.pradžioje, grįžtant iš Wetzlar'o, lankyta, būdama vos 17 metų, turėjo ištekėti už 40 metų Frankfurt'o pirklio Brentano. Jos, uždarytos vyro prekių sandėliuose, vienintelė paguoda buvo jaunasis Goethe, kuris šiai gražuolei parodė savo meilumą, kol, pagaliau, turėjo bėgti nuo jos pavydaus vyro, įžūlaus italo, keršto. Tuomet jo įkaitusioje sieloje dar kartą užvirė visa kūrybos masė, kuri ateity dar gryniau įsilies į paskutinę *Werther'io* formą.

Iš pradžių autoriui buvo ne visai aišku, ką rašyti: dramą ar romaną. Pagaliau, tikriausiai įsižiūrėjęs į Rousseau *La Nouvelle Heloïse* ir turėdamas apsčiai savo laiškų, siųstų Kornelijai, Merck'ui ir kitiems konfidentams, nusistatė už, į laiškų formą įvilktą, romaną, kuris savo lanksčiais kontūrais geriausiai tiko tokiai sielos dramai atvaizduoti.

Savo temą jis aptaria šiais žodžiais: „Aš noriu... vaizduoti jauną žmogų, kuris, apdovanotas giliu, tyru jausmu ir tikru įsijautimu, paskęsta lakiose svajonėse ir graužia save spekuliacijomis, kol, pagaliau, draskomas pakilusių nelaimingų aistrų, ypač begalinės meilės, paleidžia sau į kaktą kulką."

Nusišovęs Werther'is buvo nepaprastai gabus, vispusiškai išsilavinęs, jaunuolis. Tačiau jis nesugebėjo atsispirti, jį užliejusiems, neribotiems jausmams. „Savo širdelę aš laikau, kaip sergantį vaikutį; jam leidžiama visko norėti." Iš žiauraus pasaulio jis bėga į gamtą, su kuria nori susijungti — „kiekvienas medis, kiekviena žalitvorė yra žiedų bukietas, ir norėtųsi pavirsti karkvabaliu, kad galėtum siūbuotis malonių kvapų sferoje." Gamtos glėby jo besiblašką jausmai kiek aprimsta. „Ji viena be galo turtinga ir ji viena formuoja didį menininką." Dėl to atsisako visokių taisyklių, tik gadinančių tikrąjį gamtos atjautimą bei tikrą jos atvaizdavimą.

Bet jis neilgai džiaugės gamtos prieglobsty, nes staigi meilė paskandino jį pavojingiausių aistrų sūkury. „Aš grįžtu atgal pats į save ir randu pasaulį", sako jis supratęs, kad jo širdy yra tikra ir vienintelė, jį patenkinanti, gyvenimo sfera. Jausmai, aistros ir kt. jam nebėra, kaip

tvirtindavo Apšvieta, tik proto drumstimas, o koncentruotas, esmiškas gyvenimas. Dėl to jaunasis Goethe dar galėjo tvirtinti, kad „iš visų pasaulio turtų brangiausias yra sava širdis.“

Joje dabar viešpatauja Lotte, vyriausioji vieno kunigaikščio vietininko duktė. Juodu susipažino viename baliuje, kur smagiai su ja šoko, nežinodamas, kad ji yra su kitu susižadėjusi. „Nuo to laiko gali saulė, mėnulis ir žvaigždės ramiai sau keliauti, aš nežinau nei dienos nei nakties, ir visas pasaulis aplink mane pranyksta.“ Jis lankos beveik kasdien į jos namus, kur visiškai susigyveno su namiškiais, ypač su jos mažesniais broliukais ir sesutėmis; su jais žaisdamas, kartais net po žemę voliodavosi. „Aš gyvenu tokias laimingas dienas, kokias Dievas savo šventiesiems yra parengęs.“ Giedra jo širdy. Bet neilgai išsilaiko tyrose aukštybėse. Padaro fatališką klaidą — įsivaizduoja, kad ir Lotte jį mylinti. „Kaip aš garbinu pats save nuo to laiko, kai ji mane pamilo.“ Per jo širdį slenka keisti troškimai. Nujaučiant, kad jie niekad nebus patenkinti, lenda į galvą niurios mintys apie mirtį. Draugai, bijodami nelaimės, įkalbinėjo jam imtis konkretaus darbo kitoje vietoje, kas padėtų jam užmiršti šią netikusią meilę. Bet iš, Lottes buvimu palaimintos, sferos ištrūkti jis nesugeba net tada, kai atvyksta mylimosios sužieduotinis Albertas. Šis yra doras ir darbštus žmogus, dėl savo gero charakterio, Lottes nuoširdžiai mylimas. Maloniai draugauja ir su Werther‘iu, nes jo santykiuose su savo sužieduotine nieko blogo nemato. Tik kartais draugiškai bara jį dėl nesuvaldomo jo jausmingumo, sakysim, ir ta proga, kai Werther‘is ima žaisti su jo pištalietais. „Fe“, sakydavo Albertas... „aš negaliu įsivaizdinti, kaip gali žmogus būti toks kvailas, kad galėtų nusižudyti...“ —„Kad jūs žmonės“, atšovė jam Werther‘is, formuluodamas savo žodžiais *Sturm und Drang‘o* dorinį reliatyvizmą, „norėdami kalbėti apie kokį dalyką, tuoj sprendžiate: tai kvaila, o tai išmintinga, tai gera, o tai bloga! Ką tai visa turėtų reikšti? Ar jūs ištyrinėjot dėl to išvidinius veikimo motyvus? Ar jūs mokate tiksliai išvesti priežastis, kodėl tai įvyko, kodėl tai turėjo įvykti?“ Toliau prieš blaivųjį, pusiausvyros niekad nenustojantį, Albertą dar karščiau išdėsto mums jau žinomą audrininkų evangeliją: „Ak, jūs protingi žmonės!.. Aistros! girtybė! beprotystė!.. Aš ne kartą buvau girtas, o mano aistros buvo netoli beprotystės; nė vieno iš jų abiejų man negaila, nes aš išmokau suprasti, kad visi nepaprasti žmonės, kurie padarė ką nors didelio, ką nors negalimo, visada būdavo apšaukiami girtuokliais ir bepročiais... Susigėdykite, jūs blaivieji! Susigėdykite, jūs išmintingieji!“ „Tai vėl tavo kvailos mintys“, atsakė į tokį išsiveržimą Albertas. „Tu viską perdedi; bent šiuo klausimu tu klysti, sulygindamas savižudystę su dideliu darbu, juk tai galima laikyti tik silpnybe.“ Prie to dar visai teisingai pridūrė, kad „daug lengviau mirti, nekaip tvirtai perkęsti pilną skausmų gyvenimą.“ Bet Werther‘is nepasiduoda. Užsidegęs gina teisę nusižudyti. „Žmogaus prigimtis apribota... Ji gali pakęsti džiaugsmus, širdgėlą, skausmus tik iki tam tikro laipsnio ir žūsta, kai šis laipsnis peržengiamas. Čia neklausiama, ar kas silpnas ar stiprus, bet ar jis gali kančių kiekį iškęsti... Aš manau, kad taip pat yra keista sakyti: bailus žmogus, kuris daro sau galą, lygiai kaip netiktų pavadinti bailiu tą, kuris baisiu drugiu miršta.“ Patarus Albertui daugiau klausyti proto, Werther‘is dar atkakliau gina jausmingumą: „Žmogus yra žmogus,

ir tas truputis proto, kurį gali kas turėti, maža arba visai nieko nereiškia, kai siaučia aistra ir žmonijos ribos kankina.“

Širdies teisė—absoliutinė teisė, nes širdis yra sąskambis su dievybės pripildytu kosmu. Kitos teisės nepripažįsta, nes anapus tos „dievybės“ nėra Dievo, kurio vardan galima būtų skelbti doros normas. Tokiu būdu Goethe savo *Werther'y* dar pagilina kovą su krikščionybe, su jos išpažįstamu transcendentiniu Dievu.

Werther'is, Alberto nepaveiktas, galvotrūkčiais lekia į pražūtį. Kai savo — paties Goethes — gimimo dieną, rugpiūčio 28 d., gauna dovanų tą šviesiai raudoną kaspiną, kurį Lotte turėjo susipažinimo dieną prisisegusi prie krūtinės, jis džiaugsmu netveria. Bet kadangi sąžinė jam, nors ir silpnai, primena, kad jo siekiamoji teisė—ne jo teisė, jo laimė tuoj pavirsta gilia širdgėla—„iš šio vargo aš nežinau kitos išeities, kaip karstą“.

Gal dar bandyti praktiškai ką veikti? Gavęs diplomato sekretoriaus vietą, graudžiai atsisveikina su Lotte. „Kai ji su Albertu išėjo per alėją, aš stovėjau ir lydėjau mėnesienoj juos savo žvilgsniu. Aš parkritau ant žemės, išsiverkiau ir pašokau... ir mačiau ten aukštų liepų pavėsy prie sodo vartelių jos baltą drabužį baltuojant, aš ištiesiau savo rankas, o jis išnyko.“

Daug ir tvarkingai dirbdamas, bando užsimiršti. Tačiau darbo menkumas, žudąs aplinkos siaurumas, niekingi etiketos varžtai ir nuo aristokratų patiriami nesmagumai su savo likimu kovojantį miestietį stumte stumia atgal į pavojingas svajones. Jis dar mėgina vykti į karą, bet perdaug veikli vaizduotė užkariauja jo protą ir valdo jo valią.

Žmonės, su kuriais bando bičiuliauti, vertino jo žinias ir talentus daugiau, nekaip jo mokėjimą viską giliai atjausti, nekaip jo širdį, „kuri, tačiau, vienintelis mano pasididžiavimas. Ak, ką aš žinau, tai kiekvienas gali žinoti—bet aš turiu vien tik savo širdį.“ Sužinojęs apie Lottes sutuoktuves, nesudegino jos atvaizdo, kaip iš karto buvo nusistatęs. Vieną dieną jis vėl, pats menkai tenusivokdamas kaip, atsiduria arti savo mylimosios, rasdamas jos vyrą dar labiau paskendusį kasdieniniuose darbuose, o ją pačią—bent taip įsivaizduoja liguista savo fantazija—gyvenimu nusivylusią. Dabar, visiškai išsižadėjęs paprastai randamos laimės, dar aistringiau gaudo nepasiekiamą fantomą—Alberto žmoną. Tai jam leidžia netikėjimas, neturėjimas tikrų gyvenimo pažiūrų. Laisvas jo užsiėmimas — tapyba ir literatūra—tik dar labiau didina aistras ir naikina paskutines pasipriešinimo jėgas. Werther'is skaudžiai kenčia, kad tikrovė su jo geidulingomis svajonėmis nesiderina, o jis neturi pakankamai jėgų pasiryžti. Taip grauždamasis, pradeda gerti. Į patarimus, nusiraminti ir pasistiprinti religija, jis tik atsakė: „Aš gerbiu religiją..., aš jaučiu, kad ji yra kai kam nuvargusiam ramstis, kai kam trokštančiam atsigaivinimas. Tik ar gali ji tuo kiekvienam būti? Kai stebi didįjį pasaulį, kai matai tūkstančius, kuriems ji niekas nebuvo, tūkstančius, kuriems ji niekas nebus... ir turi man kas būti?“ Werther'iui su pozityviąja religija ne pakeliui; kadangi panteizmu nudažyti jo religiniai jausmai šiurpiose gyvenimo kovose neduoda išvidinės paramos, tai jis nesulaikomai pasvyra į katastrofą. Melancholišką jo nusiteikimą („Ak, ar prieš mane žmonės buvo jau tokie pat vargingi?“) dar sustiprino mirštanti gamta. Lapkričio 30 d. rašė: „Visa buvo tuščia; drėgnas, šaltas vakaro vėjas pūtė nuo kalno, ir pilki lietaus

debesys plaukė į slėnį." Tiek viduje, tiek ore biauru. Tokioje nuotaikoje sužino, kad jam pažįstamas valstietis užmušė savo meilės konkurentą. Werther'is stengėsi pateisinti ir net išgelbėti užmušėją. Nepavykus nujaučia, kad ir save išgelbėti nepajėgs. Vis žaidžia mirtimi, svajoja „atskleisti uždangą ir įžengti į anapus." Lottei jį meldžiant rečiau pas ją lankytis, jis tiesiog pasiunta. Pasiryžta jėga savo svajones realizuoti, aplankydamas Lotte, skaito jai savo paties išverstas Ossian'o dainas.

„Visa šių žodžių jėga užgulė nelaimingą Werther'į. Jis, visai nusiminęs, parpuolė ant kelių prieš Lotte, pastvėrė jos rankas, prispaudė prie akių, kaktos, o jos sieloj dingtelėjo baisaus prisirišimo nujautimas. Jų jausmai sumišo, ji spaudė jo rankas, spaudė jas prie krūtinės, melancholišku gestu prilinko prie jo, ir degą jų veidai susiliejo. Pasaulis jiems buvo dingęs. Jis apglėbė ją, spaudė prie savo krūtinės ir apipylė jos degančias, švepluojančias lūpas šėlstančiais bučkiais. «Werther'i!» sušuko ji paspringusiu balsu, silpnai atstumdama jo krūtinę nuo savo. «Werther'i!» sušuko ji atsipeikėjusi, tauriausių jausmų kupinu balsu. Jis nesipriešino — paleido ją iš glėbio ir beprotiškai puolė prieš ją. Bailiai sumišusi, ji pašoko ir drebėdama, ar tai pusiau iš meilės, ar pusiau iš pykčio, pratarė: «Paskutinį kartą! Werther'i! Daugiau niekados nebematysi manęs.»

Nepasisekus ir šiam paskutiniam bandymui laimėti mylimąją, Werther'iui rodosi, kad nėra kitos išeities, kaip nusižudyti. Kitą naktį jis nusišauja iš Lottes, neva kelionei, pasiskolintu pištalietu. Kaimynai randa jį bemirštantį. „Ant stalo atversta Lessing'o *Emilia Galotti*. Leiskite man nieko nekalbėti apie Alberto pasibaisėjimą, apie Lottes sielvartą... Kilo baimė dėl Lottes gyvybės. Jį nešė amatininkai. Joks kunigas jo nelydėjo."

Tą patologišką sielos procesą Goethe aprašo nepralenkiamu meistriškumu. Laiškų rinkiny aiškiausiai matyt, kaip tą jaunuolį—šalia Hamlet'o keisčiausią pasaulinės literatūros figūrą — viskas veda į pražūtį. Netrūksta nė bruožų, tiksliai jo beprotišką meilę charakterizuojančių, nė epizodų, pilniausiai nušviečiančių tiek veiksmo centre stovinčius tris asmenis, tiek ir virtinę šalutinių veikėjų, didinančių Werther'io jausmų sruvenimą. Subtiliausiai suvokiami sielos virpėjimai, tiksliausiai piešiama gamta ir genialiai vaizduojami žmogaus su ja santykiai. Dėl tokio meniškumo Werther'is toli už savęs palieka Rousseau *La Nouvelle Heloïse*. Mokinys pralenkia mokytoją.

Fabula psichologiškai nuosekli, be sielos gyvenime pasitaikančių šuolių, be vyksmą skaldančių nukrypimų. Intryga nenuobodi, nors labai paprasta, vykstanti tik vieno asmens širdy. Bet kokioj širdy! Mes drauge su Werther'iu galime sakyti: jo širdis — tai tikras jausmų pasaulis. Tą intrygą, kaip ją charakterizuojanti muzika, lydi gamta. Ji iš karto taip švelniai nusišypso Werther'iui, kad net norėtų su ja susilieti, o vėliau, rudens audrų blaškoma, gamta nelaimingajam išrodo jau kaip tikras, jo laimei skirtas, kapas.

Kalba ir stilius su turiniu puikiai derinasi ir jam pilnai atsako. Kaip to jausmai priešinasi viešai dorovei ir santvarkai, taip ir gramatikos, sinsaksės ir stiliaus taisyklės laužomos, ir iš viso vokiečių kalba taip sutirpdoma, kad po *Werther'io* ji išrodo jau esanti kitokia. Toji kalba, nors šiame kū-

riny visur ištisai lyriška, tačiau ne šabloniška, ne nuobodi, nes gabiai niuansuota: iš pat pradžių ji naiviai maloni, vėliau, įsigalėjus aistrai, audringai blaškosi, kol, pagaliau, nuūžia, kaip debesio sruogos siaubingą naktį. Tik pačiame gale, mirties akyvaizdoje, vėl plaukia ramiai. Atskiroms situacijoms piešti nevengiamos nei liaudies banalybės, nei Bažnyčios himnų stilius. Su tuo derinasi ir pati Werther'io lektūra: pradžioje mėgiamą dėl jo natūralumo, Homer'ą išstumia vėliau paniuręs Ossian'as. Tik labai abejotina, ar prieš mirtį bus skaitęs, iš racionalizmo laikų užsilikusią, *Emilia Galotti.*

Yra ir daugiau trūkumų; sakysim, kad ir nusižudymo motyvavimas: Napoleonas, kurs sakė skaitęs *Werther'į* iš prancūziško vertimo septynis kartus ir net vežęsis su savim žygiuodamas į Aigiptą, kritikavo įžeistos ambicijos motyvą. Jam, matyti, nepatiko, kad autorius leidžia vad. kilmingiesiems užgauti iš miestiečių kilusį Werther'į; visa tai dar labiau pabloginę jo nuotaiką. Tai esąs ne kas kita, kaip pamatinio motyvo — aistringos meilės—susilpninimas. Pats kūrėjas rado kitą ydą, būtent, pirmoj redakcijoj Werther'io aistrą paliko be, ją dar ryškiau charakterizuojančios, priešingybės. Iš naujo perdirbęs 1787 m., jis dėl to įterpė nuotykį vieno kaimiečio, kuris, taip pat įsimylėjęs, užmušė savo laimingesnį konkurentą, tokiu būdu, prieš civilizuotame pasauly įvykstančią savižudybę, statydamas demonišką primityvesniųjų aistros išsiveržimą. —

Jau tik pats dėl savęs kūrinys galėjo turėti pasisekimą. Be to, dar ir momento nuotaika tokiam veikalui buvo patogi: ji, lyg kokia milžiniška banga, iškėlė *Werther'į* į visiems matomas aukštybes. Mat, *Werther'io* pasirodymo išvakarėse Europa buvo revoliucijos karščio krečiama. Politikoje tą karštį tuo tarpu sulaikė valstybių absoliutiškas režimas, bet už tai religijoje, moksle ir literatūroje jis siekė kritišką temperatūrą — nedaug bereikėjo, kad suliepsnotų visas kontinentas ir pakiltų audra. O tas „nedaug" pirmiausia buvo Goethes *Werther'is.*

Religijoje ir seniau pietizmas, ši protestantiška mistikos forma, buvo sutirpdinęs kietąsias ortodoksijos formas bei Apšvietos kategorijas ir tikinčiųjų sielose sukūręs gyvo tikėjimo ugnelę, tuo išūgdydamas savotišką jausmingumą. Tokiu būdu iš naujo išmokyta giliai jausti siela, nebepasitenkindama religinėmis temomis, ėjo ieškoti ir pasauliškų pergyvenimų, nuo to pasidarydama tik dar jautresnė. Dėl to nuostabiai prasiplėtė žmogaus jautimo galios.

Sunku tam jausmų išsiilgusiam jaunimui susilaikyti nuo perdėjimų, kurie bematant atsirado Rousseau sentimentalizmo bei Richardson'o verkšlenimo įtakoj. Tai buvo epidemijos pobūdžio liga, kuri reiškėsi ašaromis ir apalpimais. Vargu kada nors Europoje buvo išlieta tiek ašarų, kaip šiuo laiku. Šis silpninąs geriausias jaunimo jėgas, sentimentalumas buvo užkrėtęs ir dėl nenusisekusios meilės besiblaškantį jaunąjį Wolfgangą. Bet šis nemano paskandinti ašarų klane savo jaunatvės, talentų ir išsigydo, nurašydamas savo sielos *Werther'į.* Kas kita jo amžininkai: jie matė šiame sielos romane klasiškai formuluotą jų pačių širdies istoriją. Kas Goethei buvo galutinis atsiskaitymas su praeitimi, jaunimui buvo pradžia vaitojimų orgijų; kas Wolfgangui buvo vaistai, tiems jaunuoliams buvo nuodai. Dėl to kraštas kiek laiko buvo panašus į bepročių namus. Schubart'as vie-

noj recenzijoj rašo: „Aš sėdžiu su tirpstančia širdimi, plakančia krūtine, o iš akių veržias geismingas skausmas, ir sakau tau, skaitytojau, kad tik ką skaičiau, ne, prarijau savo mielo Goethes *Jaunojo Werther'io kentėjimus*... Geriau amžinai vargčiau, gulėčiau ant šiaudų, gerčiau vandenį ir valgyčiau šakneles, užuot negalėjęs atjausti tokį jausmingą rašytoją." O Bürger'is mikčiodamas sušunka kūrėjui: „Leisk Tave širdingai apkabinti, arba, kadangi tu man per aukštai stovi, paimti tavo kelius, galingasis. Tu beveik tik vienas po galingiausiojo Shakespeare'o sugebi giliai sujaudinti mano širdį ir šias išdžiūvusias akis suvilginti ašaromis! Tik vakar vakare skaičiau aš *Werther'io kentėjimus*. Tu pasirodei man šiąnakt sapne, ir aš — mano žmona girdėjo — tavo rankose garsiai žliumbiau!"

Po Luther'io Biblijos vertimo kažin, ar kita kokia knyga taip paveikė į žmones, kaip *Werther'is*. Per dvejus metus išėjo šešiolika jo leidimų, suteikdami jam liaudies knygelių populiarumą. Jis skatino rašyti vis didesnį skaičių baladžių, laiškų, studijų, dramų ir kitokių sekimų. Daug kur buvo galima sutikti jaunimą, apsitaisiusį Werther'io kostiumu — mėlynu fraku, žaliu vestonu, raitelio kelnėmis ir aukštais batais su rudomis aulų apvadomis. O kiek ašarų išlieta, kiek žaista su ginklais. „*Werther'is* buvęs priežastis didesnio skaičiaus nusižudymų, nekaip gražiausia pasaulio moteris", ironiškai nusišypsojo garsioji ponia de Staël.

Kūriniui ir dėl to sekėsi, kad jis tiko vokiečių ilgesiui vienos bendros tėvynės. Nepamirškime, kad Goethes laikais Vokiečių žemė buvo susiskaldžiusi į tūkstantį septynis šimtus aštuoniasdešimt devynis politinius vienetus, nuolat keliančius tarp savęs vaidus, ant visų kryžkelių naujas „valstybės" sienas tiesiančius. Jei diplomatams ir politikams nepasisekė per amžius grąžinti vienybę, tai Goethei bent iš dalies pavyko. Vienu savo veikaliuku jis suartino visus, literatūra suinteresuotus, tautiečius, kurie kalbėjo viena kalba, sudarė vieną tėvynę.

Wolfgangas peršoko ne tik savo vidaus užtvaras, bet ir savo krašto sienas, — pasiekė visą civilizuotą pasaulį. Vokiečių literatūra, per šimtmečius iš svetimųjų skolinusi, dabar skolas su kaupu grąžino. Smarkiausiai buvo sukrėsti romaniški kraštai, kurie tokiu, tiek menišku, tiek audringu, romantiškumu nors kiek atsvėrė tradicinį savo poezijos klasicizmą. Dėl to nenuostabu, kad dar tais pačiais 1774 m. išėjo pirmas *Werther'io* vertimas prancūzų kalba, kur jis iki 18. šimtm. galo buvo net penkiolika kartų spausdinamas, dėl to krašte jau 1777 m. buvo jaučiamas „visuotinis rūgimas." Chateaubriand'o *René*, Senancours'o *Obermann'as*, Constant'o *Adolphe'as* — tai vis *Werther'iai* su prancūzišku apdaru. 1776 m. kūrinį išsivertė olandai, 1779 m. — anglai, iš viso per tą šimtmetį spausdindami jį dvylika kartų. 1781 m. išėjo pirmas itališkas, 1783 m. — pirmas švediškas ir 1788 m. — pirmas rusiškas vertimas. Greit jis buvo išverstas ir į lenkų kalbą, tokiu būdu pasiekdamas ir Lietuvos — tuomet dar sulenkėjusią — inteligentiją.

Jonas Wolfgangas Goethe buvo garsus visoj Europoj.

Tačiau tai teikė kūrėjui ne tik džiaugsmą, bet ir daug rūpesčių: mat, visa eilė jaunų skaitytojų, netekusių pusiausvyros, ėjo iki tragingo galo, kaip ir pats jų „karžygis". Tai atkreipė ir vyriausybių akis. Ir buvo

kuo susidomėti, nes *Werther'is* tai buvo tikra revoliucija: juk jis sudavė mirtinį smūgį absoliutinėms vertybėms, griovė papročius ir socialinę tvarką, aštriai kritikavo valstybių absoliutiškumą ir žemino valdžių autoritetą, kritiškai sutiko tikėjimą ir abejingai atsiliepė apie Dievą. Nuo šio laiko žmogus, tikriau sakant, jo širdis yra visų daiktų matas. Prieš širdį protas maža ką reiškia: jo vietoj garbinama „gražioji siela" ir aukštinama „jautri širdis". Religiją ir dorovę perrėkia aistra, gaivalinga gamtos jėga, kuriai veltui priešinsies. Jos pavergtam leidžiama ir nusižudyti.

Neaiškinus aišku, kad šiuo kūriniu Goethe yra padėjęs sugriauti senąjį pasaulėvaizdį ir sudaryti naują. Tik anų dienų vokiečių jaunimo apolitiškumas apsaugojo kraštą ir nuo politinių perversmų, panašių į tą, kuris 1789 m. nuvertė amžių sudarytą tvarką Prancūzijoje. Suprantama, kad vyriausybė pradėjo gaudyti šitą plonutę, bet tokią pavojingą, 1774 m. rudenį Leipzig'e anonimiškai spausdintą, knygutę. Pirmiausia dėl buvusio Wolfgango profesoriaus Ernesti, kurį Wolfgangas dėl savo liberališkumo taip mėgo, veikalas, kaip „savižudystės apologetika", buvo uždraustas Saksonijos vyriausybės. Liberalizmo tėvai prie savo vaikų nedrįso prisipažinti.

Tai buvo ženklas polemikai be krašto, be galo. Prasidėjo arši kova už ir prieš, ir pats autorius, kurį skaitytojai greitai atspėjo, buvo gerokai valkiojamas. Saksonija greit pasekė ir Austrijos valdžia. O dėl tokio pat uždraudimo Danijoj poetas Oehlenschläger'is dar 1798 m. nebuvo gavęs skaityti Goethes raštų. Pats autorius jam „visada buvo minimas, kaip per didelis svajotojas, kuris suvedžiodavęs žmones peršauti savo galvą kulipka." Pagaliau jis gavęs iš vieno profesoriaus „keletą Goethes raštų su tėviškais perspėjimais ir atsargumu, lyg tai būtų buvę parakas ir švinas, arba nuodingi medikamentai."

Koks buvo *Werther'io* likimas Italijoj, pats autorius 1829 m. Eckermann'ui taip pasakojo: „Mano Werther'io itališkas vertimas labai greit pasirodė Milan'e. Bet iš viso leidimo per trumpą laiką nebuvo matyti nė vieno egzemplioriaus. Mat, apie tai sužinojęs, vyskupas liepė kunigams parapijose išpirkti visą laidą. Tai manęs neužgavo, priešingai, aš džiaugiausi šiuo gudriu ponu, kuris tuoj suprato, kad *Werther'is* katalikams yra bloga knyga, ir aš turėjau jį pagirti, kad jis tuojau griebėsi tikriausių priemonių, norėdamas ją vėl ramiai pašalinti iš pasaulio."

Ties ta įsidėmėtina savęs atestacija verta dar valandėlę stabtelti. Pasirodo, kad dramos fragmente *Prometheus* taip triumfuojąs Goethes titanizmas buvo ne visai tikras, nes kitaip nebūtų taip ūmai ištirpęs naujame *Weltschmerz'e*. Jo titanizmas tesugeba patį kūrėją praplėsti į visatą, bet neturi jėgų susivaldyti, disciplinuotis. Aistroms tas „titanas" nepajėgia priešintis, dėl to raitosi skausmuose tol, kol visai nusivylęs pasidaro sau galą. Charakterio, sugebančio visiškai save nugalėti — nė pėdsako; tikėjimo į transcendentinį Dievą, galinčio savo Malone išlaisvinti iš aistrų bei skausmų — nė šešėlio. Werther'is bėga į gamtą, atsiduoda visatai ir joje paskęsta. Šiame panteizme nėra gyvenimą teigiančių, jį apvaldančių bei jį formuojančių jėgų, o tik kentėjimas be pasipriešinimo ir pralaimėjimas be kovų.

Tiesa, tą Werther'io, t. y. savo, panteizmą Goethe apdailino žavin-

giausiu, kokį tik galima tarp dangaus ir žemės rasti, poetiškumu, – tokiu, kokiu nuo pat savo literatūros pradžios tautos genijus ar tik nebus apdovanojęs tik jį vieną. Dėl to žmogiškoji sritis niekur nėra tokia poetiška, kaip čia ir apskritai Goethes kūryboje.

Bet ši, tik kartą per tūkstantį metų pasitaikanti, garbė rodo kartu ir jos silpnybę: Goethes pasaulis apsiriboja humaniškąja sfera. Jame netelpa antžmogiškasis pasaulis. Jam svetimas didesnis, viską apgaubiąs, kosmos, kuris tik vienas tesuteikia viskam esmę ir prasmę. Jo pasaulis yra rafinuotai supoetintas mikrokosmas, ir, kaip toks, pats savy neapsakomai brangus, bet, lyginant jį su makrokosmu, iš kur plaukia pati poezija, tai tik stiklas, kuriame atsispindi šimtu spalvų žėrįs deimantas iš svetimų Goethei sferų. Šitas žmogiškasis ekskliuzyvizmas *Werther'y* tiek aiškus, kad Bažnyčia visai nerado reikalo dėl to griežtai įspėti tikinčiuosius.

Nemalonumai kūrėjui plaukė, kaip matėme, visai iš kitos pusės. Visai nesmagu buvo Wolfgangui tai, kad veikale aprašyti Lotte ir jos vyras Kestner'is tikrai supyko, kam jų namų draugas išvilko į viešumą jų bendrai praleistą laiką bei intymius pergyvenimus, ne visai tinkamai nušviesdamas atskirus veikėjus, ypač Kestner'į *(das elende Geschoepf von einem Albert)* ir pan. Ramindamas Wetzlar'o draugus, prižadėjo jiems satisfakciją antroj redakcijoj. Bet tos jis ėmėsi nerangiai, nes kūrinys jį patį kažin kaip baugino. „Aš", prisipažino jis senatvėj Eckermann'ui „...nuo pat išėjimo knygą skaičiau tik vienui vieną kartą ir vengiu tai daryti antrą sykį. Tai tikros ugnies raketos! Nuo to man darosi nejauku, ir aš bijau, kad reiks vėl pergyventi patologišką padėjimą, iš kurio ji (ši knyga) kilo."

Rengdamas antrą leidimą, Goethe kiek sušvelnino inkriminuotas vietas ir, norėdamas perspėti, į radikalizmą linkusį, jaunimą įžangos vietoj parašė:

Sei ein Mann
Und folge mir nicht nach.

Bet to jo patarimo maža kas klausė. Kad ir ne visai skolindavosi iš savo „Lottes" pištalietus, tai bent sekė Werther'iu iki nusiviliant, nepasitenkino savim ir pasauliu, ūgdydami tikrą *Weltschmerz'ą*.

Daugumui inteligentų Goethe nuo šio laiko buvo žinomas, kaip „*Werther'io* autorius". Tuo kūriniu jis pagaliau visiems kūrėjams ir kultūrininkams pasidarė toks autoritetas, kad šį dešimtmetį, nuo 1770 ligi 1780 m., galima vadinti „Goethes epocha".

6. Paskutiniai metai Frankfurt'e (1774/75)

Nenuostabu, kad, išėjus *Werther'iui*, Goethes namų durys nuo svečių nebeužsidarė. Jį aplankė ir naujosios pedagogikos tėvas šveicaras Pestalozzi ir vokiečių poetų kunigaikštis Klopstock'as. Tačiau per didelis skirtumas buvo tarp šio, jau pagyvenusio, ceremonijas mėgstančio ir iškilmingu stiliumi rašančio, Dievo bei tėvynės meilės dainiaus ir jauno užsidegėlio,

gamtos ir erotinės meilės, poeto, niekinančio konvencionalias formas. Todėl, be abiejų mėgstamo jodinėjimo ir čiuožimo, daugiau bendrų temų kažin ar galėjo būti. O vis dėlto jaunam šeimininkui imponavo olimpiška svečio ramybė ir mokėjimas išmintingai džiaugtis garsiu savo vardu.

Tačiau netrukus Goethei pasitaikė proga užmegzti reikšmingesnius santykius. Gruodžio mėn. 11 d. pro Frankfurt'ą į Paryžių vykdami Weimar'o hercogo sūnūs pasikviečia Werther'io autorių pas save į viešbutį. Su jais greitai susidraugavęs, Wolfgangas vyksta kartu iki Mainz'o. Ir jų palydovams ir jiems patiems, tur būt, rodėsi, kad Goethe „geriausias, maloniausias žmogus pasauly." Respublikoniško nusistatymo tėvas ne labai džiaugėsi, išgirdęs, kad sūnus kviečiamas į svečius į Weimar'o dvarą. Jis priminė jam Voltaire'ą, kuris tam pačiam Frankfurt'e buvusio artimiausio draugo, Friedricho II., buvo areštuotas ir taip sugėdintas viso pasaulio akyse. Norėdamas panašios nelaimės išvengti savo sūnui, jis dar uoliau stengėsi pastoviai apgyvendinti jį — reguliaru darbu ir vedybom. Bet ir čia nepavyko tėvui; iš to kilę nauji skaudūs meilės pergyvenimai su Lili Schönemann tik dar labiau skatino jį palikti tėviškę.

Į Lilės namus pirmą kartą pateko jis 1775 metų pradžioj, kai ten buvo rengiamas muzikos vakaras. Toji bankininkų šeima buvo aukšto kilimo, turtinga, todėl jos reputacijai — ir pinigams — visi lenkėsi. Jos saliono karalienė buvo šešiolikos metų duktė Elisabeth, trumpai tariant, Lili. Kad ir jauna, ji sugebėjo drąsiai pasisukinėti svečių tarpe, palenkdama juos savo žavinčiu grožiu, tikrai gera širdimi ir puikiu išsilavinimu. Greit ji laimėjo ir Wolfgango meilę. Rodos, tik ji ir verta lydėti šį poezijos kunigaikštį į nemirtingųjų aukštumas. Tikrai, balandžio mėn. jie susižiedavo. Jokių suvaržymų nepakenčianti ir amžinai nerami Wolfgango širdis tuoj pajuto pančių sunkumą ir pradėjo drumstis. Iš karto rodėsi, kad jo sielą graužia pavydas, nes pas Lili atvykdavo vis mandresni piršliai ir puikesni kavalierai, bet greitai paaiškėjo, kad tai, į nelaisvę patekęs, erelis daužė narvelio sienas. Jis veržte veržėsi į natūralų, paprastą, savaime pagal gamtos dėsnius plaukiantį gyvenimą, vadinasi, į tokį, kuriuo Schönemann'ai, tie rokoko milijonieriai, tiesiog biaurėjosi. Tačiau visa jėga veržtis ta kryptim širdis jam neleido — per daug jau mylėjo Lili. Dėl tokio keisto padėjimo jis pats savęs nekenčia ir visaip save pravardžiuoja. Taigi, *Fastnachts - Goethes* — kaip jis save piktai linksmas krikštija — padėjimas visai kvailas. „Plonu aukso žiedeliu sukaustytas titanas" nuoširdžiai skundžiasi savo meile —

Fesselt dich die Jugendblüte,
Diese liebliche Gestalt,
Dieser Blick voll Treu und Guete
Mit unendlicher Gewalt.

Will ich rasch mich ihr entziehen,
Mich ermannen, ihr entfliehen,
Führet mich im Augenblick,
Ach, mein Weg zu ihr zurueck.

Und an diesem Zauberfaedchen,
Das sich nicht zerreissen laesst,
Haelt das liebe, lose Maedchen
Mich so wider Willen fest;

Muss in ihrem Zauberkreise
Leben nun auf ihre Weise.
Die Veraendrung, ach, wie gross.
Liebe! Liebe! lass mich los!

Bandydamas, ar galės ištverti nuo savo burtininkės atsitolinusi jo širdis, jis kartu su grafais Stolberg'ais — visi fantastiškai apsirengę Werther'io kostiumais — iškeliauja į Šveicariją. Tuomet visi keliai į pietus dulkėjo nuo šių triukšmingų „genijų", vykstančių amžinu sniegu atvėsinti savo aistras.

Pakeliui, Darmstadt'e, Wolfgangas vėl sutinka Karolį-Augustą, dabar jau užėmusį Weimar'o hercogo sostą. Šis antrą kartą pakviečia Goethe į savo dvarą. Toliau, vengdamas Sesenheim'o, jis keliauja pas Salzmann'ą į neužmirštamą Strassburg'ą. Emmendingen'e, netoli Freiburg'o, jis aplanko savo seserį Korneliją. Skaudus vizitas — sesuo jau kito, ištekėjusi už jo draugo Schlosser'io. Pati būdama be galo nelaiminga, ji su ašarom maldauja brolį nevesti. O tai paskutinis Wolfgango susitikimas su ja, nes ji, negalėdama kartu su mylimuoju broliu vykti į platųjį pasaulį, vis labiau ima džiūti. Dar metai, kiti, ir naujas kapas dengs ją ir jos mįslingos meilės paslaptį.

Šveicarija jau nebetoli. Čia pat, prie Schaffhausen'o, toks įdomus, taip akį traukiąs, Rhein'o krioklys, o čia žavi toks didelis puikus Zürich'o ežeras, jau ir Klopstock'o lankytas. Grožėdamasis nuostabia gamta, jis pasiekia kultūrinę Šveicarijos sostinę Zürich'ą ir čia su Lavater'iu iš pamatų aptaria fizionomikos klausimus. Bando užmegzti santykius su Bodmer'iu, senu Gottsched'o priešu, Klopstock'o ir Wieland'o globėju bei teoretiniu savo pirmataku.

Kažin, ar jam labai patiko viešėti pas, kuklų gyvenimą pamėgusius, visokiems perdėjimams nepalankius, blaivius šveicariečius. Atrodo, kad ne, nes, laipiodamas po Šveicarijos kalnus, pyksta —

Ohne Wein und ohne Weiber
Hol der Teufel unsre Leiber.

Draugas Passavant'as iš Zürich'o vilioja svečią tolyn į Alpes. Nuvyksta su juo į stebuklingąją Maria-Einsiedeln, kur užsimano Šv. Panelei vainikuoti skirtos karūnos savo maloniausiajai panelei Lilei. Toliau užlipa ant Rigi (1800 metrų aukščio), o tai buvo labai drąsus žygis anais laikais, ir iš čia keliauja į Altdorf'ą, kur jo fantaziją žadina padavimai apie Wilhelmą Tell'į. Romantišku Reuss'o slėniu kopdamas aukštyn, pasiekia Gotthard'o praėjimo aukštumą. Čia pietų grožis gracingu gestu moja Italijon, bet veltui — lyg tyčia tada pasitaiko sužadėtinės gimimo diena, kaip gi jis gyvens be Lilės, kurios dovanėlė, auksu išlieta širdelė, kabo ant jo kaklo?!

Ilgėdamasis per Flüelen'ą, Küssnacht'ą, Zug'ą ir Horgen'ą grįžta į Zürichą. Ir tada jo meilės horizonte sušvinta nauja žvaigždė — Barbora Schulthess. Ji nuoširdžiai susirašinėja su juo tol, kol neidealios jos idealizuojamojo vedybos su Christiane Vulpius (1788) ją visai atstumia.

Dar porą dienų pra'eidęs Basel'y, Goethe atvyko į Strassburg'ą. Gydytojas Zimmerman'as čia jam parodė Lavater'io veikalui apie fizionomiką renkamus siluetus. Tarp jų jis pamato ir vienos aukšto kilimo Weimar'o dvaro damos, Charlottes von Stein, paveikslą ir iš karto ja susidomi: jautri jo širdis ir nuostabus grožio jausmas nuolat painioja jį į įvairiausias meilės istorijas, kurios suteikia daug nemalonumų, kartais privesdamos net prie šiurpių tragedijų. Todėl ne kartą jam ir reikdavo iš gilios širdies atsidusti:

Liebe! Liebe! lass mich los!

Bet, kadangi meilė taip greit jo nepaleisdavo, jis pats pasiryždavo pasprukti iš jos nagų. Tokiais atvejais jis nuolat dirbdavo arba vykdavo į tolimas ekskursijas, o, jokios išeities nerasdamas, savo dulcinejas mėgindavo užmiršti kitų glėby. Nors jo širdis jau taip daug kartų kamavosi, net ligi pat senatvės tuo atžvilgiu neduodama jam ramybės, bet niekada jo jausmai nebuvo taip susipynę, kaip 1773/75 metais. Sakysim, 1773 m. balandžio ir gegužės mėn. jis rašo padūkusius laiškus į Wetzlar'ą, o rugpiūčio mėn. jau pareiškia „neišsižadėsiąs Maximilianės (t. y., Brentano), kol būsiąs gyvas". Bet jau rugsėjo mėn. užsisvajoja apie Lotte, o, vos mėnesiui tepraslinkus, Friederikei į Sesenheim'ą siunčia tik ką baigtą spausdinti *Goetz'ą*. Kitų metų pradžioj nerami jo širdis plaka drauge Bettei Jacoby, Maximilianei ir Lottei.

Jokios išeities iš to meilės labirinto jis nematė ir dabar, iš Šveicarijos sugrįžęs pas savo sužadėtinę; mat, nors dėl savo aistros Lilei jis ir jaučiasi „kvailas ir beprotis", tačiau nėra jai perdaug ištikimas. Net iš jos pačios kambario rašo, dar niekada nematytai grafaitei von Stolberg jausmingiausius laiškučius, sakysim: „Ką reiškia prieš tiesioginį jausmą vardai: draugė, sesuo, mylimoji, sužadėtinė, žmona arba, visų tų vardų kompleksą apimąs, žodis..."

Šitas keistas reiškinys verčia mus, nors labai trumpai, apibūdinti Goethes meilės charakterį.

Kiekvienas, giliau susipažinęs su jo painia erotine praeitimi ir beviltiškai susipynusia dabartimi, supras, kad svarbiausioji visų tų komplikacijų priežastis yra jo egoizmas. Iš tikrųjų, jis norėjo, kad meilė jam tarnautų, ir dėl to, pajutęs iš jos pusės kokį pavojų savajam „aš", jis greitai nusisukdavo.

Toks santykių nutraukimas dažnai laikomas herojišku Goethes išsižadėjimu. Bet kažin, ar tai teisinga, nes faktai rodo ką kita: iš erotikos sferos. Wolfgangas niekada neišeina — pabėgdamas nuo vienos, jis įsimyli kitą Tai tik pasprukimas iš susidariusios jam nepatogios situacijos į kitą, jo būtybei tinkamesnę.

Šitoks nusistatymas — niekada nemylėti taip, kad erotika būtų pavojinga jo būtybei, — jo meilei teikia tam tikrą šaltumą. Iš savo meilės objekto jis reikalauja visko, trokšta beribės meilės, bet pats joje pasireiškia tik tiek, kiek gali nepakenkti savajam „aš". Visiškas atsida-

vimas būtų pasikėsinimas ant savęs paties. Pajutęs tokį pavojų, jis visada rasdavo išsigelbėjimą. Blogiausiu atveju, kaip jau ne kartą matėme, pabėgdavo.

Kitas Goethes meilės charakterio bruožas yra jos vienašališkumas. Nors jo mylimosios kur kas daugiau sudėdavo išvidinio turinio į savo meilę, Wolfgangas vis tiek jas nustelbdavo, tartum visą meilę tesudarytų vien jo geiduliai.

Šitas solipsistiškas jo meilės bruožas iš tikro yra ne kas kita, kaip mylimosioms neištikimumas, kuris joms juo labiau skaudus, kad intymiausiais meilės momentais tvirčiausiai pasireiškia, nes tuomet Goethe labiausiai leidžia suprasti, kiek jam rūpi pasinaudoti, pačiam nieko neaukojant. Pataikaujant Goethei, būtų galima pasakyti, kad moterims jis buvo neištikimas dėl ištikimumo pačiam sau. Taip jis pats vertindavo savo meilę ir todėl nieko peiktino joje nematydavo — išskyrus gal tik Sesenheim'e, kadangi teismai grasė smarkia bausme — bet, priešingai, būdavo linkęs save išteisinti, nes jis, organiškoje savo „aš" plėtotėje, matydamas aukščiausią uždavinį, tik stengėsi kiekvienu momentu pašalinti nuo savo kelio įvairiausias kliūtis.

To egoizmo erotikoje, aukščiausios jo egoizmo formos, jis nė neslėpė. Vėliau jis ir pats save pavadins „iš tikro visada egoistu" ir sau pateisinti tvirtins, kad menininkas turįs būti „kuo didžiausias egoistas".

Ne mažiau ryškus yra ir jo meilės sensuališkas pozityvumas, kurio reikalavimai neapsiėjo be žiaurumo. Mylėti moteris jam ne retai yra tas pats, kaip ir jomis sensuališkai džiaugtis. Todėl nenuostabu, kad jis jas maža gerbė ir kartais laikė net mažavertėmis būtybėmis. Pasak jo, jos visada turinčios kokį nors apibrėžtą, asmenišką tikslą ir nesugebančios pakilti aukščiau savęs. Kartą, tiesa, jau senatvėje, sutikta jauna, gėles skinanti, moteris primena jam „sentimentalias ožkas", o senos, jau nebesugebančios sukti vyrams galvų, jam yra tik būtybės, iš „laisvojo gyvenimo išdykėlių virtusios vienuolėmis, pamaldume radusios birbynę, pagal kurią dar galėtų šokti savo menuetą".

Nereikia daug nė įtikinėti, kad šitokia jo meilė kitai lyčiai nedavė jokios laimės: beveik visom moterim, kurias Goethe mylėjo, tai suteikė tik mažą džiaugsmą, bet užtat daug kentėjimų ir didelį skausmą. Tačiau nors ir šitas jo būdas buvo labai gerai žinomas, vis dėlto jo daili išvaizda, imponuojančios dvasios ypatybės, žymus jo sociališkas padėjimas, didelis tėvų turtas, taip pat meilumas ir gerumas santykiuose su moteriškuoju pasauliu ir daug kitų veiksnių vis iš naujo moteris pavergdavo. Dėl to jis, niekeno nekliudomas, ir varė toliau savo erotišką žaidimą iki pat vėlyvos senatvės. Dėl tokios savotiškos prigimties jis daugiau melancholiškai, ne kaip juokais, kreipiasi pats į save:

Alter, hoerst du noch nicht auf.
Immer Maedchen!

Niekada ant jo kelio nebuvo priklydę jų tiek daug, kaip 1775 metų pavasarį. Žinant poetišką Goethes prigimtį, buvo galima laukti, kad, atėjus laikui, jis stengsis išsivaduoti iš tos painiavos, vaizduodamas ne tiek juokingą, kiek labai tragišką savo padėjimą.

STELLA

Taip ir buvo padaryta kūriny *Stella, ein Schauspiel für Liebende*, kurs buvo parašytas 1775 m. ir išleistas maždaug po metų. Pats vardas sako, kad kūrėjas čia panaudojo nemaža pavyzdžių ir iš literatūros. Anglų rašytojas Jonathan'as Swift'as Stellos vardu kitados buvo išgarbinęs savo mylimąją Esther Johnson, šalia jos gyvendamas dar su Esther of Homrigh (Vanessa). Ši mirė iš sielvarto dėl tokio nemoralaus meilės žaislo; bet ir pirmoji neilgai džiaugėsi, greitai nueidama paskui į kapus. Panašų konfliktą buvo pergyvenęs ir Goethes draugas Fritz Jacobi. Bet jam pasisekę viską taip sutvarkyti, kad visi buvę patenkinti. Ta kryptimi ir parašė kūrėjas savo veikalą.

Silpnabūdis ir geidulių blaškomas Fernando (-Goethe) palieka savo žmoną Ceciliją ir dukterį, nes švelnus jos būdas nepatenkina aistringo jo temperamento. Jis veda jaunesnę ir jausmingesnę Stellą, bet po kurio laiko ir ją pameta. Į jos namus jis grįžta kaip tik tada, kai pas ją ketina tarnauti Liucija, atvesta savo motinos Cecilijos, nieko nežinančios apie Stellos paslaptį. Stellos meilumas iš naujo pavergia Fernando, bet jį kartu žavi ir Cecilijos ištikimumas. Ilgai jis svyruoja tarp vienos ir kitos. Tam neaiškumui ir svyravimui galą padaro pirmoji jo žmona, atnaujindama iš vidurinių amžių Grafo von Gleichen istoriją: iškeliavusį į Šventąją Žemę ir ten pakliuvusį į pagonių rankas grafą, išvaduoja jį mylinti arabė. Iš dėkingumo ir meilės grafas pasiima tą arabę su savim ir, grįžęs į savo pilį, paveda ją, savo išvaduotoją, žmonos globai, kuri tuojau randa išeitį: „v i e n a s butas, v i e n a lova ir v i e n a s kapas". Taigi, pagal šį receptą Cecilija su Stella susitaria taip, kad, iš visų sielvartų išsigelbėjęs, Fernando abi drauge apsikabina, sušukdamas: Mano! mano!

Kūrinio tendencija buvo aiški: *Sturm und Drang'as* jame padarė toli siekiančias išvadas — sugriauti monogamiją ir tokiu būdu iš žmonių gyvenimo pašalinti vieną iš svarbiausių užtvarų, sulaikančių geidulius. Todėl *Sturm und Drang'o* ir to laiko Apšvietos apaštalams visiškai patiko Goethes siūlomas erotiškas trikampis. Susižavėję šaukia: „Koks rojaus kūrinys ta *Stella*! Tai geriausias iš visų jo parašytųjų... ir kaip patenkinamai jis visa baigia, kad net Dievo Angelai džiaugiasi!" Žymi dar ir kita tendencija — silpnavalio Fernando asmeny išplakti save už neištikimumą Friederikei, prikaišiojančiai jam Stellos lūpomis: „Argi tu nejautei, kokia šventovė buvo atverta, kai mano širdis tau atsidavė? Ir tu nepasitraukei nuo manęs drebėdamas? Nenugrimsdai? Nepabėgai? Tu taip sau laikui praleisti galėjai nuskinti ir sudarkyti mano nekaltybę, mano laimę, mano gyvenimą ir visa tai be šiurpo išbarstyti pakelėje?"

Veikalas daug kur, ypač Berlyne, buvo su pasisekimu vaidinamas. Bet dėl tokios bigamijos propagandos pasigirdo ir kritiškesnių balsų. Sakysim, kitas pastorius išleido — tiesa, nepaisant jo teisingos krypties, gana banališką — šeštą veiksmą, kur Stellos dėdė traukia Fernando teisman ir pasodina į kalėjimą. Ir Merck'ui patiko tik atskiros scenos.

Kadangi veikalas ir šiaip nebuvo palankiai sutiktas, tai 1807 m.

Goethe perdirbo jį į tragediją, kur Stella nusinuodija, o Fernando nusišauna. Bet, kadangi ir antroji redakcija neišvengiamai siekia iškelti bigamiją, tai nieks joje iš esmės ir nepakeista. Dėl to rimtesni recenzentai savo nuomonės apie vaikalą vis tiek nepakeitė. Friedrich'as Hebbel'is laiko šį kūrinį „visai nemoraliu dalyku". Panašiai atsiliepė ir visi žymesnieji Goethes biografai, sakysime, ir anglas Lewis išsitarė: „Tur būt niekada didis poetas nėra sukūręs menkesnio veikalo." Žymius jo trūkumus rodo jau ir tai, kad jį taip lengvai buvo galima perdirbti iš komedijos į tragediją.

Tačiau *Stella* turi ir gerų ypatybių, glūdinčių ypačiai dramos lyriškume. Kai Lessing'as įsimylėjusius laiko silpnabūdžiais, nevertais pasigailėti, nė užjausti, Goethe tuo tarpu nesvyruodamas pasisako už aistrą, prabylančią vis galingesniais tonais ir piešiamą vis žavingesnėm spalvom. Iš kiekvienos smulkmenos aišku, kaip jis, savo laikų jausmingumo paveiktas, įgudo suvokti kad ir švelniausius sielos virpėjimus ir, *Werther'y* pasipraktikavęs, nuostabiai išmoko skambinti šimtastyge savo lyra. Tokių tonų, kaip šie, prieš Goethe nebuvo girdėt:

Stella: O dangaus Dieve!.. kai, jo nubučiuotas, savo akis aš nukreipiau aukštyn į Tave, mano širdis liepsnojo prie jo krūtinės, ir aš drebančiom lūpom gėriau iš jo didžiosios sielos ir, džiaugsmo ašarų pilnom akim žvelgdama aukštyn į Tave, šnabždėjau Tau iš perpildytos širdies: Palik mus, Tėve, tokius laimingus, kokius tu mus sutvėrei...

Nė tūkstantis metų vien ašarų ir kentėjimų negalėtų atsverti tos palaimos pirmųjų žvilgsnių, virpėjimų, mikčiojimų, artinimosi, išsisukinėjimo — paties savęs pamiršimo — pirmųjų skubių ugningų pabučiavimų ir pirmojo, ramumu dvelkiančio, apglėbimo — Madame!

Cecilija: Vyrai, Vyrai!

Stella: Jie yra mūsų laimė ir mūsų pražūtis...

Kokie nauji ir ligitol nepažinti jausmai ir viltys užlieja sielą, kai audringus jų geismus pajunta kiekvienas mūsų nervas. Kiek kartų aš visa virpėjau, kai jis nesulaikomom ašarom ant mano krūtinės išliedavo pasaulio kentėjimus... Ir taip mergaitė siela ir kūnu virto viena širdimi, vienu jausmu.

Iš šio trumpo pavyzdėlio aišku, kodėl anų dienų jaunimas be mažų išimčių su entuziazmu plojo tam širdžių advokatui. Ir dėl to nenuostabu, kad, tokio audringo pritarimo sugundytas, kūrėjas ūgdė savy dar panašias temas, ir kilo jam mintis sukurti *Egmont'ą*, kur svarbiausias veikėjas dėl meilės viską užmiršta, net brangiausius savo krašto interesus. Tačiau šiai dramai bręsti neleido nauji, jo gyvenimo laivą smarkiai blašką, neramumai.

Pirmiausia iširo jo susižadėjimas su Lili. Tiesa, ją nuoširdžiai mylėjo, tačiau dar labiau buvo išsiilgęs laisvės. Iš naujo supančiotas maloniosios Lili, prikaišiojo pats sau, kam sugrįžo į meilės nelaisvę. Dėl to „galėčiau duoti sau tūkstantį antausių." Jo širdis šokinėjo *Himmel auf und Höllen ab.*

Blogą jo nuotaiką dar labiau padidino ir abiejų šeimų, taip labai viena nuo kitos besiskiriančių, nesutikimai: Schönemann'ai buvo reforma-

tai, o Goethes — liuteronai; pirmieji gyveno užsidarę ir sukinėdavosi tik siaurame „išrinktųjų“ piningingų aristokratų būrely, griežtai prisilaikiusiame savo tradicijų, kurias Wolfgangas daužė visu, audrininkams galimu, literarišku įžūlumu.

Ir sužadėtinė pradėjo dėl tos priežasties kurį laiką abejoti. Bet supratusi, kad jiems nebūsią galima prie skersuojančių tėvų ir šnairuojančių frankfurtiečių laimingai gyventi, pasiryžta kartu su mylimuoju palikti ir savo tėviškę, ir savo turtą, ir pradėti Amerikoje visai naują gyvenimą. Tačiau Wolfgangas neturėjo tokio herojizmo. Pagaliau tai ir nebuvo reikalinga, nes, paaiškėjus sužieduotinio pasielgimui Sesenheim‘e ir kitiems jo meilės nuotykiams, kontrapunktu akomponavusiems jo meilę sužadėtinei, viešai buvo jam atsakyta. Sunku buvo jam, taip sugėdintam, pasilikti tėviškėje.

Bet kur vykti? Gal į Weimar‘ą? Išgirdęs, kad pravažiuodamas Weimar‘o kunigaikštis sustojo Frankfurt‘e, Wolfgangas tuoj vyksta pas jį. Visose savo kalbose, diplomatiškai vengdamas poezijos klausimų, apsimeta mėgstąs ir suprantąs valstybės reikalus, nors dar ne taip senai buvo Kestner‘iui rašęs, kad „iš visų (mano) talentų teisė yra pati menkoji“... ir kad jis kažin, ar beišmoksiąs politinės subordinacijos. Sulaukęs formalaus kvietimo iš hercogo, kuriam einančiam vos 18. metus, kaip ir visiems dvariškiams, visai patiko šis „nuostabiai linksmas, smagus jaunikaitis“, rengiasi dar tą patį rugsėjo mėnesį vykti į Thüringen‘ą.

Bet ir į šitą taurę įkrito ne vienas kartus lašelis. Jis buvo padėjęs redaguoti vieną farsą, kuriame buvo užgautas ir kito Weimar‘o princo auklėtojas, poetas Wieland‘as. Pajutęs, kad įžeistasis gali užtrenkti jam visas duris į jo naują svajonių pilį, skubinasi viešai užginti save prisidėjus prie to darbo, tuo prasilenkdamas su tiesa ir tik dar labiau supykindamas, ir taip jam ne labai palankius, Frankfurt‘o ponus. Dėl to galėjo būti išbrauktas net iš advokatų skaičiaus. Aišku, kad tėviškėje pasilikti negalės.

Soll wie ein böser Schuldner sitzen,
Bei jedem Zufallswörtlein schwitzen?

Kaip išganymo laukė hercogo pažadėtos karietos. Bet ir ta neatvyko. Kadangi jo šeima jau buvo paskelbusi, kad jų sūnus esąs išvykęs į Weimar‘o dvarą, tai Wolfgangas turėjo slapstytis nuo žmonių. Užsidariusį, kaip kokiame kalėjime, namuose ir pradėjusį manyti, kad likęs klastingo „mecenato“ apgautas, kilmingaisiais niekad nepasitikėjęs, tėvas jį dabar nemaloniai pašiepia. Džiaugiasi, kad Wolfgangas nepaklius į Weimar‘ą, nes, kas „ilgai dvare gyveno, ilgai degs pragare.“ Bet jam buvo kartu ir gaila visų taip skaudžiai pliekiamo sūnaus. Dėl to, norėdamas išvengti didesnės gėdos jam ir visai savo šeimai, išrengė jį į kelionę Italijon. Wolfgangas, pasislapstęs septyniolika dienų, išvyko, pagaliau, kaip koks pabėgėlis, į pietus. Bet vos pasiekė Heidelberg‘ą, kaip iš gilaus miego pažadino jį linksmais trimito garsais hercogo siųstas vežikas. Jėga išsiveržęs iš norinčių jį sulaikyti, šoko į vežimą, patetiškai klausdamas Egmont‘o žodžiais: „Kažin, kur keliaujame? Juk vos beatsimename, iš kur atvykome.“

7. Pirmieji metai Weimar'e (nuo 1775 m.)

A. FAUSTAS — GOETHES KELIONĖS DRAUGAS.

Niuriomis rudens dienomis, bet giedriu pavasariu širdy, Wolfgangas traukė į naują gyvenimą. Kas galėjo su juo susilyginti?! Per ketverius metus buvo tiek ir tokių veikalų parašęs, kad jie jį pastatė tautos priekyje ir ją pačią iškėlė į kitų tautų jau seniai pasiektą aukštį. Mažos dalelės to jo kūrybiškumo būtų užtekę įamžinti istorijoje visus jo draugus audrininkus, po pirmo genialaus savo triukšmingo pasirodymo vis labiau grimstančių į beformišką skėtriojimą. Jei Wolfgangas būtų, prieš persikeldamas į Weimar'ą, miręs ir pasaulis nebūtų sulaukęs nė *Iphigenie*, nė *Tasso*, nė *Hermann und Dorothea*, pagaliau nė *Wilhelm Meister* su *Wahlverwandtschaften*, tai vis tiek jis būtų buvęs garsus: pakako vienos, scenai visai netinkamos, dramos *Goetz'o* ir vienos visai plonutės knygutės *Werther'io* ir dar saujelės, Rhein'o ir Main'o santakoje išbertų, eilėraščių dėl tiek galingai, tiek naujoviškai džiūgaujančios ir vaitojančios juose demoniškos jo širdies. Garsus jis net ir be tų gausių dramos fragmentų, gulinčių jo kūrybos kelyje, kurie yra lyg milžiniški, neaptašyti marmuro ir granito gabalai, kaip, sakysim, *Sokratas, Cesaris, Mohametas* ir *Faustas*. *Sokrato* nebaigė dėl stokos to stoiškumo ir filosofiškumo, kuriuo garsus šis atėnietis. *Cesariui* baigti jam trūko pasaulinio masto politikos pažinimo. O *Mohametą* vesti iki galo neleido religinis abejingumas. Tik vieną *Faustą* jis pilniau ūgdė.

Jį vežėsi su savim, kaip brangiausią turtą. Juo kūrėjas mano atpirkti galimus *faux-pas* ant to, jam visai nežinomo, *theatrum mundi*, nes Wolfgangas netikras dėl savo, rimtai dar neišbandytų, juridinių žinių, dėl dar nepastebėtų politiškų gabumų bei diplomatiškų talentų, kuriuos, vykdamas dabar į dvarą, primygtinai bando įsikalbinėti. Apie visuomenišką bei valstybišką veikimą kol kas jis dar tik kalba, o tuo tarpu galvoja visai apie ką kita — apie didįjį Faustą.

Fausto ideja

Žmonija turi mitų, kuriuose žmogaus siela iškelia savo paslaptis, mįsles ir siekimus, duodama juose formą, iš jos bedugnės iškilusiems, gaivališkiems troškimams, nuodėmingiems geiduliams, ir pasiunčia juos, pusiau realius, pusiau poetiškus, visada demoniškai didžius, iš tautos į tautą, iš amžiaus į amžių, iki pasaulio pabaigos. Don Žuanas, „Amžinasis žydas", Don Kichotas, Hamletas, Faustas — tai vis toki mitai, kuriais margaspalvė žmonija vaizduoja save.

Faustas yra toks pat senas, kaip ir žmonija, nes visais laikais žmogus jautė pasaulio siaurumą ir savo silpnas jėgas. Ir visada būdavo tokių, kurie mėgindavo atsipalaiduoti nuo savo varžtų, siekti toliau už žemės ribų. Amžinai neramus žmogus laužydavo sau galvą, kokiu būdu galėtų išsivaduoti iš sau skaudžių užtvarų ir susilyginti su dievais. Šitokiu žmogišku užsispyrimu, dažnai nieko nebodamas, jis griebdavosi ir nuodėmingų priemonių—atviro maišto prieš dievus, demonų pagalbos ir t. t., galinčių atnešti skaudžius padarinius. Graikų fantazija sukūrė, sakysim, Pro-

metėją, drįsusį pasipriešinti net vyriausiajam dievui, arba Daedalą, dirbtiniais sparnais pakilusį nuo žemės. Vėliau apie karalių Saliamoną Talmude pasakojama, kad jis turėjęs santykių su dvasiomis. Ir krikščionybės laikais pilna tokių drąsuolių. Jau pačioj Apaštalų istorijoj kalbama apie vieną iš jų, būtent, samaritonų burtininką Simon'ą, kuris, anot vad. klementiškų *recognitiones*, Neron'o akyvaizdoj bandęs sutverti dirbtinį žmogų, be to, mėginęs pakilti į orą, vedęs Heleną ir sulaukęs su ja sūnaus. Iš V. šimtmečio panašiai pasakojama apie Antiochijos burtininką Kiprion'ą, kurio siužetą dar 1637 m. Calderon'as panaudojo savo dramai *Burtais galingas magas*. Vokiečių literatūroj ši mintis pasirodo pirmą kartą 10 šimtmety Hrotsvithos iš Gandersheim'o kūriny apie Theophil'ų, padariusį su velniu sutartį ir paskui atgailojusį. Kiek vėliau ir apie Roger'ą Bacon'ą, Albertą Didįjį ir abatą Trithemijų buvo pasakojama, kad jie savo reikalams iššaukdavę demonus.

Viduriniai amžiai pasakoja, kad į talką pasišauktas demonas kiek laiko turėdavęs tenkinti visus burtininko norus, už ką šis tam tikra sutartimi pažadėdavęs po mirties jam savo sielą. Bet vis dėlto ji nelabajam netekdavusi, nes mirties valandoj burtininkus išgelbėdavę dangaus šventieji, dažniausiai Šv. Panelė. Tik pasibaigus viduriniams amžiams ir įsigalėjus reformacijai, faustiško turinio pasakojimai baigdavosi nelaimingai, t. y. velnias laimėdavo burtininko sielą.

Šešioliktame šimtmety visi šios rūšies pasakojimai koncentravosi apie vieną istorinį asmenį — daktarą Joną Faustą.

Fausto sakmė

Pasaulinę reikšmę įgijęs istorinis Faustas, iš tikrųjų, nėra koks žmonijos didvyris, kaip kiti žymūs Renesanso laikų vyrai, sakysim, Galilei, Bruno ir k., o paprastas šarlatanas. Jis gimė apie 1480 ar 1490 m. Knittlingen'e, Pietų Vokietijoj. Sakoma Krokuvoj jis studijavęs magiją. Paskui, lyg amžinas žydas, bastėsi po Europą. Buvo Venecijoj, Pragoj, Heidelberg'e, Leipzig'e, Erfurt'e ir kitur, sumaniai ir akiplėšiškai apgaudinėdamas savo chiromantija, astrologija ir panašiu „menu" ne tik žioplius, bet ir studentus ir mokslo žmones. Pasakojama, kad Erfurt'e jis skaitęs studentams paskaitas apie Homer'ą ir ta proga iššaukęs pačius graikų karžygius. Kitą kartą deklamavęs kai kurias vietas iš žuvusių Terencijaus ir Plauto komedijų, pasisiūlydamas parsigabenti kelioms valandoms pačius veikalus iš senovės laikų, kad būtų galima juos visai nurašyti, jei tik teologai tam sumanymui nesipriešintų. Tą sąlygą minėjo, gerai žinodamas, kad jie nesutiks su tokiu pasiūlymu. Kitur vėl gyrėsi galįs visus Platono ir Aristotelio veikalus, jei jie prapultų, iš atminties atstatyti ir mokąs pakartoti net Kristaus darytus stebuklus. Nors jam ir pasisekdavo kai ką apgauti, bet tiek katalikai, tiek reformatoriai jį laikė akiplėša, kuris buvo juo pavojingesnis, nes turėjo daug mokslo žinių. Visi bandymai, atkalbėti jį nuo juodosios magijos, nuėję niekais; kartą jis net pareiškęs, kad negražu būtų atsisakyti, juk ir velnias jam ištikimai teikiąs tai, ką yra pažadėjęs. Iš šitų žodžių sprendžiama apie kažin kokią jo su nelabuoju sudarytą sutartį. Dar gyvas būdamas, jis virto pasakiška figūra. Sakysim,

būdavo kalbama, kad jį visados lydėdavęs kažkoks stebuklingas žirgas ar šuo, kuris tam tikru laiku virsdavęs tarnu.

Kai jis mirė apie 1540 m. Staufen'e, netoli Basel'io, liaudy tuoj pasklido gandas, kad nelabasis jį nužudęs, ir veidas, nors nuolat buvo kreipiamas į viršų, penkis kartus vėl atsigrįždavęs į žemę.

Kas iš tikrųjų buvo šis Faustas, iš kurio ir apie kurį nėra likę nė mažiausio raštelio? Matyt, tai yra ne kas kita, kaip tų dienų didžiųjų gamtos tyrinėtojų karikatūra. Reikia atsiminti, kad lygiai tada, šalia scholastikos ir humanizmo, atsirado dar viena sritis, pretenduojanti sudaryti tikrąjį pasaulėvaizdį, būtent, vis smarkiau augą gamtos mokslai. Juos atstovavo imponuoją žmonės, kaip, sakysim, Vokietijoj — Paracelsus, Italijoj — Girolamo Giordano. Iš griežtos scholastikos ir perdaug racionalaus ir filologinio pedantiškumo kupino humanizmo visi, niekur prieglaudos neradę, tų dienų irracionaliniai elementai puolė kaip tik į naujuosius mokslus, rasdami juose plačiausią dirvą. Dėl to, šalia rimto mokslo, joj drąsiai kėlė galvą ir chiromantija, astrologija, apskritai, juodoji magija. Visų neaiškių siekimų, heretiškų troškimų ir nuodėmingų geidulių, gaivalingų instinktų ir fantastiškų veržimųsi simboliu žmonės padarė tą paslaptingą daktarą Joną Faustą, drauge baimingai užrašydami mįslingą jo gyvenimą. Tą veikaliuką 1587 m. pirmas atspausdino Frankfurt'o spaustuvininkas Spies'as.

Šioj knygelėj plastiškai ir realiai pasakojami margi nuotykiai gabaus, bet neramaus, teologijos magistro, netekusio tikėjimo ir su demonais ieškančio tikresnio daiktų pažinimo. Dvidešimt ketverius metus Mefistofelis rūpina jam visa, ką tik pragaras gali duoti, ypačiai gašlumui patenkinti suteikia jam visas gražias moteris, tarp jų ir Heleną. Paskutinę valandą Faustas bando melstis, bet Šv. Panelės atvaizdas jam susilieja su Helena, ir jis miršta, nesusitaikęs su Dievu.

Kažin kaip ši knyga nusikraustė į Angliją, kur genialusis Shakespeare'o amžininkas Christofer'is Marlowe'as (1563/93), pats, kaip Faustas, trokšdamas viską pažinti ir smagiai gyventi, tuoj įžiūrėjo demonišką Fausto problemos didybę. Jo Faustas trokšta ne vien žinių įsigyti, bet dar ir galybę. Įžanginiame monologe, tapusiame visų panašių kalbų pavyzdžiu, jis skundžiasi dėl siaurų žmogaus pažinimo ribų. Apžvelgdamas fakultetus, visus juos atmeta:

> Šalin, teologija!
> Šalin, filosofija!
> Sudie, medicina!

Patinka jam tik magija:

> Magijos mokinys yra pusdievis,
> Todėl aukštyn prie dievybės aš trokštu per ją!

Šiurpi yra Marlowe'o tragedijos pabaiga, kur prakeiktasis vis didėjančia mirties baime skaito savo paskutinės nakties valandas.

Ši tragedija — *the tragicall history of Dr. Faustus* — buvo keliaujančių anglų artistų su pasisekimu vaidinama ir kontinente. Nors racionalistai kritikai, kaip Gottsched'as ir kiti, ir kažin kaip būtų buvę nusi-

statę prieš tokias „gramozdiškas pasakas“, bet jos vis iš naujo žavėdavo žmones. Kada sakmę dar pasisavino marionetų teatras, nebūdavo nė vienos mūgės, kur daktaro Fausto baisus likimas nebūtų pravirkdinęs žiūrovų.

Apšvietos atbaigėjas ir drauge nugalėtojas Lessing‘as, užuot niekinęs, kaip tai darydavo kiti švietėjai, už šiurkščių šios dramos juokavimų susekė bendrus žmogiškus bruožus ir amžiną temą. Iš jo sumanymo rašyti dramą liko tik dvi scenos. Jose matyti, kad Lessing‘o *Fausto* koncepciją sukūrė racionalizmas, nes didžią kovą tarp malonės ir nuodėmės, kaip apie ją manė tikintieji viduriniai amžiai, jis pavertė į konfliktą tarp tikėjimo ir mokslo, tarp autoriteto ir minties laisvės. Lessing‘o Fausto vienintelis troškimas yra siekti mokslo šviesos, visai neieškant gyvenimo smagumų. Jo konflikte jau nebėra senojo prometėjizmo ir Luciferio bruožų, todėl visa tema virtusi nedemoniška ir netragiška. Šis Faustas yra mokslininko ir rašytojo kabinete išgalvota abstrakti figūra. Todėl, būdama ne iš gyvenimo paimta, ji ir scenai netiko.

Kadangi ta gadynė, kurioj jaunieji audrininkai, lyg naujųjų laikų prometėjai, puolė Apšvietos pozicijas, buvo pilna faustiškų idejų, nenuostabu, kad atsirado visa eilė dramų šiąja tema. Sakysim, 1775 m. Vienos artistas Weidmann‘as buvo parašęs alegorinį veikalą *Johan Faust*, kuris vaidintas su pasisekimu. 1776 m. juo pasekė Friedrich‘as Müller‘is, H. L. Wagner‘is, Klinger‘is ir kiti. Bet niekas nemokėjo taip gabiai pasisavinti ir suformuoti verdančios idejų masės, kaip Goethe.

„Urfaust“ (1773/75)

Goethe jau seniau domėjosi daktaru Faustu. Be abejonės, jis buvo skaitęs apie jį liaudies knygelę. Frankfurte ir Strassburg‘e jis buvo matęs jį vaidinant. „Reikšminga *(Fausto)* marionetų fabula skambėjo ir aidėjo manyje visokiais tonais“, rašo jis savo memuaruose *Dichtung und Wahrheit*, norėdamas pabrėžti, koki gilūs buvo vaidinimų jam palikti įspūdžiai. Nemaža faustiškų elementų jis, Behrisch‘o lydimas, nejučiomis surinko studijuodamas Leipzig‘e. Ten, Auerbach‘o rūsy, matė ir paveikslų, vaizduojančių Faustą, geriantį su studentais ir jojantį ant statinės. Kad jau 1769 m. jam rūpėjo „Fausto ideja“, matyti iš, tuomet rašomos, komedijos *Die Mitschuldigen*, galo, kur nusidėjęs Söller‘is graudinasi —

> Ach, wuesst ihr, wie mir‘s graust
> Es wird mir siedend heiss. So war‘s dem Doktor Faust
> Nicht halb zu Mut.

Dar daugiau medžiagos susidomėjusiam Fausto likimu davė alchemijos studijos, grįžus iš Leipzig‘o. Paskui Strassburg‘as su savo vidurinių amžių atmosfera, į kurią įvedė Herder‘is, davė foną šiurpiai širdies tragedijai, pergyventai Sesenheim‘e. Čia yra ta gamtinė, istorinė ir psichologinė erdvė, kurioj brendo *Fausto* koncepcija. Frankfurt‘o laikų (1771/75) titanizmas ir jo skatintojai, kaip Merck‘as ir kiti, savaime padėjo padauginti tą dramatinę masę, kurią bent iš dalies apvaldė ir suformavo 1774/75 m. Planas, sulig kuriuo jaunasis Goethe manė rašyti savo dramą, yra užsili-

kęs iš 1771/73 m. Pagal jį, vad. *Paralipomenon I*, iš karto buvo numatytos dvi dalys, kurių pirmos tema turėjo būti gyvenimo smaguriavimas, o antros — gėrėjimasis savo darbais. Labai plačiai turėjo būti gvildenama mokslo problematika, diskusijos apie mokslo naudą ir nenaudą. Fausto ir Wagner'io, Mefistofelio ir scholaro pasikalbėjimai turėjo būti gilūs. Tragedijos ašimi, matyti, ketinta padaryti Heleną, o visas veikalas turėjo dvelkti vidurinių amžių dvasia.

Bet šitas planas nebuvo realizuotas, nes Goethe niekad nesugebėdavo kurti pagal proto nustatytas schemas. Jis galėjo atbaigti tik tas plano dalis, kurias savo širdimi buvo pergyvenęs, o tokios buvo: Fausto prometėjiškas užsispyrimas, studentiškas gyvenimas ir smagumai, būtent, erotiniai nuotykiai su viena liaudies mergaite.

Urfaust'as prasideda monologu, parašytu pagal Marlowe'o įžangą. Faustui įkyrėjo visas universiteto mokslas, kurį jis peikia, kaip tikras audrininkas—

Es moecht kein Hund so laenger leben!

Keikia dėl to, kad atskiri mokslai neaiškina jam, siekiančiam esmiško pažinimo, paskutiniausių paslapčių. Kadangi į Fausto pasaulį neįeina antgamtinė sritis, tai jis netiki Apreiškimu bei Malone, ir dėl to net visai negalvoja, kad jam galėtų padėti transcendentinis Dievas. Jis pats vienas mėgina ieškoti tiesos gamtoje, matydamas joje visa, kas gera, gražu ir teisinga. Joje jis tikisi nusiraminti

Flieh! Auf! hinaus in's weite Land!..
Und wenn Natur dich unterweist,
Dann geht Seelenkraft dir auf..,

Kaip tikras magas, atskleidžia Nostradamaus paslaptingą knygą, buria vad. žemės dvasią, veiksmų genijų.

Šitame monologe Faustas pasirodo kaip tikras brolis tų Goetz'ų, Caesarių, Sokratų, Mohametų ir Prometėjų, kurie lygiai taip pat išreiškia jo aukštesnio gyvenimo ir begalybės troškimą. Kūrėjo ekstazė, siekdama pačius dangaus skliautus, sukūrė demoniškai didžių fragmentų, paklodama jais audringą savo kelią. Jis yra drauge laimingesnis jų brolis, nes jame plaka Wolfgango širdis, mylėjusi Friederikę, netrukus mylėsianti Margaretą.

Žemės dvasia, t. y. visatoje veikianti dvasia, apimanti savy viso buvimo ir vyksmo prasmę ir iš savęs produkuojanti tą buvimą ir vyksmą ir kuri taip pat yra matoma pasaulio ir gyvenimo pasireiškimuose, gvildendama panteistines mintis, pasirodo, juodajai magijai atsidavusiam, Faustui.

Geist: In Lebensfluten, im Tatensturm
Wall ich auf und ab,
Webe hin und her!
Geburt und Grab,
Ein ew'ges Meer,
Ein wechselnd Leben!
So schaff ich am sausenden Webstuhl der Zeit
Und wirke der Gottheit lebendiges Kleid.

Faust: Der du die weite Welt umschweifst,
Geschaeftiger Geist, wie nah' fuehl ich mich dir!
Geist: Du gleichst dem Geist, den du begreifst,
Nicht mir! (išnyksta)
Faust: (pargriūdamas) Nicht dir!
Wem denn?
Ich Ebenbild der Gottheit:
Und nicht einmal dir!

Taigi Faustas neišlaiko tos galingos, jį parbloškiančios, vizijos. Tik dar skaudžiau pajunta savo silpnumą.

Toliau eina Fausto dialogas su savo famulu Wagner'iu, šiuo sąvokų skeletu, kuriuo, dviejuose universitetuose nuo plunksnagraužių ir knygpelių nukentėjęs, Goethe skaudžiai pašiepia 18. šimtm. menkai apšviestos Apšvietos mokslą ir apskritai Vokiečiuose įsigalėjusį išdidų, bet nevaisingą, profesoriškumą, kuris

Mit gier'ger Hand nach Schaetzen graebt
Und froh ist, wenn er Regenwuermer findet.

Negalėdamas pilnai atvaizduoti savęs Fausto asmeny, Goethe dar kai kuriuos savo bruožus kristalizuoja Mefistofelio figūroje. Taip „pasidalydamas per pusę", elgiasi pagal seną savo įprotį, objektyvuodamas savo charakterio priešingybes dviejuose, tarp savęs besirungiančiuose, veikėjuose. Tas jo sielos dvilypumas šaukte šaukiasi dramatinės išraiškos. Dėl to Goethe, būdamas pirmiausia iš esmės lyrikas, nuolat vėl grįždavo prie dramų. Dėl tos priežasties jos nėra tiek integralūs scenos kūriniai, kiek virtinė dialogų, kuriuose kūrėjo širdis padalytomis rolėmis garsino savo gelmių demoniškumą.

Taigi ir tie dialogai iš tikrųjų tėra dvi pusės vieno ir to paties monologo, dramatiškai reiškiamo lyrišku jo širdies pasisakymu, kurios jausmai kunkuliuoja prie dviejų polių.

Vienas iš šių polių vadinasi Faustas. Prie šito poliaus koncentruojasi esmiško pažinimo noras, visatos troškimai, absoliutaus ilgesio ir visi kiti antžmogiški Goethes siekimai. Prie kito, Mefistofeliu vadinamo, poliaus kristalizuojasi visa tai, kas laikina, ribota ir reliatyvu, t. y. tai, kas gundo žmogų pasitenkinti savo geiduliais ir užsidaryti savo patenkinamų instinktų, nors siaurame, tačiau smagiame, sūkury.

Kadangi abu tipai yra poliai tos vienos, savo perdaug jautrios širdies nuolat siūbuojamos, Goethes asmenybės, jie nėra gryni: kaip Faustas nėra krištolo tyrumo tiesos ieškotojas, taip ir Mefistofelis nėra sataniškas velnias. Jie tėra tik patys ryškieji niuansai vienos, ir tos pačios, goethiškos spalvos. Dėl to jie daro įspūdį ne išgalvotų šablonų, ar poetizuojamų tipų, o tikrų, gyvų, gyvenime kasdien sutinkamų, žmonių.

Taigi, scenoje su Wagner'iu mes matome Mefistofelio asmeny grįžtantį tą patį Goethe, kruvina ironija „mokyti", ką tik į universitetą atvykusio, naivaus, prieš profesorius drebančio, studentėlio

Nachher vor allen andern Sachen
Muesst ihr euch an die Metaphysik machen,
Da seht, dass ihr tiefsinnig fasst,
Was in des Menschen Hirn nicht passt;
Fuer was drein geht und nicht drein geht,
Ein praechtig Wort zu Diensten steht.

Panašiai išjuokęs kitus mokslus, sušukdamas:

Grau, teurer Freund, ist alle Theorie
Und gruen des Lebens gold'ner Baum,

moterų žinovo gestu gundo į visai apčiuopiamą feminologiją, o naujokas, šokinėdamas iš džiaugsmo, tam pritaria.

Paskui, pagal sakmę, Faustas turėtų keliauti į platų pasaulį, pas imperatorius ir mokslo garsybes, pasinerti į pragaro gelmes ir kilti į dangaus aukštybes, bet Mefisto vos pajėgia nutempti Faustą-Goethe į Auerbach'o vyno rūsį, o iš jo pastumia jį į Margaretos glėbį. Čia atsitinka tas pat, kaip ir *Goetz'e:* kaip koketė Adelheida, laimėdama kūrėjo širdį, nustelbė jame tikrąjį karžygį Goetz'ą, taip čia, iš esmės visą žmoniją liečianti, legenda virsta eiliniu romansu.

„Auerbach'o rūsy" atsirūgsta jo paties kartu su *magister elegantiarum* Behrisch'u savo laiku pergyventi studentiški „malonumai". Svarbiausi šio pašėlusio *Gaudeamus* posmai apdainuoja arba dvėsiančią žiurkę arba blusą, ir tai „diskretiškais" tonais, kaip antai: sriaubti, kvailystė, kiaulystė, asilas ir tt. Taip *crescendo* dainuoja, kol visi, ligi ausų nusigėrę, choru staugia:

Uns ist gar kannibalisch wohl
Als wie fuenfhundert Saeuen!

Pagaliau, vad. *Margaretos tragedija.* Į ją nesulaikomai stumia jį pilna meilės jo širdis ir didžios kaltės slegiama jo sąžinė. Ta kaltė pagimdyta Sesenheim'o neištikimybės. Ši — kaip jau ne kartą esame matę— buvo privertusi Wolfgangą apkaltinti save įvairiuose asmenyse. Bet vis dėlto, dar nesijaučia gavęs tikrą kalčių atleidimą. Tai galėjo duoti tik tokia tragedija, kur neišvengtų pačių skaudžiųjų savęs apkaltinimų. Šitai radikaliai išpažinčiai jis ir pasirinko *Faustą.* Ji tokia plati, kad ne tik nustelbia visą pamatinį kūrinio planą (*Margaretos tragedija* sudaro net du trečdaliu viso *Urfaust'o*), bet ir išsemia visas jo kūrybines jėgas.

Bet ir tokiu savęs išplakimu nesulaukė savo tragiškos kaltės atleidimo, nes toji, kūriniuose gvildenamoji, kaltė, pagimdyta to vieno, visą jo asmenybę iki pat gelmių sujaudinančio, pergyvenimo su Friederike, (neišplaukianti iš kokio nors konflikto su dorine ideja, kaip tai, sakysime, pastebime Schiller'io kūrybiniame darbe) beveik iki gyvenimo pabaigos jį kamuoja. Ir tikrai, iš Sesenheim'o epizodo, dar paįvairinto keliais kitais, sakysim, Wetzlar'o pergyvenimais, plaukia kuone visa Goethes kūryba.

Tik vienas trumpas pažvelgimas į žymiausius jo veikalus mums įtikinančiai rodo, kad tikroji jo tragiškos kaltės forma yra ne kokia kita, kaip vyro nusikaltimas moteriai.

Turint galvoje, kiek laimėjo menas iš tos vienos skaudžios idilijos Sesenheim'o pastoriaus namuose, galima būtų vadinti tą kaltę *felix culpa*, jei iš viso poezija galėtų atsverti padarytą dorinę skriaudą.

Bet pakaks tos įžangos į *Margaretos tragediją*, kuri geriau pati už save kalba.

Joje matome susidūrimą dviejų atskirų pasaulių. Iš vienos pusės yra mergaitė, kurią kūrėjas dar *Werther'y*, rugpiūčio 12 d. parašytame laiške, tiksliai apibūdino šiais žodžiais: „Tai geras, jaunas sutvėrimėlis, užaugęs siauram šeimos rately, nuolat besitriūsiantis aplink namus, nepažįstąs kitokių malonumų, kaip tik sekmadieniais, gražiai pasipuošus, su sau lygiomis išeit už miesto pasivaikščiot, gal vieną kitą kartą ir pašokti per didžiąsias šventes; o šiaipjau laisvesnes valandėles ji praleidžia labai gyvai ir nuoširdžiai beplepėdama su savo kaimyne apie kokius nors vaidus, kitų apkalbas ir panašiai.

Tačiau ji pajunta, pagaliau, savo karštoj prigimty pabundant gilesnį ilgesį, kurį dar labiau padidina vyrų meilikavimai. Jos pirmykščiai džiaugsmai jai vis labiau ir labiau darosi nemalonūs, kol, pagaliau, ji sutinka vyrą, prie kurio ją nenugalima jėga traukte traukia nežinomas jausmas, ir kuriame ji sudeda visas savo gražiausias viltis, užmiršdama visą pasaulį aplink save: ji nieko negirdi, nieko nemato, nieko nejaučia,—tik jį, tik jo vienui vieno ilgisi. Jos troškimas, nesugadintas bergždžių, tuščių malonumų, ją stumia prie tikslo: ji nori būti jojo,—nori, amžinai susirišus, atrasti visą tą laimę, kurios jai stinga; naudotis tais visais džiaugsmais, kurių ji taip trokšta. Kartojami pažadai, užtikriną jai visas viltis, drąsūs glamonėjimai, tik dar labiau didiną geidulius, apima jos visą sielą. Ji paskęsta kurčiame svajonių pasauly; nujausdama visus savo džiaugsmus, aukščiausiam dvasios pakilime ji, pagaliau, ištiesia rankas, norėdama apimti visus savo troškimus, bet.., jos mylimasis apleidžia ją... Sustingus, be sąmonės stovi ji prieš bedugnę; aplink — tamsu: jokios paguodos, jokio geresnio nujautimo. — Ją pametė tas, kuris tik vienas buvo dalis jos gyvenimo, dalis jos būtybės. Ji dabar nemato aplink save plataus pasaulio, nė daugybės kitų (vyrų), kurie galėtų atlygint jai nuostolį, — ji jaučiasi vienui viena, apleista viso pasaulio, ir akla, neapsakomo savo širdies skausmo suspausta."

Margareta nusideda. Bet atsipeikėjusi jaučia savo begalinę kaltę ir iš visos širdies gailisi. Kai Faustas įsiveržia į kalėjimą jos išvaduoti, ji, suprasdama turinti savo kaltę atgailoti, atsisako su mylimuoju pabėgti: „Ne! ne! Dievo teismas teteisia mane, Tavo aš esu!" Ji žino, kad tas, kuris atgailodamas išpažįsta savo kaltes ir tvirtai pasiryžta pats pasitaisyti ir atitaisyti padarytas skriaudas, bus išgelbėtas.

Visai kitoks yra Faustas (- Mefistofelis). Jis, titaniškai siekdamas praplėsti savąjį „aš", padidinti savo jausmus ir patyrimus, t. y. tarnauti sau pačiam, savo asmenybei praturtinti, įsiveržia į kuklios mergaitės sferą. Jis perdėm egoistiškas, jo meilė sukasi tik aplink savo „aš", mylimosios nepaiso. Margareta tėra akstinas jo aistroms, kurių niekas nevaržo, nebent atsargumas dėl savo asmenybės plėtotės. Taigi jis nesijaučia nusidėjęs, nes mylint jo vidus be galo praturtėjo. Nepasinaudojęs tokia puikia proga, būtų nusidėjęs savajam „aš". Jam kaltė išrodo tai, kas mums

yra dora. Dėl to iš tų pergyvenimų su Margareta jam belieka tik vienas nemalonus jausmas, kad jis padėjęs pražudyti Margaretos gražų žmogiškumą. Tik šiam procesui sulaikyti, o ne kaltės stumiamas, ne sąžinės verčiamas, jis atvyksta į kalėjimą.

Kad Faustas tikrai nepripažįsta šalia savęs jokio dorovinio įstatymo, jokios etikos, kuri neišeitų iš jo asmenybės interesų, kad jo pasauly netelpa antgamtiniai pradai, kad neveda iš jo linijų į asmenišką Dievą, kuo jis iš esmės skiriasi nuo tikinčiosios Margaretos, — visa tai ryškiausiai parodo abiejų pasikalbėjimas religijos klausimais, kur ir pats kūrėjas nedviprasmiškai pasisako:

Gretchen. Sag mir doch, Heinrich!
Faust. Was ist dann?
Gretchen. Wie hast du's mit der Religion?
Du bist ein herzlich guter Mann,
Allein ich glaub, du haeltst nicht viel davon.
Faust. Lass das, mein Kind, du fuehlst, ich bin dir gut.
Fuer die ich liebe liess ich Leib und Blut,
Will niemand sein Gefuehl und seine Kirche rauben.
Gretchen. Das ist nicht recht, man muss dran glauben!
Faust. Muss man?
Gretchen. Ach wenn ich etwas auf dich koennte!
Du ehrst auch nicht die heilgen Sakramente.
Faust. Ich ehre sie.
Gretchen. Doch ohne Verlangen.
Wie lang bist du zur Kirch, zum Nachtmahl nicht gegangen?
Glaubst du an Gott?
Faust. Mein Kind, wer darf das sagen:
Ich glaub einen Gott!
Magst Priester, Weise fragen,
Und ihre Antwort scheint nur Spott
Über den Frager zu sein.
Gretchen. So glaubst du nicht?
Faust. Misshoer mich nicht, du holdes Angesicht!
Wer darf ihn nennen?
Und wer bekennen:
Ich glaub ihn!
Wer empfinden?
Und sich unterwinden
Zu sagen: ich glaub ihn nicht!
Der Allumfasser,
Der Allerhalter
Fasst und erhaelt er nicht
Dich, mich, sich selbst?
Woelbt sich der Himmel nicht da droben?
Liegt die Erde nicht hierunten fest?
Und steigen hueben und drueben

Ewige Sterne nicht darauf?
Schau ich nicht Aug in Auge dir?
Und draengt nicht alles
Nach Haupt und Herzen dir
Und webt in ewigem Geheimnis
Unsichtbar sichtbar neben dir?
Erfuell davon dein Herz, so gross es ist,
Und wenn du ganz in dem Gefuehle selig bist,
Nenn das dann wie du willst,
Nenns Glueck! Herz! Liebe! Gott!
Ich habe keinen Namen
Dafuer. Gefuehl ist alles,
Name ist Schall und Rauch,
Umnebelnd Himmels Glut.
Gretchen. Das ist alles recht schoen und gut;
Ungefaehr sagt das der Cathechismus auch
Nur mit ein bisschen andern Worten.
Faust. Es sagens aller Orten
Alle Herzen unter dem himmlischen Tage,
Jedes in seiner Sprache,
Warum nicht ich in der meinen?
Gretchen. Wenn man's so hoert, moecht's leidlich scheinen,
Steht aber doch immer schief darum,
Denn du hast kein Christentum.

Šiąja *Margaretos tragedija* baigėsi pirmasis Goethes sukurtas Faustas. Tolesnių savo plano dalių realizuoti nebepajėgė. Platusis pasaulis, į kurį jo karžygis turėjo keliauti ir jame, visuomenėje ir politikoje, plačiau veikti, vos tik baigusiam studijas, kūrėjui buvo *terra incognita.* Tos abstrakcijos jo širdies nejaudino ir dėl to jam, kaip menininkui, neegzistavo. Taigi nesunku suprasti, kodėl šaltinių jam siūlomą graikų Heleną pakeitė Alzasijos Friederike. Taip *Faustas* liko fragmentu.

Nors iš vienos pusės reikia gailėtis, kad kosmiškos apimties demonija virto kasdienine dviejų širdžių idilija, bet iš kitos galima tik džiaugtis tobulu *Urfaust'o* menu. Nė anksčiau, nė vėliau Goethe nesukūrė tokio dramos šedevro.

Forma yra visai paprasta: eiliavimas iš vidurinių amžių, iš Hans Sachs'o pasiskolintas, vad. *Knittelvers.* Šitas kampuotas eiliavimas su visomis šiurkščiosiomis savo formomis Goethes buvo meniškai dailinamas. Tam tarnavo visa eilė bandymų, kaip antai: jo karnavalo farsai, satyriškos dramos ir net laiškai. Turime dar iš 1768 m. eiliuotų laiškų, sakysim, parašytų iš Frankfurt'o jo draugei Friederikei Oeser į Leipzig'ą, kurie jau iš tolo primena *Fausto* stilių. Yra jose ir tokių vietų, lyg jos tiesiog iš to didžiojo kūrinio būtų paimtos, kaip antai:

O sage Du,
Kann man was Traurigers erfahren?
Am Koerper alt, und jung an Jahren,

Halb siech, und halb gesund zu sein?
Das gibt so melanchol'ische Laune...
Was nuetzte mir der ganzen Erde Geld?
Kein kranker Mensch geniesst die Welt...

arba

Mit einem Maedchen hierzulande,
Ist's aber ein langweilig Spiel,
Zur Freundschaft fehlt's ihr am Verstande
Zur Liebe fehlt's ihr am Gefuehl...

Šitokios kukliai rimuotos eilės pagal reikalą laisvai paįvairina. Taip, sakysim, čia susitraukia į poros taktų eilutę, ten prasiplečia į ilgiausius aleksandrinus, kitur vėl pritaiko savo nuotaikai kuone visas eiliavimo rūšis—jambus ir trochėjus, daktilius ir anapestus ir dar kitokias. Kaip vienur nevengia nė šiurkščiausios prozos, taip kitur neaplenkia nė dailiausios lyrikos. Šis *Knittelvers'as*, paklusniausias jo įrankis, išreiškiąs visus, kad ir subtiliausius, Wolfgango poezijos niuansus, šimtmečiais peraugo savo pirmataką.

Dar daugiau mus stebina ta žavinčiai suformuluota jo išmintis, kurios atskiri posakiai, kaip tikri „sparnuočiai", skrido iš lūpų į lūpas. Dedamos čia sentencijos nėra, kaip galima būtų manyti, senesnio, „daug svieto mačiusio" ir pilnai subrendusio, kūrėjo, o jauno audrininko, pasakytos—

Da steh ich nun ich armer Tor
Und bin so klug als wie zuvor...

Dass ich erkenne, was die Welt
Im Innersten zusammenhaelt...

O saehst du voller Mondenschein
Zum letzten Mal auf meine Pein...

Welch Schauspiel! Aber ach ein Schauspiel nur!
Wo fass ich dich, unendliche Natur?..

So schaff ich am sausenden Webstuhl der Zeit
Und wirke der Gottheit lebendiges Kleid...

Nach Golde draengt,
Am Golde haengt
Doch alles!..

Ein Blick von dir, ein Wort mehr unterhaelt
Als alle Weisheit dieser Welt...

Doch — alles was mich dazu trieb,
Gott! war so gut! ach war so lieb!

Ach neige
Du Schmerzensreiche,
Dein Antlitz ab zu meiner Not!.. ir t. t. ir t. t.

Įtakos visuomenei *Faustas* negalėjo daryti, nes nebuvo spausdinamas. Bet kiekvienas, kurs turėjo laimę per patį autorių susipažinti su šiuo fragmentu, buvo sužavėtas. Boje'ui jis išrodė „didžiausias ir nuostabiausias iš visų“, t. y. iš visų Frankfurt'e sukurtų dramų. Žiūrint grynai iš meniškos pusės, nesunku jam pritarti. Kol širdys meile plaka, gyva bus ir *Margaretos tragedija.*

Ją veža dabar į Weimar'ą, kur jo laukia ne trumpas vizitas, kaip kad pats manė, bet penkiasdešimt septynerius metus trunkąs vispusiškas gyvenimas su atsakingiausiomis priedermėmis kurios savaime brendins tą, jo aistringai pamėgtą, kūrinį.

8. „Sturm und Drang'as“ Weimar'e

Weimar'as tada buvo mažytis miestelis, vos su 6000 gyventojų, „nelemtas mišinys iš dvaro ir kaimo“. Nuo to laiko, kai 1774 m. pelenais virto hercogo rūmai ir dvariškiai buvo priversti išsisklaidę gyventi tinkamuose ir netinkamuose butuose, čia buvo tik keli šimtai nedidelių namelių, sugrūstų prie keleto siaurų, ne labai švarių, gatvių. Didžiausias sąjūdis jose rytais ir vakarais, kai jomis eidavo į ganyklas gyvulių bandos. Šiaip judėjimo maža, nes miestelis toli nuo svarbesniųjų kelių. Tikra Juozapato pakalnė!

Bet vis dėlto, nors šiaip ir nieko gero tame — pasak Herder'io — „biaurajame Weimare“, jis buvo ne visai be kultūros. Ją pirmiausia čia kėlė laisvamanybės principais hercogienė Ona - Amalija, Friedrich'o Didžiojo giminietė. Vyrui anksti mirus, ji ne tik sumaniai valdė (Marijampolės apskrities didumo) kraštą, bet dar sugebėjo sutelkti apie save žymias jėgas. Savo sūnui auklėti ji, sakysim, 1769 m. buvo parsikvietusi smagųjį rokoko kultūros ūgdytoją Wieland'ą.

Ši prieš - goethiško Weimar'o pažiba tikrai reikšminga vokiečių literatūroje. Jaunatvėje kiek pasimokęs pas ortodoksiškų pažiūrų Bodmer'į Züriche, sugrįžęs į savo tėviškę Švabijoje, atidengęs tikrąją savo prigimtį, visiškai atsidavė enciklopedistams, sensualistams ir pan. Tuo virto „pasaulio vaiku“, gundančiu į tikrą rokoko gyvenimą, t. y. rafinuotą savo troškimų patenkinimą ir panašų smaguriavimą. Tai savo pojučių evangelijai skelbti išgalvojo visokių lengvos minties siužetų su ir be fygos lapelių, pastarųjų kiek daugiau. Kadangi savo dviprasmiškumus apdailino nepaprastai švelnia, lanksčia ir, kaip krištolas, permatoma kalba, tai bematant laimėjo įvairių visuomenės sluoksnių daugybę skaitytojų, ypač aristokratus, ligšiol elegantišką prancūzų literatūrą teskaičiusius. Dėstydamas nuo 1769 m. Erfurt'o universitete, parašė didaktiško turinio romaną, *Der goldene Spiegel*, kur iškėlė savo apšviestuoju absoliutizmu persisunkusias pažiūras į valstybės valdymą. Jos Weimar'o hercogienei Amalijai taip patiko, kad 1782 m. jų autorių pasikvietė auklėti savo sūnaus ir įpėdinio Karl-August'o. Turėdamas apsčiai laisvo laiko, Wieland'as ir toliau smagiai kūrė ir vertė, sakysime, Shakespeare'ą ir kt., kad netrukus jis buvo jau gretinamas su Klopstock'u ir Lessing'u. Gal būtų jis, laikui bėgant, vienas viešpatavęs Parnase, jei ne tie jauni Herder'io sukurstyti audrininkai, be pasigailėjimo

— atsiminkime tik Goethes satyrą *Götter, Helden und Wieland* ir panašius farsus — pradėjo išsklaidyti susidarusią aplink jį aureolę. Nemaža nustebo išgirdęs, kad jo auklėtinis pakvietė į dvarą patį tų maištininkų išdykusį vadą.

Tas jo mokinys tapo nuo 1775 m. rudens hercogu ir, tuo pačiu, dvaro gyvenimo centru. Nors Karoliui - Augustui dar tik aštuoniolika metų, tačiau jis gerai suprato savo valstybės reikalus ir buvo veiklus. Jau 1828 m. Goethe, jį kiek stilizuotai charakterizuodamas, pasakė, sugebėjęs „skirti žmones ir charakterius ir kiekvieną pastatyti į savo vietą... Jis visada pirmiausia galvodavęs apie krašto laimę ir tik paskiausiai kiek apie save patį... Svetimi įkalbinėjimai jo nepaveikdavo... Jis buvo ramaus būdo, ir jo žodžius sekdavo veiksmas.“

Tačiau visai jaunas hercogas tokia pusiausvyra nepasižymėjo. Priešingai, šiuo laiku jis buvo tikras *Stürmer und Draenger'is.* Nemėgo ceremonijų, nekentė dvaro etiketos, negerbdavo ir laužydavo amžių sudarytas tradicijas. Būdamas karys, mėgo visokį sportą, o jo žmonai Luizai tai visai nepatikdavo. Mat, ji buvo švelni, savy užsidariusi, sunkiai prieinama, giliai religinga ir prisilaikanti etiketos, turinčios apsaugoti jos mimozišką prigimtį nuo skaudžių užgavimų. Jiedviem sugyventi sunku buvo ir dėl to, kad jos vyras labai mėgdavo ir kai ką daugiau iš dailiosios lyties.

Atsibaladojęs, pagaliau, neišbrendamais Thüringen'o keliais į Weimar'ą, Wolfgangas džiaugėsi, laimingai paspukęs iš Frankfurt'o, ir, puikiai suprasdamas, kad šiuo laiku visur jam geriau, negu tėviškėje, užmerkė akis prieš tą juokingai miniatiūrišką valstybę, į kurią pakliuvo, ir į tą vargingą miestą ir skurdų dvarą, į kurį „ištremtas“. Weimar'o vainikuotas jaunuolis džiaugėsi, sulaukęs tokio, visoj Europoj pagarsėjusio, poeto, kuris niekam nežinomam Weimar'ui netikėtai galėjo suteikti šiokią tokią reikšmę. Savo pašėlusiu temperamentu ir kitus užkrečiančiu linksmumu Wolfgangas tuoj sukėlė gaivališką sūkurį, į kurį, administracijos pasibaisėjimui ir gyventojų išgąsčiui, nesulaikomai įtraukė visą dvarą. Tuomet incidentams galo nebuvo. Kartais juodu, atsistoję vidury turgaus, pliauškindavo savo ilgais botagais taip grūmojančiai, kad gyventojai iš baimės nebedrįsdavo nė iš namų išeiti. Nepasitenkiną, išgąsdinę weimariečius, tie triukšmadariai leisdavosi, užsėdę ant arklių, gilyn į kraštą. Ten ne retai, tolimų užkampių smuklėse, šokdavo su kaimo merginomis, susirasdami *Stellos* pavyzdžiu taip pat „vieną butą, vieną lovą, vieną meilę“. *Sturm und Drang'as* uraganu aplėkė kraštą.

Visą savo talentą kitiems sužavėti Wolfgangas parodydavo dažnai dvaro rengiamuose vakarėliuose. Apie vieną tų, literatūrai skirtų, vakarėlių pasakoja mums, 1777 m. birželio mėnesį į Weimar'ą atvykęs, poetas Gleim'as. Paprašytas jis skaito iš vieno almanacho, kol vienas „su pora juodų, žibančių itališkų akių“ jaunuolis pasisiūlo jį pailsusį pavaduoti. Kad jis ėmė skaityti! Iš pradžių dar, ką rado almanache, o paskui..., „tartum skaitantį būtų pagavęs išdykumo šėtonas..., panaudodamas visas, kokias tik galima, tonų rūšis ir meliodijas, skaitė eiles, kurių visai nebuvo almanache... Visa susimaišė... Ir ko jis nesugalvojo šį vakarą su savo jumoru! Kai kada išeidavo tokios puikios mintys, kad autoriai, kuriems jis jas priskirdavo, būtų turėję atsiklaupę dėkoti Dievui, jeigu jos būtų atė-

jusios jiems į galvą prie rašomojo stalo. Kai tik tie jo juokai buvo pastebėti, linksma nuotaika užkrėtė visą salę.

«Tai yra arba Goethe, arba velnias!», sušukau Wieland'ui, kuris sėdėjo prieš mane prie stalo. «Abudu», šis man atsakė."

Tiesa, nelengva buvo parodyti savo gabumus, nes teatro rūmai buvo sudegę. Užtat galėjo įvykti tik pripuolami vaidinimai, rengiami daugiausia Onos-Amalijos, hercogo motinos. Goethei atvykus, jie žinoma, darėsi vis dažnesni ir tobulesni. Jo iniciatyva prieš dvaro etiketą į sceną išeidavo net hercogo šeimos nariai. Dažnuose vaidinimuose ir dar dažnesnėse repeticijose susidarė tam tikra teatralų demokratija, pripažįstanti tik vieną valdovą — Amorą ir jo pašėlusį pasiuntinį — Wolfgangą.

Tas pirmiausia iškasė lengvapėdiškas savo pjeses — *Die Mitschuldigen, Stella, Erwin und Elmire*, kurios, lyg tyčia, parašytos, Wieland'o paruoštiems, laisvamaniams. Per tris dienas parašė *Die Geschwister*, kur, be kitų, dar atsispindi ir jo santykiai su Kornelija. Toliau dar padidino šį repertuarą *Lila*. Veikaliukas buvo tuoj suvaidintas ne tiek hercogienei pagerbti,—kam buvo sukurtas—kiek ją pakritikuoti ir išgydyti jos triukšmingo gyvenimo nemėgimą. Šiuo žygiu Goethe drįso įsikišti į hercogo šeimos reikalus bei kivirčus ir dargi viešai juos pašiepti.

Vaidinimai iš pradžių vykdavo privačiuose namuose, o paskui — laikiniuose hercogo rūmuose. Jie atimdavo daug laiko. Taip, sakysim, repetuojant *Die geflickte Braut*, vien muzikalinei daliai reikėjo 66, o choreografinei — net 83 valandų.

Pavasarį scena buvo perkelta į pamiškę, prie upelio. Vyriausias „misterijų" organizatorius buvo, žinoma, tas pats Goethe. Kad nenusibostų, vaidinimo vietą dažnai keisdavo — pasirinkdavo tai Ilmenau'ą, tai Belveder'į, tai Tiefurt'ą ar kokią kitą gražesnę apylinkės vietą.

Net tragiški įvykiai „komedijantų" netrukdė. Kai panelė von Lassberg dėl nepasisekusios meilės pasiskandino — kas Wolfgangą būtų turėję paveikti ne vien dėl to, kad jos kišenėj rastas *Werther'is* — tai jam gilesnio įspūdžio nepaliko. Valandėlę pameditavęs, jis vėl, pasak jo paties, galvotrūkčiais puolė vykdyti savo misiją — lengva savo mūza palinksminti dar lengvesnius savo žiūrovus.

Die Fischerin (Žvejė)

Vienas to lengvamintiškumo vaisius yra *Die Fischerin*. Susidomėjęs Rembrandt'o sugebėjimu efektingai panaudoti šviesą, Goethe pabandė panašius efektus sudaryti pačioj gamtoj. Tam tikslui ir parašė šį trumpą scenos veikaliuką, kuris turėjo būti vaidinamas naktį prie Ilm'o upės.

Dortchen'a nepatenkinta, kad jos tėvas ir sužadėtinis Miklas vis taip vėlai grįžta žvejoję, sumano juos pagąsdinti. Ji pakabina savo skrybėlę ant krūmų ir kibirą pastato prie upės, norėdama apsimesti nuskendusi. Grįžę vyrai, išsigandę kelia kaimynus, ir visi su fakelais rankose ieško ugnim apšviestoj upėj mergaitės. Kadangi tie šviesos efektai sudarė viso vaidinimo centrą, tai pasislėpusi Dortchen'a turėjo būti ilgai ieškoma. Paskui pasirodžiusi suramina tėvą ir sužadėtiniui prižada jau rytoj už jo ištekėti.

Ši dramatinė improvizacija yra žinoma savo lyriškais priedais — dainelėmis. Prasidedant vaidinimui, Dortchen'a dainuoja garsią baladę *Erlkönig (Wer reitet so spaet durch Nacht und Wind),* kuri buvo specialiai šia proga sukurta pagal Herder'io atrastą norvėgų padavimą. Be jos dar yra keturios dainos, paimtos iš Herder'io surankiotų *Volkslieder,* kaip, sakysim, šiurpi daina apie vandens karalaitį, įtraukusį į vilnis, lengvai jam patikėjusią, mergaitę; toliau — linksma, iš slavų kilusi, dainelė (*Wer soll Braut sein? Eule soll Braut sein*).

Bet mums įdomiausia yra *Sužieduotinės daina (Brautlied),* nes ji lietuviško kilimo. Ją, jau Ruhig'o (Rūgio) išverstą ir Lessingo 33. laiške paminėtą [1], Goethe rado Herder'io įvairių tautų dainų rinkiny. Dortchen'a išreiškia šioje dainelėje savo džiaugsmą ir drauge baimę dėl, greit įvykstančių, vestuvių. Daina Wolfgango redakcijoje taip skamba:

Ich hab's gesagt schon meiner Mutter,
Schon aufgesagt vor Sommers Mitte:
„Such, liebe Mutter, dir nur ein Mädchen,
Ein Spinnermädchen, ein Webermädchen.
Ich hab' gesponnen genug weisses Flächschen,
Hab' genug gewirket das feine Linnchen,
Hab' genug gescheuert die weissen Tischen,
Hab' genug gefeget die grünen Höfchen,
Hab' genug gefeget die grünen Höfchen,
Muss nun horchen der lieben Schwieger,
Hab' genug geharket das Gras der Auen,
Hab' genug getragen den weissen Harken".

---

[1] „Ne seniai aš (Lessing'as) pavarčiau *Ruhig'o Lietuvišką Žodyną* ir gale užtikau čia minėtiną retenybę, kuri mane be galo nudžiugino. Tai, būtent, kelios lietuviškos *Dainos* arba dainelės, kaip jas paprastos mergaitės ten dainuoja. Koks naivus sąmojus! Koks žavįs paprastumas! Jos tame žodyne visai ne vietoje: dvi gražiausias aš pagal *Ruhig'o* vertimą nurašau:

Erste Daina.
Abschied einer heiratenden Tochter.

1. Ich habe aufgesagt mein Muetterlein, schon vor der Haelfte des Sommerleins:
2. Such', Muetterlein, dir ein Spinnerlein; ein Spinnerlein und Weberlein.
3. Ich habe gnug gesponnen das weisse Flaechslein; gnug gewirket feine Leinwandlein.
4. Ich habe gnug zerschauert die weissen Tischlein; ich habe gnug gefeget die gruenen Gehoeftlein.
5. Ich habe gnug gehorcht meinem Muetterlein; ich muss nun auch horchen meinem Schwiegermuetterlein.
6. O du Kraenzlein von gruenem Rautelein! Du wirst nicht lange gruenen auf meinem Hauptelein.
7. Meine Haarflechten von gruenem Seidelein, ihr werdet nicht funkeln im Sonnenschein.
8. Mein Haarlein, mein gelbes Haarlein, du wirst nicht mehr herumflattern vom Wehen des Windes.
9. Ich werde besuchen mein Muetterlein, nicht mit einem Kranze, sondern gehaubet
10. O mein feines Haeubelein! Du wirst noch schallen vom Winde geblasen.
11. Mein ausgenaehtes und buntes Arbeitlein, ihr werdet noch schimmern bei der heissen Sonnen.
12. Meine Haarflechtlein von gruenem Seidelein, ihr werdet an der Wand hangen und mit Traenen machen·
13. Ihr meine Ringelein, ihr gueldenen, ihr werdet im Kasten liegen und rosten!

O du, mein Kränzchen von grüner Raute,
Wirst nicht lange grünen auf meinem Haupte!
Ihr, meine Flechtchen von grüner Seide,
Sollt nicht mehr funkeln im Sonnenscheine!
O du, mein Härlein, mein gelbes Härlein,
Wirst nicht mehr flattern im wehnden Winde!
Besuchen werd' ich die liebe Mutter
Nicht mehr im Kranze, sondern im Häubchen!
O du, mein Häubchen, mein feines Häubchen,
Du wirst noch schallen im wehnden Winde!
Und du mein Nähzeug, mein buntes Nähzeug,
Du wirst noch schimmern im Mondenscheine!
Ihr meine Flechten von grüner Seide,
Ihr, werdêt hangen, mir Tränen machen!
Ihr, meine Ringchen, ihr gold'nen Ringchen,
Ihr werdet liegen, im Kasten rosten!

Ši dainelė pasirinkta visai pripuolamai: ji tiko situacijai ir dėl to rado vietą šioje iliuminacijoje. Kas buvo ją sukūręs — jam nesvarbu. Ji atvykus nuo paprasto Nemunėlio pas rafinuotų dvariškių puošiamą Ilm'o upę, dėl to jos užklydęs garsas neskambus. Į namus ši Lietuvos viešnia nebuvo priimta, t. y., papuošusi valandėlę šių smaguriautojų po atviru dangumi daromą optišką eksperimentą, ji ramiai galėjo keliauti sau atgal.

Ta našlaitėle čia daugiausia rūpinosi, Dortchen'os rolę vaidinusi, artistė Corona Schröter. Ji, būdama dar visai jauna (gimusi 1751 m.), su pasisekimu vaidindavo bei dainuodavo Leipzig'e, kur ja, dar studentu būdamas, jau žavėjosi Goethe, ne retai vaidindamas kartu su ja, leidėjų Breitkopf'ų organizuojamuose vaidinimuose. Suprantama, kad jis, paprašytas hercogo suangažuoti Coroną Weimar'o teatrui, mielai vyko į Leipzig'ą padaryti su ja sutartį. Atvykusi ji savo svaiginančiu grožiu bei gausiais talentais — ji vaidindavo, dainuodavo, skambindavo, rašydavo kompozicijas, piešdavo ir tapydavo; be to, dar laisvai kalbėjo įvairiomis kalbomis — bežiūrint pavergė ne vien dvariškius, bet ir jų ponias, nes buvo gero būdo, tvirto charakterio ir pavydžiai saugojo savo garbę, kas šioje aplinkoje ne taip lengva buvo padaryti.

Wolfgangas, sužavėtas ir kartu nustebintas tokio, jam sunkiai suprantamo, moters tipo, nesigailėjo jai komplimentų:

Es gönnten ihr die Musen jede Gunst,
Und die Natur erschuf in ihr die Kunst.
So häuft sie willig jeden Reiz auf sich,
Und selbst dein Name ziert, C o r o n a, dich!

Jai parašė Dortchen'os rolę, kuri beveik viena sudaro visą vaidinimą, nes, kurdamas *Die Fischerin,* jis prieš akis turėjo tik vieną Coroną. Jai parašė savo *Erlkönig,* kuriam meliodiją ji pati sugalvojo. Ir lietuviškai dainelei ji tikriausiai bus rašiusi gaidas. Taigi tolimų kraštų viešnia buvo rūpestingai globojama, ir lietuvių literatūra, pirmą kartą pasireikšdama platesniam pasauliui, prabilo skaisčiomis lūpomis. —

Suprantama, kad, visokiais savo talentais taip reikalingas Weimar'o dvariškiams, Goethe greit pasidarė nepamainomas. Ir iš tikrųjų, ar ne jis yra tas, šiam užkampiui taip svarbus, gyvybės eleksyras? Ar yra antras toks, kuris mokėtų taip su skoniu išpuošti dvariškių ne trumpas poilsio valandas? Versailles'o dvaras galingas ir puošnus, bet ar jis turi t o k į burtininką?!

Burtininku vadino Wolfgangą Wieland'as, savo pranašiška uosle tuoj suvokęs, kad šis grakščiai demoniškas jaunikaitis su savim neša visą Weimar'o garbę, kuriai nereikalingas nė pats Wieland'as. Dėl to žinodamas, turįs iš anksto palenkti sau tą mūzų išrinktąjį, — juo labiau, kad jis yra kartu ir hercogo, jo darbdavio, favoritas—suprato reikalą pasveikinti jį eilėrašty *An Psyche* žodžiais, išreiškiančiais kartu ir diplomatinę jo meilę ir tikrą jo įvertinimą:

Auf einmal stand in unsrer Mitten
Ein Zauberer!...
Ein schöner Hexenmeister es war,
Mit einem schwarzen Augenpaar,
Zaubernden Augen voll Götterblicken,
Gleich mächtig, zu töten und zu entzücken.
So trat er unter uns, herrlich und hehr,
Ein echter Geisterkönig, daher....
So hat sich nie in Gottes Welt
Ein Menschensohn uns dargestellt,
Der alle Güte und alle Gewalt
Der Menschheit so in sich vereinigt!
So feines Gold, ganz innrer Gehalt,
Von fremden Schlacken so ganz gereinigt!
Der, unzerdrückt von ihrer Last,
So mächtig alle Natur umfasst,
So tief in jedes Wesen sich gräbt
Und doch so innig im Ganzen lebt!
    Das lass' mir einen Zaubrer sein!
Wie wurden mit ihm die Tage zu Stunden!
Die Stunden, wie augenblicks verschwunden!
Und wieder Augenblicke, so reich,
An innerm Werte Tagen gleich!
Was macht er nicht aus unsern Seelen?
Wer schmelzt wie er die Lust in Schmerz?
Wer kann so lieblich ängsten und quälen?
In süssern Tränen zerschmelzen das Herz?
Wer aus der Seelen innersten Tiefen
Mit solch entzückendem Ungestüm
Gefühle erwecken, die ohne ihm
Uns selbst verborgen im Dunkeln schliefen?
    O welche Gesichte, welche Szenen
Hiess er vor unsern Augen entstehn!
Wir w ä h n t e n nicht, zu hören, zu sehn;

Jonas Wolfgangas Goethe
Iš Lavater'io rinkinio (pieštas 1779 m. Ženevoje dano Jens'o Juel'o)

Wir s a h n! Wer malt wie er? so schön,
Und immer ohne zu verschoenen!
So wunderbarlich wahr! So neu
Und dennoch Zug vor Zug so treu?
Doch wie, was sag' ich m a l e n? Er s c h a f f t,
Mit wahrer mächtiger Schöpferskraft
Erschafft er M e n s c h e n; sie atmen, sie streben!
In ihren innersten Fasern ist Leben!
Und jedes so ganz e s s e l b s t, so rein!
Könnte nie etwas anders sein!
Ist immer echter M e n s c h d e r N a t u r,
Nie Hirngespenst, nie Karikatur,
Nie kahles Gerippe von Schulmoral,
Nie überspanntes Ideal!

Ne, Weimar'as savo burtininko nepaleis. Gerai tai suprasdamas, Goethe, nuostabiai greit išsilaisvinęs iš savo tėvo „respublikoniškų prietarų" ir pasidaręs vikriu dvari kiu, savo įtaką tuoj panaudojo protekcijoms. Pirmiausia jam rūpėjo patraukti į Weimar'ą ir jame apgyvendinti savo draugą Herder'į, išrūpinant jam hercogystėje aukščiausią hierarchinę, general-superintendento, t. y. protestantų vyskupo, vietą. Malšindamas gausią opoziciją, gudriai intryguoja dvare, o, pranešinėdamas savo draugui, kandidatui, apie jam ne visai palankią situaciją, priešams nesigaili piktų žodžių. Ta proga kliūva ne tik besišiaušiančiai dvasiškijai, bet ir pačiai krikščionybei, kurios reikalais apsimeta esąs taip susisielojęs, „Jei tik visas mokslas apie Kristų", labiau negu blasfemiškai rašo jis Herderi'iui, „nebūtų toks m..., kas mane, kaip žmogų, kaip apribotą, vargingą būtybę, siutina!"

Goethes manymu, šio laiškučio gavėjas esąs dėl savo liberalumo, gerai suderinamo su hercogo libertinizmu ir jo paties religiniu laisvumu, pats gerasis kandidatas į vyskupus. Dėl to ir aišku, kodėl jis, pykčiu užsidegęs, rėmė Herder'io kandidatūrą ir net buvo pasirengęs „su gerais botagais suvaryti išdykėlius", t. y. krašto dvasiškiją. Jo botagams, iš tikro, pavyko numalšinti, daugiau už jį tikinčius, pastorius, dėl ko Wieland'as, net nusikvatodamas, pranešė Merck'ui: „Verbų sekmadienį Mesijas Herder'is įjos ant 150 asilų (t. y., pastorių) į Weimar'ą."

Žinia apie hercogo ir jo „burtininko"šėlimą (po baliaus — maskaradas, po maskarado — medžioklė, po medžioklės — vaidinimas ir t. t.) aplėkė visą hercogystę ir net toliau. Dėl šių ekscesų visi kaltino Weimar'o svečią, kuris, būdamas aštuoneriais metais vyresnis, galėjo apraminti, savo jėgas be atodairos naikinantį, valdovą. Goethe paskui teisindavosi sakydamas, dalyvavęs tuose hercogo žygiuose tik tam, kad sulaikytų jį nuo dar didesnių išsišokimų. Bet tokių pedagogiškų tendencijų kažin, ar bus turėjęs, nes Karolio-Augusto ir jo troškimai laisvai gyventi visai sutiko. „Čia man gera, kaip penimiui", rašo Wolfas Merck'ui „aš čia iš tikro užtenkamai siuntu." Viena dvaro ponia tai gerai suprato ir, Goethe nusivylusi, liūdėjo: „*tout notre bonheur a disparu ici*". Pasipiktinęs poetų senijoras, žilagalvis Klopstock'as, atsiuntė laišką, įspėdamas Wolfgangą, kad

įpykę Weimar'o magistratai pavartosią prieš jį net fizinę jėgą. Kad tokių perspėjimų jis yra gavęs ir daugiau ir kaip jis į juos atsakydavo, matome iš šio laiško Klopstock'ui: „Ateity palikit mus ramybėj su tokiais laiškais, mielas Klopstock'e. Jie nieko nepadeda ir tik sugadina mums keletą valandų. Jūs patys jaučiate, kad į tai aš neturiu ko atsakyti: arba aš turėčiau, lyg mokinys, užgiedoti *pater peccavi*, arba sofistiškai atsiprašinėti, arba, kaip doras vyras, gintis, o tada, tur būt, nežinia kokiam tikslui, iš tikrųjų, išeitų mišinys visų trijų. Tad daugiau nė žodžio tarp mūsų apie tą dalyką! Tikėkite, aš nė akimirksnį daugiau neegzistuočiau, jei aš turėčiau atsakyti į visus tokius laiškus, į visus tokius pamokymus."

Pajutęs pavojų net savo globojamojo gyvybei, ir Merck'as pasiskubina su perspėjimais. Jis negalįs suprasti, kaip toks genijus gali niekam nežinomam provincijos dvarui rašyti farsus, satyras ir baletus ir tuo užsiundyti ant savęs visą krašto administraciją, kad tuo tarpu pasaulis laukia jo galingo žodžio. Bet ir drastiški jo „Mefistofelio" raginimai ir patarimai nieko nepadėjo: Goethe jau per daug buvo įleidęs šaknis pačiame dvare. O hercogas tikrai pamilo šį šaunų jo, taip pamėgto, audringo gyvenimo organizatorių ir dėl to sumanė jį ilgesniam laikui pririšti prie savęs: pasiūlė jam vietą Slaptoje Taryboje, mūsiškai tariant — ministerių kabinete.

Visa administracija piestu stojo prieš tai tvirtindama, kad šitas poetas niekuo neįrodęs tam reikalingų gabumų ir iš viso neturįs teisės užimti tokią aukštą valdžios vietą, ir net grasino atsistatydinsianti, jei tas *maitre de plaisir* bus skiriamas į Slaptąją Tarybą. Tačiau prieš tiek atkaklų, kiek jauną, valdovą reikėjo nusileisti. Dar ir įtakinga hercogo motina užtarė Goethe šiais, jos diplomatinius gabumus neblogai atestuojančiais, žodžiais: „Aš nepasakosiu Jums apie jo talentus, apie jo genijų, aš kalbu tik apie jo moralę; jo religija yra kaip tyro ir gero krikščionio"... Negana to, savo favoritui hercogas dovanojo dar vasarnamį netoli savo rezidencijos ir sumokėjo visas jo skolas. 1776 m. liepos 24 d. iš Slaptosios Tarybos posėdžio, į kurį įėjo kaip *Sturm und Drang'o* poetas, iškilmingai žengia jau kaip prisaikdintas Slaptasis Tarėjas.

* * *

Kronologija

I. Rokoko — Anakreontika

Gyvenimo — **1. Frankfurt'e (1748/65)** — Kūrybos

Goethes tėvas Jonas Kasparas *1710. VII.31 Frankfurt'e († 1782). 1748 m. rugpiūčio mėn. 20 d. vedė Elzbietą Textor, * 1731.II.19. († 1808).

Johann Wolfgang Goethe *1749.VIII.28 Frankfurt'e.

Cornelis Goethe * 1750.XII.7 († 1777).

Nuo 1752—1756: mokosi skaityti, skaičiuoti, lotyniškai ir prancūziškai. Tėvas iš pat pirmų dienų tvarko Wolfgango mokymo eigą. Jo tikslas savo sūnų padaryti gerą ir jam užtikrinti garbingą karjerą tėviškėje.

Rašė epą „Joseph von Aegypten" ir visą eilę religinio turinio dramų „Jesabell", „Belsazar" ir kt.).

1759/62: Prancūzų okupacija.

1759: Prancūzų grafas Thoranc apsigyvena tėvų namuose. Draugaudamas su de Rosne, reguliariai lanko prancūzų teatrą. Pats vaidina prancūzų kalba.

Parašo Piron'o stiliumi prancūzų teatrui mitologinę dramą. Žavisi Klopstock'o poema „Messias". Jo paveiktas, apie 1762 parašo seniausią savo, 1766 išspausdintą, eilėraštį — „Poetische Gedanken über die Höllenfahrt Christi".

1763: Frankfurt'e vainikuojamas Juozapas II. Margarete — pirmoji jo mylimoji. Afera su jos draugais. Nuoširdžiai draugauja su savo seserimi Kornelija. Nepatenkintas savo, prieš konfirmaciją atlikta, išpažintimi, nutaria nutraukti santykius su bažnyčia.

Tėvo rengiamas teisės studijoms, nors pats linkęs į meną ir literatūrą.

Wolfgangas, jausdamasis esąs gimęs kūrybai, instinktyviai priešinasi tėvo pastangoms jį padaryti juristu. Pats nori vykti į Göttingen'ą studijuoti filologiją, literatūrą ir rengtis profesūrai. Tėvas jam draudžia.

2. Leipzig'e (1765/68)

1765 (spalių 3 d.): Goethe atvyksta į rokoko dvasios kupiną Leipzig'ą teisių studijuoti. Teisę greit metęs, daugiausia lavinasi kurti, piešti, tapyti ir graviruoti. Jo „mokytojai": O e s e r'i s,

Wieland'as, Shakespeare'as. Jo draugai: B e h r i s c h'a s, Langer'is.

Nutraukęs santykius su bažnyčia, pamažu atsitolina ir nuo krikščionybės.

1766/68: lankymasis Schönkopf'ų šeimoj. Santykiai su K ä t c h e n S c h ö n k o p f. Susipažįsta su artiste Corona Schröter.

1767: nusivylęs savo literatūros mokytoju Gellert'u ir nieko nesitikėdamas iš Gottsched'o, sudegina visą, iš Frankfurt'o laikų užsilikusią, daugiausia religinės dvasios, kūrybą.

Skaito Lessing'o raštus, tačiau paties autoriaus vengia ir kovoje leipziegiečių su zürichiečiais (Bodmer'io su Breitinger'iu) nedalyvauja.

Savo viešoje kūryboje seka dienos mada (anakreontika).

1766/68: „Buch Annette. Die Launen des Verliebten". (Veikalas pirmą kartą spausdintas 1806 m.).

Labiau privatinio pobūdžio raštuose rodo savo tikrąjį veidą:
„Oden an Behrisch",
Laiškai Behrisch'ui,
Laiškai seseriai Kornelijai.

1768 m. kovo mėn.: lanko Dresden'o paveikslų galėriją;

rugpiūčio mėn.: dėl savo palaido gyvenimo sunkiai suserga; draugauja su teologais Limprecht'u ir Langer'iu. Pabunda sąžinė. Vėl domisi religijos klausimais.

Rugsėjo mėn.: kiek sustiprėjęs, grįžta pas tėvus į Frankfurt'ą nuodugniau gydytis.

II. Dvasios krizis

(Iš rokoko per pietizmą ir Herder'į į Sturm und Drang'ą)

1. Frankfurt'e (1768/70)

1768 (IX) — 1770 (IV): gydosi, pietizmo dvasios apimtuose, tėvų namuose. Atkrinta du kartu. Liga neaiški. Kabalistikos studijos ir alcheminiai eksperimentai kartu su dievobaiminga panele von K l e t t e n b e r g, kuri vadovauja ir jo exercitium religionis, kuris, rodos, buvo ne kas kita, kaip ūgdymas ir dilektavimas jausmais, be dogmų religijos sukeltais.

Dalyvauja pietistų sueigose ir lanko jų kolonijas už miesto.

Jį aplanko Langer'is, kuriam rašė,

Religiniai jo jausmai kūryboje beveik visai nerado atgarsio.

pietistų dvasia perimtus, religinius laiškus.

Kiek pagijęs, iš naujo domisi Leipzig'u.

Plati, netvarkinga lektūra (Arnold'o Unparteische Kirchen-und Ketzergeschichte).

Susidaro pirmą, kiek žinomesnį, pasaulėvaizdį (savotišką gnostinės spekuliacijos rūšį su kai kuriais krikščionybės bruožais).

Šiaip iš prigimties nemėgsta „mokyklinės filosofijos", o labiau pasitiki patirtimi ir intuicija.

1769: spausdinama „Leipziger Liederbuch". Baigia „Die Mitschuldigen". Pietizmo sukelti religiniai jausmai padidino jo jautimo galią ir įpratino vertinti tikrus savo jausmus. Dėl to dar labiau atsitolino nuo rokoko ir jo, be jausmų pagimdytos, anakreontiškos literatūros. Dėl to, nepatenkintas ir savo Leipzig'o kūryba („Dirbtiniai paveikslai... netikras auksas"), prieš vykdamas į Strassburg'ą, sudegina visus, daugiausia anakreontikos dvasios, kūrinėlius.

2. Strassburg'e (1770/71)

1770 (IV. 4): atvyksta į Strassburg'ą, toliau teises studijuoti ir baigti jas. Salzmann'o globojamas. Iš karto ir čia draugauja su pietistais, bet, sveikatai gerėjant, vis labiau nuo jų tolsta. Draugauja su Jung-Stilling'u, Lerse.

(IX): kiek pasirengęs, laiko pirmus juridinius egzaminus. Teisių kandidatas.

1770 (X) — 1771 (IV): Herder'is Strassburg'e. Jis, vadovaudamas Goethes studijoms, pagaliau išvaduoja jį iš rokoko dvasios ir kursto sukilti prieš senąjį pasaulį.

„Aš šokau į orą ir tik dabar pajutau turįs rankas ir kojas."

Herder'io padarytą įtaką dar padidina Rousseau.

Be jo, dar kaleidoskopo įvairumu, skaito Tomą iš Kempių, Tauler'į, Giordano Bruno, Platoną.

Nusistato prieš enciklopedistus, Voltaire'ą ir Holbach'o materializmą.

Goethe susidomi viduriniais amžiais.

Pamėgsta gotikos stilių. Pasineria gamtoje.

Iš Herder'io pirmą kartą išgirsta apie lietuvių dainas.

1770 (X) — 1771 (VIII): lankosi pastoriaus Brion namuose Sesenheim'e. Glaudūs, malonūs, bet ir skaudūs, santykiai su jo dukterim F r i e d e r i k e (1752—1813).

1770/71: L y r i k a. Herder'io paveiktas, susiartina su gamta, kurios grožį tik dabar pilnai pajunta. Įsigilina į liaudies kūrybą. Pagilinti jo jausmai sukūrė visai naują kalbą, kuri visu ryškumu pasirodo vad. „Sesenheim'o lyrikoje" („Mailied", „Heidenröslein", „Willkommen und Abschied" ir kt.).

Vertimai iš Ossian'o.

Laiškai Salzmann'ui.

1771 (VIII.6): baigiamieji egzaminai. Disertacija daktaro laipsniui gauti fakulteto atmesta. Po lengvabūdiškai pravesto disputo gauna licencijato laipsnį.

Prieš grįždamas į tėviškę, atsisveikina su Friederike, nesakydamas, kad pas ją daugiau nebegrįš. Palieka ją didžiam sielvarte. Tik iš Frankfurt'o drįsta jai rašyti visą tiesą. Pats jautėsi jai labai kaltas.

Gilūs ir tragiški šie pergyvenimai neišdyla per visą jo gyvenimą ir tampa žymiausiu akstinu jo kūrybai; dėl to vyraujantis siužetas yra vyro nusikaltimas moteriai.

III. Audra ir Varžtas

(Tarp anakreontikos ir klasicizmo).

I. Kūrybos potvynis Frankfurt'e (1771/75)

Herder'io išlaisvintos kūrybinės jėgos ir pietizmo išūgdytos jautimo galios iš karto visai pilnai pasireiškia. Goethes kūryba varo savo pozityviąją dalimi tolyn, po 16 šimtm. dėl 30-ties metų karo ir kitų priežasčių nutrūkusį, tautos literatūros veiklumą. Goethe bematant užlipa į, Wather'io kadaise pasiektą, aukštį ir savo vispusiškumu jį net pralenkia.

Idėjinis jo kūrybos turinys dėl daugybės priežasčių revoliucinis. ‚Sturm und Drang'as puola ne tik senas meno ir literatūros, bet ir visuomenines, politines, etines bei religines pažiūras.

1771 (VIII.): Palieka Strassburg'ą. Mannheim'e lanko skulptūros muzėjų. Susižavi antikiniu menu.

Rugpiūčio gale: tvirtinamas advokatu Frankfurt'e.

1771 (X.14): prakalba apie Shakespeare'ą.

(X-XII): savo sesers paskatintas, per šešias savaites rašo pirmą „G o e t z o" redakciją. (Geschichte Gottfriedens von Berlichingen. Dramatisiert). Čia Weislingen'o asmeny pirmą kartą apkaltina save dėl Sesenheim'o įvykių.

Gruodžio mėn.: susipažįsta su M e r c k'u (1741—91), savo „Mefistofeliu". Tai iš tikrųjų blaivus ir nusimanąs Wolfgango gyvenimo ir kūrybos kritikas.

1771/72: lyriškasis Sturm und Drang'as — „Empfindsame Gedichte" (Der Wanderer (1772), Wandrers Sturmlied, Mahomets Gang (1772/73).

1772 (pavasarį): pažintis Darmstadt'e (su Karolina Flachsland, Herder'io sužieduotine). Pėkščias dažnai aplanko naujus savo draugus. Susigyvenęs su gamta, jaučiasi esąs tikras titanas.

(V—IX): praktikantas prie imperijos teismo Wetzlar'e. Susipažįsta su Kestner'iu ir Charlotte Buff (1753 --1828), kurią įsimyli. Trumpa, skaudi meilė, dėl kurios žadėjo nusižudyti.

(IX.11): Merck'o patariamas, pasišalina iš Wetzlar'o. Grįždamas į Frankfurt'ą, Ehrenbreitstein'e aplanko La Roche'us, kur įsimyli Maximiliane. Palaikydamas su ja santykius ir jau jai ištekėjus už Frankfurt'o pirklio Brentano, su pastaruoju susipyksta.

(XI): sužino apie Jerusalem'o mirtį.

1772 (I—V.): užsidegęs rašo recenzijas Merck'o leidžiamame „Frankfurter Gelehrte Anzeigen". Šiame žurnale Sturm und Drang'as perleidžia per savo šarengą idejas, kūrinius, žmones.

„Von deutscher Baukunst".

Po meilės su Lotte vis labiau bręsta „Werther'is", kuriam medžiagą teikia paskutiniai pergyvenimai su Maximiliane Brentano.

1773: Kornelija išteka už Schlosser'io. Goethe — advokatas Frankfurt'e. Susirašinėja su Lavater'iu Zürich'e ir toliau palaiko artimus santykius su draugais Darmstadt'e.

1773 (II): antra Goetz'o redakcija (Goetz von Berlichingen).

Gindamas savo laisvas pažiūras į religiją, rašo „Brief des Pastors" ir „Zwei wichtige biblische Fragen". Rašo Lavater'io leidžiamuos „Fizionomikos Fragmentuos".

„Faustas". Satyra „Götter, Helden und Wieland", kur pašiepiamas Wieland'as.

Vasarą: „Goetz'as" išeina iš spaudos. Visi juo susidomi.

1773/74: „Ewiger Jude".

Rudenį ir žiemą: pasirodžius „Goetz'ui", autorius dažnai lankomas.

1774 (II—III): „Werthers Leiden", bežiūrint išgarsina kūrėją visoje Europoje. Dėl jo Goethe laikomas Sturm und Drang'o vadu.

Nuo šio laiko Goethe pasauly žinomas kaip „Werther'io autorius". Tik po kelių dešimčių metų „Faustas" pamažu užima visuomenės simpatijoje „Werther'io" vietą. Šiandien Goethe labiausiai garbinamas kaip „Fausto autorius".

(V): „Clavigo", „Faust". Šiuose kūriniuose pakartodamas kaltina save dėl savo neištikimumo Friederikei. Drauge bando, ypač Clavigo, reikalauti sau atskiros, genijams tinkamos, dorovės.

„Erwin und Elmire" (1773/74).

1774 (VI): Lavater'is aplanko Goethe Frankfurt'e. Tuščios pastangos grąžinti Wolfgangą protestantų bažnyčiai.

(VI): Fragmentas „Prometheus". „Jahrmarktfest zu Plundersweilen", „Pater Brey".

(VII—VIII): keliauja Rhein'u su Lavater'iu ir Basedow'u. Lankosi Elberfeld'e pas Jung-Stilling'ą ir kitus pietistus, Pempelfort'e pas brolius Jacobi. Kalbos apie religiją ir pasaulėžiūras (Spinoza).
Goethes pažiūrose susikristalizuoja savotiškas dinamiškai natūrališkas panteizmas.
Su jo pažiūromis į kūrybos esmę ir menišką veiklą geriausiai sutinka Leibniz'o ir Shaftesbury'o idejos.
(X): atsilanko vokiečių literatūros senijoras Klopstock'as, su kuriuo svarbiausiuose klausimuose Goethe nesutaria.

(XII.11, 13/15): pirmi pasimatymai su Karl-August von Weimar.

1774/75: jo meilė panelei Lili davė pamatą naujai krūvai eilėraščių („Neue Liebe, Neues Leben", „An Belinden" etc.). „Claudine von Villa Bella".

1775 (I): susipažįsta su Lili Schönemann, gražia ir gerai išauklėta, plutokratų dukterimi.

(IV): susižieduoja su ja. Lili, nepaisydama visokių kliūčių, nuoširdžiai myli Wolfgangą.

1775 (pavasarį): savo širdies kliedėjimams pateisinti, rašo „Stella". Joje pasisakė ne tik už laisvąją meilę, bet dar ir už bigamiją.

(V—VII): graužuodamasis dėl savo susižadėjimo su Lili, bėga nuo jos. Aplanko pirmą kartą Šveicariją. Keliauja su broliais grafais Stolberg'ais. Pakeliui, Emmendingen'e, aplanko nelaimingą Korneliją. Zürich'e susitinka su Bodmer'iu ir Lavater'iu. Susidraugauja su Barbora Schulthess. Užlipęs ant St. Gotthard'o perėjimo, nesiryžta nusileisti į, kitoje pusėje esančią, Italiją. Širdis traukia atgal.

(vasarą ir rudenį): projektuojamas „Egmont'as", rašomas toliau „Faustas". „Gedichte an Lili". „Auf dem See". „Das hohe Lied Salomos". „Jägers Abendlied".

(VII): grįžta į Frankfurt'ą.
Ištikima Lili, pasiryžusi kovoti už abiejų laimę, pasiūlo Wolfgangui Amerikoje sukurti naują gyvenimą. Tačiau tas neturi tokio tvirtumo, nes yra jai neištikimas (susirašinėja su grafaite Augusta von Stolberg ir kt.). Paaiškėjus dar Sesenheim'o įvykiams, jam viešai atsakoma.

(IX.22): dar kartą kviečiamas į Weimar'ą. Respublikoniškas tėvas atkal-

binėja savo sūnų tarnauti kunigaikščiams. Bet veltui, nes Wolfgangas, įtartas padėjęs rašyti vieną satyrą, galėjo būti išbrauktas iš advokatų tarpo, kas jį dar labiau paskatino palikti tėviškę.

Persikeldamas į Weimar'ą, Goethe buvo pačiame savo kūrybos klestėjime. Jis vienas sukūrė per ketverius metus tiek meniškų vertybių, kiek visa jo tauta per keturius šimtmečius.

(X.30): nesulaukęs Weimar'o hercogo pažadėtos karietos, apie tris savaites pasislapstęs, iškeliauja į Italiją. Heidelberg'e sulaikomas ir kviečiamas į Weimar'ą.

Jo kūrybos vertę žymiai sumažino fatališkas apsiribojimas gamtos kosmu, išleidžiant iš akių viso pasaulio esmę ir prasmę apimančio didesnio kosmo, dėl to jo kūryba panaši į Prometėjaus iš dievų pavogtą ugnį.

2. Sturm und Drang'as Weimar'e.

1775 (XI.7): atvyksta į Weimar'ą jauno hercogo aplankyti.

(XI): susipažįsta su Wieland'u, kuris dabar ir pats įsitikina, kad Goethe yra genialiai gabus. Užmiršdamas svečio įžeidimus („Götter, Helden, und Wieland"!) padeda jam įsitvirtinti Weimar'e. Tokios pagalbos Goethe labai buvo reikalingas, nes, savo laisvu gyvenimu užkrėtęs ir jaunąjį hercogą, nustato prieš save žmones.

Į Weimar'ą vežiasi, kaip brangiausį savo kūrybos turtą, „Fausto" fragmentą, tiksliau sakant, „Margaretės tragediją". Jo svajonė, toliau brendinti savo kūrinį, nesirealizuoja, nes, aplinkybių verčiamas, jis (dar ir savo paties lengvapėdiškumo stumiamas) tampa dvaro „maître de plaisir", rašydamas aibę lengvučių veikalėlių, visokių divertismentų, organizuodamas maskaradus ir panašias atrakcijas.

1776 (IV): atsilanko Lenz'as, kuris ir čia, kaip anksčiau jau Sesenheim'e, imituoja Goethe.

(V): dėl Goethes laisvo gyvenimo nutrūksta santykiai su Klopstock'u.

1776: eilės („Wanderers Nachtlied", „Rastlose Liebe". „An den Mond". „Die Geschwister").

Išeina iš spaudos „Stella". Panelė von Göchhausen nurašo „Urfaust'ą".

(VI): Triukšmingas Goethes elgesys traukė ir audrininką Klinger'į į Weimar'ą. Bet Goethe kratosi savo draugų, nes bijo galėsią sutrukdyti jam įsikurti Weimar'e.

(VI.11): Goethe, nepaisant kilmingųjų ir valdininkų opozicijos, hercogo apgyvendinamas Weimar'e ir skiriamas Slaptosios Tarybos nariu.

Pats Goethe laiškuose Lavater'iui, Herder'iui vis pikčiau ir net blasfemiškai atsiliepia apie krikščionybę ir „Kristaus istoriją".

(X): Herder'is, Goethei tarpininkaujant, paskirtas į vyriausius pastorius, atvyksta į Weimar'ą.

(XI): Kviečiama Goethes pažįstama artistė Corona Schröter. Atidaromas mėgėjų teatras, kuris vėliau stato ir „Die Fischerin". Ta proga panelė Schröter dainuoja, Ruhig'o į vokiečių kalbą išverstą, lietuvišką dainelę („Ich hab's gesagt meiner Mutter etc.").

Pasaulis laukė iš savo išrinktojo — iš naujo Herder'io draugystėje esančio — naujų kūrinių, kurie, pagaliau, pakeltų Vokiečių literatūrą į kitų tautų lygį. Tačiau Wolfgangas tos vilties nepateisino, nes iškart, visokioms nereikšmingoms smulkmenoms panaudotas, be abejonės genialias, kūrybines jėgas toliau nustelbė visuomeninė bei politinė jo darbuotė.

Bibliografija

(„Goethejahrbuch'e" ir „Jahrbuch'e der Goethegesellschaft" tilpusios studijos čia atskirai neminimos. Sutrumpinimai: G. = Goethe; d. = deutsch).

Bibliografijos ir katalogai

Kipke K., G. — literatur, Sonderdruck aus Goedeckes Grundriss zur Geschichte der d. Dichtung, 3 Bde, Dresden [3]1910/13;
Hirzel S., Verzeichnis einer G. — bibliographie, Leipzig 1884;
Meyer F., Verzeichnis einer G. — bibliographie, Leipzig 1908;
Goethejahrbuch, Frankfurt 1880—1913;
Jahrbuch der G.—gesellschaft, Weimar 1914 ss;
Zeitler J., G. — handbuch, 3 Bde, Stuttgart 1916/18;
Baldensperger J., Bibliographie critique de G. en France, Paris 1917;
Gesamtkatalog „Goethe", herausgegeben von der preuss. Staatsbibliothek, Berlin 1932;

Leidimai

Die Weimarer (Sophien-) Ausgabe, 143 Bde, Weimar 1887—1912;
Ausgabe von Petsch-Walzel u. a., 18 Bde, Leipzig 1926/27;
Ausgabe von C. Noeh, sämtliche Werke, Berlin 1931;

Biografijos

Maync H., Geschichte der G.—biographien, Leipzig 1913;
Linden W., Das G.—bild unserer Zeit, Zeitwende 2;
Baumgartner-Stockmann S. J., G. sein Leben und seine Werke, 2 Bde, Freiburg i. Br. [4]1923/25;
Gundolf Fr., G., Berlin [21]1932;
Kühnemann E., G., 2 Bde, Leipzig 1930;
Engel E., G., der Mann und sein Werk, Braunschweig etc. [14]1921;
Meyer R. M., G., 3 Bde, Berlin [4]1913;
Witkowski G., Das Leben G., Berlin 1931;
Bielschowski — Linden, G., sein Leben und sein Werk, 2 Bde, München [43]1928;
Witkop Ph., G., Leben und Werk, Stuttgart 1931;
Ludwig E., G., Geschichte eines Menschen, Wien — Berlin etc. 1931;
Simmel G., G., Leipzig [5]1923;
Brandes G., G., Berlin [2]1922;
Chamberlain H. St., G., München [4]1923 (Volksausgabe 1932);
Carré I. M., G., Paris 1927;
„ „ „ La Vie de G., Paris [29]1930;
Croce B., G., Wien 1931;
Roos C., G., Köbnhaven 1932;

Studijos

Düntzer H., Studien zu G. Werken, Elberfeld 1849;
„ „ Neue G. — studien, Nürnberg 1861;
„ „ Abhandlungen zu G. Leben und Werken, 2 Bde, Leipzig 1885;
Scherer W., Aufsätze über G., Berlin [2]1900;
Fischer K., G.—schriften, 9 Bde, Heidelberg 1890—1904;
Grimm H., Vorlesungen über G., Berlin 1903;
Korff H. A., Geist der G.—zeit, 2 Bde, Leipzig 1923/31;
Montgomery M., Studies in the age of G., Oxford 1931;

Atsiliepimai ir bendro pobūdžio vertinimai

Gräf H. C., G. über seine Dichtungen, 9 Bde, Frankfurt 1901/14;
Hildebrand G., G. der Mensch, München 1932;
Braitmaier Fr., G.—kult und G.—philologie, Leipzig 1892;
Braun J. W., Schiller und G. im Urteil ihrer Zeitgenossen, Berlin 1883/85;
Stockmann A., S. J., Zum G.—problem, Freiburg i. Br. 1920;
„ „ , Héritage de G., *La Vie intellectuelle,* Juvisy (10. V.) 1932;
Spenlé J. E., Le culte de G. en Allemagne, *Mercure de France,* Paris 1932;
Saurat D., G. aujourd'hui, *La Nouvelle Revue Française,* Paris 1932;
Holzmann M., Aus dem Lager der G.—gegner, Berlin 1904;
Schidrowitz L., Der unbegabte G., Basel etc. 1932;
Houben H. H., Der polizeiwidrige G., Berlin 1932;
Barthel E., G., das Sinnbild der d. Kultur, Darmstadt 1930;

Šeima

Düntzer H., G. Stammbäume, Gotha 1894;
Knetsch C., G. Ahnen, Leipzig 1908;
Klocke Fr. von, Zur Stammtafel des Geschlechtes G., *Familiengeschichte. Blätter 22;*
Sommer R., G. im Lichte der Vererbungslehre, Leipzig 1908;

Tėvas

Ewart F., G. Vater, Hamburg [2]1908;
Glaser R., G. Vater. Sein Leben nach Tagebüchern und Zeitberichten, Leipzig
Ziegler R., G. Vater als Erzieher, Langensalza 1931;

Motina

Heinemann K., G. Mutter, Leipzig [9]1921;
Höffner J., Frau Rat Elisabeth G. etc., Bielefeld — Leipzig 1908;
Mathias A., Frau Aja, G. Mutter, Braunschweig;
Keil R., Frau Rath, Leipzig 1871;
Muthesius K., G. Mutter, Dresden 1923;
Köster A., Briefe von G. Mutter, Leipzig [2]1931;
Bastier P., La mère de G., Paris 1902;

Jaunatvė (bendro pobūdžio veikalai)

Morris M., Der junge G., 6 Bde, Leipzig 1909/12;
Viëtor K., Der junge G., Leipzig 1931;

Schultze S., Der junge G., Halle 1894;
Scherer W., Aus G. Frühzeit, Strassburg 1879;
Bartscherer A., Zur Kenntnis des jungen G., Darmstadt 1930;
Kindermann H., G. Menschengestaltung etc., I. Bd: Der junge G. etc., Berlin 1932;
Roethe G., Die Briefe des jungen G., Leipzig 1931;
Kühn J., Der junge G. im Spiegel der Dichtung seiner Zeit, Heidelberg 1931;
Berendson W. A., G. Knabendichtung, Hamburg 1922;
Baginsky P., Des jungen G. Lektüre während der Frankfurter Jugendzeit, Diss., Breslau 1919;
Blau A., G. und die Bibel, Jeschurun 10;
d'Harcourt R., La jeunesse de G., *Revue de deux Mondes,* Paris 1930;
„ „ „ , L'Education sentimentale de G., Paris 1931;

Vaikystė

Mentzel E., Der Frankfurter G., Frankfurt 1900;
Weismann H., Aus G. Knabenzeit, Frankfurt 1846;
Schubart M., François de Theas, Comte de Thoranc etc., München 1896;
Grotefend H., Der Königslieutenant Graf Thoranc in Frankfurt a. M., Frankfurt 1904;
Tschirch Fr., Der Altonaer „Joseph", G. angebliche Jugenddichtung, Berlin — Leipzig 1929;

Sesuo Kornelija

Witkowski G., Cornelia, die Schwester G., Frankfurt [2]1924;
Springer Br., Der Schlüssel zu G. Liebesleben, Berlin 1926;

Leipzig'as (1765/68)

Biedermann W., G. und Leipzig, 2 Bde, Leipzig 1865;
Kindermann H., Der Rokoko—G., Leipzig 1932;
Vogel J., G. Leipziger Studentenjahre, Leipzig [3]1909;
Blume P., G. als Student in Leipzig, Wien 1884;
Dürr A., A., Fr. Oeser etc., Leipzig, Wien 1879;
Justi-Vogel, Winckelmann, 3 Bde, Leipzig [3]1923;
Goethe J. W., Winckelmann und sein Jahrhundert, 1806;
Hosäus W., Behrisch etc., Dessau 1883;
Vogel J., Kätchen Schönkopf, Leipzig 1920;
Landsberg-Köster, Annette, Leipzig 1924;
Strack A., G. Leipziger Liederbuch, Giessen 1893;
Köster A., Faksimile-Ausgabe des Leipziger Liederbuches, Leipzig 1924;
Strack-Köster, G. Leipziger Liederbuch, Leipzig 1906;
Landsberg H., Das Buch Annette, Berlin 1905;
Döll A., Die Mitschuldigen, Halle 1909;
Jahn O., G. Briefe an Leipziger Freunde, Leipzig 1867;
Möbius P. J., Über das Pathologische bei G., *Münchner medizinische Wochenschrift 1898,* Nr. 48;
Kirstein A., War G. syphilitisch? *Allg. medizinische Zentralzeitung 1898,* Nr. 199;

Fränkel B., Des jungen G. schwere Krankheit Tuberkulose, keine Syphilis, *Zeitschrift für Tuberkulose*, Heft 4, Leipzig 1910;
Hansen A., G. Leipziger Krankheit, Leipzig 1911;

Ligonis Frankfurt'e (Pietizmas; 1768/70)

Schäfer F. A., G. in Krankheitstagen, Meissen 1904;
Dechent H., Kirchengeschichte von Frankfurt a. M., Frankfurt 1920;
Schubart H. von, G. religiöse Jugendentwicklung, Leipzig 1925;
Dechent H., Die schöne Seele (Frl. von Klettenberg), Gotha 1896;
Funk H., Die schöne Seele (Frl. von Klettenberg), Leipzig 1911;
Zimmermann P., G. Briefe an E. Th. Langer, Wolfenbüttel 1922;

Strassburg'as (1770/71)

Leyser J., G. zu Strassburg, Neustadt a. d. H. 1871;
Müller G., G. in Strassburg, Leipzig 1896;
Pange J. de, G. en Alsace, Paris (— Strasbourg) 1825;
Traumann E., G., der Strassburger Student, Leipzig [2]1923;
Froitzheim J., G. Doktorpromotion in Strassburg, *Frankfurter Zeitung* 1902, Nr. 190;
Stöber A., Der Aktuar Salzmann und seine Freunde etc., Frankfurt 1855;
Albrich K., G. und Salzmann, Leipzig;

Friederike Brion (Sesenheim'as)

Falck P. Th., Friederike Brion, Neustadt a. d. H. 1884;
Froitzheim J., Friederike von Sesenheim, Gotha 1893;
„ „, Friederike von Sesenheim, *Frankfurter Zeitung 1893*, Nr. 217;
Düntzer H., Friederike von Sesenheim im Lichte der Wahrheit, Stuttgart 1893;
Lucius Ph. F., Friederike von Sesenheim, Strassburg [4]1904;
Müller G. A., Urkundliche Forschungen zu G. Sesenheimer Idylle und Friederikens Jugendgeschichte, Bühl 1894;
Gensichen O. Fr., Neue Mitteilungen über Friederike Brion, *Berliner Courier* 26.VIII. ir 2. IX. 1906;
Bode W., Die Schicksale der Friederike Brion vor und nach ihrem Tode, 1920;
List F., Friederike Brion. Ein Beitrag zu G. elsässischer Schuld und zur Psychologie seiner Liebe, Giessen 1923;
Metz A., Friederike Brion, München 1924;
Reik Th., Warum verliess G. Friederike? Eine psychoanalytische Monographie, Wien;
Metz A., Die fünf G.-briefe an Salzmann etc., *Euphorion* II, 346 ss;
Stöber A., Der Dichter Lenz und Friederike von Sesenheim, Basel 1842;
Schröder E., Die Sesenheimer Lieder von G. und Lenz, Göttingen 1905;
Maurer Th., Die Sesenheimer Lieder, Strassburg 1907;

Sturm und Drang'as

Hettner H., Die Sturm- und Drangperiode, Braunschweig [4]1894;
Köster A., Die allg. Tendenzen der Geniebewegung im 18. Jahrh., Leipzig 1912;
Kindermann H., Entwicklung der Sturm — und Drangbewegung, Wien 1925;

Korff H. A., Die Dichtung von Sturm und Drang im Zusammenhang der Geistesgeschichte, Leipzig;
Minor J., Hamann in seiner Bedeutung für die Sturm — und Drangperiode, Frankfurt 1881;
Blum J., La vie et l'oeuvre de Hamann, Paris 1912;
Unger R., Hamann und die Aufklärung, 2 Bde, Jena 1911;
Nadler J., Hamann, Kant, Goethe, Königsberg 1931;
Kühnemann E., Herder, München [3]1927;
Bossert A., Herder, Paris 1916;
Martin E., Herder und G. in Strassburg, *Jahrbuch für Geschichte etc. Elsass—Lothringens* 14;
Wagner A., Herder und das lettische Volkslied, Langensalza 1928;
Ernst J., Der Geniebegriff der Stürmer und Dränger etc., Diss., Zürich 1916;
Stockmeyer Cl., Soziale Probleme im Drama des Sturmes und Dranges, *Deutsche Forschungen* 5;
Keckeis G., Dramaturgische Probleme im Sturm und Drang, Bern 1907;
Froitzheim J., Zu Strassburgs Sturm — und Drangzeit, Strassburg 1886;
Weissenfels R., G. im Sturm und Drang, Halle 1894;
Abeken B. R., G. in den Jahren 1771 bis 1775, Hannover 1861;
Leo F. A., Shakespeare und G., *Jahrbuch der d. Shakespearegesellschaft 24;*
Böthling A., G. und Shakespeare, Leipzig 1909;
Schirmacher K., Der junge Voltaire und der junge G., Halle 1905;
Schmidt E., Rousseau, Richardson und G., Jena 1875;
Froitzheim J., Lenz und G., Stuttgart 1891;
" ", G. und H. L. Wagner, Strassburg 1889;
Schmidt E., Lenz und Klinger, Berlin 1878;
Reidel L., G. Anteil an Jung-Stillings Jugend, Prag 1897;
Meyer L., Die Entwicklung des Naturgefühls bei G. etc., Münster 1906;
Henkel H., G. und die Natur, Wernigerrode 1907;
Zurbonsen F., G. und die Volkspoesie, Arnberg 1888;
Waldberg M. von, G. und das Volkslied, Berlin 1889;
Pinckh L., Volkslieder von G. im Elsass gesammelt etc., Metz 1932;

Goethe—advokatas Frankfurt'e (1771/75)

Meisner J., G. als Jurist, Berlin 1885;
Weissel O., Der Advokat G., Wien 1927;
Fuchs J., Advokat G., Weimar 1932;

Merck'as (Darmstadt'as)

Esselborn K., Darmstadt in der Dichtung, Darmstadt 1918;
Tornius V., Die Empfindsamen von Darmstadt etc., Leipzig 1910;
Zimmermann G., J. H. Merck, Frankfurt 1871;
Hermann Fr., J. H. Mercks Ahnentafel, Darmstadt 1924;
Stahr A., J. H. Mercks ausgewählte Schriften, Oldenburg 1846;
Wolff K., J. H. Mercks Schriften und Briefwechsel etc., 2 Bde, Leipzig 1909;
Loebell R., Der Anti-Necker J. H. Mercks etc., Darmstadt 1896;

Kozlowski Fr., Gleim und der Darmstädter Kreis um Merck, *Euphorion 15;*
Morris M., G. und Herders Anteil an dem Jahrgang 1772 der *Frankfurter Gelehrten Anzeigen,* Stuttgart-Berlin [3]1915;

Goetz von Berlichingen

Pallmann R., Der historische Goetz von Berlichingen mit der eisernen Hand und G. Schauspiel etc., Berlin 1894;
Bächtold J., G. Goetz von Berlichingen in dreifacher Gestalt, Freiburg i. Br. 1887;
Schregle H., G. Gottfried von Berlichingen, Halle 1923;
Meyer-Benfey H., G. Goetz von Berlichingen, Weimar 1929;
Baumgartner A., S. J., Götz von Berlichingen etc. *Stimmen aus Maria — Laach,* 16. und 17. Jahrgang;
Minor-Sauer, Studien zur G.-philologie, Wien 1880;
Hagenbring P., G. Goetz von Berlichingen, Halle 1911;
Willmanns W., Quellenstudien zu G. Goetz, Berlin 1874;
Hutter A., Goetz und Shakespeares historische Dramen, Cottbus 1893;
Scholte J., G. Goetz auf der Bühne, Diss., Leipzig 1893;

Faustas (Ur-Faust'as)

Engel K., Bibliotheca Faustina, Die Literatur der Faustsage von 1510 bis Mitte 1873, Oldenburg [2]1885;
Düntzer A., Die Sage von Dr. Johannes Faust, Stuttgart 1846;
Schade O., Faust. Vom Ursprung bis zur Verklärung durch G., Berlin 1912;
Neubert Fr., Vom Doctor Faustus zu G. Faust, Leipzig;
Schade O., Das Puppenspiel Doctor Faust, Weimar 1856;
Petzet E., Die Faustdichtungen der Sturm-und Drangzeit, *Grenzbote* 51. Jahrgang;
Collin J., Untersuchungen zu G. Faust in seiner ältesten Gestalt etc., Frankfurt 1896;
Pniower O., G. Faust, Zeugnisse und Exkurse zu seiner Entstehungsgeschichte, Berlin 1899;
Schmidt E., G. Faust in ursprünglicher Gestalt nach der Göchhausenschen Abschrift herausgegeben, Weimar [4]1899;
Minor J., G. Faust, I Bd.: Der Urfaust, Stuttgart 1901;
Schmidt E., G. Faust in seiner ursprünglichen Gestalt (Urfaust), Weimar [6]1905;
Gwinner W., G. Faustidee nach dem ursprünglichen Concept, Frankfurt 1892;
Traumann E., G. Faust nach Entstehung und Inhalt erklärt I, München 1913;
Fischer K., G. Faust, herausgegeben von V. Michels, 4 Bde, Heidelberg;
Schmidt Exp. O. F. M., Faust, G. Menschheitsdichtung, München [1]1930;
Hefele H., G. Faust, Stuttgart 1931;
Rickert H., G. Faust, Tübingen 1932;
Laffitte P., Le Faust de G., Paris 1899;
Lichtenberger E., Le Faust de G. etc., Paris 1911;
Thomas C., G. Faust, Boston 1899;
Turgenjew, Ueber G. Faust etc., Berlin 1891;

Jacoby G., Herder als Faust, Leipzig 1911;
Hertz H., G. Naturphilosophie im Faust, Berlin 1913;
Kroker E., Faust und Auerbachs Keller, Leipzig 1903;

Dramos fragmentai

Merker P., Von G. dramatischem Schaffen, Leipzig 1917;
Walzel O., Das Prometheussymbol von Shaftesbury zu Goethe, München [2]1932;
Düntzer H., G. Prometheus und Pandora, Leipzig 1854;
Jasan F., Mahomet und Prometheus, Halle 1914;
Minor J., G. Mahomet, Jena 1907;
Minor J., G. Fragmente vom ewigen Juden und vom wiederkehrenden Heiland, Stuttgart—Berlin 1904;
Rehorn K., Die Sage vom ewigen Juden und G. Dichtung, Frankfurt 1886;
Paris G., Le Juif errant etc., Paris 1903;
Gundolf Fr., Cäsar in der d. Literatur, [2]1926;
Brenning E., Die Gestalt des Sokrates in der Literatur des 18. Jahrh., Bremen 1899;

Clavigo

Sosse E., Die erlebten und literarischen Grundlagen von G. Clavigo, Brünn 1891;
Grempler G., G. Clavigo etc., Halle 1911;
Schmidt G., Clavigo, eine Studie zur Sprache des jungen G., Gotha 1893;

Wertheris (Wetzlar'as)

Hünich F. A., Wertherschriften, Leipzig 1924;
Abeken, G. in den Jahren 1771—1775, Hannover 1861;
Herbot W. G., G. in Wetzlar, Gotha 1881;
Gloël A., G. Wetzlars Zeit etc., Berlin 1911;
Gloël H., Der Wetzlarer G., Wetzlar 1932;
Knortz K., G. und die Wertherzeit, Zürich 1885;
Appel J. W., Werther und seine Zeit, Oldenburg [4]1896;
Wolff E., Blätter aus dem Wertherkreis, Breslau 1894;
Kaulitz R., G. und Jerusalem, Giessen 1908;
Ulrich O., Charlotte Kestner, Leipzig 1921;
Berend E., G., Kestner und Lotte, München 1914;
Arnsperger W., Die Entstehung von „Werthers Leiden", *Neue Heidelberger Jahrbücher, 1910;*
Chamberlain H. H., G. Werther, München 1916;
Gose H., G. Werther, Halle 1921;
Düntzer H., Wertherstudien, Elberfeld 1849;
Kestner A., G. und Werther, Briefe G. etc., Stuttgart—Berlin 1910;
Feise H., G. Werther als nervöser Charakter, *The Germanic Review;*
Lauterbach M., Der Verhältnis der 2. zur 1. Ausgabe von Werthers Leiden, Strassburg 1910;
Riess G., Die beiden Fassungen von G. „Werther", Breslau 1924;
Gugitz G., Das Wertherfieber in Oestreich, Wien 1908;
Maurois A., Les souffrances du jeune Werther, Paris 1929;

Gross F., G. Werther in Frankreich, Leipzig 1888;
Texte J., Werther en France au XVII-e siècle, *Revue des Cours et Conferences,* Paris 1895/96, n. 34;
Morel L., Les principales traductions de Werther etc. 1776—1872, *Archiv für das Studium der neuen Sprachen und Literaturen 119,* Heft 1/2;
Menne K., G. „Werther" in der Niederländischen Literatur, Leipzig 1905;

Lavater'is

Gessner G., J. K. Lavater Lebensbeschreibung etc., 3 Bde, Winterthur 1802/03;
Janentzky Ch., Lavater, Frauenfeld 1928;
Lavater J. C., Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe, 4 Bde, Leipzig und Winterthur 1775/78;
Hellen E. v. d., G. Anteil an Lavaters physiognomischen Fragmenten, Frankfurt 1888;
Mörikofer J. C., Lavater im Verhältnis zu G., *Züricher Taschenbuch* 1878;
Zollinger Fr., G. in Zürich, Berlin — Zürich 1932;
Funck H., G. und Lavater, Briefe und Tagebücher, Weimar 1901;
Funck H., Zwölf Briefe von Lavater an G., *Allg. Zeitung* 1899, n. 272, 273;
Bach A., Rheinreise mit Lavater und Basedow im Sommer 1774, 1923;
Basedow A., J. B. Basedow 1724—1790, Langensalza 1927;

Jacobi

Schmidt J., Jacobi, seine Persönlichkeit und seine Philosophie, Heidelberg 1908;
Levy—Bruhl L., La philosophie de Jacobi, Paris 1894;
Deycks J., Jacobi im Verhältnis zu seinen Zeitgenossen, besonders zu G., Frankfurt 1848;
Jacobi M., Briefwechsel zwischen G. und F. H. Jacobi, Leipzig 1846;

Spinoza

Jacobi F. H., Ueber die Lehre des Spinoza, Leipzig 1819;
Suphan, G. und Spinoza, Berlin 1881;
Warnecke F., G., Spinoza und Jacobi, Weimar 1908;
Schneege G., G. Spinozismus, Langensalza 1931;
Mensch H., Der Pantheismus in der poetischen Literatur der Deutschen im 18. und 19. Jahrh., Giessen 1883;

Giordano Bruno

Schneidereit G., Giordano Bruno und G., *Nationalzeitung* 1904. n. 701, 710;
Kuhlenbeck L., Giordano Brunos Einfluss auf G. und Schiller, Leipzig 1907;
Sänger W., G. und Giordano Bruno, Leipzig 1930;

Leibniz'as

Mahnke D., Leibniz und G., Erfurt 1924;
Viëtor K., Der junge G., Leipzig 1930;

Jaunojo Goethes filosofinės pažiūros

Bauch Br., G. und die Philosophie, Tübingen 1928;
Siebeck H., G. als Denker, Stuttgart [2]1905;

Leisegang H., G. Denken, Leipzig 1932;
Heynacher M., G. Philosophie aus seinen Werken, Leipzig [2]1922;
Schrempf Chr., G. Lebensanschauung in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Stuttgart 1905 s;
Ziegler Th., G. Welt—und Lebensanschauung, Berlin 1904;
Herrmann H., Die psychologischen Anschauungen des jungen G. und seiner Zeit, Diss, Berlin 1904;
Caro E., La philosophie de G. Paris [2]1880;
Lichtenberger H., La sagesse de G. etc., Paris 1931;

Religinės pažiūros

Krüger G., Die Religion der G.-zeit, Tübingen 1931;
Groos H., Der deutsche Idealismus und das Christentum, 1927;
Franz E., G. als religiöser Denker, Tübingen 1932;
Schubert H. von, G. religiöse Jugendentwicklung, Leipzig 1925;
Filtsch E., G. religiöse Entwicklung (bis 1777/5), Stettin 1894;
Neubauer E., G. religiöses Erleben im Zusammenhange seiner intuitiv — organischen Weltanschauung, Tübingen 1925;
Aner K., G. Religiosität, Tübingen 1910;
Vogel Th., G. Selbstzeugnisse über seine Stellung zur Religion und zu religiös-kirchlichen Fragen, Leipzig [3]1903;
Barner H., Zwei theologische Schriften G. etc., Leipzig;
Blankmeister Fr., G. und die Kirche seiner Zeit, Dresden 1923;
Loew W., G. als religiöser Charakter, München 1924;
Janzer G., G. und die Bibel, Leipzig;

Goethe ir katalikybė (ir vertinimai iš katalikybės požvilgio)

Baumgartner-Stockmann S. J., G., 2 Bde, Freiburg i. Br. [4]1923/25;
Hammerschmidt F., G. und der Katholizismus, Breslau 1932;
Stockmann A., S. J., G. und die Religion, *Vierteljahrsschrift für wissenschaftl. Pädagogik, Münster* 1932;
„ „ , L'Héritage de G., *La Vie intellectuelle,* Juvisy 1932;
Müller G., G. und der Katholizismus, *Schönere Zukunft* n. 28, Wien 1932;
„ „ , Die Religiosität G., *Der katholische Gedanke,* München 1932;
Braig Fr., Das Ewige in G. Leben und Lebenswerk, *Der katholische Gedanke,* München 1932;
Lagrange M., O. P., La religion de G. *La Vie intellectuelle,* Juvisy 1932;
Hildebrand G., G. der Mensch, München 1932;
Muckermann Fr S. J., G. Bonn 1931;
„ „ , G. im Lichte des Katholizismus, *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik,* Münster 1932;
Muth K., G. Gottverhältnis, *Hochland,* München 1932;

Lili Schönemann

Dürckheim-Bielschowski, Lilis Bild etc., München [2]1894;
Hener O., Lise von Türckheim und G. Lili, *Frankfurter Zeitung* 1901, n. 241;
Arndt W., G. Briefe an die Gräfin Auguste zu Stolberg etc., Leipzig [2]1881;

Urlichs L., Briefe von G. an Johanna Fahlmer, Leipzig 1875;
Koetschau-Morris, G. Schweizer Reise 1775 etc., Weimar 1907;
Schulthess G. von, Frau Barbara Schulthess zum Schönkopf, die Freundin G. und Lavaters, *Züricher Neujahrsblatt* 1903;
Düntzer H., Frauenbilder aus G. Jugendzeit, Stuttgart 1852;
Servaes J., G. Lili, Bielefeld - Leipzig 1916;
Bielschowski A., Friederike und Lili, München 1906;
Kühn P., Die Frauen um G., Graz etc., [2]1932;
Theilhaber F. A., Sexus und Eros, Leipzig;

Stella

Urlichs L., Zu G. Stella, *Deutsche Rundschau* 1875, IV;
Metz A., Stella, *Preussische Jahrbücher* 126;
Scherer W., Bemerkungen über Stella in *Aufsätze über* G., Berlin [2]1910;
Luttner L., Das Problem in G. Stella, *Euphorion 14;*
Kettner G., G. Stella, *Sokrates* 1914;

Pirmi metai Weimar'e

Froitzheim J., G. Flucht aus Frankfurt, *Gegenwart 164;*
Bode W., Der weimarische Musenhof 1756 bis 1781, Berlin 1920;
„ „ , Amalie, Herzogin von Weimar, 3 Bde, I. Das vorgoethische Weimar, Berlin 1909;
„ „ , Karl - Augusts Jugendjahre, Berlin 1912;
Bojanowski E. von, Louise, Grossherzogin von Sachsen - Weimar etc., Stuttgart [2]1908;
Gruber J. G., Chr. M. Wieland, 2 Tle, Leipzig - Altenburg 1815/16;
Düntzer H., G. Eintritt in Weimar, Leipzig 1883;
Diezmann A., G. und die lustige Zeit in Weimar, Weimar [2]1932;
Wachsmuth W., Herzog Karl - August und G., Leipzig 1912;
Düntzer H., G. und Karl - August, 2 Bde, Leipzig 1861/65;
Wahl H., Karl - Augusts Briefwechsel mit G., Berlin 1915/18;
Morris M., Herzogin Luise in G. Dichtung, G.- studien 2 Bd, Berlin [2]1902;
Lyon O., G. Verhältnis zu Klopstock, Diss., Leipzig 1882;

Kalba ir kūryba

Heun H. G., Der Satzbau in der Prosa des jungen G., Leipzig 1930;
Loiseau, Contribution a l'étude de la langue du Jeune G. etc., Paris 1911;
Fittbogen G., Die sprachliche und metrische Form der Hymnen G., Halle 1909;
Wolff E., Der junge G., G. Gedichte in ihrer geschichtlichen Entwicklung, O. 1907;
Hefele H., G. lyrische Anfänge, Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik, Münster 1932;
Baumgartner H., G. lyrische Dichtung in ihrer Entwicklung und Bedeutung, Heidelberg 1931;
Lichtenberger E., Etudes sur les poésies lyriques de G., Paris [2]1882;
Martini W., Die Technik der Jugenddramen G., Weimar 1932;

Atsiųsta paminėti

„Sakalo“ Bendrovės leidiniai

1931 m.

Ambrozevičius — Grinius, Pasaulinės literatūros istorija. I dalis;
Henri Allowge, Didysis pasaulio sukrėtimas (romanas);
Bernhard Shaw, Amerikos Karalius (komedija);
Roland Dorgeles, Mediniai Kryžiai (romanas);
Broliai Lembai, Šekspyro raštai jaunimui;
Erich Maria Remarque, Kelias atgal (romanas);
Zigmantas Kuzmickis, Lietuvių literatūra, Tautosaka;
P. Šinkūnas, Lietuvos Geografija (vadovėlis);
Piere Bencit, Aurora (romanas);
Kazys Inčiūra, Mylinčios moterys (apysakos);
A. Herlitas, Angliškai-lietuviškas Žodynas;
O. V. de L. Milosz-Milašius, Poemos;
Chadži-Muratas Mugujevas, Ir rytų fronte nieko naujo (romanas);
M. Radzevičiūtė, Baisusis Senelis (apysaka);
Salomėja Nėris, Pėdos smėly (eilėraščiai);

1932 m.

Ambrozevičius-Grinius-Vaičiulaitis, Pasaulinės literatūr s istorija, 2 dalis;
Antanas Vaičiulaitis, Vakaras sargo namely (apysako
Stasius Būdavas, Širdys ir Gėlės (apysakos);
Antanas Jasiūnas, Gundymai (eilėraščiai);
Simas Miglinas, Mūsų Vilniaus poezija (antalogija);
Juozas Urbšys, Medžiaga Vilniaus Ginčo diplomatinei Istorijai.

Akc. „Žaibo“ B-vės sp.

Karo cenzūros leista

Teol.-Filosofijos Fakulteto leidiniai.[1]

I. Knygos:

1) P. Malakauskis, Moterystės teisės, Kaunas 1923, I 1, I-VII-114 in 8°, 3 lit.

2) Pr. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė 1925, I-VIII-146 in 8° (nebėra).

3) Al. Grigaitis, Senojo Įstatymo problemos, Marijampolė 1925 1 dal. 174 in 8°, 7 lit.; Kaunas 1925. 2 dal. 108 in 8°, 4 lit.

4) J. Eretas, Heinrich Seuse, Kaunas 1929, 64 in 8°, 3 lit.

5) J. Eretas, Meister Eckehart, Kaunas 1930, I-VIII-146 in 8°, 4 lit.

6) J. Eretas, Jonas Tauleris, Kaunas 1930, 128 in 8°, 5 lit.

7) J. Grinius, O. V. Milašius — poetas, Kaunas 1930, I-XV-196 in 8°, 7 lit.

8) Pr. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai, Kaunas 1930, 104 in 8°, 3,50 lit.

9) P. Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės (Bažnyčia, valstybė, jų dviejų santykiai ir t. t.), Kaunas 1931, I-X-268 in 8°, 7 lit.

10) A. Maliauskis, Teodiceja, Kaunas 1931, 180 in 8°, 5 lit.

11) J. Eretas, Vokiečių literatūros istorija, Kaunas 1931, I tom. I-XII-250 in 8°, 10 lit.

12) Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos, Kaunas 1931, 1 dal. 192 in 8°, 6 lit.

13) Pr. Kuraitis, Ontologija, Kaunas 1931, 160 in 8°, 6,50 lit.

14) P. Malakauskis, Bažnytinių teisių šaltiniai, Kaunas 1931, I-X-117 in 8°, 4 lit.

15) Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos (įvadas), Kaunas 1932, 40 in 8°, 1 lit.

16) J. Grinius, Putino lyrika, Kaunas 1932, 108 in 8°, 3 lit.

17) P. Malakauskis, Moterystės teisės, Kaunas [2] 1932, XVI+511.

18) P. Malakauskis, Bažnyčios teisės, Kaunas 1932.

II. Žurnalai:

1) „Athenaeum" (kalbos, literatūros ir istorijos žurnalas):

1(1930) — 5 lit.	1(1931) — 6 lit.
2(1930) — 4 „	2(1931) — 4 „
1(1932) — „ „	

2) „Soter" (religijos mokslų žurnalas):

1924 m. — 6 lit.	1929 m. — 10 lit.
1925 „ — 8 „	1930 „ — 5 „
1926 „ — 5 „	1(1931) „ — 5 „
1927 „ — 7,50	2(1931) „ — 5 „
1928 „ — 9,50	1(1932) „ — 4 „

3) „Logos" (filosofijos žurnalas):

1922 m. — 5 lit.	1927 m. — 8 lit.
1923 „ — 5 „	1928 „ — 8,50
1924 „ — 5,50	1929 „ — 7,50
1925 „ — 7,50	1930 „ — 9 „
1926 „ — 15	1931 „ — 6 „

---

1) Visų Teol.-Filosofijos F kulteto leidinių komisijonierius Šv. Kazimiero Draugijos Centralinis Knygynas Kaune.